

AZƏRBAYCAN

11'2015

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: **İntiqam QASIMZADƏ**

Baş redaktor müavini: **Südabə AĞABALAYEVA**

Məsul katib: **Tofiq MAHMUDOV**

***REDAKSİYA HEYƏTİ:** Ağasəfa, Vilayət Quliyev, Firuzə Məmmədli,
Məmməd Oruc, Vaqif Bəhmənli, Vahid Əziz, Seyran Səxavət, Saday
Budaqlı, Əli Əmirli, Yaşar, Asim Yadigar, Elçin, Əjdər Ol, Musa Yaqub,
Afaq Məsud, Rüstəm Kamal, Ənvər Əhməd, Kamil Əfsəroğlu,
Vaqif Yusifli, Fəxri Uğurlu, Paşa Əlioğlu, Əli İldirimoğlu*

Redaksiyanın ünvani:

Bakı - Az1000
Xaqani küçəsi, 25

Çapa imzalanıb:

30.10.2015

E-mail:

intigam.gasimzade@gmail.com

Sifariş 3383

Tiraj 600

Qiyməti

1 manat 50 qəpik

Telefonlar:

Redaksiya –

498-78-10

493-28-32

493-28-34

Mühasibat –

493-29-41

Kağız formatı

70x108 1/16 - 6,5

kağız vərəqi

12 çap vərəqi

16,8 şərti çap vərəqi

Bakı şəhəri,

“Azərbaycan”

nəşriyyatının mətbəəsində

offset üsulu ilə çap olunur

Çap olunmuş yazılar qəbul edilmir.

Əlyazmalara rəy verilmir.

BU SAYIMIZDA:

I n c i l ə r . . .

"Bizimlə bizim dildə..."	3
Kitabi - Dədə Qorqud (Dirsə xan oğlu Buğacın boyu).....	4

Y e n i t ə r c ü m ə l ə r

PATRİK ZÜSKİND - Goyərçin (povest).....	16
---	----

P o e z i y a

FİKRƏT QOCA - Mamontlar (poema).....	46
ƏTRAF SƏRRAF - Şeirlər.....	123
XƏQANI HƏBİBOĞLU - Şeirlər.....	126
RAFIQ HÜMMƏT - Şeirlər.....	150
QƏŞƏM İLQAR - Şeirlər.....	155

P o r t r e t c i z g i l ə r i

QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ - Fikrət Qoca	59
-------------------------------------	----

N ə s r

VAQİF NƏSİN - Sənsizlik, mənsizlik, onsuzluq (üç hekayət romanı, davamı).....	63
MƏTİ OSMANOĞLU - İlk qazanc (hekayə).....	118
ELŞƏN ƏZİM - Yaddaş buzlağı (povest).....	129

V a h i d Ə z i z i n 7 0 y a ş i

RƏSUL RZA - Tanışlıq.....	99
VAHİD ƏZİZ - Mircəfər (poema).....	102

P u b l i s i s t i k a

RƏŞİD FAXRALI - Ordum varsa, yurdum var!.....	158
---	-----

S e r g e y Y e s e n i n - 1 2 0

NİZAMİ TAĞISOY - "Bax, yenə qayıtmışam...".....	171
---	-----

E s s e

BƏSTİ ƏLİBƏYLİ - "Köç" havasında.....	174
---------------------------------------	-----

T ə n q i d v ə ə d ə b i y y a t ş ü n a s l i q

NƏRGİZ CABBARLI - Çağdaş şeirin müraciət obyekti - Qloballaşan Dünya və İnsan	177
--	-----

N a m ə l u m a b i d ə l ə r i m i z d ə n s o r a q l a r

NAİLƏ MUSTAFAYEVA - Naməlum müxəmməslər.....	186
--	-----

K i t a b r ə f i

191

"Bizimlə bizim dildə..."

Bu il xalqımızın milli-mənəvi sərvətləri sırasında xüsuslu yeri və çəkisi olan möhtəşəm bir abidənin - "Kitabi - Dədə Qorqud"un ("Kitab-i - Dədəm Qorqud əla lisan-i taife-i Oğuzan") alman şərqsünas alimi Fridrix fon Dits tərəfindən üzə çıxarılması, nəşr edilməsi və dünya elm aləminə tanılınmasının 200 illiyi tamam olur. Bu, həqiqətən də, mədəni həyatımızda böyük bir hadisənin ildönümüdür. Ölkə başçısı möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev "milli-mədəni irsin qorunub yaşadılması və yeni nəsillərin azərbaycanlıq ruhunda tərbiyə olunmasında "Dədə Qorqud" dastanlarının əhəmiyyətini nəzərə alaraq", 2015-ci il fevralın 20-də xüsuslu Sərəncam imzalamışdır. Sərəncamda deyilir:

"...Ötən müddət ərzində (dastanın üzə çıxarılması və alman dilində ilk dəfə nəşr olunmasından keçən 200 ildə - red.) "Dədə Qorqud" dastanları ilə bağlı çox sayıda araşdırımlar aparılmış və qorqudşunaslığın ayrıca sahə kimi formalması istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. 2000-ci ildə "Kitabi - Dədə Qorqud"un 1300 illik yubileyinin YUNESKO xətti ilə beynəlxalq səviyyədə təntənəli qeyd edilməsi abidənin tədqiqi tarixində yeni bir mərhələnin başlangıcı olmuşdur...".

"Kitabi - Dədə Qorqud" dastanlarını zaman-zaman dönyanın bir çox görkəmlili alımları, yazıçıları, sənətşünasları araşdırmış, öyrənmiş, kitabla bağlı maraqlı fikirlər söyləmiş, əsərlər yazımışlar və bu gün də yazmaqdə davam edirlər. Onların sırasından Xalq yazıçısı Anarın "bizimlə bizim dildə danişan" bu abidə haqqında yazdığı bir fikri son dərəcə dəqiq və təkzib olunmazdır. Anar yazır: "Hər hansı xalq, ədəbi irsi nə qədər zəngin olsa da, bir ya iki əsas kitaba, təməl kitaba, Ana kitaba malikdir. Belə baş kitab xalqın varlığını ən dolğun və bitkin şəkildə əks etdirir, millətin mənliyini, mənşəyini və məskənini təsdiq edir... Azərbaycan xalqının şah əsəri, Ana kitabı "Dədə Qorqud" dastanıdır".

Bura nə isə əlavə etməyə ehtiyac yoxdur. Biz azərbaycanlılar bu gün də, sabah da bu möhtəşəm abidəni göz bəbəyimiz kimi qorumalı və layiqincə gələcək nəsillərə ötürülməliyik.

Kitabın üzə çıxarılmasının 200 illiyi münasibətilə onun ilk boyunu oxucularımızin diqqətinə təqdim edirik.

◆ İ n c i l e r . . .

DİRSE XAN OĞLU BUĞACIN BOYUN BƏYAN EYLƏR^{*}

Günlərdə bir gün

*Qamğan oğlu xan Bayındır yerindən durmuşdu,
Şəmi günlüyün qara yer üzərində qurdurmuşdu,
Ala seyvanın göy üzünə aşatmışdı,
Doxsan yerdə ala ipək xalı döşətmişdi.*

Xanlarxanı Bayındır xan ildə bir kərə toy eyləyib Oğuz bəylərin qonaqlar-
dı. Yenə toy eyləyibən atdan ayğır, dəvədən buğra, qoyundan qoç qırdırılmış-
di. Bir yerə aq otaq, bir yere qızıl otaq, bir yere qara otaq qurdurmuşdu.

*"Oğlu olanı aq otağa,
Qızı olanı qızıl otağa
qondurun!
Kimin, oğlu-qızı yox,
Qara otağa qondurun!
Altına qara keçə döşəyin,
Önünə qara qoyun
yəxnisindən gətirin!
Yeyərsə yesin,
Yeməzsə dursun getsin.
Oğlu-qızı olmayanı
Allah-təala qarğayıbdi,
Biz də qarğarız,
bəlli bilsin!" -- demişdi.*

Oğuz bəyləri bir-bir gəlibən yiğinaq olmağa başladılar.

* * *

Dirse xan deyərlərdi bir bəyin oğlu-qızı yoxdu. Ala sabah Dirse xan qalxıban tez yerindən durdu, qırx yigitin boyuna aldı, Bayındır xanın yiğinaqına gəlir oldu. Bayındır xanın yigitləri Dirse xanı qarşılıdlar, gətirib qara otağa qondurdular, altına qara keçə döşədilər, önünə qara qoyun yəxnisindən gətirdilər. Bayındır xandan buyuruq böylədi, "xanım" - dedilər. Dirse xan aydır: "Bayındır xan mənim nə əskikliyimi gördü? Qılıcımızdanmı gördü, süfrəmdənmi gördü? Məndən alçaq kişiləri aq otağa, qızıl otağa qondurdu, mənim suçum nə oldu ki, qara otağa qondurdu?"

^{*} Rəssam, sənətşünas-alim Elçin Muxtar Elxan "Kitabi - Dədə Qorqud"u çox nəfis tərtibatla
nəşrə hazırlayıb. Bu boy həmin kitabdandır.

Ayıtdılar: - Xanım, bu gün Bayındır xandan buyuruq böylədi ki, oğlu-qızı olmayanı Tanrı-təala qarğayıbdı, biz də qarğarız". Dirsə xan yerindən ayağa durdu, aydır: "Qalxıban yigitlərim, yerinizdən tez durun! Bu qara eyib ya məndəndi, ya xatundandı". Dirsə xan evinə gəldi, çağırıban xatununa söylər, görəlim, nə söylər? Aydır:

*Bəri gəlgil, başım baxtı, evim taxtı!
Evdən çıxıb yürüyəndə sərvı boylum!
Topuğunda sarmaşanda qara saçlım!
Qurulu yaya bənzər çatma qaşlım!
Qoşa badam sığmayan dar ağızlım!
Küz almasına bənzər al yanaqlım!
Xatunum, dirəyim, döləyim mənim!
Bilirsənmi nələr olmuş, bəxtim mənim?*

*Qalxıban xan Bayındır yerindən durmuş,
Bir yerə ağ otağ,
bir yerə qızıl otağ,
bir yerə qara otağ qurdurmuş.
"Oğulluları ağ otağa,
qızlıları qızıl otağa,
Oğlu-qızı olmayanı
qara otağa qondurun,
Altına qara gecə döşəyin,
Önünə qara qoyun yəxnisin gətirin!
Yeyərsə yesin,
yeməzsə dursun getsin!
Oğlu-qızı olmayanı
Tanrı-təala qarğayıbdı,
Biz də qarğarız, bəlli bilsin,
buyurmuş.
Elə olarsa, bu nədəndi Tanrı-təala
Bizə yetkin bir övlad verməzmiş?
Bu eyib səndəndimi, məndəndimi?!*

*Qalxıban yerimdən durayımmi?
Yaxanla boğazından tutayımmi?
Qaba dizim altınə salayımmi?
Üz qılıcımı əlimə alayımmi?
Başın gövdəndən ayırarımmi?
Can dadlısin sənə bildirəyimmi?
Alaca qanın yer üzünə tökəyimmi?
Xan qızı, səbəb nədi, degil mənə!
Qatı qəzəb eylərəm imdi sənə!*

Bu arada Dirsə xanın xatunu söy söyləmiş, görəlim, nə söyləmiş?
Aydır:

- Ay Dirsə xan, mənə qəzəb eyləmə!
 İnciyibən acı sözlər söyləmə!
 Qalxıban yerindən ayağa durgil,
 Ala çadırın yer üzünə qaldırgıl!
 Atdan ayğır, dəvədən buğra,
 qoyundan qoç qırdırgıl!
 İç Oğuz, Dış Oğuzun bəylərin,
 üstünə yiğinaq etdirgil!
 Ac görəsən, doydurgil,
 yalıncıq görəsən, geydirgil!
 Borclunu borcundan qurtargıl!
 Təpə kimi ət yiğ,
 göl kimi qımız sağırdırgıl!
 Ulu toy eylə, əl götür,
 Allahdan hacət dilə!
 Ola ki, bir ağızı dualının alqışıyla
 Tanrı bizə bir yetgin övlad verə?!

Dirsə xan dişi əhlinin sözüylə atdan ayğır, dəvədən buğra, qoyundan qoç qırdırdı. İç Oğuz, Dış Oğuz bəylərin üstünə yiğinaq eylədi. Ac görəsə, doyurdu, yalıncıq görərsə geydirdi, borclunu borcundan qurtardı. Təpə kimi ət yiğdi, göl kimi qımız sağırdı, ulu toy eylədi. Bəylər əl götürübən Allahdan hacət dilədilər, bir ağızı dualının alqışı ilə Tanrı Dirsə xana bir övlad verdi, xatunu hamilə oldu.

Bir neçə müddətdən sonra bir oğlan doğurdu, oğlancığın dayələrə verdi, saxlatdı.

At ayağı kölük, ozan dili çevik olar. Yiyəsi olan yekələr, qabırğalı böyüyər. Oğlan on beş yaşına girdi. Bir gün oğlanın babası köcdü, Bayındır xanın yurduna qarışdı.

Bayındır xanın bir buğası, bir də buğrası vardı. Ol buğa qatı daşa buynuz vurarsa, un kimi üyündərdi. Bir yazın, bir güzin buğa ilə buğrəni savaşdırırlardı, Bayındır xan qalın Oğuz bəyləriylə tamaşaya baxardı, təfərrük eylərdi.

Yenə yazda buğanı saraydan çıxardılar. Üç kişi sağ yanından, üç kişi sol yanından, dəmir zəncirle buğanı tutmuşlardı. Bu məhəldə Dirsə xanın oğlancığı, üç də yurd uşağı meydanda "aşiq-aşiq" oynarlardı. Gəlibən meydanın ortasında buğanı qoyu verdilər, oğlancıqlara "qaçın" dedilər. Ol üç oğlan qaçırdı, Dirsə xanın oğlancığı qaçmadı, aq meydanın ortasında durdu, baxdı.

Buğa oğlanın üstünə sürdü, gəldi. Dilədi ki, oğlanı həlak qila. Oğlan yumruyuyla buğanın alnına qıya tutuban çaldı, buğa götün-götün getdi. Buğa oğlana cürdü, geri gəldi. Oğlan yenə buğanın alnına yumruyuyla qatı vurdu. Bu dəfə oğlan yumruğun buğanın alnına dayadı, sürdü meydanın başına çıxardı.

Buğayla oğlan bir həmlə çəkişdilər. İki dalısının üstünə buğanın köpük durdu. Nə oğlan yenər, nə buğa yenər.

Oğlan fikr eylədi: "bir dama dirək vururlar, ol dama dayaq olub, durur, böylə ki, ol dayağı götürsələr, dam yixılar... Mən bunun alnına niyə dayaq olubən, dururam?" Oğlan yumruğun buğanın alnından götürdü, yolundan sıçradı. Buğa ayaq üstündə durammadı, düşdü təpəsinin üstünə yixildi. Oğlan əl atdı bıçağına, buğanın başını kəsdi.

Oğuz bəyləri gəlibən, oğlanın üstünə yiğinaq oldular, təhsin dədilər:

DƏDƏM QORQUD gəlsin,
Ad qoysun bu oğlana!
Biləsincə alıban babasına varsın!
Babasından bəylik
İstəsin, bu oğlana!
Taxt alıb versin!

* * *

Çağırıldılar, DƏDƏM QORQUD gəlir oldu. Oğlanı götürübən babasının yanına vardi. Bu yerdə DƏDƏM QORQUD oğlanın babasına söy söyləmiş, görəlim, XANım, nə söyləmiş? Aydır:

Ünüm ünlə, sözüm sözlə, a Dirse xan!

Bəylik vergil, taxt vergil
bu oğlana
çıxar olsun - ərdəmlidi!
Boynu uzun bədöy at vergil,
bu oğlana
minər olsun - hünərlidi!
Ağayıldan tümən qoyun vergil
bu oğlana,
şışlik olsun - ərdəmlidi!
Qaytabandan qızıl dəvə vergil,
bu oğlana,
yüklət olsun - hünərlidi!
Altun başlı ban ev vergil
bu oğlana
kölgə olsun - ərdəmlidi!
Çiyniquşlu cübbə don vergil
bu oğlana
geyər olsun - hünərlidi!

Xan Bayındırın meydanında bu oğlan,
Cəng eyləmiş, çəkişmiş, buğa öldürmiş,
Sənin oğlunun adı B u ġ a c olsun!
Adın mən qoydum, yaşıın Allah versin!

Qalın Oğuz bəyləri göyə üz tutdular, əl qaldırıbən dua qıldılar: "bu ad, bu yigitə qutlu olsun" - dədilər.

Dirsə xan oğluna bəylik verdi, taxt verdi. Eylə ki, oğlan taxta çıxdı, babasının qırx yigitin yadından çıxardı. Ol qırx yigit həsəd eylədilər, bir-birinə söylədilər:

- Bu oğlan zühur edəli Dirsə xanın nəzəri bizə əskik oldu. Gəlin, onu babasının gözündən salaq. Ola ki, babası bu oğlunu öldürə, yenə bizim izzətimiz, hörmətimiz onun yanında xoş ola, artıq ola" - dedilər.

Vardı, bu qırx yigit böyük oldular, iyirmisi bir yana, iyirmisi də bir yana. Əvvəl iyirmisi vardi, Dirsə xana bu xəbəri gətirdi, aydır:

*Bilirsənmi, a Dirsə xan, nələr oldu?!!
Sənin yarımasın-yarçimasın oğlun
Ayağa qalxdı, qırx yigitin boyuna aldı,
Qalın Oğuz üstünə çəri saldı.
Nə yerdə gözəl gördüsə, çəkib aldı.
Ağ saqqallı qocanın ağızin söyüdü,
Ağ birçəkli qarının saçın dartdı, döydü.
Sənin oğlun kür çıxdı, ərcəl qopdu.*

*Axan duru sulardan xəbər keçə,
Ərquru yatan Aladağdan xəbər aşa,
Xanlarxanı Bayındırı xəbər çata:
"Dirsə xanın oğlu bidət eyləmiş,
Bayındır xan səni yanına çağırda,
Bəylər yanında sənə qatı qəzəb tutu,
Bəylər içində diriykən, öldüyün yaxşı.
Böylə oğul olmaqdən, olmamaq yaxşı,
Böylə oğul sənin nəyinə gərək?
Öldürsənə onu!"- dedilər.*

Dirsə xan aydır:

-Varın, gətirin ol oğlunu, öldürəyim!

Böylə deyəc, ol namərdin iyirmisi çıxa gəldi, bir şayiə də onlar gətirdilər, ayıtdılar:

*-Bilirsənmi, a Dirsə xan, nələr oldu?!!
Qalxıban yerindən, sənin oğlun uru durdu
Köksü gözəl qaba dağa ava çıxdı.
Sən varıkən av avladı, quş quşladı.
Al şərabın itisin aldı, içdi.
Anası yanında onu içdi,
Onunla söhbətində atasına qəsd eylədi.
Sənin oğlun kür çıxdı, ərcəl qopdu.*

*Axan duru sulardan xəbər keçə,
Ərquru yatan Aladağdan xəbər aşa,
Xanlarxanı Bayındırı xəbər çata:
"Dirsə xanın oğlu bidət eyləmiş",
Bayındır xan səni yanına çağırda,*

*Bəylər yanında sənə qatı qəzəb tuta,
 Bəylər içində diriykən, öldüyün yaxşı.
 Böylə oğul olmaqdən, olmamağı yaxşı,
 Böylə oğul sənin nəyinə gərək?
 Öldürsənə onu!!"- dedilər.*

Dirsə xan nökərlərinə aydır: "Varın, gətirin, ol oğlanı öldürəyim, böylə oğul mənə gərəkməz!" Dirsə xanın nökərləri ayıldırlar:

*"Sənin oğlunu biz necə gətirəlim?
 Sənin oğlun bizim sözümüzə gəlməz!
 Qalxıban yerindən ayağa durgil,
 Oxşayıban yigitlərin boyuna algıl,
 Oğlunu yanına alıb ava yollangıl!
 Quş uçurubən, av avlayıbən,
 Oğlunu oxlayıbən öldürə görgil!
 Oğlan səni öldürmədən, sən oğlun öldürgil!
 Başqa cür öldürə bilməzsən, bəlli bilgil!" - dedilər.*

* * *

*Salqum-salqum dan yerləri əsdiyində,
 Saqqalı bozac torağay sayradiqda,
 Bədöy atlar yiyesin görüb oğradıqda,
 Saqqalı uzun tat əri banladıqda,*

*Ağlə-qaralı seçilən çəğda,
 Qalın oğuzun qız-gəlini bəzənən çəğda,
 Köksü gözəl qaba dağlara gün dəyəndə,
 Bəy yigitlər bir-biriylə döyüşən çəğda.*

Ala sabah Dirsə xan yerindən ayağa qalxdı. Oğlancığın yanına alıbən, qırx yigitin boyuna saldı, ava çıxdı. Av avladılar, quş quşladılar. Ol qırx namərdin bir neçəsi oğlanın yanına gəlir oldu, aydır: "Baban dedi, geyikləri qovsun gətirsin, mənim önumdə dəpələsin, oğlumun at səgirdisin, qılıc çalışın, ox atışın görəyim, sevinəyim, güvənəyim" - dedilər.

Oğlan, nə bilsin? Geyiki qovar gətirər, babasının önündə sinirlər. "Babam at səgirdişimə baxsın, qivasın, ox atışımı baxsın, güvənsin, qılıc çalışma baxsın, sevinsin!"... Ol qırx namərd ayıldırlar:

*Görürmüsən oğlani, Dirsə xan?!
 Geyiki yazıda-yabanda qovar,
 sənin öünüə gətirər,
 Geyikə atıban oxla səni vurar,
 öldürər!
 Oğlun səni öldürmədən,
 Sən oğlunu öldürgil!*

Oğlan geyiki qovarkən babasının önündən gəlib keçirdi. Dirsə xan qurd sinirli qatı yayın əlinə aldı. Üzəngiyə qalxıban, qatı çəkdi, atdı, oğlanı iki

dalısının arasında vurub, yıxdı. Uc toxundu, alaca qanı şorladı, qoynu doldu, bədöy atının boynun qucaqladı, yerə düşdü. Dirsə xan istədi ki, oğlancığın leşini kövrəlibən düşə, ol qırx namərd qoymadı, atının cilovusun döndərdi, yurduna gəlir oldu.

* * *

Dirsə xanın xatunu "oğlancığımın ilk avıdı" - deyə, atdan ayğır, dəvədən buğra, qoyundan qoç qırıldı. "Qalın Oğuz bəylərin toylayayım" - dedi. Yumurlanıb yerindən ayağa qalxdı, qırx incə belli qızı boyuna aldı, Dirsə xana qarşı vardi, qapaq qaldırdı, Dirsə xanın üzünə baxdı, sağına-soluna göz gəzdirdi, oğlancığın görmədi. Qara bağıri sarsıldı, düm ürəyi oynadı, qara qiyma gözlərinə qan - yaş doldu. Bu arada xatun çağırıban Dirsə xana söy söylər, görək XANIM, nə söylər?

*Bəri gəlgil, başım baxtı, evim taxtı!
Xan babamın göyküsü, xatun anamın sevgisi,
Atam-anam verdiyi, göz açıban gördüyüüm,
Könül verib sevdiyim, a Dirsə xan!*

*Qalxıban yerindən ayağa durdun,
Qara yallı qazlıq atın bütün mindin,
Köksü gözəl qaba dağa ava çıxdın,
Boynu uzun bədöy geyik vurub yıxdın,
Atına yüklətdin, sən geriyə döndün!
İki vardin, bir gəlirsən, yavrum hanı?
Qara dövranda bulduğum oğlum hanı?*

*Çıxsın mənim gözlərim, yaman səyrər.
Kəsilsin oğlun əmən cüd damarım, yaman sizlər,
Sarı ilan sançmadan ağca tənim qalxıb şışər.
Yalnızca bəbəyim görünməz, bağrim yanar!
Quru-quru çaylara suçu saldım,
Qara donlu dərvişlərə nəzir verdim.
Ac görsəm doyurdum, yalıncıq görsəm donatdım.
Təpə kimi ət yiğdim, göl kimi qımız sağdırıdım.
Arzu-diləkilə bir oğulu güclə tapdım.*

*Yalqız oğul xəbərin, a Dirsə xan,
degil mənə!
Qarşı yatan Aladağdan
bir oğul uçurdunsa, degil mənə!
Coşub axan yüyrək sudan
bir oğul axıtdınsa, degil mənə!
Aslan-qaplana bir oğul yedirdinsə,
degil mənə!*

*Azğın dinli kafirlərə oğul aldırdınsa
degil mənə!*

*Xan babamın yanına mən varayım,
Ağır xəzinə, bol ləşkər alayım.
Azğın dinli kafirlərə varayım.
Yaralanıb qazlıq atımdan enməyincə,
Ətəyimlə alaca qanım silməyincə,
Qol-bud olub yer üzünə düşməyincə,
Yalqız oğul xəbərin almayıñca,
Kafir yollarından dönməyəyim!
Yalqız oğul xəbərin,*

a Dirsə xan, degil mənə!

Qara başım qurban olsun bu gün sənə!"

- dedi, zarılılıq eylədi, ağladı.

Böylə degəc Dirsə xan xatununa cavab vermədi.

Ol qırx namərd qarşı gəldi, aydır: - "Oğlun sağdı, əsəndi, avdadı, bu gün-sabah nə yerdə olarsa gelər. Qorxma, qayırmə, bəy sərxoşdu, cavab verəməz" - dedilər.

* * *

Dirsə xanın xatunu qayıtdı, geri döndü. Gözləmədi, qırx incə belli qızı boyuna aldı, bədöy ata minibən, oğlancığın axtarmağa getdi. Qışda-yazda qarı, buzu əriməyən Qazlıq dağına gəldi çıxdı. Alçaqdən çapıbən uca yerlərə qalxdı. Baxsa görə, bir dərənin içində qarğıa-quzğun enər-çixar, qonar-qalxar. Bədöy atın qamçıladı, ol tərəfə yortdu.

Ol arada oğlan yixilmişdi. Qarğıa - quzğun qan görübən, oğlanın üstünə qonmaq istərlərdi. Oğlanın iki köpəkciyi vardı, qarğanı-quzğunu qovardı, qondurmazdı. Oğlan onda yixıldıqda, boz atlı, yaşıll donlu Xızır hazır oldu, üç kərə yarasın əliylə siğadı, aydır:

"Bu yaradan qorxma, oğlan,

Ölüm yoxdu sənə!

Dağçıçəyi, ana südü

Yarana məlhəmdi sənən"- dedi, qayib oldu.

Oğlanın anası çapıbən oğlunun üstünə çıxa gəldi. Baxsa görə, oğlancığını alaca qana bulaşmış yatır. Çağırıban oğlancığına söy söylər, görəlim, XANım, nə söylər? Aydır:

-Qara qıyma gözlərin yuxu almış, açgil axı!..

Ün anınca süyücüyin uzun olmuş, yiğşır axı!..

Tanrı verən dadlı canın seyrandaymış, indi axı!..

Ol gövdəndə canın varsa, xəbər ver mənə!

Qara başım qurban olsun, oğul, sənə!

*Axar sənin suların, Qazlıq dağı,
axar ikən, axmaz olsun!*

*Bitər sənin otların, Qazlıq dağı,
bitər ikən, bitməz olsun!
Qaçar sənin geyiklərin, Qazlıq dağı,
qaçarıkən, daşa dönsün, qaçmaz olsun!*

*Ağızdan-dildən bir qaç kəlmə xəbər ver mənə!
Nə biləyim, aslandanmı, qaplandanmı oldu?
Nə biləyim oğul, bu qəza nə yerdən gəldi?
Gövdəndə canın varsa, xəbər ver mənə!
Qara başım qurban olsun, oğul, sənə!*

Böylə deyəc oğlanın qulağına səs toxundu, başın qaldırdı, azacıq gözün açdı, anasının üzünə baxdı. Oğlan bu dəm söy söyləmiş, görəlim, XANım, nə söyləmiş? Aydır:

*-Bəri gəlgil, ağ südün əmdiyim, ana!
Ağ birçəkli, izzətli, canım ana!
Axar sularına qarğamagil,
Qazlıq dağının günahı yox.
Bitər otları qarğamagil,
Qazlıq dağının suçu yox,
Qaçar geyikləri qarğamagil,
Qazlıq dağının günahı yox.
Aslanına qaplanına qarğamagil.
Qazlıq dağının suçu yox.
Qarğarsan, babama qarğıa,
Bu suç, bu günah babamdanlı!*

Oğlan yenə aydır:

—"Ana, ağlamagil, bu yaradan mənə ölüm yoxdu, qorxmagil! Bozatlı Xızır gəldi, üç kərə yaramı siğadı. "Bu yaradan sənə ölüm yoxdu, dağçıçəyi, anan südü yarana məlhəmdi" - dedi.

Böylə deyəc qırx incə belli qız yayıldı, dağçıçəyi dövşürdülər. Oğlanın anası əmcəyin bir sıxdı, südü gəlmədi, iki sıxdı, südü gəlmədi, üçüncüdə özünə zerb eylədi, qatı doldu, sıxdı, südlə qarışiq qanı gəldi.

Dağçıçəyilə südü qarışdırıb oğlanın yarasına bağladılar. Oğlanı ata mindirdilər, alıban yurduna gətirdilər. Oğlanı həkimlərə ismarlayıb Dirsə xandan saxladılar.

* * *

At ayağı kölük, ozan dili çevik olar. Oğlanın yarası qırx gündə önəldi, sapasağ oldu. Oğlan ata minər, qılıc qurşanar, av avlar, quş quşlar oldu. Dirsə xanın xəbəri yox, oğlancığın öldü bildi. Ol qırx namərd bunu duydu, "nə eyləyəlim?" - deyə, danışdılar. "Dirsə xan oğlancığın görərsə, oturmaz, bizi həp qırar" - dedilər. "Gəlin, Dirsə xanı tutalıım, ağ əllərin ardına bağlayalıım, ağ boynuna qıl sicim taxalıım, alıbən kafir ellərinə yön alalıım" - deyib, Dirsə xanı tutdular, ağ əllərin ardına bağladılar, ağ boynuna qıl sicim

taxdılар, ağ ətindən qan çıxınca döydülər. Dirsə xan piyada, bunlar atlı, yürüdülər, alıbən qalın kafir ellərinə yönəldilər.

Dirsə xan dutsaq oldu, getdi. Dirsə xanın dutsaq olduğundan Oğuz bəylərinin xəbəri yox. Dirsə xanın xatunuunu duymuş, oğlancığına qarşı varibən söy söyləmiş, görəlim, XANIM, nə söyləmiş? Aydır:

*Görürmüsənmi, ay oğul, nələr oldu?!
Sərt qayalar oynamadan yer ovuldu.
Yağı yoxkən, baban üstə yağı qondu.
Ol qırx namərd yoldaş babanı tutdu.*

*Ağ əllərin ardına bağlatdılar,
Ağ boynuna qıl sicimi taxdılار.
Baban yayaq, özləri atda çapdılar,
Qalın kafir elinə yön aldılar.*

*Oğul, qalxıban yerindən durgıl!
Ol qırx yigitin sən boyuna algıl!
Babanı ol qırx naməddən qurtargıl!
Yürü oğul, baban sənə qiydisa,
Sən babana qıymagıl!*

Oğlan anasının sözün sindirmədi, qəbul qıldı, Buğac bəy yerindən qalxıbən durdu, qarapolad üz qılıçın belinə qurşandı, ağ tozluca qatı yayın əlinə aldı, altun cidasın qoluna saldı, bədöy atın tutdurdu, bütün mindi. Qırx yigitin boyuna aldı, babasının ardınca yortub, getdi.

Ol qırx namərd bir yerdə qonmuşlardı, al şərabın itisindən içərlərdi. Buğac xan çapıb yetdi. Ol qırx namərd bunu gördü, aytıdilar: "Gəlin varalım, ol yigitin tutub gətirəlim, ikisinin bir yerdə kafirə yetirəlim" - dedilər.

Dirsə xan bunu eşitdi, aydır: "Qırx yoldaşım, aman! Tanrıının birliyinə yoxdu güman! Mənim əlimi-qolumu açın, qolça qopuzumu əlimə verin, ol yigitin mən döndərəyim. Gərək məni öldürün, gərək diri görün, qoyu verin!" - dedi.

Əlin-qolun açdılara, qolça qopuzun əlinə verdilər. Dirsə xan qarşı gəldi, oğlancığı olduğunu bilmədi. Bu yerdə qopuz çaldı, söy söylədi, görəlim, XANIM, nə söylədi? Aydır:

*Boynu uzun bədöy atlar gedərsə, mənim gedər,
İçində sənin də minədin varsa, yigit, degil mənə,
Savaşmadan, vuruşmadan, alı verəyim, döngil geri!*

*Qaytabandan qızıl dəvələr gedərsə, mənim gedər,
İçində sənin də yüklətin varsa, yigit, degil mənə,
Savaşmadan, vuruşmadan, alı verəyim, döngil geri!*

*Ağayıldan təmən qoyunlar gedərsə, mənim gedər.
İçində sənin də şışliyin varsa, yigit, degil mənə,
Savaşmadan, vuruşmadan, alı verəyim, döngil geri!*

*Altun başlı ağban evlər gedərsə, mənim gedər.
İçində sənin də odan varsa, yigit, degil mənə,
Savaşmadan, vuruşmadan, alı verəyim, döngil geri!*

*Ağ üzlü, alagöz gəlinlər gedərsə, mənim gedər,
İçində sənin də nişanlın varsa, yigit, degil mənə,
Savaşmadan, vuruşmadan, alı verəyim, döngil geri!*

*Ağ saqqallı qocalar gedərsə, mənim gedər,
İçində sənin də bəy baban varsa, yigit, degil mənə,
Savaşmadan, vuruşmadan, alı verəyim, döngil geri!*

*Mənim üçün gəlmisənsə, oğlancığım öldürmüşəm,
Yigit, sənə yazığı yox, qurtarayım, döngil geri!*

Bu arada oğlan babasına söy söylemiş, görəlim, XANIM, nə söylemiş?

*Boyunu uzun bədöy atlar sənin gedərsə,
Mənim də içində minədim var,
qoymarım qırx namərdə!*

*Qaytabandan qızıl dəvələr sənin gedərsə,
Mənim də içində yüklətim var,
qoymarım qırx namərdə!*

*Ağayıldan tümən qoyun sənin gedərsə,
Mənim də içində şışliyim var,
qoymarım qırx namərdə!*

*Altun ağban evlər sənin gedərsə,
Mənim də içində bir odam var,
qoymarım qırx namırdı!*

*Ağ üzlü, alagöz gəlinlər sənin gedərsə,
Mənim də içində nişanlım var,
qoymarım qırx namərdə!*

*Ağ saqqallı qocalar sənin gedərsə,
Mənim də içində ağılı tamam çəşmiş,
Biliyi yetmiş bir qoca bəy babam var,
Qurtarayım, qoymarım ol qırx namərdə!*

Oğlan qırx yigitinə dilbənd salladıbən, əl eylədi. Qırx yigit bədöy atın oynatdı, oğlanın üzərinə yiğinaq oldu.

Oğlan qırx yigitin boyuna aldı, at təpdi, cəng-savaş eylədi, kiminin boynun vurdu, kimini dustaq eylədi, babasın qurtardı, qayıtdı, geri döndü.

Burada Dirsə xan oğlancığın sağ olduğunu bildi. Babayla oğul bir-birilə qucuşub aqlasdılar, əhvalların bir-birinə söyləşdilər, ondan yurdlarına

qayıtdılar. Xan qızı qarşı gəlib Dirse xanla oğlun bir arada gördü, Həqq-təalaya şükür qıldı, qurbanlar eylədi, aclar doyurdu, sədəqələr verdi, oğlun bağına basıbən gözlərin öpdü.

Xanlarxanı xan Bayındır oğlana bəylik verdi, taxt verdi.

Yeddi gün, yedidi gecə yemə-içmə oldu.

*Bu arada DƏDƏM QORQUD gəlir oldu,
şadlıq çaldı, boy boyladı, söy söylədi,
bu Oğuznaməni düzdü, qosdu, böylə dedi:*

*- Onlar dəxi bu dünyaya gəldi, keçdi, karvan kimi qondu, köçdü.
Əcəl aldı, yer gizlədi, fani dünya yenə qaldı.
Qara ölüm geldikdə kecid versin!
Sağlıqlar sağıçın, dövlətin haqq artırsın
Gəlimli - gedimli dünya!
Son ucu ölümlü dünya!*

*Oı, öydüyüm uca Tanrı dost oluban
mədət versin, XANım
sənə, canım sənə!*

Yum verəyim, XANım:

*Yelli-qarlı qara dağların yixılmasın!
Qamən axan körklü suyun qurumasın!
Kölgəlicə qaba ağacın kəsilməsin!
Qanadlarının ucları qırılmاسın!*

*Yaparkən ağboz atın büdrəməsin!
Çalışanda qarapolad üz qılıcın kütəlməsin!
Dürtüşürkən ala köndərin əyilməsin!*

*Ağ saqqallı babanın yeri cənnət olsun!
Ağ birçəkli ananın yeri behişt olsun!
Haqq yandıran çıraqın yana duzçun
Qadir Tanrı sizi namərdə möhtac eləməsin!..
Beş kəlmə dua qıldığ, qəbul olsun!*

*Heç kimə bənzətmədi
Cümlə aləmləri yaradan
Allah - təala!
Oı öydüyüm uca Tanrı
dost oluban
Mədət versin, Sizə
XANım,
Hey!*

Patrik ZÜSKİND

GÖYƏRÇİN

◆ povest

Göyərçinlə bağlı hadisə baş verən gün Conatan Noel əlli yaşıını haqlamışdı. Ömrünün geridə qalan qisminə, yadda qalan bir hadisəsi olmayan, rahatlıq içində keçən iyirmi ilinə baxarkən, günlərin bir günü ölümündən başqa qarşısına mühüm bir şey çıxa biləcəyi ağlından belə keçməzdi. Bundan da çox məmənun idi. Çünkü ümumən heç bir hadisəni xoşlamır, xüsusən də insanın daxili tarazlığını sarsıdan, zahiri həyat nizamını qarmaqarışıq edən hadisələrə nifrət bəsləyirdi.

Belə hadisələrin çoxu, şükürlər olsun ki, uzaq keçmişdə, bomboz uşaqlıq və gənclik illərində ilişib qalmışdı, onları xatırlamağı heç xoşlamırdı, xatırlayanda da çox narahat olurdu. Məsələn, 1942-ci ilin qızmar iyulunda, Şarantonda, günortadan sonra, balıq ovundan qayıdanda firtına qopmuş, yağış yağmışdı, o da ayaqqabılarını çıxarıb isti, həm də yaş asfaltda yeriyirdi, gölməçələrdə dabanını bərkdən vuraraq suyu sıçradırdı - təsviredilməz zövq... Hə, o, balıq ovundan evə döndü, mətbəxə qaçıdı; orada yemək bişirən anasını görəcəyini düşünürdü. Amma anası mətbəxdə yoxdu, önlüyü isə stulun söykənəcəyindən asılı qalmışdı. "Anan getdi, - atası dedi, - həm də uzun müddətə". "Onu apardılar", - qonşularsa belə dedi; dedilər ki, onu əvvəlcə Velodrom d'İverə¹ apardılar, sonra Dransidəki düşərgəyə, sonra da şərqə, - oradansa kimsə geri dönmür.

Conatan nə baş verdiyini anlamadı, amma bu hadisə beynini qarışdırıcı, bir neçə gün sonra isə atası da itib-batdı. O və kiçik bacısı birdən-birə cənuba gedən bir qatarda peydə oldular. Gecə əsla tanımadıqları adamlar onları çöllükdən keçirib, sonra dallarıyca meşəylə sürükləyib yenidən, cənuba gedən başqa bir qatara mindirdilər, çox uzaqlara, aqlagəlməz uzaqlığa yol saldılar və o vaxtadək heç görmədikləri bir əmi, Kavayonda onları qarşılıdı. Uşaqları Dürans vadisindəki Püje kəndinə yaxın olan mülkünə apardı və müharibə bitənədək balacaları orda gizlədi. Sonra onlar tərəvəz sahəsində işləməyə başladılar.

¹ 1942-ci ilin iyulunda fransız hökumətinin 8 min yəhudini həbs edib saxladığı Parisdəki qapalı velosiped stadionu

Əllinci illerin əvvəllərində Conatan özünün tarla işçisi həyatını bəyənməyə başladı - əmisi ondan hərbi xidmətə getməsini istədi və Conatan bu istəyə itaət göstərib üçillik müqaviləyə imza atdı. Birinci il əsas işi bütünlükə kazarma həyatının mühüm çətinliklərinə alışmaq oldu. Hərbi xidmətin ikinci ilində gəmiyə mindirilib Hind-Çinə göndərildi. Üçüncü ilin ən böyük hissəsini ayağında silah yarası və amöblü dizenteriya ilə tibb məntəqəsində keçirdi.

1954-cü ilin yazında Püjeyə döndükdə, bacısı orda yox idi, onun Kanadaya köçdürüyü deyilirdi.

İndi də əmisi Conatanın vaxtı fövtə vermədən evlənməsini istəyirdi, həm də qonşu kənddən - Lorisden olan Mari Bakuş adlı qızla. Qızın üzünü belə görməmişdi, amma Conatan itaətlə ona deyiləni elədi, hətta həvəslə elədi, çünki nikahın nə olduğu barədə dumanlı təsəvvürü olsa da, evliliklə həsrətində olduğu yeganə şeyə - daimi dincliyə qovuşmaq ümidiндəydi. Amma dörd ay sonra Mari bir oğlan doğdu və elə həmin ilin payızında Marselden gələn tunisli bir tərəvəz saticısına qoşulub qaçıdı.

Conatan Noel başına gələn hadisələrin hamisindən bu nəticəsini çıxardı: insanlar güvənilməzdi, rahat yaşamaq - yalnız onları özündən uzaq tutduqda mümkünündü. Üstəlik, indi də kənddə lağlağı mövzusu olduğuna görə - onu narahat eləyən məhz atmaca hədəfi olması deyil, hər kəsin diqqətini özünə çəkməsiydi - ömründə ilk kərə sərbəst qərar verdi: "Kredi Aqrıkol" bankına getdi, hesabındaki bütün pulu çıxardı, çamadanını götürüb dübbədüz Parisə yollandı.

Orda iki dəfə bəxt üzünə güldü. Əvvəla, Sevr küçəsindəki bir bankda özünə gözətçi işi tapdı; ikincisi, daldalanacaq yer - Planş küçəsindəki bir evin altıncı mərtəbəsində chambre de bonne² deyilən sığınacaq. Otağa daxili həyətdən, dar xidmət pilləkəniyle qalxıb girmək olardı, zəif işıqlandırılan, bircə pəncərəli dəhlizlə keçərək. Boz rəngli, nömrələnmiş iki düjün otağın qapısı bu dəhlizə açılırdı. 24 sayılı otaq da dəhlizin sonundaydı - Conatanın otağı. Uzunluğu üç metr qırıq santimetr, eni iki iyirmi, hündürlüyü iki əlli, yeganə rahatlığı bir çarpayı, bir masa, bir stul, bir elektrik lampası, bir də paltar qarmağı olan otaq. Yalnız altmışinci illərdə elektrik xətləri elektroplitənin və elektrosobanın qoşula biləcəyi şəkildə gücləndirildi, otağa su borusu çəkildi, hər otağa ayrıca əlüzyuyan çanaq və elektrik qazanı qoyuldu. O zamana qədər çardağın bütün sakinləri, əger yasaq olunmuş spirt sobasından istifadə etmirdi, soyuq yemək yeyib soyuq otaqlarda yatır, corablarını, qab-qacağı və həm də özlərini soyuq suyla yuyurdular. Dəhlizdəki, ümumi ayaqyolunun yanındakı yeganə çanaqda. Conatan bütün bunlardan əsla narahat olmurdu. Axtardığı rahatlıq yox, yalnız və yalnız özünün olan, onu həyatın xoşa gəlməz gözənilməzliliklərindən qoruyan və içindən bir daha heç kimin onu qova bilməyəcəyi, etibarlı sığınacaqdı. 24 nömrəli otağa ilk dəfə girərkən dərhal anlamışdı: həmişə istədiyi, can atdiği yer, əslində, buradı, burda qalması tale-qismətdi (Eynilə bəzi kişilərin başına gəldiyi kimi: onlar indiyə qədər heç görmədikləri bir qadına, həyatlarının qadınına ilk baxışdan aşiq olur, həmin qadına sahiblənir və ömürlərinin sonuna qədər bu qadının yanında qalırlar).

Conatan Noel bu otağı aylıq beş min köhnə franka³ kirayələmişdi, hər səhər oradan yaxınlıqdakı Sevr küçəsinə, iş yerinə gedir, axşamlar çörək,

² Çardaq otağı, adətən o, xidmətçilər üçün nəzərdə tutulur.

³ Fransız pul vahidi olan frankın iki sıfır atılmışdan əvvəlki vəziyyəti

kolbasa, alma və pendirlə buraya dönür, yeməyini yeyir, yatır və özünü xoşbəxt sanırdı. Bazar günləri, ümumiyyətlə, otağından çıxmır, təmizlik işləri aparır, yatağına təmiz mələfələr sərirdi. Beləcə, rahat və tam məmnun bir həyat süründü, ildən-ilə, on illərlə.

Vaxt ötdükcə müəyyən zahiri dəyişiklər olurdu, məsələn, kirayə haqqı kimi ödədiyi pul, yaxud kirayəçi qonşuları. Əllinci illərdə o biri otaqlarda daha çox xidmətçi qızlar, yeni evli cütlükler, bir neçə də təqaüdçü yaşayırırdı. Sonralar ispanların, portuqaliyalıların, şimali afrikalıların köçünü daha tez-tez görmək olurdu. Altmışinci illərin sonlarında kirayəcilərin çoxu artıq tələbələr idi. Nəhayət, elə vaxt yetişdi ki, iyirmi dörd otağın heç də hamısı kirayəyə verilən olmadı. Çoxu boş qalır, ya da aşağı mərtəbələrdəki mənzillərdə yaşayan ev sahiblərinin anbarı, ya da ehtiyac yarandığı zaman qonaq otağı kimi istifadə edilirdi. Conatanın 24 nömrəli otağı illər keçdikcə o birilərlə müqayisədə daha rahat yaşayış məskəninə çevrildi. Özünə yeni bir çarpayı aldı, divara şkaf söykədi, yerə boz xalça döşədi, biş-düş və yuma künçünə gözəl, qırmızı rəngli, su keçirməz, cilalı divar kağızı yapışdırıldı. Bir radioqəbulədicisi, televizoru və ütüsü vardı. Ərzağını artıq əvvəlki tək torbadə çöldə, pəncərə önündən asmir, əlüzyuyan çanağın altındakı kiçik soyuducuda saxlayırdı, odur ki, ən isti yay günlərində belə nə yağ əriyir, nə də donuz qaxacı quruyurdu. Çarpayının baş tərəfindəsə bir rəf düzəltmişdi, ora azı on beş kitab sıçılmışdı, o cümlədən üç cildlik tibb cib lügəti, kromanyonlular, Bürünc dövrünün tökmə texnikası, qədim misirlilər, etrusklar və Fransız İnqilabına dair gözəl şəkilli cildlər; yelkənli gəmilər, bayraqlar, tropiklərin heyvanlar aləmi, ata-Aleksandr Dümanın iki kitabı, Sen Simonun xatirələri, şorba bişirməyə dair aşpaz kitabı, "Kiçik Laruss" və xidməti silahdan istifadə barədə hüquqi tənzimləməyə xüsusi diqqət yetirilən "Keşikçilər üçün yaddaş kitabçası".

Yatağındə bir düjün qırmızı şərab vardı, o cümlədən 1998-ci ildə pensiyaya çıxacağı gün üçün saxladığı bir şüşə "Chateau Cheval Blanc Grand Cru classe". Conatana otağın üç ayrı yerində - çarpayının ayaq və baş tərəfində, habelə kiçik masa arxasında - özünün yaxşıca düşündüyü elektrik işıqlandırma sistemi işıq gözünü qamaşdırımdan və qəzetinə kölgə düşmədən oturub mütaliə etməyə imkan verirdi.

Bu qədər əşyanın otağa yiğilmasından o, əlbəttə, daha da kiçilmiş, bir növ, sədəflə örtülmüş ilbiz kimi içəriyə doğru böyümüş, çardaq otağından çox gəmi kayutuna, ya da lüks, təkyataqlı vaqon kupesinə oxşayırdı. Amma ən əsas xüsusiyyətini otuz il boyu qoruyub saxlamışdı: bu otaq Conatanın bu etibarsız dünyada etibarlı adasıydı və eləcə də qalmışdı - möhkəm dayaq, sığınacaq, sevgilisi, bəli, sevgilisi, çünki axşam geri döndükdə, onu mehribanlıqla qucaqlayırdı bu sevgili; kiçik otaq onu isidir, bədənini də, ruhunu da qidalandırırırdı, ehtiyac yarandıqda həmişə yanındaydı, heç vaxt da onu atıb getmirdi. Bu sevgili həqiqətən etibarlı olduğunu sübut eləyən yeganə şeydi həyatında. Buna görə də indi də, əlli yaşını adlağıdan sonra, ona qovuşmaq üçün pilləkənlə yuxarı qalxmaq bəzən çətin olduqda, azca yorğunluq duyduqda, üstəlik, aldığı maaş ayrıca mətbəxi, ayrıca ayaqyolusu və hamam otağı olan, düz-əməlli mənzil kirayələməyə imkan verəndə zamanda belə, bu otaqdan ayrılmağı bir an belə düşünməmişdi. Sevgilisinə sadiq qalırdı, hətta onu özünə, özünü də ona daha möhkəm bağlamağa səy göstərirdi. Münasibətlərini heç zaman sarsılmayacaq bir hala gətirmək, yəni onu satın almaq istəyirdi. Madam Lasalla - ev sahibəsiylə müqavilə imzaladı. Əlli beş min yeni frankı sevgilisinin qiyməti. Qırx yeddi minini artıq

ödəmişdi. Yerdə qalan səkkiz min frankın ödənişi ilin sonunadək başa çatmalydı. Bundan sonra müstəsna şəkildə özünün olacaqdı sevgilisi və artıq dünyada heç kim onları bir-birindən ayıra bilməyəcəkdi - Conatanı və sevimli otağını bir-birindən yalnız ölüm ayıracıqdı.

Vəziyyət məhz bu cür idi, cümə günü, 1984-cü ilin avqust səhərinədək - göyərçinlə bağlı o hadisə baş verənədək.

Conatan yuxudan yenice oyanmışdı. Hər səhər olduğu kimi, təraş etməzdən əvvəl ümumi ayaqyoluna getməkçün başmaqları ayağına çəkdi, xələtini geyindi. Qapını açmadan qulağını qapının aynasına söykəyib dəhlizdə kimsənin olub-olmadığını anlamağa çalışdı. O biri kirayəçilərlə qarşılaşmağı xoşlamazdı, xüsusən səhərlər pijama və ev xələtiylə həm də tualetə gedərkən. Tualetdə özündən əvvəl kiminsə olmasından da dilxor olardı, amma tualetin qarşısında başqa bir kirayəçiyə üzləşməni təsəvvür etmək belə onun üçün əzabverici dərəcədə dəhşətliydi. Bir dəfə, bircə kərə başına gəlmişdi bu, 1959-cu ilin yayında, iyirmi beş il əvvəl, yadına salanda ürpəriirdi: qarşısındaki adamı gördüyü an duyduğu dəhşət, eyni anda baş verən dönüş və yenidən irəliləyiş, eyni anda kəkələnən lütfkarlıqlar, "Əvvəlcə siz buyurun", - "Yox, əvvəl siz, müsyö, mən tələsmirəm", - "Xeyr, əvvəlcə məhz siz, çox xahiş edirəm" -bütün bunlar da əynindəki pijamayla! Yox, bir daha oxşar şeyin təkrarlanması istəmirdi, olmamışdı da heç - Conatanın qulaq kəsilmə tədbirləri sayəsində.

Qapı arxasından dinlədikdən sonra o, çölə çıxar, dəhlizə göz gəzdirərdi. Mərtəbədəki hər səsə bələd idi. Hər çırtılıntı, hər çıqqıltını, ən xərif şırıltını, yaxud hənirtini, hətta sükütu izah edə bilirdi. Və indi də bilirdi - qulağını yalnız bir neçə dəqiqə qapıya söykədikdən sonra, qəti şəkildə bilirdi ki, dəhlizdə kimsə yoxdu, tualet boşdu, hər şey, hər kəs hələ yatıb, yuxudadı. Sol əliyle təhlükəsizlik kılıdının düyməsinin dəstəyini çevirdi, sağ əliyle də qiflin rəzəsini, dilçək içəri girdi, astaca itələdi və qapı açıldı.

Astanaya addım atmışdı ki, ayağını, sağ ayağını yerdən qaldırmışdı hətta, onu gördü. Qapının qabağında oturmuşdu, astanadan iyirmi santimetrdən də az uzaqlıqda, arxası pəncərədən içəri süzülən solğun səhər işığına sari. Öz qırmızı, caynaqlı ayaqlarıyla dəhlizin tünd qırmızı kafelinin üstünə qonmuşdu solğun-boz tüklü göyərçin.

Başını yana əyib sol gözünü Conatana dikdi. Bu gözün yypyumru, qəhvəyi, bəbəyi qara təkər görünüşlüydü. Bədənə tikilmiş düymə kimi dururdu baş - kipriksiz, qaşsız; lüm-lüt, əsla dəhşətverici açılığı olan göz. Amma eyni zamanda hansıa utancaq bir hiyləgərlik vardı bu gözdə, həm də o nə açıq, nə hiyləgərdi, yalnız fotoaparatin obyektividi, zahirdəki bütün işığı udan, amma içindən bircə şüa əks etdirməyən obyektiv kimi cansızdı. Parlaqlıq, parıltı yox idi bu gözdə, canlılıqdan bir qığılçım belə yox idi. Baxıssız bir gözüdü. Və Conatana dikilib qalmışdı.

Bəlkə, beş, bəlkə, on saniyə - ona heç bitməyəcək tək görünən müddət - əli qapı dəstəyində, ayağı addım atmağa hazır vəziyyətdə havaya qalxmışdı astanada donub qalmışdı, nə irəli, nə geri gedə bilirdi.

Sonra göyərçin ayaqlarının yerini dəyişdirdimi, yoxsa bir az tüklərini qabartdı, - hər nədiydisə, onun bədənindən yüngül titrəyiş keçdi, eyni zamanda da iki göz qapağı örtüldü, biri aşağıdan, digəri yuxarıdan, əslində, həqiqi göz qapaqları deyil, hansıa, yoxdan var olan iki dodaq kimi gözü udan, rezinə bənzər örtüklər. Göz bir anda yox oldu. Və ancaq indi Conatani qorxu bələdi, yalnız indi heç bir örtüyü olmayan dəhşətdən tükləri biz-biz

durdur. Və göyərçin gözünü yenidən açmamış sıçrayışla geriyə, otağı qayıdır qapını bağladı. Təhlükəsizlik kılıdını çevirdi, çarpayıya doğru üç addım atdı, titrəyə-titrəyə oturdu, ürəyi quduz nəbzlə döyüñürdü. Alnı buz kimi idi, boynundan kürəyinə, onurğasıyla tərin necə axdığını hiss elədi. Ağlına gələn ilk fikir indi infarkt və ya iflic keçirəcəyi, ya da ən azı üreyinin tixanacağı oldu, “çünki məhz bu kimi şeylərin insanın başına gəldiyi yaşdasan”, - deyə düşündü, əllidən sonra belə dərd-bəla üçün kiçik bir bəhanə də yetərlidi.

Sonra özünü yanpörtü çarpayıya atdı, buza dönmüş kimi yorğanı titrəyən ciyinlərinədək üstünə çəkdi, sinəsində və kürəkləri arasında sancıları (bir dəfə cib kitabçasında oxumuşdu ki, sözsüz-şübəsiz, bunlar infarktin ilk əlamətləridi), ya da şüurunun yavaş-yavaş sənməsini gözləməyə başladı. Amma buna oxşar heç nə olmadı. Üreyinin döyüntüsü sakitləşdi, qan dövrəni yenə əvvəlki kimi nizama düşdü, başı, qolları və ayaqlarının normal, yəni iflicə bənzər heç bir nişanə yoxdu. Conatan ayaq və əl barmaqlarını oynada, üzünü qırışdırı bilirdi - bu, üzvi və nevroloji baxımdan hər şeyin qaydasında olduğuna işarəydi.

Di gəl beynində qara qarğıya yiğini tək, bir-biriylə əlaqəsi olmayan qorxunc düşüncələr ucuşur, qışqırır, qanad çırpırı. “Axırın çatdı artıq! - deyə qırıldayırdı onlardan biri. - Qocalmışan, axırın da çatıb, bir göyərçin ölüncə qorxutdu səni, bir göyərçin səni yenidən otağına sürüklədi, səni yere yıxdı, əsir aldı. Öləcəksən, Conatan, Öləcəksən, indi olmasa da, bu yaxınlarda, ömrünü yanlışlıqla yaşıdadın, hədər elədin, bir bax, hansısa göyərçin həyatını alt-üst edə bildi, odur ki, bundan sonra onu öldürməlisən, amma öldürə bilmirsən, milçəyi belə öldürə bilməzsən, yox, milçəyi bacararsan, hə, məhz milçəyi, ya da ağaçanadı, yaxud kiçik bir böcəyi, hə, hə, böcəyə gücün yetər, amma istiqanlı bir canlısı - yox, cəmi-cümlətanı yarımkilo çəkisi olan, göyərçin kimi istiqanlı bir varlığı əsla öldürə bilməzsən, amma bir insanı öldürüb yerə sərmək səninçün asandı, pif-paf, bundan tez, asan nə var, kiçicik bir dəlik, altı millimetrik bir dəlik açarsan ətində, təmiz işdi, üstəlik, qanunidi, çünki özünümüdafiəyə icazə var, “Silahlı gözətçinin xidməti təlimati”nın birinci maddəsi, hətta bu, müdürüyyətin əmriddi, kimsə bir insanı gülləylə vurdugun üçün səni ittiham eləməz, eksinə. Amma göyərçini? Necə güllələnir-göyərçin? O - “göyərçin” deyilən şey qanad çırpır, düz nişan almamaq da olar onu, bu, biabırçılıq, xuliqanlıq deyil - bir göyərçinə atəş açmaq qadağandır, bu, xidməti silahın müsadirəsi üçün əsasdı, iş yerinin itirilməsi deməkdi, səni məhbəsə atarlar, xeyr, xeyr, onu - göyərçini öldürə bilməzsən, amma yaşamaq, onunla birgə yaşamağın da qeyri-mümkündü, əsla, bir göyərçinin məskən saldığı evdə insan yaşaya bilməz, göyərçin - xaosun, anarxiyanın təcəlli sidir, onun hardan gəlib ha tərəfə uçacağını müəyyən eləmək olmaz, pəncərənin önünə qonub gözünü dimdikləyər insanın, göyərçin - dayanmadan ziğlayıb ətrafa üfunət, dəhşətli bakteriyalar, meningit virusları yayar; tək qalmaz göyərçin, başqa göyərçinləri də yanına çəkər, cütləşər və çoxalar, ildirim süretilə, bir göyərçin ordusu bələyər ətrafi, otağından çıxa bilməyəcəksən, acıdan Öləcəksən, öz nəcisinə boğulacaqsan, odur ki, yeganə çarən pəncərədən tullanmaq olacaq, xırçın olmuş sümüklerinle səkiyə yixilacaqsan; xeyr, çox qorxaqsan, onu da bacarmayacaqsan, bağlı otağında qalacaqsan, “kömək edin!”- deyə bağıracaqsan, xilasedicilər dadına yetişsin deyə, nərdivanlarını pəncərənə söykəmələrini gözləyəcəksən, gözləyəcəksən ki, səni bir göyərçindən xilas eləsinlər, göyərçindən! Evin bütün sakinləri, məhəllə səni lağ'a qoyacaq,

"Baxın, bu, müsyö Noeldi!" - deyə qışqıra-qışqıra barmaqla göstərəcəklər səni, "Baxın, bu müsyö Noeli göyərçindən xilas eləyi blərlə!" Sonra da psixiatriya klinikasına göndərəcəklər səni. Ah Conatan, Conatan nəlacsan, vəziyyətin ümidsizdi, batdır sən, Conatan!

Başındakı fikirlər belə çığırır, qırıldayırdı və Conatan elə bir çəşqinqılığa, çarəsizliyə düşmüdü ki, başqa çıxış yolu tapa bilməməkdən, uşaqlıqdan bəri bir daha heç etmədiyi bir şey etdi, dua etmək üçün ovuclarını qoşlaşdırıldı, "Tanım, Tanım, - deyə yalvardı... - Məni niyə tərk etdin? Niyə məni bu cür cəzalandırırsan? Göylərdəki Atamız, mənə bu göyərçindən nicat ver, amin!" Bu, görünüyü kimi, doğru-dürüst bir dua deyildi, bu, daha çox, uşaqlıq dövründə əldə etdiyi məhdud dini təlim-tərbiyədən qalma xatirələrin qırıntılarından ibarət bir kəkələməydi, içindən çıxara bildiyidi. Amma istenilən halda bunun faydası oldu, çünkü dua etmək müəyyən mənada fikirlərini toplamağa məcbur əldədi onu, başından qarma-qarışq düşüncələri qovdu. Duasını bitirər-bitirməz elə qarşısı alınmaz işəmə ehtiyacı hiss əldədi ki, bir neçə saniyə içinde rahatlanma üçün başqa çıxış yolunu tapa bilməzsə, üstündə uzandığı çarpayını, gözəl, polad çarpayını, quş tükündən olan döşəyi, hətta boz xalçanı batıracağını bilirdi. Bu düşüncə Conatanın tamamilə özünə gətirdi. O inlildəyərək ayağa qalxdı, çarəsiz-çarəsiz baxdı. Yox, bu qapıdan çölə çıxa bilməz, hətta o lənətə gəlmış quş uçub getmişsə belə, tualetə çatdırı bilməyəcək özünü, odur ki, əlüzyuyana sarı getdi, xələtini açdı, pijama şalvarını aşağı endirdi, kranı açdı və çanağa işədi.

Əvvəller belə heç eləməmişdi. Bunu düşünməkdən belə dəhşətə gəlirdi: gözəl, ağı, parıldayanadək təmizlənmiş, bədən və qab-qacaq yumağa xidmət edən çanağa işəmek! Bu qədər alçala biləcəyini, vücudunun belə bir günahı işlətməsini əsla ağlına gətirə bilməzdi. İndi isə, bir tərəfdən, sidiyinin heç bir manə, çətinlik olmadan axdığını, suya qarışib gurultu çıxararaq kanalizasiya borusunda itdiyini gördü; digər tərəfdən də, bədəninin aşağı hissəsindəki təzyiqin zəiflədiyini hiss etdi, eyni anda gözündən yaş axıdı, - o qədər xəcalet çəkirdi ki. İki bitirib suyu hələ bir müddət də axıdı, rəzil əməlinin ən kiçik izlərini belə yox etmək üçün çanağı -özünə burunaltı mızıldandı, sanki otaqdan, ya da özündən üzr istəyirmiş kimi, - bu, çətin vəziyyətdə adamın başına bir dəfə gələn işdi, bir daha təkrarlanmaz..."

Saatına baxdı. Səkkizə on beş dəqiqə işləyirdi. Adətən, bu vaxt artıq təraşını bitirib, yatağını sahmana saldı. Amma bu, gündəlik nizamda həddən artıq böyük vaxt itkisi deyildi, zərurət yarandıqda, nahardan imtina etməklə onu aradan qaldırmaq mümkün idi. Nahardan imtina etməklə, - belə hesabladı, - gündəlik nizamında yeddi dəqiqə irəli keçə bilirdi. Əsas olan ən geci doqquza beş dəqiqə işləmiş otaqdan çıxmışıydı, doqquza on beş dəqiqə işləmiş bankda olmalıydı. Hərçənd bu işi necə həll edəcəyini hələ bilmirdi, amma qarşıda qırx beş dəqiqə vardı. Az vaxt deyildi. Qırx beş dəqiqə...bir az əvvəl ölümlə üz-üzə gəlmiş, infarktdan güc-bəla qurtulmuşdusa, bu, xeyli vaxtdı. Beləcə o da, hələlik heç bir şey olmamış kimi fikrini hərgünkü adı işlərinə yönəldi. İsti su açıb təraş etməyə başladı. Təraş vaxtı yaxşıca düşündü. "Conatan Noel, - öz-özünə dedi, - sən iki il Hind-Çində hərbi xidmət keçdin və orada elə çətinliklərin öhdəsindən gəldin. Bütün cəsarətini, fikrini cəmləsən, lazımlı olduğu tədbir görsən, bəxtin də gətirsə, onda əvvəl-axır bu otaqdan çıxa biləcəksən. Yaxşı, bəs sonra? Deyək ki, o iyrənc heyvanının yanından ötüb-keçə bildin, tükünə belə zərər dəymədən pilləkənə çatdırın və təhlükəsizlikdə sovuşdu, İşə gedə

biləcəksən, bütün günü sağ-salamat keçirə biləcəksən, amma sonra nə edəcəksən? Hara gedəcəksən bu axşam? Gecə harada qalacaqsan?" Çünkü ona tam aydın idi ki, göyərçindən bir dəfə qaçmaqla, onunla ikinci kərə üz-üzə gəlməyi qətiyyən arzulamır, bu göyərçinlə eyni dam altında, bir gün, bir gecə, bir saat belə yaşaya bilməz. Odur ki, bu gecə, bəlkə, bundan sonrakı gecələri də bir pansionda gecələməyə hazır olmalı idi. Bu isə o deməkdi ki, özüyle təraşdanı, diş fırçasını, dəyişik paltar götürməliydi. Çek kitabçasını da özüyle götürməyə ehtiyacı vardi, hətta bərai-ehtiyat, əmanət kitabçasını da. Cari hesabında min iki yüz frank vardi. İki həftəyə çatardı, ucuz bir otel tapması şərtiylə. Əgər o vaxt acan göyərçin otağını mühasirə də saxlayarsa, yiğdiği pula toxunması lazım gələcək! Əmanət hesabında altı min frankı vardi. Bununla aylarla oteldə qala bilərdi. Üstəlik, maaşını da alacaqdı axı, ayda üç min yeddi yüz frank. Digər tərəfdən ilin sonunadək madam Lasalla səkkiz min frank vermək lazım idi - otaq qalan pulumuz artıq içində heç yaşaya bilməyəcəyi bu otaq üçün. Madam Lasalla gecikməni necə izah eləsin? Hər halda qadına deyə bilməzdi ki: "Madam, sizə səkkiz min franklıq son ödənişi vermirəm, çünkü aylardır oteldə qalıram sizdən alacağım otağın qapısının ağızını bir göyərçin kəsdirdiyi üçün". Belə bir şeyi çətin ki, deyə bilsin... bunu düşünərkən xatırladı ki, beş qızıl sikkəsi, napoleondoru⁴ var, onlardan hər birinin altı yüz frank dəyəri var; 1958-də, inflayasiya qorxusu altında Əlcəzairdəki müharibə əsnasında almışdı. Bu beş napoleondoru da özüylə götürməyi unutmamalıydı. Bundan başqa, anasının nazik qızıl bilərziyi də ondaydı. Bir də tranzistorlu radio. Və zərif, gümüş diyircəkli qələm, Milad bayramında... Bankda işləyən hər kəsə vermişlər bir dənə. Bütün bu xəzinəni satıb, tam qənaət hesabına ilin sonuna qədər oteldə qala bilər, hər halda madam Lasalla səkkiz min frankı ödəyə bilərdi. Yanvardan sonra vəziyyət yaxşıya doğru düzəldərdi, artıq otağın sahibi olardı, icarə ödəməsinə ehtiyac qalmazdı. Bəlkə də, göyərçin qışdan sağ çıxmazdı. Görəsən, göyərçinlərin ömrü nə qədərdi? İki il, üç il, on il? Bəlkə, bu qoca göyərçinidi? Bəlkə, bir həftə içində öldü? Bəlkə elə bu gün? Bəlkə də, bura məhz ölməyə gəlmişdi...

Təraşını bitirdi, suyu boşaltdı, çanağı təmizləyib yenə içiñə su doldurdu, qurşağadək yaxalandı, ayaqlarını yudu, dişlerini fırçaladı, suyu yenə boşaltdı, bezlə silib təmizlədi. Sonra yatağını sahmana saldı.

Şkafın altında, çirkli camaşırını saxlayıb ayda bir kərə camaşırhanaya apardığı preslənmiş kartondan olan çamadan vardi. Onu çəkib çıxardı, içini boşaldıb çarpayının üstünə qoydu. Bu, 1942-də Şarantondan Kavayona, 1954-də Parisə gələrkən əlində tutduğu çamadandı. Və onu çarpayının üstündə gördükdə, içiñə çirkli yox, təmiz alt paltar, bir cüt çekmə, təmizlik əşyaları, ütü, çek kitabçası və qızıl sikkələri doldurmağa başladıqda, - sanki səfərə çıxırdı, - gözləri yenidən yaşıla doldu, amma bu dəfə utandığından deyil, çarəsizlikdən ağladı. Sanki həyat onu otuz il geriyə atmışdı, sanki həyatının otuz ilini itirmişdi.

Əşyaları çamadanı yiğib bitirəndə saat səkkizə on beş dəqiqə qalırdı. Geyindi, əvvəlcə həmişəki kimi uniformasını: boz şalvar, mavi köynək, dəri pencək, tapança üçün qoburu olan dəri kəmər, boz papaq. Sonra göyərçinlə mümkün qarşılışmaya hazırlaşdı. Onu ən çox iyrəndirən fikir quşun bədəninin hansıa yerini, məsələn, ayağını dimdikləməsi, ya da havalanaraq əllərinə, ya da boynunu qanadıyla toxuna, hətta caynaqlı iri

⁴ Napoleon dövründə dövriyyədə olmuş qızıl sikkə

ayaqlarıyla üstünə qona biləcəyi idi. Buna görə də yüngül çəkmələrini deyil, adətən, yalnız yanvar və fevral aylarında istifadə etdiyi, qoyun dərisindən olan içlikli, uzunboğaz çəkmələrini geydi, qış paltosunu da əyninə çəkib bütün düymələrini düymələdi, yun şərfi çənəsinədək boynuna doladı, əllərinə xəz içlikli əlcəklər keçirdi. Sağ əliylə çətirini tutdu. Bu cür qılaflanaraq səkkizə yeddi dəqiqə qalmış, otağının mühasirəsini yarmağa tam hazır vəziyyətdə idi.

Uniformasının papağını çıxarıb qulağını qapıya dayadı. Heç nə eşidilmirdi. Papağını yenə başına qoydu, yaxşıca alına basdı, çamadanı əlinə alıb qapının yanına qoydu. Sağ əlinin sərbəst qalması üçün çətiri biləyindən asdı, qapının dəstəyindən yapışdı, sol əliylə təhlükəsizlik kilidinin düyməsini fırladı, kilidin dilini çəkib qapını azca araladı. Aralıqdan bayırı seyr elədi.

Göyərçin yox idi. Oturduğu kafelin üstündə indi beş frank böyüklüyündə zümrüdü-yaşıl rəngli bir ləkə və kiçik, aq, qapı aralığından gələn əsintidən yüngülce titrəyən bir quş tükü vardi. Conatan elə iyəndi ki, ürəyi ağızına gəldi. İçindən gələnə uysayıdı, dərhal qapını çırpıb bağlayardı. İnstinkтив meyli çöldəki o qorxunc şeydən qaçmasını, etibarlı otağa geri çəkilməsini istəyirdi. Amma sonra, orada bir deyil, çoxlu ləkə olduğunu gördü. Dəhlizin görə bildiyi parçası başdan-başa bu zümrüdü-yaşılı, nəmli, parıldayan ləkələrlə örtülmüşdü. Elə bu zaman qəribə bir şey oldu: iyəncliyn çoxluğu Conatanın nifrətini artırmadı, əksinə, iradəsini gücləndirdi: o, qarşısında bircə ləkə və bircə tük görüb; o, əlbəttə, hər halda geri çəkilməli, qapını möhkəm bağlamalıydı, həmişəlik. Amma göyərçinin, göründüyü kimi, bütün dəhlizi batırıb-bulaması ümumiyyətlə, nifrət edirdi - bütün cəsarətini səfərbər etdi.

Və o, qapını tam açdı. İndi də göyərçini gördü. Sağ tərəfdə, metr yarımlığında dayanmışdı, dəhlizin sonunda, bir künçə sıxlaraq. Çox az işıq düşürdü oraya, Conatan ötəri baxdı quşun yatıb-yatmadığını, gözünün açıq, ya bağlı olduğunu aydınlaşdırıa bilmədi. Heç bunu bilmək istəmirdi də. Ona qalsa, göyərçini ümumiyyətlə görməməyi üstün tutardı.

Bir dəfə, tropik heyvanlar dünyasına dair kitabda müəyyən heyvanların, ilk növbədə də, oranqutanların ancaq gözlerinin içində baxanda insanlara hücum etdiklərini oxumuşdu; onları görməməzliyə vurduqda sizinlə işləri olmur. Bəlkə də, bu, göyərçinlərə də xas idi.

Çamadanı asta-asta itələyərək dəhlizə çıxardı, ehtiyatla, yaşıl ləkələrin arasından keçdi. Sonra çətiri açdı, sol əliylə sinəsinin, üzünün qarşısında qalxan kimi tutdu və döşəmədəki ləkələrə diqqət yetirə-yetirə dəhlizə çıxdı, qapını arxasında örtdü. Yenə də, heç nə olmamış kimi davranacağına söz versə də, içini qorxu bürüdü, ürəyi elə döyüñürdü ki, sanki yerindən qopacaqdı, əlcək keçirilmiş barmaqlarıyla açarı cibindən dərhal çıxara bilməyəndə əsəbdən elə titrədiki, az qala çətir əlindən yerə düşəcəkdi; sağ əliylə çətiri tutub ciyniyə yanağı arasına sıxmağa çalışdı, açarı yerə düşdü - az qala ləkələrdən birinin düz üstünə və ondan tük qədər uzaqlıqda olan açarı yerdən qaldırmaq üçün əyilməli oldu, nəhayət, açarı əlində möhkəm-möhkəm tutub açarı zor-güt yerinə saldı. O an arxasında qanad çırpma səsi eşidər kimi oldu. Ya da çətiri toxundurmuşdu? Amma səsi yenidən eşitdi, təlaşa düşdü.

Açarı kiliddən tələsik çıxardı, çamadandan yapışib arxaya baxmadan qaçıdı. Açılmış çətirlə divarları cırmaqlayır, çamadanı otaqların qapılarına çırkırdı, dəhlizin ortasında açıq pəncərənin tayları yolunu kəsirdi yandan keçdi, çətiri də arxasında elə hırslı və naqolay aparırdı ki, dərtilmiş neylon

parça cırıq-cırıq oldu, amma o, buna əhəmiyyət vermirdi, gözü heç nə görmürdü, bircə istəyi vardi: qaçmaq, qaçmaq, qaçmaq.

Yalnız pilləkən meydançasında bir anlıq dayandı, əl-ayağına dolaşan çətiri bağlamaq üçün geriye baxdı: səhər günəşinin parlaq işıqları pəncərədən içəri dolur, dəhlizin ala-toranında çarpez zolaq yaradırdı. Bu baxış bucağından arxada demək olar ki, heç nə gözə dəymirdi, ancaq Conatan gözlərini qılıb diqqətlə baxdıqdə, dəhlizin qaranlıq kündə göyərçini gördü, quş ona doğru şığıyb, sonra yenə oturdu, düz onun qapısının öününe.

Conatan dəhşət içində pilləkənlə enməyə başladı. Bu an əmin idi ki, bir daha bura qayıtmayacaq.

Endiyi hər pillədə bir az sakitləşirdi. İkinci mərtəbənin pilləkən meydançasında qəfildən içini bir fikir yandırdı: əynində qış paltosu, boynunda şərf, ayağında yun içlikli çəkmələr var. İstənilən an, buradakı mənzil sahiblərinin arxa nərdivana açılan qapılardan alış-verişə gedən qulluqçu qız, ya da boş şərab şüşələrini qapı öünüə qoyan müsyö Riqo, yaxud da, Allah göstərməsin, iraq-iraq, görə madam Lasallın çölə çıxa bilərdi. Yerindən tez qalxırdı madam Lasall, indi də ayaq üstəydi yüzə-yüz, çünki dəmlədiyi qəhvənin kəskin ətri bütün pilləkən meydançasını bürümüşdü və budur, madam Lasall mətbəxin arxa qapısını açdıqda, qarşısında, pilləkənin başında kimi görəcəkdi, hə? Conatan, həm də qızmar avqust günü gülüncdən-gülünc qış qiyafəsində, yox, bu cür naqolay durumda heç nə olmamış kimi çıxıb gedə bil-məzdi əlbəttə, qadına izahat vermək məcburiyyətində qalacaqdı, amma nə deyəcəkdi ki? Yalan danışmalı olacaqdı, amma nə? Vəziyyətinə məqbul izah yoxdu axı... Görən ancaq "dəli" deyə bilərdi ona. Bəlkə, doğrudan da dəli idi.

Çamadanı yerə qoydu, içindən bir cüt çəkmə çıxardı, əlcəkləri, palto, şərf və yun içlikli çəkmələri əynindən-ayağından çıxardı. Ayaqqabıları, şərfi və əlcəkləri çamadana qoydu, paltonu qolunun üstündən atdı. İndi öz qənaətin görə, görkəmi təəccüb doğurmayaçaqdı. Lazım gələrsə, deyər ki, paltarlarını yumağa, paltosunu da kimyəvi təmizləməyə aparır.

Arxa həyətdə, boş zibil bidonlarını kiçik arabayla küçədən içəriyə gətirməkdə olan konsyerj qadınla rastlaşdı. Cinayət başında yaxalanmış kimi hiss etdi özünü, dərhal addımları yavaşlatdı. Pilləkən meydançasının qaranlığında gizlənə bilməzdi, qadın artıq onu görmüşdü, odur ki, yoluna davam eləmeye məcbur oldu.

- Xoş gördük, müsyö Noel.

Conatan bilərkədən xoş ovqatla.

- Xoş gördük, madam Rokar, - deyə Conatan mızıldandı.

Qadınla rastlaşarkən bundan artıq danışmadılar. On ildə - bu evdə o, bu qədər müddətdi ki xidmət eləyirdi - bircə dəfə belə, "Xoş gördük, madam" və "Axşamınız xeyir, madam"dan, poçtla gələn məktubları da alarkən "Təşəkkür edirəm, madam"dan başqa heç nə deməmişdi ona. Ona qarşı qəsdi-qərəzi yoxdu. Xoşagəlməz deyildi bu qadın. Sələfindən, sələfinin sələfindən fərq-lənmirdi. Bütün konsyerjlər kimi idi, qeyri-müəyyən yaşda, hardasa qırxla altmış arasında; bütün konsyerjlər kimi yeyin yeriyən, kök, dərisinin rəngi solğun xaki, rütubət qoxulu. Zibil bidonlarını içəri, ya da çölə daşıyar, pilləkəni süpürüb təmizləyər, ya da tez-tələsik alış-veriş edər, küçəylə həyatlarındakı keçiddə yerləşən kiçik otağında, neon lampaların işığı altında oturur, həm, televizora baxır, həm tikiş tikər, ütüləyir, yemək bisirir və ya ucuz qırmızı şərab - vermutu başına çəkirdi, - eynilə başqa bir konsyerj qadın elədiyi kimi.

Xeyr, həqiqətən bu qadına qarşı heç bir qəsdi-qərəzi yoxudu. Sadəcə, konsyerjlərə qarşı azca şübhəsi vardi, çünki onlar peşələrindən irəli gələn öhdəliklə adamları daim izləyən insanlar idi. O cümlədən madam Rokar da onu, yəni Conatanı daim güdürdü. Madam Rokarın yanından, onun xəbəri olmadan, ən qısa, ən ötəri baxışına tuş gəlmədən keçmək qeyri-mümkün idi. Hətta öz otağında, kürsüsündə oturub mürgüləyərkən - günortdan, ya da şam yeməyindən sonra - giriş qapısının kiçik bir qıçırtı belə onun bir neçə saniyəliyə oyanması və ordan keçən adamı görməsi üçün yeterli idi. Yer üzündə heç bir canlı madam Rokar qədər Conatanı belə tez və qəti şəkildə mütəəssir eləməmişdi. Dost-tanışı yox idi. Bankda o, inventarın bir hissəsi kimi bir şeydi. Müşterilər onu tablolarda ön plana canlılıq qatmaq üçün qoyulan fiqur kimi görürdülər, nəinki insan tək. Supermarketdə, küçədə, avtobusda (haçan minirdi ki avtobusa anonim sırviliyi, o biri insanların, kütłənin arasında təmin edilirdi). Yalnız madam Rokar, yalnız o, Conatanı tanıyordu, hər gün və ən azı iki dəfə onunla qarşılaşır, utanmadan diqqətini ona ayırrırdı. Və bu zaman onun şəxsi həyatına dair məlumatlar əldə edirdi: geyiminə, köynəyini həftədə neçə dəfə dəyişməsinə, saçlarını yummasına, evə nə getirdiyinə, poçtla kimdən və nə alıb-almadığını dair. Conatan, deyildiyi kimi, həqiqətən madam Rokara qarşı heç bir qəsdi-qərəzi olmadığı, yetik baxışlarının heç də şəxsi maraqdan yox, işinə məsuliyyət duyusundan doğduğunu yaxşı bildiyi halda, yenə də bu baxışların öz üzərində səssiz irad kimi toplandığını hiss edər və hər dəfə madam Rokarın yanından keçərkən il ötsə də, - içində qısa, yandırıcı hirs dalğası qabarardı: lənət şeytana, axı niyə yenə məni güdür? Niyə mənə nəzarət edir? Niyə bir dəfə də olsun məni görməməzliyə vurub yaxamdan əl çəkmir? niyə adamlar bu qədər bezdiricidil?

Və bu günüki hadisə ucbatından xüsusilə həssas olduğuna, güman elədiyi kimi, varlığının rəzilliyi murdar bir çamadan və qış paltosunda əks olunduğundan, madam Rokarın baxışlarına tuş gəlmək xüsusilə ürəkdağlayıcı idi, hər şeydən əvvəl də, "Xoş gördük, müsyö Noel!" - deyə xitabı ona açıq şəkildə lağlağı kimi göründü. Odur ki, o günə qədər üzə çıxmamış o qəzəb dalğası birdən-birə aşib-daşdı, açıq-aydın nifrətə çevrildi və Conatan o vaxtadək etmədiyi bir şeyi etdi: madam Rokarın yanından keçib getmişdi ki, qəfil dayandı, çamadanını yere qoydu, üstünə də paltosunu və geri döndü; elə döndü ki, qadının baxışındakı, nitqindəki sərhədsizliyə nəhayət, sədd çəkilsin. Ona doğru gedərkən, nə edəcəyini, ya da nə deyəcəyini hələ bilmirdi. Yalnız nəsə edəcəyini, deyəcəyini biliirdi. Həddini aşan qəzəbi qadına doğru sürüyürdü onu, qəzəbinin həddi-hüdudu yoxudu.

Qadın zibil qablarını yerinə qoymuşdu, həyətin ortasındaydı. Bir-birlərindən təxminən yarım metrlik məsafədə dayanmışdır. Conatan qadının əhəng üzünü heç vaxt bu qədər yaxından görməmişdi. Kök yanaqlarının dərisi gözünə nazik bir şey kimi göründü, sanki köhnə, əprimiş ipək idi, gözlərində, ala gözlərindəsə, yaxından baxıldığda, o tikanlı dərkətmədən əsər-əlamət qalmamışdı, əksinə, daha çox yumşaqlıq, demək olar ki, gənc, bakır ürkəklik vardi. Amma Conatan madam Rokarın simasına - içində gəzdirdiyi rəsmə - uyğun gəlməyən bu nişanələrlə aldanmaq mümkün deyildi. Çıxışına daha rəsmi bir əda vermək üçün o, barmağının ucuyla uniformasının papağını toxundurdu, olduqca kəskin səslə:

- Madam, - dedi, - sizə sözüm var.
(Əslində, nə deyəcəyini bilmirdi).

- Bəli, müsyö Noel? - Madam Rokar dedi və başını qısa, kəşkin hərəkətlə qaldırdı.

“O, quşa bənzəyir, - deyə Conatan düşündü, - qorxu içində olan bir quşçığaza”. Yenidən sərt ahənglə sözünə davam elədi:

- Madam, sizə deməliyəm ki... - Sonra təəccübə içində coşan hirsin özünün iştirakı olmadan bu cümləyə çevrildiyinə şahid oldu: - Otağımin qapısı ağızında bir quş var, madam, - daha sonra da söylədiyini dəqiqləşdirərək, - göyərçin, madam, - dedi. - O, otağımin qapısı ağızında oturub. - Yalnız bu məqamda sanki təhtəlşürurudan süzülüüb gələn nitqini ram edə bildi və sözlərini müəyyən axara yönəltdi. - Bu göyərçin, madam, altıncı mərtəbənin bütün dəhlizini murdarlayıb.

Madam Rokar neçə dəfə ayaqlarının yerini dəyişdirdi, başını bir az da yuxarı qaldıraraq soruşdu:

- Bu göyərçin hardan gəlib çıxıb ki, müsyö?

- Bilmirəm, - Conatan cavab verdi. - Bəlkə də, dəhlizin pəncərəsindən içəri girib. Pəncərə açıldı. Pəncərələr həmişə bağlı olmalıdır. Bu, müdürüyyətin sakinlər üçün yazdığı daxili nizamnamədə də qeyd edilib.

Madam Rokar:

- Yəqin ki, pəncərəni tələbələrdən kimse açıb, - dedi, - hava isti idi.

- Ola bilər, - Cinatan dedi. - İstənilən halda pəncərə bağlı olmalıdır. Xüsusən yayda. Tufan qopsa pəncərə çırpıla və sına bilər. 1962-ci ildə belə bir şey olmuşdu. Onda pəncərəyə yeni şüşə salmaq yüz əlli franka başa gəldi. Elə o vaxtdan binanın daxili nizamnaməsində pəncərənin daim bağlı qalmasının vacibliyi yazılıb.

O, görünür, davamlı olaraq bina müdürüyyətinin sakinlər üçün tərtib etdiyi nizamnaməni xatırlamasının gülünc olduğunu fərginə vardi. Axı göyərçinin içəri necə girməsi onu heç maraqlandırmırı da. Conatan bunu müzakirə etmək istəmirdi; bu qorxunc problem özündən başqa kimi maraqlandırırdı ki? Madam Rokarın nüfuzedici baxışlarından duyduğu qəzəbi çölə çıxarmaq istəyirdi, başqa bir şey deyil və bu istəyi ilk sözlərində ifadə etəmişdi. İndi hirsi soyumuşdu. İndən sonra nə edəcəyini bilmirdi.

- Eh, indi ki belədi, göyərçini qovub pəncərəni bağlamaq lazımdı, - madam Rokar dedi. Bunu elə dedi ki, sanki dünyyanın ən asan işiydi, ondan sonra işlər tam sahmana düşəcəkdir.

Conatan susurdu. Baxışları qadının ala gözlərində ilişib qalmışdı və bu gözlərin dərinliklərdə, yumşaq, çəhrayı bataqlıqda boğulma təhlükəsini duydı; ordan çıxməq üçün bir anlıq gözlərini yummaq məcburiyyətində qaldı, səsini bərpa edə bilməsindən ötrü astaca öskürdü.

- Məsələ bundadı ki... - deyə sözə başladı, bir daha öskürdü, - məsələ bundadı ki, orda hər tərəf bulanıb. Hər tərəf yaşıl ləkələrlə, tüklə örtülüüb. O, bütün dəhlizi murdarlayıb. Əsl məsələ bax budu.

- Əlbəttə, müsyö, - madam Rokar dedi, - dəhlizi yumaq lazım gələcək. Amma ilk növbədə göyərçin ordan qovmaq lazımdı.

- Bəli, - Conatan dedi, - bəli, bəli ... - və bu arada düşünürdü: qadın nəyi nəzərdə tutur? nə istəyir? Niyə dedi: göyərçini qovmaq lazımdı? Yəni demək istəyir ki, göyərçini mən qovmaliyam? Və o, madam Rokarla söhbətə başlamasından məyusluq duydu. - Bəli, bəli, - deyə yenidən kəkələdi, - qovmaq... lazımdı... qovmaq. Mən... mən özüm də onu çıxdan qovardım, amma imkan yoxdu. Tələsirəm. Gördüyüñüz kimi, özümlə camaşırımı və paltonu götürmüşəm. Paltonu kimyəvi təmizləməyə aparacağam, alt paltarları da camaşırxanaya, sonra işə gedəcəyəm. Çox tələsirəm. Madam,

ona görə qovmadım göyərçini. Yalnız əhvalatı sizə xəbər vermək istədim. İlk növbədə ləkələrə görə. Məsələ ondadı ki, göyərçin dəhlizi murdarlayıb, bu da daxili nizamnaməyə ziddir. Orda yazılıb ki, dəhlizdə, pilləkəndə və tualetdə təmizliyi mütləq qorumaq lazımdı.

Ömründə bu qədər dolaşq bir üzrxahlıq etdiyini xatırlamırdı. Ona elə gəlirdi ki, yeganə həqiqətə pərdə çəkməli olan yalan ən kobud şəkildə üzə çıxır, yəni özünün heç zaman göyərçini qova bilməyəcəyi, əksinə, göyərçinin onu çıxdan qovması həqiqəti ən açıq şəkildə bəlli olurdu və ən dəhşətli oyduki bu gerçəyi gizlətmək mümkün deyildi, madam Rokar bu gerçəyi onun sözlərindən anlamayıbsa belə, indi bunu qətiliklə onun simasından oxuya bilərdi, çünki bədəninin od tutub yandığını, qanının beyninə vurduğunu, yanaqlarının xəcalətdən qıpqırmızı olduğunu hiss edirdi.

Amma madam Rokar heç nə görmürdü sanki (bəlkə, həqiqətən gözünə heç nə sataşmamışdı?), bircə bunu deməklə kifayətləndi:

- Xəbərdar elədiyiniz üçün təşəkkür edirəm, müsyö. Bu işə əncam çəkərəm. - O, Conatanın yanından dolanıb ayaqlarını sürüyərək otağının yanındakı tualetə doğru getdi.

Conatan baxışlarıyla onu yola saldı. Əvvəl içində kiminsə onu göyərçindən xilas edə biləcəyi ümidi vardısa, bu ümid tualetə girən madam Rokarla birlikdə yox oldu. "Heç nəyə əncam çəkməyəcək, - deyə o düşündü, - ümumiyyətlə heç nəyə. Niyə də çəksin ki. Onun işi deyil ki. O kimdi ki, konsyerj, konsyerj kimi də işinin adı pilləkənlə dəhlizi süpürməkdi, həftədə bir dəfə də ümumi ayaqyolunu təmizləmək, göyərçini qovmaq onun işi deyil ki. Uzaq başı günortaya qədərdi iş-gücü, sonra vermutunu içib sərxoş olacaq, bütün olan-bitəni də unudacaq, artıq unutmayıbsa..."

Conatan doqquza on beş dəqiqə işləmiş bankın önündəydi, müdirdə müavini müsyö Vilman və baş kassir madam Rokun gəlişindən düz beş dəqiqə əvvəl. Əsas qapını da birlikdə açdırılar: Conatan - çöldəki sürüşən dəmir barmaqlığı, madam Rok - xarici güllekeçirməz şüşəli qapını, müsyö Vilman - içdəki güllekeçməz şüşəli qapını. Sonra Conatan ilə müsyö Vilman tors açarla siqnalizasiyanı söndürdülər. Bundan sonra Conatanla madam Rok zirzəmidəki cütkilidli ehtiyat qapısını açdırılar, madam Rok və müsyö Vilman hərə öz müvafiq açarlarıyla seyfli saxlancı açmaq üçün zirzəmidə gözdən itdilər. Bu arada Sonatan çamadan, çətir və paltosunu tualetin yanındakı qarderoba qoyub daxili qapının yanındakı yerini tutdu. İki düyməni basaraq növbəli nizamla çöl və daxili zirehli kapıları bir-birinin ardına gələn əməkdaşların üzünə açdı.

Saat doqquza on beş dəqiqə qalmış bütün personal toplanmışdı, hamı şüşə divarlarının arxasında - kimi kassa bölməsində, ya da yazı masası arxasındaki yerini tutmuşdu. Conatan da çöldə, əsas qapının önündəki mərmər pillələrdəki postda yerini tutmaqdən ötrü bankdan çıxmışdı.

Conatanın bu vəzifəni otuz ildən bəri yerinə yetirirdi: saat doqquzdan on üçədək - günorta fasiləsinə qədər və günortadan sonra da saat on dörd otuzdan on yeddi otuza qədər əsas qapısın qarşısında ayaq üstə müqəvvə kimi dayanır, ya da bəzən ölçülü addımlarla üç mərmər pillədə aşağı-yuxarı gəzişirdi. Təxminən saat onun yarısında, bir də saat on altı otuz ilə on yeddi arasında, müsyö Rodelin - direktorun qara limuzininin gəlişi və ya gedisiylə əlaqədar kiçik bir fasılə olardı. Bu, mərmər pillədəki yerində ayrılmazı, bank binası boyu arxa həyətin giriş qapısına doğru təxminən on iki metr qaçmaq, ağır polad qapını itələyib açmaq, ehtiramlı salamlaşma üçün əlini furajkasının dimdiyinə qoyması və limuzinin ötüb keçməsini gözləməsi

demək idi. Buna bənzər bir şey erkən vaxtlarda, ya da günün sonunda, "Brink Vertransport Service"ın qiymətli yük daşıyan mavi, zirehli avtomobili gələndə ola bilərdi. Bunun üçün də polad qapıların açılması lazım idi, maşında oturanlara da salam jesti verilməliydi, əlbəttə, bu, ovcunu dümdüz açıb papaq dimdiyinə sarı qaldırmaq qədər hörmətli deyil, daha qaçaraq şəkildə, şəhadət barmağıyla çirtma çalmaq kimi həmkarları salamlama jestiydi. Yerdə qalan vaxt heç nə baş verməzdi. Conatan yerində dayanar, öünüə baxar və gözləyərdi. Bəzən baxışlarını ayaqlarına dikərdi, bəzən qarşı üzdəki kafeyə. Bəzən alt mərmər pillənin üstündə yeddi addım sola, yeddi addım sağa gedər, ya da alt pillənin adlayıb ikinciye addım atır, bəzən də gün çox yandırıldığından, isti bədənini daladığından papağının iç tərəfi nəmləndiyindən üçüncü pilləyə qədəm basır, əsas qapının kölgələdiyi yerdə papağını çıxarıb qoluya tərli alını silər sonra baxışlarını qarşıya dikər, diqqətlə baxar və gözləyərdi.

Bir dəfə hesablamsıdı ki, təqaüdə çıxanadək bu üç mərmər pillədə yetmiş beş min saat vaxt keçirəcək. O zaman yüzə-yüz bütün Parisdə - belkə də, bütün Fransada - eyni yerdə ən uzun müddət dayanmış insan sayılacaqdı. Belkə də elə artıq indidən belə idi mərmər pillələr üzərində əlli beş min saat keçirmişdi. Axi, şəhərdə bir ovuc gözətçi qalmışdı. Bankların çoxu "mühafizə şirkəti" deyilən qurumların xidmətlərindən yararlanır, qapı önungdə onların göndərdiyi gənc, ayaqları aralı, tərs baxışlı tipləri qoyurdu; bir neçə ay, hətta çox vaxt bir neçə həftə sonra başqa, eyniyə əvvəlkilər kimi tərs baxışlı başqa tiplərlə əvəz edirdilər - deyilənə görə, guya işin psixologiyası belə tələb edirdi; guya bir gözətçi vəzifəsini uzun müddət eyni yerdə icra edirse, sayıqlığı korşalar; ətrafında baş verənlərə qarşı duyarlılığı itirir; gözətçi tənbəlləşir, beləcə, vəzifəsinin icrası üçün yararsız hala gəlmiş...

Cəfəngiyatdı bütün bunlar! Düzünü-doğrusunu Conatan bilirdi: gözətçinin diqqəti neçə saat keçincə zəifləyir. Ətrafında olanı, üstəlik, banka girib-çıxan yüzlərlə insani lap ilk gündən şüurlu şəkildə qavramır, həm də bu heç lazımda deyildi, çünki adam bank soyğunçusunu müştəridən ayırd edə bilməzdi. Tütalımlı, lap gözətçi bunu bacardı, soyğunçunun önungə atıldı, tapançasını təhlükəsizlik qayışındaki qoburdan çıxarmağa belə fürsət tapmadan çoxdan gülləylə vurulub yerə səriləcək, ölmüş olacaqdı, çünki soyğunçunun əlində aradan qaldırılması qeyri-mümkün bir üstünlük vardı - gözlənilməzlik.

Lap sfinks kimi - Conatan belə düşünürdü (çünki bir ara kitablarından birində sfinkslər haqda oxşar şeylər oxumuşdu) - gözətçi sfinks kimi dayanır. Təsir hərəkətiylə deyil, sırf cismani varlığı ilə olurdu. Bu varlığı və yalnız bu varlığı soyğunçu ola biləcək adamin qarşısına çıxarıdı. "Mənim yanımıdan keçmək məcburiyyətindədi, - qəbirləri təhqir edənə sfinks deyir, - sənə mane ola bilmərəm, amma yanımıdan keçmək məcburiyyətindəsən; işdi, buna cəsarət etsən, o zaman tanrıların, fironun ruhunun qisası üzərinə yağacaqlı" Gözətçi də onun tək: "Yanımıdan keçmək məcburiyyətindəsən, sənə mane ola bilmərəm, amma cəsarət etsən, məni vurmali olacaqsan, o zaman da məhkəmələrin qisası qətl hökmü şəklində üzərinə yağacaqlı!"

Əlbəttə, Conatan çox yaxşı bilirdi, sfinksin ixtiyarında, gözətçiye nisbətən, daha təsirli sanksiyalar var. Tanrıların qisasıyla gözdağı verə bilməzdi gözətçi. Həm də, işdi-şayəd, soyğunçu sanksiyalara məhəl qoymasayıdı, sfinksi təhlükə gözləmirdi. O, bazaltdan düzəldilmişdi, qayadan oyulmuşdu, misdən tökülmə, ya da daşdan yonulma idi. Məzar soyğunundan sonra, qayğı bilmədən beş min il yaşamışdı... halbuki, gözətçi

bir bank soygunu cəhdindən beş saniyə sonra canından keçməli idi. Bununla belə, Conatanın qənaətinə görə, bir-birlərinə bənzeyirdilər, sfinkslə gözətçi, çünkü hər ikisinin gücü silahda deyildi, rəmziydi. Və yalnız, bütün qürurunu, bütün özünəhörməti meydana gətirən, ona güc və səbr verən, onu soyuqdan, silahdan və ya gullə keçirməz şüşədən daha yaxşı qoruyan bu rəmzi gücün şüuruyla o Conatan Noel otuz il idi ki, keşikdə dururdu, bankın öündəki mərmər pillələrdə, qorxusuz-ürküsüz, özündən zərrəcə narahiliq duymadan, üzündə tərs bir baxış olmadan, bu günə qədər.

Amma bu gün hər şey başqa cür idi. Bu gün Conatan heç cür o sfinks qüdrətinə yetişə bilmirdi. Artıq bir neçə dəqiqə sonra bədəninin ağırlığını, bu ağırlığın ayaqlarına vuran ağrılı təzyiqini duymağa başladı və onu sağ ayağından sol ayağına sonra sağ ayağına ötürdü, azca səndələdi, müvazinətini itirməsin deyə, - bu günə qədər mətin duruşu nümunəvi olmuşdu, -xırda addımlar atmaq məcburiyyətində qaldı. Birdən-birə ombaları da qaşınmağa başladı, üstəlik böyürləri və kürəyi. Alnı da qaşındı, bəzən qışda olduğu kimi sanki dərisi qurumuş və çatlamışdı, halbuki indi əməlli-başlı isti idi, həm də səhərin bu çağında görünməmək istiydi, alnı artıq nəm idi, adətən, günortaya yaxın bu hala düşürdü... Qolları, sinəsi, kürəyi, qıçlarının aşağısı, bütün dəri qaşınındı və qaşıya bilsəydi, rahat-rahat, həvəslə bunu edərdi, amma ictimai bir yerde gözətçinin bu əməlinə nə ad verərdilər?! O da dərindən köks ötürdü, sinəsini qabardı, belini əyib-dikəldi, əzələlərini oynatdı, çıyılınrını qaldırıb-endirdi, rahatlamaq üçün bədənini paltarının içində sağa-sola burdu. Hərgah adətkerdə olmadan bu hərəketlər, dartınmalar yenə də bədəninin yırtalanmasını artırıdı, artıq müvazinətini saxlamaqdan ötrü yana doğru atdığı o kiçik dəstək addımları da yetərli olmadıqda, Conatan anladı ki, saat onun yarısına qədər, müsyö Redelin limuzini gələnədək, vərdişinin əksinə olaraq, heykələ bənzər keşikçi duruşundan vaz keçmək məcburiyyətində qalmalı və yeddi addım sola, yeddi addım sağa atmalıdı. Bu vaxt gözünü ikinci mərmər pillənin ön kənarına dikib, etibarlı rels üzərindəki kiçik vaqon kimi irəli və geri getmək, beləcə mərmər pilləkənin bu cansızlığı, həmişə dəyişməz qalan görüntüsüylə içində, həsrətini çəkdiyi və ona bədəninin ağırlığını, dərisinin qaşınmasını, hamısı bir yana, bədəninin və ruhunu tutan bu qəribə qarışılığını unutdura biləcək o sfinks rahatlığını təmin etməyə çalışdı. Amma əlindən heç nə gəlmirdi. Kiçik vaqon tədricən relsdən çıxırdı. Hər göz qırıpında baxışları o lənətə gəlmış kənardan ayrılib başqa bir əşyaya yönəldirdi: səkidəki qəzet parçasına, mavi corab içindəki ayağa, qadın kürəyinə, içində kökələr olan səbətə, zirehli şüşə qapının dəstəyinə, qarşı tərəfdəki kafedə işıldayan parlaq qırmızı, romb şəkilli tütün reklamına, velosipedə, həsir şlyapaya, bir üzə... Və ona dayaq və fikrini toplamağa dəstək olacaq yeni bağlılıq nöqtəsi bilmirdi, baxışları hec cür bir yerde ilişib qalmırıldı. Sağ tərəfdəki həsir şlyapaya yenicə diqqətini vermişdi ki, avtobus fikrini dağıtdı - o, prospektin soluna doğru gedirdi, - daha bir neçə metr sonra da aq, üstü açıq idman avtomobili diqqətini özünə çekdi, avtomobil prospekt boyunca sağa hərəkət edirdi, bu arada həsir şlyapa gözdən itdi, baxışları nahaq yerə onu yoldan keçən kütlənin içində, şlyapa yiğinində axtarırıdı, bu vaxt gözləri tam fərqli bir papağın kənarına salınan gülü aldı, amma Conatanın baxışları əvvəl-axır yenidən mərmər pillənin kənarına sürükləndi, bununla belə, o, sakitləşə bilmədi, baxışları gəzməyə davam edirdi, dayanmaq bilmədən, nöqtədən - nöqtəyə ləkədən-ləkəyə, xətdən xəttə keçirdi... Sanki bu gün hava da gündən çalxalanırdı. Əşyaların qarşısında şəffaf ilgim titrəşirdi. Binaların

cizgiləri, damların çapraz xətləri yandırıcı rənglərlə parıldayırdı, amma eyni zamanda bulanıqdı, sanki bu xətlər, cizgilər itmişdi. Səki kənarındaki navalçalar, kvadrat formalı daşların arasındaki boşluqlar - onlar həmişə xətkəşlə çəkilmiş kimi görünürdü - işiltı dayandı, ilan kimi qırılımışdı. Qadınlarına hamısı elə bil bu gün dözülməz parlaq rəngli paltarlar geymişdi, onlar Conatanın qarşısından od dilimləri kimi keçirdilər, onun baxışlarını özlərinə çəkir, amma üstlərində qalmasına da icazə vermirdilər. Hər şeyin zahiri xətləri açıq-aşkar bulanıq idi. Baxışları heç bir şeyə bağlamaq mümkün deyildi. Hər şey jele kimi titrəşirdi.

"Gözlərimə nəsə olub, - deyə Conatan düşündü. - Bir gecədə gözüm zəifləyib. Mənə eynək lazımdı". Uşaqqən bir dəfə eynək taxmalı olmuşdu, qalın şüşəli deyildi, mənfi yüzdə yetmiş beş nömrə. Uzaqqormənin zəifləməsi, indi bunun yenidən, bu yaşlarda peyda olması nadir haldı. Yaşlandıqca insanın uzağı daha yaxşı gördüyü, yaxınıgörmənin isə zəiflədiyini bir kitabda oxumuşdu. Bəlkə də, qüsürü klassik uzağı zəifgörəmə deyil, eynəklədə artıq öhdəsindən gəlinməyəcək bir şeydi: katarakt, qlaukoma, gözdə tor qışasının təbəqələşməsi, beyindəki görmə sinirini sixşdırın göz xərcəngi...

Bu dəhşətverici düşüncəyə o qədər aludə olmuşdu ki, təkrarlanan qısa siqnal səsi belə şüruruna yetişə bilmədi. Ancaq dördüncü, ya da beşinci dəfədə - indi uzun-uzadı veriliirdi siqnal - onu eşitdi, başını qaldırdı: dəmir qapı qarşısında həqiqətən, müsyö Redelin qara limuzini dayanmışdı! Bir daha siqnal verdilər, hətta, dəqiqələrcə gözləyirmişlər kimi ona əl yellədilər. Dəmir qapının qarşısında! Müsyö Redelin limuzini! Onun yaxınlaşdığını necə görə bilməmişdi?

Adətən baxmağa belə ehtiyac olmazdı, gəldiyini hiss edərdi, bunu mühərrikin səsindən duydı, yuxuda belə olsa, bir it kimi oyanardı müsyö Redelin limuzini yaxınlaşınca.

Tələsmədi, oraya doğru uçdu - haradasa təlaşdan yixılacaqdı, - dəmir qapını geriye itəldi, salam verdi, maşının keçməsini gözlədi, ürəyinin necə bərkdən döyündüyünü, papağına sarı uzatdığı əlinin titrədiyini hiss edirdi.

Qapını bağlayıb bina girişinə döndükdə, qan-tər içinde idı. "Müsyö Redelin limuzinini görmədin", - deyə məyusluqdan titrəyən səsle öz-özünə mızıldandı, sonra bunu dərk edə bilməyibmiş kimi təkrarladı: "Müsyö Redelin limuzinini görə bilmədin, görə bilmədin, vəzifəni çox pis icra elədin, nəinki kor, həm də karsan, əleyin ələnib xəlbirin göydə fırlanır, qocalmışan, artıq bu işə yaramırsan".

Mərmər pillənin aşağısında dayanıb yenidən əvvəlki duruşunu bərpa etməyə çalışdı. Hiss elədi ki alınmır. Çiyinləri düz dayanmırıq, qolları şalvar xəttinin üzərində yellənirdi. O andaca gülünc bir görünüşdə olduğunu anladı və buna düzəliş vermək üçün əlindən heç nə gəlmirdi. Səssiz acizlik içinde səkiyə, prospektə, qarşısındaki kafeyə baxdı. Havadakı titrəşmə yox olmuşdu. Əşyalar əvvəlki şəklinə girmiş, xətlər dəqiqləşmiş, dünya gözləri qarşısında müəyyənlik qazanmışdı. Küçə səs-küyunü, avtobus qapılarının fişiltisini, kafedən gələn ofisiant haylaşmalarını, dikdaban qadın ayaqqabılarının tiqqiltisini eşidirdi. Nə görmə gücü, nə eşitmə qabiliyyəti az da olsun zərər almamışdı. Amma alnından tər sel kimi axırdı. Özünü zəif hiss edirdi. Çevrildi, ikinci pilləyə çıxdı, sonra üçüncüyə çıxb xarici zirehli şüşə qapının yanındakı sütunun dibində, kölgəlikdə dayandı. Daha sonra əllərini arxaya keçirib özünü ehtiyatla sütuna söykədi, otuz illik xidmət həyatında ilk dəfə. Sonra bir neçə saniyəliyinə gözlərini yumdu.

Elə utanırdı ki...

Nahar fasiləsində qarderobdan çamadan, palto və çətiri götürüb yaxınlıqdakı Sen-Plasid küçəsinə, əsasən tələbələrin və mühacir fəhlələrin qaldığı otelə getdi. Ən ucuz otağı istədi, ona əlli beş franklıq bir otaq təklif etdilər, otağa baxmadan təklifi qəbul etdi, pulunu nağd ödədi, əşyalarını qeydiyyat köşkündə qoydu. Dükandan iki kişmişli bulka, bir paket süd alıb qarşı tərəfə, Skuar Bukikoya, "Bon Marş" adlı böyük univermağın qarşısındaki kiçik parka yönəldi. Köləlikdəki bir skamyaya oturub yeməyini yeməyə başladı. Ondan iki skamyaya o yana bir sərsəri özünə yer elədi. Qızlarının arasında bir şüşə ağ şərab vərdi avaranın, əlində uzun bulkanın yarısını tutmuşdu, yanında da bir paket hisə verilmiş sardiniya. Sardiniyanın quyuğundan tutub bir-birinin ardına paketdən çıxarı, başlarını dişləyib qoparır, tüpürərək yerə atır, qalanını ağızına salırıdı. Ardınca bir tike bulka, şüşədən böyük bir qurtum və məmənun bir inilti. Conatan bu adamı tanıyordu. Qışda univermaq anbarının girişində, zirzəmidə yerləşən istixananın məhəccəri qarşısında, yaydasa Sevr küçəsindəki butiklər qarşısında, ya da poçtun yanında, əcnəbi nümayəndəliyin böyük girişində oturardı. On illərdən bəri bu məhəllədə yaşayırıdı o səfil. Və Conatan xatırladı ki, o zamanlar, otuz il əvvəl, onu ilk dəfə görərkən, bu insanın qayğısız həyatına qarşı, bir növ, əsəbi qısqanlıq, həsəd yaranmışdı. Conatan hər gün düz saat doqquzda işinin icrasına başlayırdı, bu sərsəri isə ancaq onda, ya da on birdə peyda olardı; Conatan yerində dübbədüz dayanarkən, o, tənbəlliklə karton qutu parçasına yanını qoyub tübüñün tüstüsünü içine çəkərdi; Conatan saatbasaat, günbəgün, ilbəil canını təhlükəyə qoyaraq bankı mühafizə edirdi, bu işlə də min bir əzab-əziyyətə qatlaşaraq çörəkpulu qazanarkən, o hərif papağını irəli uzadıb insanların mərhəmətinə və qayğısına güvənməkdən başqa heç nə etmədən pul qazanırdı. Adama elə gəlirdi ki, o sərsəri heç vaxt kefini pozmur, papaq boş qalsa belə, heç zaman dərd çəkmir, ya da qayğılanmır, hələ bu nədi, heç darixmir da. Həmişə insani cin atına mindiren özünənin, razılıq, azadlığın təhrikədici nümayişkarənə havası fışqırırdı içindən.

Amma, bir dəfə, altmışinci illərin ortalarında, payızda, Conatan, Dyupen küçəsindəki pocta gedərkən və qapıda ayağı az qala karton parçasının üzərindəki bir selofan torba və içinde bir neçə metal pul olan məlum papaq arasında duran bir şərab şüşəsinə ilisərkən, gözləri bir anlıq instinktlə sərsərini axtaranda, - adam yoxluğunu heyfsiləndiyinə görə deyil, sadəcə, şüşə, torba və kartondan ibarət natürmortun mərkəzi figuru olmadığından, - onun küçənin əks tərəfində park edilmiş iki avtomobilin arasında çöməlidiyini görmüşdü: dizlərinə qədər endirdiyi şalvariyla prospekt navalçasının kənarında büzüşmüştü, arxası Conatana tərəfdi, dalı tam çılpaqdı, yoldan keçənlər vərdi və hər kəs onu görə bilərdi: un kimi aq, qızartılar və qırmızımtıl yara izlərinin aydın göründüyü, yatağa pərçimlənmiş qoca adam kimi büzük-büzüş, halbuki o səfil Conatandan yaşça böyük deyildi, bəlkə də, otuz, uzağı otuz beş yaşında olardı.

O iyrənc mənzərədən sonra sərsəriyə qarşı hər cür qıbtə hissi Conatanın ruhundan silindi. O günə qədər içində zaman-zaman bir insanın həyatının üçdə birini bir bank qapıları qarşısında keçirməsinin, arada-bərədə həyət qapısını açıb müdərin limuzini qarşısında salamlaşma duruşunda dayanmasının, kiçik məzuniyyət və ən böyük hissəsi vergilər, icarə, sosial sigorta haqlarının ödənməsinə xərclənib gedən cüzi donluğa dair, bütün bunların mənalı olub-olmadığı şübhələri vardısa, indi bu müşkül sualın

cavabını Düpen küçəsində içini didən o qorxunc mənzərəni açıq-açığına gözləri qarşısında tapmışdı: bəli, mənalı idi. Həm də çox mənalı, çünkü onu ictimai yerdə dalını nümayişə qoyub küçəni batırmaq məcburiyyətində qalmaqdan qoruyurdu. Axı, dalını hamiya göstərib küçəni murdarlamaq məcburiyyətində qalmaqdan daha rəzil nə vardı? Bu aşağı endirilmiş şalvardan, bu çömbəlmədən, bu zoraklı, çırrın çılpalqlıqdan daha təhqiramız nə vardı ki? O ayıb işi bütün dünyanın gözləri qarşısında özünü görməməzliyə vuraraq eləməkdən daha iyrənc, daha düşük nə ola bilərdi ki?

Ehtiyac!

Bu sözün özündə belə əzabverici nəsə vardi. Və bu işdə də, bütün labüb durumlarda olduğu kimi, onun dözülə bilinəcək bir şey ola bilməsi ortada qəti şəkildə başqa insanların yoxluğunu tələb edir... ya da başqa insanların ən azı yoxluğu görüntüsünün varlığını: meşə, əger insan şəhərdən kənardadısa, ehtiyac səni açıq ərazidə yaxalamışsa, kolluq, ya da, ən azı, əkin kanalı, axşamın alatoranı, yaxud bunlardan heç biri yoxsa, ən az bir kilometr irəlidə heç kimin gözə dəymədiyinə arxayınlıq. Bəs şəhərdə? İnsanların qaynaşlığı şəhərdə? Heç zaman qaranlığın düz-əməlli düşmədiyi şəhərdə? Tərk edilmiş bir xarabaliğin belə insanı hörmətsiz baxışlardan kifayət qədər qorunmadığı şəhərdə? Bax orda uzaqlığı qorumaq üçün yaxşı qifili, sürgüsü olan dörd divardan başqa çıxış yolu yoxdu. Bu dörd divara, ehtiyacını ödəmək üçün etibarlı bir künçə sahib olmayan şəxs bütün insanların içində ən zavallı, ən acınacaqlı olanıdır, istədiyi qədər azad olsa belə. Az pulla dolana bilərdi Conatan. Əynində köhnə pencək, dəlikli şalvarla gəzib-dolaşmasını gözünün önünə gətirə bilirdi. Lazım olsa, bütün romantik təxəyyül gücünü səfərbər edərsə, bir karton parçası üzərində yatdığını, evinin rahatlığını hər hansı bir kunc-bucaqla məhdudlaşdırıcı, bir qızdırıcı sistemi barmaqlığıyla, ya da metro stansiyasının pilləkənaltıyla məhdudlaşdırmanın belə xəyalı olaraq görə bilərdi. Amma insan böyük şəhərdə zəruri ehtiyacı üçün belə öz arxasınca bir qapını çəkib bağlaya bilmirsə, - hətta bu, hansısa mərtəbənin ortaq bir tualetinin qapısı olsa da, - əger sən bu bircə, ən əhəmiyyətli azadlıqdan, yəni öz ehtiyacını ödəmə üçün başqa insanların baxışlarından pərdələnmək azadlığın yoxdur, o zaman bütün digər azadlıqlar sadəcə dəyərsizdir. O zaman həyatın heç bir mənası qalmır. O zaman ölmək bundan yaxşıdır.

Conatan əmin oldu ki, insan azadlığının mahiyyəti hansısa bir mərtəbənin ümumi tualetinə malik olmadan ibarətdir və o, bu təməl azadlığa sahibdir, buna görə də içi dərin məmnunluq hissiyələ doldu. Bəli, hər halda həyatına verdiyi nizam doğru idi! Varlığı əvvəldən sonadək uğurlu adlana bilərdi. Ortada kədərlənəcək, qıtbə ediləcək heç nə yox idi. Həmin saatdan etibarən bankın qapıları önündə üzərində dayandığı ayaqları daha möhkəm idi. Sanki mis xəlitədən hazırlanmışdı. İndiyə qədər "səfil" deyilənin sarsılmaz həli - məmənuniyyət və arxayınlığı ele bil metal kimi ərimiş, Conatanın öz içində axmış, daxili zireh tek qatlaşış onu daha da ağırlaşdırılmışdı. Bundan belə onu heç bir şey sarsıda bilməzdi, heç bir şübhə səndələdə bilməzdi. O, sfinks rahatlığına qovuşmuşdu. Sərsəriylə qarşılaşdıqda, ya da onu hardasa oturan görəndə, yalnız, ümumən "döyümlülük" deyilən duyusu vardi: iyrənmə, xor baxma və mərhəmətdən ibarət laqeyd bir duyuq qarışığı. O insan artıq Conatani əsəbiləşdirmirdi. Vecinə belə deyildi.

Düz bu günədək eyninə almamışdı onu, Conatanın Skuar Bukikoda oturub kişmişli bulka yediyi və paketli südünü içdiyi günə qədər. Adətən,

günorta fasiləsində evə gedərdi. Axı, buradan evinəcən piyada beş dəqiqəlik yolu ydu. Həmişə evdə nəsə bişirər, ya isidərdi: omlet, qayğanaq, ovulmuş pendirlə makaron, boyat şorba və salat, bir fincan da qəhvə. Nahar fasiləsində skamyada oturaraq kişmişli bulka yeyib karton paketdən süd içdiyi vaxtdan bir əsr keçmişdi. Əslində, şirini sevməzdidi. Elə südü də. Amma bu gün, elə inidən otel otağı üçün əlli beş frank ödəmişdi; belə bir vəziyyətdə kafeyə gedib omlet, salat, pivə sıfarişi israfçılıq olardı.

Qarşı skamyadakı sərsəri yeməyini bitirmişdi. Sardiniya ilə çörəkdən sonra o, pendir, bir neçə armud və biskvit də içəri ötürdü, şərab şüşəsindən böyük bir qurtum alaraq məmənunluğunun dərinliyini göstərən inilti çıxarmış, daha sonra pencəyini çıxarıb yastıq əvəzi başının altına qoymuş, tənbəl, tox bədənini skamyaya sərələmişdi. İndi yatırdı. Sərcələr atila-atila yanına gəlib çörək qırıntılarını dimdikləriyle yiğir, sərcələri görərək bir neçə göyərçin də skamyaya yanaşıb, qanad çala-çala qara dimdiklərile dişlənmiş sardiniyaların başlarını parçalamağa çalışırdılar. Sərsəri quşlardan əsla narahat deyildi. Dərin və rahat yuxuya getmişdi.

Conatan onu seyr edirdi. İçinə qəribə bir narahatlıq çökürdü. Bu narahatlığı bir zamanlar olduğu kimi, qısqanlıqlıdan deyil, təəccübədən idi: axı, bu neçə olur, - deyə o özü-özündən soruşurdu, - artıq əlli yaşıını adlamış bu adam hələ yaşayır? Məgər məsuliyyətsizlikdən betər həyat tərzi olan bu adam çoxdan acıdan, soyuqdan donmalı, qaraciyər serrozundan, nə bilim nədən olursa-olsun, ölməli deyilidimi? Halbuki bu adam böyük bir iştahayla yeyib-içir, məsum şəkildə yuxusunu alır və yamaqlı şalvariyla - əlbəttə, şalvar o zamankı, yəni Düpen küçəsində aşağı endirdiyi şalvar deyil, əksinə, normal, demək olar ki, dəbə uyğun, amma ora-burası tikiş-söküklü velvet şalvardı, - əynində pambıq pencək, həm özü, həm dünyayla mümkün olduğu qədər razi, bir-birinə uyuşma içinde olan, həyatın dadını çıxaran, bəxtəvər şəxsiyyət təəssüratı oyadan adamdı, halbuki kənardan özü, - bu məqamda Conatanın təəccübü get-gedə gərgin qarışılıqla çevrilirdi - ömür boyunca dürüst, nizamlı qənaətcil, demək olar ki, aza qane təmiz, dəqiq və itaətkar, etibarlı, dürüst əxlaqlı olmuş... və cibindəki hər sunu⁵ özü qazanmış və həmişə hər şeyin pulunu nağd ödəmişdi: işıqpulunu, icarəhaqqını, konsyerj üçün Milad bəxşisini... və heç bir zaman borca girməmiş, əsla kimsəyə yük olmamış, xəstələninib sosial siğorta puluna möhtacda qalmamışdı... heç vaxt kimsəyə bir pisliyi toxunmamış, ömründə, öz ruhunun təvazökar, kiçik dinciliyini qorumaq və təmin etməkdən başqa heç bir şey istəməyən Conatan, həyatının əlli üçüncü ilində özünü həyatı üçün incəliklə çəkdiyi planı təməlin-dən sarsıdan onu dəli edən və beynini qarışdırın, ağıllını itirməklə qorxudan, kişmişli bulka yedirən böhrana sürüklənmiş görürdü.

Bəli, o qorxurdu! Allah şahiddi ki, bu, skamyada yatan sərsərini seyr edərkən o titrəyir, qorxurdu: bu adamın gününə düşmək ehtimalından dəhşətə gəlmişdi. Bir anlıqdı insanın bu hala düşməsi! Bir anlıqdı adamın varlığının görünüşcə sağlam təməlinin dağılması! "Müsyö Redelin limuzinini gözdən qaçırdın" düşüncəsi qəfildən başından keçdi. "Əvvəllər heç belə olmamışdı, heç vaxt da olmamalıydı, amma bu gün oldu: limuzini gözdən qaçırdın. Bu gün limuzini gözdən qaçırdınsa, bəlkə sabah vəzifənə laqeyd qalarsan, ya da bankın girişindəki dəmir qapının açarını itirərsən, növbəti ayda da biabırcasına işdən qovularsan, başqa bir iş də tapa bilməyəcəksən, sənin kimi xeyirverməzi kim işə götürər ki? İşsizliyə görə müavinətlə isə

⁵ xırda pul

dolana bilməzsən, otağınsa ovaxtacan onsuz da əlindən çıxmış olacaq; oranı artıq bir göyərçin tutub, bütöv bir göyərçin ailəsi orda məskunlaşıb, kirlədir, məhv edir otağını, otel otağına görə ödəniş çekləri də boyunduruq olur, sən dərddən içkiyə qurşanırsan, getdikcə daha çox içirsən, yiğdiğin bütün pulu içkiyə verirsən, yaxanı əyyaşlıqdan çəkə bilmirsən, xəstələnirsin, yerini batırırsan, səni bit basır, batib-gedirsən, ən adı, ən ucuz oteldən belə səni qovub çıxarırlar, cibində bir su da qalmır, mitilin küçəyə atılır, küçədə yatıb-durursan, axırın gəlib, Conatan, ilin sonuna aqibətin belli olar; sən də o sərsəri kimi yırtıq-yamaq paltarda skamyada yatacaqsan, onun kimi, o zavallı qardaşın kimi!"

Ağzı qurumuşdu. Baxışlarını yatan adam şəklində təcəlli edən aqibət bəsirətindən çevirib kişmişli bulkasının son tikəsini çətinliklə uddu. Loxmani udanacan əbədiyyətə bərabər vaxt ötdü, son tikə qida borusundan ilbiz sürətiylə keçdi, arada bir ilişər kimi oldu, bəzi nöqtələri əzdi, incitdi, mismar tək sinəsini deşdi və Conatan bu iyərenc tikəni uda bilməyib boğulacağından qorxdu. Amma bu miret endi, bir az, yenə bir azda, nəhayət, ağrı keçdi. Conatan dərindən nəfəs aldı. İndi çıxıb getmək vacibdi. Nahar fasiləsinin bitməsinə hələ yarım saat qalsa da, o burada qalmaq istəmirdi. Kifayət idi bu qədəri. Bu yere nifret edirdi. Bütün diqqətinə baxmayaraq, şalvarına tökülen kişmişli bulka qırıntılarını yiğib atdı, ütü xəttini silkələyərək qalxdı və sərsəriyə çəpəki gözünün ucuyla da baxmadan parkdan çıxdı.

O, artıq Sevr küçəsinə dönmüşdü ki, boş süd qutusunu skamyanın üstündə qaldığını xatırladı; bu, xoşuna gəlməyən bir şey idi, çünkü başqalarının tullantıları skamyada qoyub getmələrinə, ya da hər yerdə zibil yesikləri ola-ola tullantıları küçəyə atmalarına nifret edərdi. Özü indiyə qədər zibilini nə o cür atmış, nə də skamyaya üstündə qoyub getmişdi, əsla, laqeydlikdən, yaxud unutqanlıqdan belə etməmişdi bunu, bunu bənzər heç nə baş verməmişdi heç vaxt, vəssalam... və buna görə də bu gün, xüsusiylə bu gün, başına bu qədər bəlanın geldiyi bu çətin gündə də bunun olmasını heç istəmirdi. Onsuz da təhlükəli yoluñ ağına düşmüşdü, onsuz da dəli kimi, anlaqsız adam tək davranışmağa başlamışdı, az qala asosial tip kimi - müsyö Redelin limuzinini gözü almamışdı! Parkda günorta vaxtı kişmişli bulka yemək! İndi diqqət yetirməzsə, xüsusiylə xırda, ehəmiyyətsiz görünən şeyləri, məsələn, süd qutusunu skamyaya üzərində unutmaq kimi diqqətsizliklərə qətiyyətlə müqavimət göstərməzsə, çox keçmədən müvazinətini tamam-kamal itirəcək, o zaman da heç nə yoxsulluq girdabına yuvarlanmasının qarşısını ala bilməyəcəkdi artıq.

Conatan dönüb yenidən parka getdi. Elə uzaqdan gördü ki, oturduğu skamyaya hələ boşdu və tünd yaşıl rəngli skamyaya taxtaları arasından ağ süd qutusunu gözü aldı. Biganəliyini kimsə sezməmişdi və o bağışlanmaz yanlışlığını aradan qaldıra bilərdi. Skamyaya arxadan yaxınlaşaraq əyildi, sol əliyle süd qutusunu götürdü, qəddini düzəltdi və sağa, ən yaxın zibil qutusunun olmasını sandığı istiqamətə qərarlı şəkildə çevrildi və bu an şalvarında ani olaraq, birdən-birə, aşağıya doğru gedən, kəskin bir dartinma duydu, Conatan buna müqavimət göstərə bilmədi, çünkü bədəni tam əks istiqamətdə, yuxariya doğru hərəkət etdiyindən lazım olan təpkini verə bilməzdi. Eyni anda iyərenc bir səs çıxdı, Conatan sol ombasında, dərisinin üzərində, kənardakı havanın hər hansı bir maneəsinə rast gəlmədən şalvarının içində bir yelin girdiyini duydı.

Bir anlıq elə dəhşətə qapıldı ki, etrafına baxmağa cəsarət edə bilmədi. Həm də səs hələ də qulaqlarında əks-səda verirdi; sanki şalvarının içində

yalnız hər hansı bir yeri yırtılmamış, həm də bu cırıq, zəlzələ yarığı tək, boydan bütün vücudunu, skamyani, bütün parkı ikiyə bölmüşdü və o an çıxan səsi, bu qorxunc “cirt”i ətrafda olan hər kəs eşitmışdı və indi ona, səsin mənbəyi olan Conatana hiddətlə baxırdılar. Amma baxan yox idi. Yaşlı qadınların hörmə diqqəti işlərindəydi, qoca kişilər hələ də qəzetlərini oxuyur, kiçik oyun meydançasındaki bir dəstə uşaq təpəcikdən sürüşürdü, səfil hələdə yatırdı. Conatan baxışlarını yavaş-yavaş endirdi. Yırtıq on iki santimetr qədər uzunluqda idi. O, sol cibinin alt tərəfindən, ombası boyunca enirdi, amma düz tikiş üzərindən deyil, uniforma şalvarının o gözəl qabardının ortasından, sonra dik bucaqla dönüb iki barmaq qalınlığında ütü xəttinə doğru uzanırdı, beləcə parçada gözlə görünməyəcək bir cırıq deyil, üzərində üçbucaq formalı bayrağın dalgalandığı, gözdeşən bir dəlik meydana gəlmişdi.

Conatan damarlarında qanına qarışan adrenalini o, qıcıqlandırıcı maddəni duydular; bir kitabda oxumuşdu ki, insanın bədəni böyük cisməni təhlükə duydugda, ya da ruhi sarsıntı keçirdikdə böyrəküstü vəzler özündən adrenalin ayırrı, vücudu qaçış, ya da ölüm-dirim məsəlesi olan döyüş üçün orqanizmin son ehtiyatlarını səfərbər edir. Ona elə gəlirdi ki, təkcə şalvarında yox, bütün vücudunda on iki santimetr uzunluğunda yara əmələ gəlib və bu yaradan qan axır, qarşısı alınmadığı təqdirdəsə, tamamilə qapalı olan qan dövranı sistemində dolaşan canı ölümə məhkumdu. Amma qan itkisindən ölücəyini sanan Conatanın möcüzəvi şəkildə canlandıran da elə bu adrenalini oldu. Ürəyi bərk-bərk döyüñürdü, cəsarəti güclənirdi, düşüncələri birdən-birə şəkillənmiş bir hədəfə yönəlmüşdi: “Dərhal nəsə etməlisən, - deyə içində səslənirdi, - elə bu saniyə elac tapmalısan, yoxsa bitdin!” Və nə edə biləcəyinə artıq bildi - adrenalini - heyvətamız narkotik təsirini belə tez göstərirdi - qorxunun zəka və davranışa təsiri, bax, buydu. Ani qərar verib sol əlində tutduğu süd qutusunu sıxb partlatdı, onu sağ əlinə aldı, əzib-bütüzüsdürdü və tulladı, hara gəldi, otluğa, qumlu yola, heç əhəmiyyət də vermədi. Sol əlini yanbzındakı yarığın üstüne qoydu, sonra hirslə uzaqlaşdı, üstünü örtdüyü yerdən əli sürüşməsin deyə sol ayağını mümkün qədər qatlamaşa çalışdı, sağ əlini vəhşicəsinə yelləyərək çolaqlar axsaya-axsaya tələm-tələsik parkdan çıxdı, Sevr küçəsinə yönəldi, yarım saat vaxtı vardi.

Bank küçəsinin tinindəki “Bon Marş” univermağının ərzaq şöbəsində bir dərzi qadın vardi. Onu bir neçə gün əvvəl görmüşdü. Qadın girişin yaxınlığında, alış-veriş arabalarının düzüldüyü yerdə otururdu. Tikiş maşınınə bir lövhə asmışdı, üzərindəki yazını yaxşıca xatırlayırdı Conatan: Jannin Topel - təmir və tikiş - keyfiyyətli və tez. Bu qadın ona kömək edəcəkdir; indi günorta fasiləsində deyildi. Amma günorta fasiləsində ola bilməzdi, xeyr, xeyr, bu qədər də uğursuzluqla mümkün ola bilməzdi. Bir gün ərzində bu qədər uğursuzluqla barışa bilməzdi. Ələlxüsus belə vəziyyətdə olduqda. Zərurət bu qədər böyük olduqda bəxt üzünə gülür insanın, kömək əli uzanırdı. Madam Topel yerində olmalıydı və ona kömək edəcəkdir.

Madam Topel həqiqətən yerindəydi! Conatan ərzaq şöbəsinin girişindən, tikiş maşınının arxasında oturmuş və iş başında olan qadını gördü. Bəli, madam Topelə güvenmək olardı, günorta fasiləsində də çalışırdı, keyfiyyətli və tez. Ona sarı qaçıdı, tikiş maşınının yanına ayaq saxladı, əlini ombasından çəkdi, qol saatına baxdı, saat ikiyə beş dəqiqə qalırdı, Conatan boğazını arıtladı:

- Madam! - deyə sözə başladı.

Madam Topel qırmızı bir ətəyin plis tikişini bitirdi, maşını dayandırıldı, iynə ayağını boşaldıb parçanı çıxardı, sapları kəsdi. Sonra başını qaldırıb Conatana baxdı. Qalın, sədəfi sağanaqlı, şüşələri qabarılq, gözlərini nəhəng ölçülərdə göstərən, göz cuxurlarını dərin, kölgəli gölə oxşadan, çox böyük eynəyi vardi. Saçları şabalıdı rəngdəydi, ciyinlərininə töküldürdü, dodaqları gümüşü-bənövşəyi boyadayıb. Qırx, ya əlli, bəlkə də, əllidən də çox yaş verərdin ona, gələcəyi şüşə kürəldən, ya da kartlardan oxuya bilən bəsirətçi xanımlara oxşayırdı, elələrinə ki onlar üçün "xanım" sözünü işlətmək artıq yerinə düşmür, amma özlərinə insan dərhal və tam güvən duyur. Barmaqları da - eynəyini barmaqlarıyla burnundan bir azca yuxarı qaldırdı - qisaydı, sosisə bənzəyirdi, amma dırnaqları gümüşü-bənövşəyi cilalı, baxımlıydı, insana arxayınlıq verən zəriflik saçırı.

- Buyurun? - madam Topel azca xırıltılı səsle dedi.

Conatan yan tərəfini ona çevirdi, şalvarındakı cırığı göstərib soruşdu:

- Bunu tikə bilərsinizmi? - Sonra da verdiyi sual özünə çox kobud gəldiyindən, həm də içindəki adrenalinlə həyəcanlı vəziyyətini üzə vura biləcəyindən, ifadəsini yumşaltmaq üçün səsinə əhəmiyyətsiz bir ahəng əlavə etdi: - Bir dəlik açılıb, kiçik bir cırıq... xoşagelməz, madam. Nəsə eləmək mümkünürmü?

Madam Topel nəhəng gözlərinin baxışları ilə Conatanı yuxarıdan aşağıya doğru süzdü, ombadakı yarığı tapdı və öne əyildi. Bu vaxt onun şabalıdı saçları peysərindən kürəyinədək bir-birindən ayrıldı, qısa, aq, pilənmiş boynunu üzə çıxardı; eyni zamanda da ağır, bihuşədici xoş pudra qoxusu ətrafi büründü, Conatan istər-istəməz başını geriye çekib baxışlarını qadının boynundan çekib yaxınlıqdakı supermarketə çevirdi; bir anlıq bütün piştəxtalar və soyuducu dolabları, pendir və kolbasa rəfləri, xüsusi endirim masaları və butulka piramidaları və tərəvəz dağlarıyla onların arasında dolaşan, alış-veriş arabaları ilə gəzişən, arxalarınca da kiçik uşaqları dartan müştərilərlə birgə, personalı - anbardarları, kassir qadınları, bütün məkanı gözləri qarşısında gördü - qarışqa kimi qaynaşan, gurultulu insan kütləsi özü də, bütün baxışlara təslim olmuş halda, yırtıq şalvariyla özü, Conatan dayanmışdı. Və birdən beynindən bu düşüncə keçdi: o kütənin içində müsyö Vilmani, madam Rokun, hətta müsyö Redel ola bilər və onu, Conatanı görə biləcəkləri, şabalıdı saçlı, bir az düşük bir xanımın onun, Conatanın bədəninin gündəyməz yerini açıqca tədqiq etməsini görə bilərlər. O anda qorxudan özünü naqolay hiss elədi, üstəlik, Allah şahiddi ki, madam Topel yırtıq yerə yamaq vurmaq istərkən sosisi xatırladan barmaqlarından birini ombasının derisində hiss etmişdi...

Və budur, madam Topel yenidən omبا səviyyəsində qəddini düzəltdi, stulunda geriye söykəndi və parfümündən gələn qoxunun axışı kəsildi; odur ki, Conatan da başını endirib baxışlarını marketin başfıradıcı genişliyindən çekərək madam Topelin böyük, qabarılq, güvənverici eynək şüşələrinə yönəldə bildi.

- Hə? - deyə o soruşdu və: - Hə? - sanki həkim qarşısında dayanıb əhvalını pərişan edəcək diaqnozu gözləyən xəstə kimi bir daha soruşdu.

- Problem yoxdu, - madam Topel dedi. - Amma altına bir şey qoymaq lazımdır. Kiçik bir tikiş, vəssalam. Başqa cür mümkün deyil.

- Eybi yox, - Conatan dedi. - Kiçik bir tikişdən heç nə olmaz, kim görəcək ki? - Saatinə baxdı, on dörd on dörddü. - Deməli bunu eləyə bilərsiniz, hə? Mənə kömək edə biləcəksiniz, madam?

- Bəli, əlbəttə, - madam Topel dedi və yırtığa baxarkən bir az aşağı sürüşmiş eynəyini yenə burnunun üstünə itələdi.

- Ah, təşəkkür edirəm, madam, - Conatan dedi. - Çox təşəkkür edirəm. Məni böyük bir çətinlikdən qurtardınız. Amma bir xahişim olacaq. İndi... çox xahiş etsəm... tələsirəm... vaxtım azdı... - Yenidən saatına baxdı. - ... on də-qiqə vaxtım qaldı, elə indi edə bilərsinizmi? Yəni indi, dərhal? Vaxt itirmədən?

Elə suallar var ki, xeyr cavabı alırlar. Elə xahişlər də vardır ki, insan bunları dilə getirir və bu arada minnətçi düşdüyü insanın gözlerinin içində baxınca xahişinin boşuna olduğu ortaya çıxır. Conatan madam Topelin kölgəylə haşıyələnmiş gözlərinə baxdı və dərhal anladı ki, hər şey mənasızdı, heç bir ümidi, çarə yoxdu. Bunu bilirdi, əvvəldən, dili dolaşa-dolaşa verdiyi o sual hələ ağızından çıxarkən anlamışdı, demək olar ki, bədənində hiss etmiş, qanında adrenalin səviyyəsinin azalmasından anlamışdı, saatına baxdığı anda: on dəqiqə! Üzgün, suda ərimək üzrə olan buz parçasının üzərində olan adam kimi hiss etdi özünü. On dəqiqə! Ümumiyyətlə, kimsə on dəqiqəyə bu böyük yırtığı tikə bilərdimi? Əsla ola bilməzdi bu. Axı, yamaq ombasına tikilə bilməzdi. Dəliyin altına parça qoymaq lazımdı, bu da o deməkdi ki: şalvari soyunmalıdır. Amma... "Bon Marșe"nin ərzaq şöbəsində şalvar necə tapasan? Şalvarını çıxarıb tumanıyla qalsınmı? Sərsəmlik! Tam sərsəmlik!

- Elə indi? - deyə madam Topel soruşdu, Conatan isə hər şeyin mənası olduğunu düşündü, artıq aqibətə təslim olsa da, başını təsdiqləyici mənada yellədi.

Madam Topel gülümşədi.

- Bilirsizimi, müsyö, burada gördüklerinizin hamısını, - deyərək donlar, pencəklər, şalvarlar, bluzlar asılmış iki metrlik asılıqanı göstərdi, - bunların hamısını elə indi etməliyəm. Mən gündə on saat işləyirəm.

- Bəli, əlbəttə... - Conatan dedi, - ... sizi çox yaxşı başa düşürəm, madam, səfəh sual verdim. Sizcə, şalvara yamaq vurmaq nə qədər vaxtinizi alar?

Madam Topel yenidən tikiş maşınınə sarı çevrildi, qırmızı ətəyin parçasına düzəliş verdi və iyə ayağını endirdi.

- Əgər şalvari sabah gətirsiniz, üç həftəyə hazır olar.

- Üç həftəyə? - deyə Conatan heyrətlə təkrarladı.

- Bəli, - madam Topel dedi, - üç həftəyə. Bundan tez olmaz.

Sonra tikiş maşınını işə saldı və eyni anda Conatan özünü, sanki artıq heç ortada yoxmuş kimi hiss etdi. Hərçənd ondan bir qol məsafləsində, tikiş maşını arxasında oturan madam Topeli, sədəf sağanaqlı eynəyi, şabalıdı rəngli başı, sürətlə işləyən qalın barmaqları və qırmızı ətəkdə tikiş cığırı açan iyəni görürdü... və arxa planda bulanıq bir şəkildə supermarketin haykütünü də... amma özünü görə bilmirdi, yəni özünü artıq onu əhatə edən dünyyanın bir parçası kimi görürdü, sanki bir neçə saniyəliyə çox uzaqlarda, tam kənarda dayanıb bu dünyani durbinlə əks tərəfiylə seyr edirdi. Və yenidən, səhərki kimi, başı fırlandı, silkələndi. Yana bir addım atdı, döndü və çıxış qapısına yönəldi. Gedərkən elədiyi hərəkətlər sayəsində təzədən dünyaya qayıtdı, gözləri önündəki əks-durbin təsiri itdi. Amma başgicəllənmənin yaratdığı sərsəmlik davam etəyirdi.

Dəftərxana şöbəsində "Teza" yapışqan lenti aldı. Üçbucaq formali bayraqçığazı görünməsin deyə şalvarındaki yırtığa yapışdırıldı. Sonra işə döndü.

Günortadan sonrakı vaxtı o, qüssə və hiddət içində keçirdi. Bankın qarşısında dayanmışdı, ən yuxarı pillədə, düz sütunun qarşısında, amma

ona söykənmirdi, çünki zəifliyinə məglub olmaq istəmirdi. Lap istəsə də, bunu edə bilməzdi, çünki gözə dəymədən söykənmək üçün hər iki əlin arxasında çarmazlamalıydı, bu da qeyri-mümkün idi, ona görə ki sol əlinin aşağı sallamalı, ombasındakı lentli yerin üstündən çəkməliydi. Bunun əvəzinə, müvazinətini saxlaya bilmək üçün qıçlarını, nifret etdiyi avara gənclərin etdiyi kimi, aralı qoymaq məcburiyyətində qalmışdı, buna görə də onurğası əyilmişdi və adətən sərbəst və düz qalan boynunun çıyılərinin arasına çökdüyünü və boynuyla birlikdə papağının altından istər-istəməz zalim bir baxış və üzündə narazı ifadə peydə olmuşdu, - digər mühafizəçilərdə görüb nifret elədiyi ifadə. Özünü əlil kimi hiss etdi. Mühafizəçi karikaturası, özü-özünə lağ olan karikatura. Özündən çımcəşirdi. Bu saatlarda özüne nifret etdi. Nifretdən az qala partlayacaqdı, hətta tam mənada partlayacaq kimi olurdu, çünki indi də bütün dərisi qaşınırı, artıq bədənini əynindəki paltarlara sürtməsi də yetərli deyildi, çünki dərisi bütünlükə tərləməkdəydi və paltarları ikinci dəri kimi bu dəriyə yapışmışdı. Yapısmayan yerlərdə isə, dəriylə paltarın arasında: baldırlarına, dirsəkdən aşağıya, döş qəfəsinin arasındaki cuxura bir az hava girə bilirdi... xüsusişə döş qəfəsinin arasındaki cuxura süzülən tər onu, qidiqlayırdı qaşınan bu cuxuru, qaşımaq istəmirdi, xeyr, mümkün olan iş deyildi, çünki bu, ona rahatlıq verməyəcəkdi, zavallı həl dəyişdirməz qalacaqdı, olsa-olsa daha bir diqqətə çarpan, daha bir gülünc şəkildə ortaya çıxmاسını təmin edəcəkdi bu durumun. İndi əzab çəkmək istəyirdi. Bu vəziyyət nə qədər çox çəksə, bir o qədər yaxşıdı. Əzab çəkmək yerinə düşürdü, nifretini və qəzəbini qatılışdırırdı, alovlandırdı, hirs və nifret əzabını artırırdı, çünki qanı daha sürətlə axırdı, dərisinin məsamələrindən durmadan yeni tər dalğasının fişqırmasına imkan açırdı. Üzü islaq, çənəsindən, boynunun ardından su damcayı, papağın dimdiyi şışmiş alını kəsirdi. Amma dünyasında, nəyin bahasına olursa-olsun, papağı başından götürməzdə bir anlıq da olsa. Fit çıxaran qazanın qapağı kimi möhkəm-möhkəm oturmuşdu papaq başına, gicgahlarını qucaqlayan dəmir halqa kimi, - başı partlasa da. Zavallı halını yüngülləşdirmək üçün heç nə etməyəcəkdi. Saatlarla yerində qətiyyən tərəpənmədən dayandı. Yalnız onurğasının getdikcə daha çox əyildiyini, boynunun, başının getdikcə daha çox çıyılərinə çökdüyünü, bədəninin getdikcə daha yastıllandığını, keşikçi it duruşuna keçdiyini sezdi.

Və nəhayət, - bu vəziyyətə qarşı nəsə edə bimirdi, heç istəmirdidə, - içində yiğilan özünənifret daşdı, papağının altında getdikcə daha çox qaralan, daha çox qəzəblə dolan gözlərindən aşib-daşib, ətrafında hər şeyə bir nifretə döndü. Gözünə dəyən hər şeyi nifretinin iyrənc pasına buladı Conatan; hətta dünyanın gerçək ekşi gözlərindən keçib içinə yetişə bilmirdi, sanki kəlləmayallaq olmuşdu, yön dəyişmişdi, dünyaya içindəki əyri görünüşlərə tüpürən, açıq qapıya kimi: məsələn, ofisiantlar, qarşı tərefdə, prospektin o biri üzündə, kafenin önungəkisi avaragor gənc, səfəh, masalar və stillar arasından əyilən, boşboğaz, diş ağardan, yoldan keçənlərə manəə törədən, qızların arxasında fit çalan, yalnız arada bir açıq qapıdan sıfariş qəbul edən, piştəxtaya sarı "Bir fincan qəhvə! Bir pivə! Limonad!" - deyə qışqıran, sonradan iltifat göstərən və sıfariş gətirən ofisiantlar; tələsməmişlər, sıfarişləri hoqqabazlıqla gətirir, artistcəsinə müştəriyə təqdim edən, başqa bir iş də görmür bu sərsəri xoruzlar; fincanı spiralvari hərəkətlə masanın üstünə qoyur, "Coca Cola" şüşəsini qıçları arasında tutub bircə əl hərəkətiyle açır, dodaqları arasındaki kassa çekini əvvəl ovuclarına tüpürüb sonra külqəbinin altına qoyur, o biri əllədə yandakı masadan hesabı

alırlar üstəlik astronomik qiymətlər: bir “espresso” - beş frank, kiçik bir parça pivə - on bir frank, üstünə də on beş faiz xidməthaqqı, üstəgəl - bəxşış; bəli, onlar bunun da həsrətindədilər, bu avaralar, həyasızlar, üstəgəl - bəxşış! Yoxsa birçə “təşəkkür” belə dodaqlarının arasından çıxmaz, “Xoş getdiz” də; bəxşış olmadımı, vəssalam, müştəri o andan onların boşluqdu, heçlikdi gedərkən artıq yalnız həyasız ofisiant kürəyiylə həyasız ofisiant dalını görə bilirlər, bir də arxadan şalvarlarının kəmərinə dürtülmüş, şişman kassa pulqabılarını, çünki beyinsizdilər, elə bilirlər ki, pulqabını belə, əndamı piy bağlamış arvadlar kimi göstərməklə öz sərbəstliklərini və şıqlıqlarını etdirirlər, - ah, xəncərə bənzər baxışlarıyla onları necə tikə-tikə doğrayardı, bu, yelbeyin, sərin qısaqol köynəkli axmaq ofisiantları! Məmnuniyyətlə küçənin o üzünə keçərdi, sonra onları qulaqlarından tutub çətirlərin kölgəsindən çıxarar, küçənin ortasında şilləleyərdi, sonradı, boynunun köküne və dallarına bir təpik...

Təkcə onları yox! Xeyr, yalnız bu burnu fırıldıqlı ofisiantları deyil, müştəriləri də kötəkləyəcəkdi, bu düşkün turistləri - oraya yay bluzları və həsir şlyapalarla və gün eynəkləriylə gələrək kürsülərə yayılan, başqaları alın təriyle, ayaq üstə duraraq işləyərkən, sərinləşdici içki içən guruhu da. Bir də sürücüləri. Buradaca! Pis iylərlə havanı çirkəndirən o tənəkə qutularında oturub havanı çirkəndirən, Allahın hər ver günü Sevr küçəsi boyunca aşağı-yuxarı gedib-gəlməkdən başqa iş-gücləri olmayan o iyənc səs-küycüləri də. Onsuz da təmiz hava sarıdan korluqdur! Guya bu küçədə, şəhərdə səs-küy azdır? Göydən tökülnən cəhənnəm istisi yetmir? Havanın da olan-qalanını da mühərrikləriniz sovurub, yandırıb, zəhərlə, qatranla, isti tüstüyle qarışdırıb vicdanlı vətəndaşların burnuna püskürtməlisiniz hökmən? Cüvəllağılar! Qoduqluqdu yeriniz! Kökünüz kəsilməlidir! Bəli, məhz bu cür olmalıdır! Kötəklənməli və yox edilməli! Güllələnməli! Hər birini tək-tək və də hamisini birdən! Ah! Necə istəyirdi ki, tapançasını çıxarıb hara gəldi atəş açın, qəhvəxanaya, vitrin şüşəsinin ortasına, cingildiyib yerə tökülsünlər, avtomobil yığınının içinə, ya da qarşı tərəfdəki nəhəng binalara, o çirkin, çıxmərtəbəli, ürküdücü strukturların ortasına, ya da havaya, yuxariya, səmaya, bəli, o qorxunc, isti, tüstülü, göyərçini xatırladan boz-mavi göyə içiñə, qoy partlayıb-dağılsın, qurğuşun kimi ağır o örtük yırtılsın, bu atəşlə çöksün, dağılsın, hər şeyi altına salıb əzsün, hər şeyi, hər şeyi, bütün bu iyənc, səs-küylü, gurultulu, pis qoxulu dünyani: Conatan Noelin günortadan sonrakı vaxtda nifrəti belə möhtəşəm, belə azman idi, dünyani yerlə-yeşən edə bilərdi - şalvarındakı bir cırıq ucbatından.

Amma heç bir şey etmədi, Allaha şükür. Nə havaya atəş açdı, nə qənşərdəki kafeyə, nə də yoldan keçən maşınlara. Durduğu kimi qaldı, tər axıda-axıda və tərpənmədən. Çünki içindəki fantastik nifrəti qabardıb baxışlarından dünyaya yönəldən güc, eyni zamanda, Conatanı elə sıxıb iflic duruma məruz qoymuşdu ki, barmağını belə tərpədə bilmirdi, silahı götürmeye, ya da tətiyi çəkkmeye. Başını bulayıb burnunun ucundakı kiçik, ona işgəncə çəkən tər dammasını silkələyəcək halda da deyildi. Bu güc daşa çevirdi onu; günortadan sonrakı saatlar Conatanı həqiqətən, təhdidədici və gücsüz bir sfinksə çevirdi. Bu gücün içində dəmir nüvəni maqnitləşdirən və onu havada tarazlıq halında saxlayan elektrik gərginliyinə, ya da bir tikilinin daxilində olan, hər bir kərpici dəqiq təyin olunmuş yerə möhkəm bənd edən böyük, iç tezyiqə bənzər nəsə vardi. Bu gücün lazımı təsiri vardi. Bütün gücү bundan ibarət idi: “edərdim, edə bilərdim, etmək istərdim” ifadələri və əvvəlcə ən qorxunc hipotetik təhdidləri, istəkləri beynindən keçirən Conatan

eyni anda bunları heç zaman gerçekləşdirə bilməyəcəyini çox yaxşı anlayırdı. O bunu bacaracaq insanı deyildi. Ruhi çarəsizlikdən, ağılı itirmədən, ya da ani doğan nifrətlə gözünü qan tutub cinayət törədə biləcək adam deyildi; belə bir cinayəti əxlaqa zidd hesab edəcəyi üçün yox, sadəcə özünü hər hansı hərəkətlə, ya da sözlərlə ifadə etmək əlindən gəlmədiyindən. O, yalnız səbr edə bilən adam idi. Günortadan sonra, saat beşə doğru elə pərişan idi ki, düşünürdü, bank girişinin üçüncü pilləsindəki sütununu artıq bir daha heç tərk edə bilməyəcək, elə buradaca öləcək. Özünü ən azı iyirmi il qocalmış, iyirmi santimetr kiçilmiş, çöldə, günəşin istinin, üstəlik içindəki əsəbin istisi özünü ərimiş və sökülüb-dağılmış hiss edirdi; ya da döyüлə-döyüлə əzilmiş kimi, bəli, daha çox parçalanmış kimi, çünki artıq tər suyunu belə duymaz olmuşdu, daş sfinksin beş min il sonrakı hali - əzilmiş, iqlim dəyişikliyindən dağılmış, istidən yanıb kül olmuş, ovulub-tökülmüş; bundan artıq davam edə bilməzdi, tamamilə quruyub-yanmış, sıxlıb-kiçilmiş, bir ovuc gil parçasına, toza, ya da külə çevrilib, bu yerdə, indi çətinliklə ayaq üstündə dura bildiyi bu künclə bir murdarlıq topasitək qalmışdı, əvvəl-axır ya külə üfürüb onu dağıdana, ya da bir xadimə gəlib süpürənə və yaxud yağış yuyub aparana qədər.

Bəli, aqibəti belə olacaqdı: təqaüdüylə dolanan ahil cənabtək, evində, öz dörd divarı arasında, öz yatağında deyil, burada, bankın qapıları qarşısında, kiçik bir murdarlıq yiğini kimi öləcəkdi! Özü dilədi ki, bu elə bu cür də olsun; iflas müddəti tezleşsin, hər şey biryolluq bitsin. Ürəyindən keçirdi ki, huşunu itirsin, dizləri qatlansın və yixilib yerdə sərələ qalsın. Bütün gücünü gərdi ki, şüurunu itirsin və ölsün. Uşaqlıqda belə şeyləri bacarırdı. Nə vaxt istəsə ağlaya bilirdi; huşunu itirənə qədər nəfəsini saxlaya bilirdi, ya da ürəyinin döyüntüsünü xeyli dayandıra bilirdi. Amma indi əlindən heç nə gəlmirdi. Ümumiyyətlə heç nə, hərfi mənada yixila, bəli, sözün əsl mənasında dizlərini belə qatlaya bilmirdi. Artıq yalnız durduğu yerdə dayanıb başına gələnləri qavraya bilirdi.

Və bu anda müsyö Redelin limuzinin asta səsini eşitdi. Sıqnal səsi deyil, yalnız o asta, quş civiltisinə bənzəyən, avtomobilin mühərriki yenicə işə salınarkən və arxa həyətdən giriş qapısına doğru irəliləyərkən gələn uğultu səsi. Və bu asta uğultu səsi qulağı kəsdirənə qədər, sonra qulağından içəri girib elektrik cərəyanı kimi bədəninin bütün sinir sistemini titrəşdirəndə Conatan oynaqlarında nəyinsə xırıldadığını, onurğasının necə şax durduğunu hiss etdi. Bir də, sanki özü heç nə etmədən sağ qızının sola doğru dartıldığını, sol ayağının dabanı üzərində döndüyünü, sağ dizin addım atmaq üçün qatlandığını, sonra sol dizin, sonra yenə sağ... və bir ayağın ardınca o birisinin yerə basıldığını, həqiqətən, yeridiyini, hətta qaçıdığını, üç pillə üzərindən atıldığını, yaya bənzər addımlarla divar boyu girişə sarı yüyürdüyünü, barmaqlığı, qapını itələyib açdığını, salamlama durusuna keçdiyini, sağ əlini sərt bir hərəkətlə papağının dimdiyi səviyyəsinə qaldırdığını və keçid üçün limuzinə yol verdiyini hiss etdi. Bütün bunları avtomatik etmişdi, öz istəyi-iradəsi olmadan, şüuru ancaq bədəniylə əllərinin hərəkətlərini çox yaxşı izləyib nəzərə alındı, sanki qeydiyyatçıydı. Conatanın baş verənlərə yeganə töhfəsi -yanından ötüb-azaqlaşan müsyö Redelin limuzinin arxasında qəzəblə baxışlar və lal qarğışlar göndərməsi oldu. Doğrudur, sonra dayandığı yerə döndükdə içindəki qəzəb atəsi də səndü, - bu, sonuncu instincti id. Daha sonra üç pillə qalxdıqda, nifrətin son qalıqları da dağılıb getdi; yuxarıya çatdıqda gözlərində püskürən od-alov qalmamışdı, aşağıdakı küçəyə müti nəzərlə baxırdı. Sanki bu gözlər artıq

onun deyildi, sanki gözlerinin arkasında oturub ölü, yumru pəncərələrdən çölə baxırdı, - ona elə gəlirdi; bəli, ona elə gəlirdi ki, ətrafindakı bütün bu bədən artıq onun deyil və o, Conatan, yaxud da ondan yerdə qalan hər nə varsa, yad bir gövdənin nəhəng quruluşu içində büzüşmiş, kiçicik bir cırdandır, artıq müstəqil ola bilmədiyi, öz iradəsinə görə idarə edə bilmədiyi, əgər bu ümumiyyətlə mümkünüsə, ya özbaşına, ya da hər hansı xarici bir güc tərəfindən idarə olunur - çox böyük, çox qarışiq bir insan maşınının içində əsir qalıb, çarəsiz bir cırdandır. Hazırda sütunun qarşısında səssiz-səmirsiz durmuşdu bu maşın - artıq sakit bir sfinks duruşunda deyil, sərgilənməyə çıxarılmış, yaxud asılı qalmış bir kukla tək - iş vaxtinin son on dəqiqəsini də eləcə durdu, ta ki düz on yeddi otuzda müsyö Vilman bir anlığa zahiri gülləkeçirməz şüşəli qapıda görünüb, "Bağlayırıq!" deyə qışqıranaq. O zaman kukla-maşın Conatan Noel hərəkətə gəldi, banka girdi, qapıların elektrik kiliidləmə sisteminin pultu qarşısında durdu, onu işə saldı, həm gülləkeçirməz zahiri və daxili şüşəli qapıların düymələrini cüt-cüt basdı, işçiləri çıxardı, qapıları bağladı, sonra madam Rok ilə birlikdə, əsas qapının girişini qapadılar, - bundan qabaq da madam Rok müsyö Vilmanla birgə seyflər olan hissənin ehtiyat çıxışını bağladı, siqnalizasiya sistemini işə saldılar, - daha sonra da madam Rok və müsyö Vilman ilə birlikdə bankdan çıxdılar. Madam Rok və Müsyö Vilman ön və daxili qapıları kiliidlədikdən sonra, dəmir barmaqlıqlar da qifillandi. Bundan sonra o, madam Roka və müsyö Vilmana yüngülə təzim edərək "Görüşənədək!" dedi və "Xoş istirahətlər!" dilədi, qarşılıq olaraq hər ikisi də ona təşəkkürlerini və eyni arzuları bildirdilər, onlar bir iki addım uzaqlaşana qədər ehtiramla gözlədi, sonra xanım və cənab piyada axınına qarışaraq əks istiqamətlərdə getdilər.

Yerimək adamı sakitləşdirir. Yeriməkdə şəfaətci bir güc var. Mütəmadi şəkildə ayağı irəli atma, eyni zamanda qolları ritmik şəkildə yelləyib tənəffüsü gücləndirmə, nəbz döyüntüsünün yüngülvari becidləşdirilməsi, gözün və qulağın yönü müəyyən etməsində və tarazlığının qorunmasına yönəlik hərəkət, havanı hiss etmək - bütün bunlar bədənlə şüuru labüb şəkildə bir-birinə yaxınlaşdırın və nə qədər zədələnmiş və sıkəst edilmiş olsa da ruhu təmizləyən və genişləndirən təzahürlərdir.

İkiləşmiş Conatana - bədən adlı çox yekə kuklanın içində gizlənmiş cırdana də belə gəldi. Yavaş-yavaş, addım-addım böyükərək bədəninin ölçüsünü aldı, onu içəridən doldurub gözlə görünən şəkildə rəhbərliyi əlinə keçirdi və nəhayət, bu baş tutdu. Bu, haradasa Bak küçəsinin tinində gerçəkləşdi. Sonra Bank küçəsini keçərək (kukla-Conatan burada, əlbəttə, alışdığı yolla getməkün Planş küçəsinə çatmaq üzrə sağa dönərdi) otaq kirayələdiyi otelin yerləşdiyi Sen-Plasid küçəsini arxada qoyub düz Abbe Qrequar küçəsinə qədər getdi, sonra da Vojirar küçəsilə, oradan da Lüksemburq bağına gedib çıxdı. Parka girdi və sağlamlıq qaçışıyla məşğul olanların uzun dairəsi hasarın böyrüylə, ağacların altıyla üç dəfə dövrə vurdu; sonra cənuba dönüb Monparnas bulvarına çıxdı, oradan Monparnas qəbiristanlığına, sonra qəbiristanlığın ətrafinda bir dəfə, ikinci dəfə, oradan qərbə doğru, On Beşinci Dairəyə⁶ yön aldı, bütün On Beşincini başdan-başa keçib Senaya gəlib-çıxdı, Sena boyu yuxarı, şimal-şərqə doğru gedib Yeddinci, sonra Altinci Dairəyə getdi - belə bir yay axşamı da bitib-tükənmək bilmir ki - sonra yenə Lüksemburq bağına gəlib çıxdı; parkı bağlayırdılar. Böyük məhəccərli hasarın qapıları qarşısında, Senat binasının solunda ayaq

⁶ Parisin inzibati ərazi bölgüsü

saxladı. Təxminən saat doqquz olmaliydi, amma küçə, demək olar ki, gündüz kimi işıqlı idi. Gecənin yaxınlaşlığı yalnız havanın qızılı çalarından və kölgələrin bənövşəyi kənarlarından duyulurdu. Vojirar küçəsindəki avtomobil axını azalmışdı, demək olar ki, təkəm-seyrək idi. Adamlar dağılışmışdı. Parkın çıxışlarındakı, prospektin lənlərdəki dəstələrdə tez dağılırlar, tək-tək cüt-cüt "Odeon", ya da Sen-Sulpis kilsəsi ətrafındaki bir çox küçələrdə gözdən itirdi. Adamlar şənliklərə, restoranlara gedir, evlərinə dağılışırıdalar. Hava yaxşı idi, bir az çiçək ətri verirdi. Ortalıq səssizləşmişdi. Paris şam yeməyi yeyirdi.

Birdən-birə nə qədər yorğun olduğunu hiss etdi. Saatlarla davam edən gəzintidən qıçları, beli, ciyinləri ağrıyır, ayaqqabılarının içində ayaqları bişib-yanırırdı. Nagəhan acmışdı, həm də mədəsi sıyrılırdı. Məmnuniyyətlə bir qab şorba, salat, ağ çörək, bir parça da ət yeyərdi. Lap yaxınlıqda, Kanet küçəsində bir restoran vardı, cəmi-cümlətanı qırx yeddi yarım franka, xidməthaqqı daxil olmaqla, istədiyini yeyə bilərdi. Amma bu halda oraya gedə bilməzdi - tər qoxusuya, üstəlik, yırtıq şalvarla.

Gecəleyəcəyi otelə yön aldı. Yol üstündə, Essa küçəsində bir tunislinin ərzaq dükəni vardı. Hələ bağlanmamışdı. Bir qutu sardiniya konservi, bir parça keçi pendiri, bir armud, bir şüşə qırmızı şərab və duzsuz əreb çörəyi aldı.

Otel otağı Planş küçəsindəki otağından da kiçik idi - bir tərəfi giriş qapısından daha geniş, uzunluğu üç metr ... Doğrudur, divarlar bir-birinə düz bucaqla qovuşmurdu, qapıdan baxanda otaq üçbucağı xatırladırdı; divarlar bir-birindən ayrıılır və yenidən bir-birinə yönələn şəkil alındı - nəticədə iki metrəcən genişlik yaranmışdı. Yeni bu xətlərlə otaq tabutu xatırladırdı, tabutdan da böyük deyildi. Uzun yan divarların birində çarpayı vardı, o biri uzun divarda əlüzyuyanın çanağı və bir bide yerləşdirilmişdi, küncdə bir stul qoyulmuşdu. Çanaqdan sağ tərəfdə, demək olar ki, tavanın düz altında küçəyə pəncərə açılırdı, daha doğrusu, kiçik nəfəslək - iki iplə açılıb-bağlana bilən şüşəli bir qapaq. Zəif, rütubətli-isti hava axını bu qapaqdan tabuta girir, içəriyə boğuq səs-küy daşıyırırdı: qab-qasıq cingiltisi, tualet suyunun şırtltısı, ispanca və portugalca söz qırıntıları, bir az gülüş, bir uşağın yalvarişları, bəzən də, çox uzaqlardan, avtomobil siqnalının səsi.

Conatan çarpayının kənarında oturub yemək yeyirdi. Masa əvəzinə stulu yanına çəkib üzərinə karton çamadanını qoymuş, onun da üstündən ərzaq torbasını sərmişdi. Kiçik cib biçağıyla sardiniya balıqlarını doğrayır, biçağın ucuyla tikələri balıq çörək parçasının üstünə qoyur, loxmanı ağızına atırdı. Yağı içiñə hopdurmuş balıq əti, duzsuz çörəyə qarışaraq ağızda ləziz bir dad yaradırdı. "Bir-iki damcı limon da olsaydı...", - deyə Conatan düşündü. Az qala ləzzət düşkününə - qurmana çevrilirdi, çünki hər tikədən sonra şüşədən azca, bir qurtum qırmızı şərab içib, - maye dişlərinin arasından dilinin üstüylə ağızına dolurdu, - balığın, demək olar ki, metal tamı şərabın turşməzə dadına qatılıraq elə ağılaşığmaz bir qarışq ortaya çıxarırdı ki, Conatan ömründə indiki qədər, bu andakı tək daha dadlı yemək yemədiyinə əmin idi.

Qutuda hələ dörd sardiniya qalırdı, bu da çörəklə səkkiz kiçik tikə edirdi, üstəlik, səkkiz qurtum şərab.

Tələsmədən yeyirdi. Bir jurnalda oxumuşdu ki, tələm-tələsik yemək, xüsusilə insan çox açlısa, ziyanlıdı və həzmetmədə çətinliklər, hətta mədə bulanması və qusma yarada bilər. Buna görə də yeməyini tələsmədən yeyirdi həm də son yeməyi olduğunu düşünərək....

Sardaniyaları yedi, qutuda qalan yağı da çörəyinə yaxıb yeməyini qurtardı, sonra keçi pendiriylə armudu yedi. Armud elə suluysdu ki, qabığını soyanda az qala əlindən sürüşəcəkdi, keçi pendirisə elə bərk və yapışqan idi ki, cib biçağına yapışırdı, ağızdasa nədənsə turşməzə-acı dad verirdi ki, damağı dartınır, bir anlıq ağızının suyu quruyurdu, amma sonra armud, şirin, suyu axan bir parça armud... yenə çeynəməyə davam edir, hər şey bir-birinə qarışır, dişlərdən keçərək həll olur, dilin üstündə sürüşür və aşağıya enir... sonra yenə bir parça pendir, sonra barışdırıcı armud, sonra pendir, sonra armud - elə ləzzətli idi ki, pendirin son qalıqlarını kağızdan qazıdı, armudun da əvvəldən kəsib ayırdığı çeyirdəyini yedi. Çörəyin qalanını yeyib şərabın qalanını içməzdən əvvəl, bir müddət düşüncələrə dalmış halda oturduğu yerdəcə diliyle dışlarını yaladı.

Sonra boş qutunu, qabıqları, pendirin kağızını yiğib-yığışdırıldı, boş şüşəylə birgə qapı arxasındaki künçə qoydu, çamadanı stulun üstündən götürdü, stulu yenə künçə qoydu, əllərini yuyub yatdı. Adyali ayaq tərəfinə yiğdi, üstünə ancaq məlefəni çekdi. Sonra lampanı söndürdü. Zülmət qaranlıqdı otaq. Yuxarıdan, pəncərə olan yerdən kiçik bir işq sizirdi; ancaq çox zəif, buğlu hava axını və çox-çox uzaqlardan səs-küy. İsti vardi. "Sabah özümü öldürəcəyəm", - mızıldandı. Və yuxuya getdi.

Gecə firtına qopdu. Bu böyük, ard-arda ildirimla, göy gurultularıyla boşalan tufanlardan deyildi, uzun müddət davam edən, gücünü tam sərf edənlərdəndi. İki saat qərarsız bir şəkildə səmada gəzib-dolaşdı, xırda şimşəklər çaxdı, yavaş-yavaş zümrümə etdi, hara toplanacağını bilməzcəsinə səmtini tez-tez dəyişdi, bu arada genişləndi, böyüdü, böyüdü, nəhayət, nazik, gümüşü bir yorğan kimi bütün şəhərin üstünü örtdü, yenə gözlədi, içində daha da böyük bir güc topladı, amma birdən-birə də var qüvvəsiylə patlamadı... Heç bir şey tərpənmirdi bu örtüyün altında. Boğucu, isti kiçicik bir meh belə yoxudu, bir yarpaq, bir toz dənəsi belə tərpənmirdi, şəhər sanki daşa buz bağlamışdı, soyuqdan titrəyirdi; ificedici bir gərginlik içində, elə bil firtına özüymüş, göydə guruldamğa vaxt gözləyirdi.

Və sonra, axırdı, səhər açılarkən, artıq gün ağarmağa başlayanda, səs-küy qopdu, yeganə, sanki bütün səhər havaya sovurulmuş kimi şiddetli bir partlayış. Conatan yatağından dik atıldı. Partlayışı şüurlu olaraq eşitməmişdi, onun göy gurultusu olduğunu da anlamamışdı: yuxudan oyandığı an səbəbini bilmədiyi bir dəhşət ölüm qarşısında duyulan dəhşət kimi içində qədər işləmişdi. Eşitdiyi yegane şey partlayışın əks-sədasiydi, həm də çox uzaqdan gələn bir əks-sədaydı, bir də onu əvəzləyən, getdikcə zəifləyən gurultu. Sanki çöldə binalar kitab rəfləri kimi aşındı; ilk düşüncəsi də bu oldu. Budur, bu da son. Bunda yalnız öz sonunu deyil, dünyanın sonunu, Qiyaməti, zəlzələ, atom bombasını, ya da hər ikisini bir yerdə - istənilən halda, mütləq sonu nəzərdə tuturdu. Amma sonra birdən-birə ətrafi ölü səssizlik bürüdü. Nə bir gurultu, nə bir aşıl-yixılma, nə bir çırtılı eşidildi, və nəyinsə əks-sədasi. Və bu nagəhan gələn və çıxıb gedən səssizlik itib-batan dünyanın partlayışından daha qorxunc idi. Çünkü indi Conatana elə gəldi ki, özü hələ mövcuddur, amma ondan kənardə heç nə, səmti tapa biləcəyi nə "əks tərəf", nə "yuxarı", nə "aşağı", nə "çöl", nə də "başqa bir şey" vardi. Bütün duyu üzvləri - görmə, eşitmə, tarazlıq duygusu bütünlükə mütləq boşluğun girdabına düşmüşdü. Özünün harada və kim olduğunu söyləyə bilməyəcək zil qaranlığa sürüklənmişdi. Artıq yalnız dəlicəsinə döyünen ürəyiylə bədəninin titrəyisini hiss edirdi. Bir də biliirdi ki, çarpayıdadı, amma hansı yataqda olduğunu, bu çarpayının harada olduğundan bixəbər idi - bəlkə də,

bu çarpayı bir yerde deyil, yerin ucsuz-bucaqsız dibinə yuvarlanırdı, çünkü, deyəsen, sılıkələnirdi. Conatan hər iki əlinin dırnaqlarını döşəyə keçirdi, yixilmamaq üçün, əlində tutduğu yeganə şeyi itirməmək üçün. Gözləriylə qaranlıqda yapışa biləcəyi bir şey axtardı, həm də qulaqlarıyla, səssizlikdə yapışa biləcəyi bir şey, amma heç nə eşitmədi, heç nə görmədi, heç nə, mədəsi göynəyir, içindən iyənc sardiniya tamı yüksəlirdi. "Bircə qusma ha, - deyə düşündü, - içini çölə tökmə!" Sonra, qorxunc və sonsuzluq qədər uzun bir vaxt sonra yenə də nəsə görə bildi, sağda, yuxarıda zəif, nöqtə boyda bir parıltı, azacıq işiq. Gözlərini işığa dikdi, gözləriylə ordan yapışdı, kiçik, kvadrat formalı işiq ləkəciyinə, içəriyə çöl arasındaki bir aralıq, bir növ, otağın içinde olan pəncərə... amma hansı otaqda? Axi, bu onun otağı deyil! Bu dünya dağıla sənin otağın ola bilməz! Sənin otağında pəncərə çarpayının ayaq tərəfində, yuxarıdadı, o qədər də yuxarıda yox, tavandan aşağıda. Bura... bura əmisinin evindəki otaq da deyil, bu, Şarantondakı ata evinin uşaq otağıdı, - xeyr, uşaq otağı deyil, zirzəmidi bura, bəli, zirzəmi, evininizi zirzəmisi, sən uşaqsan, böyüməyini yuxuda görmüsən, Parisdə gözətçilik edən murdar qoca, yox, sən uşaqsan və evinizin zirzəmisində oturmusan, çöldə də müharibə gedir, sən ələ keçmişən, dağıntılar altında qalmışan, unudulmusan. Nə üçün ardınca gəlmirlər? Nə üçün səni xilas elemirlər? Niyə belə ölü səssizlikdi? Haradadı o biri adamlar? Tanım, hardadı o biri insanlar görəsən? Axi, o biri insanlar olmadan mən yaşaya bilmərəm!

Qışkırmış istədi. Bu tek, yeganə cümləni, insanlar olmadan yaşaya bilməyəcəyini səssizliyin içində qışkırmış istəyirdi, o qədər böyük dərd-sər içindəydi ki; o qədər çaresiz idi ki, uşaq Conatan Noel - tərkedilmişlik qorxusu qarşısında. Amma elə bağıracağı anda bir cavab aldı. Bir səs eşitdi. Bir döyüntü. Çox yavaşdan. Sonra yenə o döyüntü. Və üçüncü, dördüncü dəfə, hardansa yuxarıdan. Sonra onlar nizamlı, asta təbil səslərinə çevrildi, tədricən sürətləndi, nəhayət, təbil gurultusu olmaqdan çıxıb güclü haray-həşirə çevrildi və Conatan bu səsin yağış xışlıtı olduğunu anladı.

Hər şey öz nizamına qayıtdı, Conatan kvadrat biçimli işıqlı ləkənin çölün işıqlığına açılan qapaq - nəfəslik olduğunu anladı, o ölü işiqda otel otağının kəsişən xətlərini, əlüzyuyanı, stulu, çamadanı, divarları seçdi.

Döşəyi möhkəm-möhkəm tutan barmaqlarını boşaltdı, qıcılarını sinəsinə doğru yiğdi və qollarıyla qucaqladı. Belə büzüşmiş halda oturduğu yerdəcə donub qaldı, bir xeyli, yarım saat və yağışın səsini dinlədi.

Sonra qalxb əyindi. İşığı yandırmasına ehtiyac yoxudu, ala-toranda axtardığını tapırdı. Çamadanını, paltosunu, çətirini götürdü, otaqdan çıxdı. Səssizcə pilləkənlə endi. Qeydiyyatçı piştaxta arxasında yatırdı. Conatan onun yanından barmaqlarının ucunda ötüb keçdi və qeydiyyatçını oyandırmamaq üçün qapının dəstəyini astaca tutub özünə sarı dardı. Çölə çıxdı.

Küçədə sərin, boz-mavi səhər işığı ətrafi bələmişdi. Yağış yağmadı artıq. Yalnız damlardan, tentlərdən damcılayırdı, səkilərdə gölməçələr vardi. Conatan Sevr küçəsinə sarı getdi. Yolda nə bir insan vardi, nə də bir maşın. Binalar öz təvazökar səssizliyində və az qala göz yaşardacaq məsumluq içində yerlərində dururdular. Sanki yağış qürurlarını, ehtişamlı görünüşlərini, yağıdırıqları qorxunu yuyub aparmışdı. "Bon Marş" supermarketinin ərzaq şobəsinin vitrini boyunca bir pişik keçdi və tərəvəz yesiklərinin altında yoxa çıxdı. Sağda, Skuar Bukikoda İslənmış ağaclar xışlılı səs çıxarırdı. Qaratoyuqların səsi binaların fasadlarında əks-səda verir və şəhərin bələndiyi səssizliyi daha da artırıldı.

Conatan Sevr küçəsini ötüb evə getmək üçün Bak küçəsinin səkisinə çıxdı. Hər addımda yaş asfaldan şappıltılar yaranırdı. "Elə bil ayaqyalınsan", - deyə düşündü, bu sözlərlə addımlayarkən çıxan səsi nəzərdə tuturdu, nəinki çəkmələrinin içindəki corablarının sürüşkən nəmliyini. İçindən böyük məmnuniyyətlə çəkmələrini və corablarını çıxarıb ayaqyalın gəzmək istəyi keçdi, amma bunu etmədi, yalnız tənbəllikdən, ayıb görünəcəyindən deyil. Amma canla-başla gölməçələri tapdalayırdı, düz ortalarına, ilan kimi əyri-üryü, qırılan xətlərlə səmtini dəyişə-dəyişə, bir gölməçədən digərinə, hətta bir dəfə, qarşı səkidə xüsusiə gözel, böyük bir gölməçə görüb yolunu dəyişdi, şappıltıda da çıxaran səsde gölməçənin ortasından keçdi, su elə fişqirdi ki, vitrinlərə, avtomobilərə, şalvarına, - bu, zövqverici bir şeydi, o isə bu kiçik, uşaq dəcəlliyyini böyük, yenidən qazanılmış azadlıq hissi kimi içində çəkirdi. Və Planş küçəsinə gəlib çıxdıqda, evə girərkən, madam Rokarın qapısı bağlı otağının qarşısından sıvişib keçərkən, arxa həyəti adlayıb xidmət girişin qaranlıq pilləkənləriylə yuxarı qalxarkən daha coşqulu, xoşbəxt əhval-ruhiyyədə idi.

Yalnız yuxarıda, altinci mərtəbədə, yolun sonunda içində qorxu düşdü: orda, yuxarıda göyərçin oturub, o - iyənc heyvan. Yəqin ki, dəhlizin axırında qırmızı, caynaqlı ayaqlarıyla, murdarlıq və lələklər içində oturub, gözləyir, o qorxunc, bərəlmış gözüylə və Conatanı görüb havalanacaqdı, başı üstündə qanad çırpacaq və ona - Conatana toxunacaqdı. Dəhlizin darısqallığında bundan yayınmaq mümkün olmayıacaqdı...

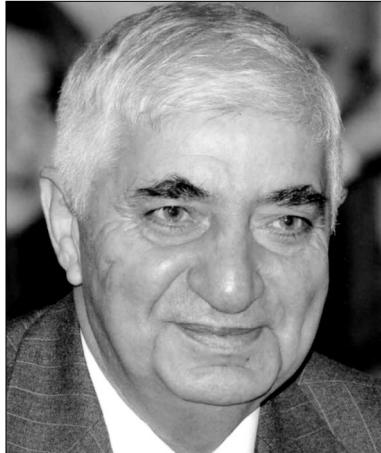
Qarşısında olsa-olsa cəmi beş pillə vardı, amma çamadanı qəfildən yerə qoydu. Qayitmaq istəmirdi. Yalnız bir az nəfəsini dərmək, ürəyinin sakitləşməsini gözləmek istəyirdi, yolun son hissəsinə varmazdan əvvəl.

Geriyə baxdı. Baxışları məhəccərin dolamalarını izləyərək pilləkənin dibinə endi və Conatan hər mərtəbədə yan tərəfdən süzülən işıq şüalarını gördü. Səhər işığı gözünə maviliyini itirmiş, sarımtıl, istiləşmiş kimi göründü. Mənzillərdən oyanan binanın ilk səs-küylərini eşitdi: fincan çıqqılıtı, soyuducu qapısının boğuq açılıb-örtülməsi, radio musiqisi. Sonra birdən burnu tanış bir qoxu aldı. Madam Lasallın qəhvəsinin qoxusu. Bu qoxunu bir neçə dəfə içində çəkdi. Ona elə gəldi ki, bu qəhvəni içən özüdür. Onu içəndən sonra daha heç nədən qorxmurdu. Çamadanını götürüb yoluna davam etdi.

Dəhlizə ayaq basan kimi, dərhal iki şeyi gördü: pəncərə qapadılmışdı və döşəmə əskisi qurudulmaq üçün əlüzyuyan çanağının üstündən sərilmişdi. Dəhlizin sonunu hələ də görə bilmirdi, pəncərə önündəki gözqamaşdırıcı işıq səli buna mane olurdu. Yoluna davam etdi, qorxu-hürküsüz işığın içindən keçdi və kölgədə qaldı. Dəhliz bomboş idi. Göyərçin yox idi. Yerdəki ləkələr silinmişdi. Qırmızı kafelin üzərində nə bir lələk, nə də tük vardı.

*Tərcümə edən:
Əziz RAZADƏ*

◆ P o e z i y a

"Azərbaycan" jurnalının redaksiyasına

Əzizim İntiqam!

Bildiyin kimi, bu il mənim 80 illik yubileyim ərafəsində əsərlərimin 10 cildliyi bir-bir nəşr olunmağa başladı. Bu cildləri çapa hazırlayarkən arxivimdən 48 il əvvəl - 1967-ci ildə yazdığını "Mamontlar" adlı bir poemam əlimə keçdi. Bu əsər indiyə kimi heç yerdə çap olunmayıb. Yəni, mən bunu o zaman "Azərbaycan" jurnalına təqdim etmişdim, amma adına "Qlavlit" deyilən senzuradan keçməmişdi. Poemani indi götürüb diqqətlə oxudum. Gördüm ki, elə bugünkün də aktualdır. Bilirsən nə fikirləşdim? Fikirləşdim ki, senzurasız bir dövrdə, senzurasız məmləkətdə yaşamaq nə gözəlmüş?! "Mamontlar"ı 67-ci ildə necə yazmışdım-sa, eləcə də verirəm Sizin ixtiyarınıza... Baxın görün, əgər...

Hörmətlə,

Fikrət QOCA

Fikrət QOCA

MAMONTLAR

poema

Bakı, 1 saylı xəstəxana

İri qara gözləri
Tavana zillənibdi.
Gözün ağrı saralıb,
Qarası lillənibdi.
Üzünün qırışından
Ağrı titrəyir, axır.

Ötüb keçən ömrünə,
İndi tavanda baxır.
Tavan kino ekranı...
Səlim göz də qırpmayırlar;
Birdən ötər bir anı.
Piçıldayır qurumuş
Dodaqları arabır:
"Yaxşı ki, keçib gedir,
Yaxşı ki, keçib gedir..."
Oğlu qorxub boylanır
Gənc həkimin üzünə.
Həkim təsəlli verir;
-Fikir vermə sözünə,
Hələ tam ayılmayıb,
Gəlməyibdi özünə.
Onların başı üstə,
Ömrün ötən anları...
Yolun eniş -yoxusu,
Qasırğa- tufanları...
Ağlayan ürəklərin
Göz görməyən yaşları...
Məhkumların gözündən
Yağan tənə daşları.
Tavandan keçib gedir,
Yaxşı-pis, gördükleri.
Bircə parça tavana
İndi yerləşdiribdi
Gördüyü ömrü-günü,
Yaşadığı zamanı,
Neçə-neçə insəni.
Sürdüyü ömrü-günü
Ona kim qaytarıbdı?
Yaşadığı həyatı,
Bu dağı, bu düyüni,
Yaşadığı dünyani?
Bəs onun özü hanı?
Tavanda dəyişirlər
Aylar, fəsillər, illər...
Ona dikili gözlər...
Ona uzalı əllər...
Ömrü ömür olmayıb,
Məhkəmə salonudu.
Gördüyü müttəhimplər,
Ən qəddar canılər də,
Yalvarar, rəhm dilər.
Güllələnmə kəsdiyi
Üzlər, gözlər donurdu-
Bir zəliyə dönürdü.
Yapışırdı üzünə,
Yaddasına, özünə.

Su içdiyi fincan da,
 Qarşısına qoyulan
 Boşqab da görünürdü.
 Zülmət qaranlıqda da
 Onun kölgəsi olub,
 Dalınca sürünlürdü.
 Son illər yaddaşından
 Arabir uçur gedir.
 Səlim arxası üstə
 Hərdən piçildayır ki ;
 "Yaxşı ki, keçir gedir,
 Yaxşı ki, keçir, gedir "
 Üzündə narahatlıq,
 Qapıdan qoca baxır.
 Həkim hirsəndi birdən:
 -Ay canım, belə olmaz!
 Hərə bir yandan baxır,
 Qapını örtün, çıxın!
 Sakit buraxın bir az.
 Qoyun halı düzəlsin,
 Qoyun özünə gəlsin!
 Qoca çəkilir geri,
 Qapını arxasında
 Örtür titrək əlləri.
 Həkim deyinir hələ:
 -Cavanlıq illərində,
 Yorublar bir-birini,
 Qırıblar bir-birini.
 O, sürgündən gəlibdi,
 Bu, bu gündə gəlibdi.
 Görüşməyə bilmirlər,
 Burda da görüşürlər,
 Görüşüb didişirlər.
 Köhnə zibil eşirlər,
 Dərman dava neyləsin?
 Həkim baba neyləsin
 Görürlər, karvanları
 Yığışıb, köçüb gedir.
 Səlimin piçiltisi,
 Kəsir onun sözünü:
 -Yaxşı ki, keçib gedir,
 Yaxşı ki, keçib gedir.

* * *

Bir gün əvvəl

Dəhlizdə oturubdu
 Üz-üzə məhkum, hakim.
 Burda xəstədi onlar,

İndi hər ikisinə
Burda baxır bir həkim.
Dəhliz işıqlı, sakit,
Kreslolar yumuşaq,
Divar, tavan - hər yan ağ.
Oturubdu qocalar,
Biri gödərək, dolu,
Biri uzun və yoğun.
Hər ikisi də yorğun.
Qaşlarından sallanıb
Fikrinin ağırlığı.
Bir əlcim pambıq kimi
Burnunun deşiyinə
Tıxanıb dümağ bığı.
Tək-tək yekə sözləri
Sanki dodaqdan düşür.
Yapon xurması kimi
Qopub budaqdan düşür.
Gödək altdan yuxarı
Baxır onun üzünə,
Öz içində darıxb,
Danışır öz -özünə.
"Sanki, uşaq olmayıb
Elə bil bu yaşında,
Elə belə doğulub"
Səlim də ona baxdı:
"Bu lap dəyirmi şardı.
Bayramda ip bağlayıb,
Havaya qaldırsayıdım,
Mənə çox yaraşdı.
Balaca gözlərinin
Qarası var, ağrı yox.
Balaca barmaqların
Üstündə dırnağı yox...
Səlim baxdığını görüb,
O da Səlimə baxdı.
Yadına düşmədim, hə...
Tanımadın, deməli.
Səlimin dodağından
Bircə kəlmə söz qopdu.
-Bəli.
-On beş il verdin mənə.
-Günahın olsa, yenə
On beş il də verərdim.
-Məndə günah olsaydı,
Səndə günah görərdim ?
-Boynuna almasaydın,
Cəza da verməzdilər.
-Əvəzimə dedilər,
əvəzimə yazdilar,

tapdadılar, əzdilər.
 Sən işimə baxanda,
 görmədin stol üstə
 dirnaqsız əllərimi.
 Hakimdin, xalq hakimi,
 Sənə arxalanırdım.
 Son ümid yeri kimi
 Dedim, imza atmışam
 Ora bu əllərimlə.
 Göstərdim əllərimi,
 Qanımla xınalanmış
 əlim qalxdı yuxarı,
 baxmadın mənə sarı.
 Yersiz alçaldığımı
 Utandım, yerə girdim.
 Məni yaşatdı inam.
 Dedim ki, belə getməz,
 Bir zaman qayıdaram,
 Gəlib diqqətlə baxıb,
 Sənin bu boz üzünə.
 Gəldim səndən danışım ,
 Bir az sənin özünə.
 Gözlərinin üstündən
 Qalxdı Səlimin qaşı.
 Alnında qırışları
 Zorla qaldırdı başı.
 Bir də diqqətlə baxdı,
 Daz başa, girdə üzə.
 Dəpdəyirmi bədənə
 Baxdı, başın buladı:
 -Tanış gəlmirsən mənə,
 Otuz altı olardı ?
 -Xeyr, otuz beş idi!
 -O illərdə mənim də
 Başıma daş düşəydi.
 Sənə nə var; çəkmisən
 Qayıtmışan, gəlmisən.
 -Sözə baxın, siz Allah,
 Guya ki, sən ölmüsən?
 -Hələ də mən çəkirəm.
 İşə başlayan gündən,
 Bu günəcən çəkirəm.
 Başqasına iş kəsib,
 Evə qayıtmaq olmur.
 Bu sənətlə yedyiin
 Cörəyi udmaq olmur.
 Caniyə ölüm hökmü
 Oxuyanda mən hərdən,
 Boğazım kilidlənir,
 Boğuluram qəhərdən.

Ruhum dolub, ağlayır
Bir qara bulud kimi.
Öz hökmüm məni yeyir
Öz içimdən, qurd kimi.
-Dayan görək, ay Səlim,
Dayan görək, mən ölüm.
Qazanmışan, yemisən,
Balana yedirmisən.
Şərəfinə məclisdə
Sağlıqlar dedirmisən.
Altında çağ maşının,
Döpdolu mənzilin var.
Həm də belə dilin var,
Sənin nə nisgilin var?
Səlimin oğlu gəldi,
Yanında qız uşağı.
"Baba"! -deyib qışqırdı,
Artdı zalın işığı.
Səlim quş kimi qalxdı,
Qolların yana açdı.
Bir anda cavanlaşdı.
-Gəl, mənim ceyran balam.
(Həsən baxdı həsədlə)
Gəl, mənim çiçək nəvəm,
Həsən dostumdu mənim,
Hamidan göyçək nəvəm.
Ay sənə qurban baba,
Həsən babaya əl ver.
Qız: -Sən də azarlamışan ?
Həsən: -Səni gördüm, sağaldım.
Sənin əlini tutdum,
Əlindən şəfa aldım.
Qız: -Baba, sən də tut əlimdən,
Tez sağal,
Gedək evimizdə qal.
Həsən: -Bu balaca mələklə,
Adam ölü, yorulmaz.
Siz məni bağışlayın,
Baba-bala başlayın,
Mən gedim yatım bir az.
Körpə saflıq, təmizlik,
Əzəlilik, aydınlıq
Sanki, Ay işığıdı,
Doğma, müqəddəs, iliq.
Həsən bu aydınlıqda
Utandı görkəmindən.
Öz gözündə kinindən,
Qəlbindəki qəmindən.
Qız dırmaşdı Səlimin
Qucağından boynuna.

Nə təsvir eləyim ki,
Siz, yəqin çox baxmısız
Baba-nəvə oynuna.

Mən də çox pak deyiləm,
Bu keçdiyim yolların
Üstümdə tozu qaldı,
Qəlbimdə izi qaldı.
Mən bu qara qəzəbi
Gərək çoxdan yuyaydım
Gözümün qarasından.
İnsanlar arasında
Ağzını açıq qoyub,
Özgəni tutma oğru.
Qəlbində nuru qoru.
Gözündə nuru qoru.
Yıxılmisan, durmusan
Döymə, tapdama yeri.
Kişisən, ufuldama,
Yenidən qalx ayağa,
Qalxıb vüqarla yeri!
Səlim nə dostum idi,
Nə də düşmənim idi.
Hakim kürsüsü onun,
Günahlar mənim idi.
Niyə mənim yanımda
Qıṣılmalıdır səsi?
İşə baxıb, hökmünü
Oxumaqdı peşəsi.
Ocağı söndürmüşəm,
Külüylə oynayıram.
Sel gəldi, keçdi, getdi,
Evlər yıxdı, apardı.
Sellərdən çöküb qalan
Lil ilə oynayıram.
Yollar aranlı, dağlı,
Tanrı qapısı bağlı.
Kim bilir, kimdi haqlı?
Haqq nədi, bilən olar.
Sudu su üstündə buz,
Haqdı yara üstə duz.
Güclü olanda haqsız,
Haqq üçün ölen olur.
Sən haqdan arxayın gəz,
Haqq incələr, üzülməz.
Haqlı yıxılar, ölməz,
Dadına gələn olar.

Yenə yuxusunda düşür sürgünə,
 Yenə o dünyani gözüylə görür.
 İnsafsız yuxular, o ötən günə
 Bu yazıq Həsəni hər gecə sürür.

Hər günü Sibirin yolundan uzun,
 Bir tükdən asılıb yellənir ömür.
 İnsafsız yazıbdı taleyi yazan,
 Əvvəli oxunmur, sonu görünmür.

Doğma el həsrəti onu qovurdu,
 Orda yol gözləyən qara gözlü var.
 "Vətən" deməyə də yazıq qorxurdu,
 Axı, ondan sonra "xain" sözü var.

Öz soyadına da damğadı adı,
 Hər yandan yağırdı təhqir yağışı.
 Ömür -gün deyildi onun həyatı,
 Diridən pis idi, ölüdən yaxşı.

İkinci görüş

Oyandı tər içində...
 Oyanıbdı, qalxıb gün,
 Pəncərədən baxır gün.
 Səma aydın, tərtəmiz,
 Günəşin nuru ilə
 Yuyurdu əl-üzünü
 Bizim ərköyüñ dəniz.
 "Şükür, yuxuymuş, yuxu...
 Yaman naşükürəm mən,
 Cığalam, çox kürəm mən.
 Mənlə gedənin çoxu
 Geri qayıtmayıbdı.
 Nə hay-küydü salmışam,
 Canım, axı, ayibdi?!
 Üzr də istədilər,
 Qayıtdı təmiz adıñ.
 Hörmət, qayğı, ehtiram,
 Yenə razi qalmadım.
 Öz yurdumda yuvam var,
 Sağam, həm də azadam.
 Ay zalim oğlu, zalim,
 Nə istəyərmış adam!"
 Öz özünü danladı,
 Həsən dəhlizə çıxdı.
 Səlimlə rastlaşdırılar,
 Səlim yaman karıxdı.
 Birdən lap uşaq kimi,
 Dönüb qaçmaq istədi.

Utandı öz halından,
 Dərin bir nəfəs alıb,
 Dedi: yaman istidi.
 -Sabahin xeyir, Səlim,
 -Sabahin xeyir, Həsən,
 Necəsən ?
 -Yaman yaxşı yatmışam,
 Gecə sabaha kimi,
 Yağış altına düşmüş
 Susuz bir səhra kimi
 Yatmışam üzü göyə...
 (Həsən yalan deyirdi,
 Özü də bilmir niyə).
 -Elə bil gecə deyil,
 Uzun bir yol keçmişəm.
 Sübhədək yaddaşımıla,
 Vuruşub-döyüşmüşəm.
 Ömrüm də ömür deyil,
 Bir hakim kürsüsündür,
 Bir məşvərət otağı.
 Bir bostan əkmişəm mən,
 Ciynimdə bitib tağı.
 Gözümün nuru gedib,
 Yeyilib ürəyimin yağı.
 Qocalanda adamdan
 Çoxları dönüb gedir.
 Vəfasız gözəl kimi,
 Yaddaş xəyanət edir.
 Xatırlamadım sizi,
 Sizin məhkəmənizi.
 Səlimin bu sözləri
 Həsənə bərk toxundu.
 Onun qəzəbləndiyi
 Baxışından oxundu.
 -Hardan düşərəm yada?
 Sən o zaman ərköyün,
 Cavan, şən oğlan idin.
 Sən onda yerlə-göylə
 Əlləşən oğlan idin.
 Lazım gəlsə, fələklə
 Helləşən oğlan idin.
 Ağlına gəlmirdi ki,
 İnsana iş kəsirsən.
 Yəqin, heç düşünmədin;
 Sən hər gün baş kəsirsən.
 Evinə gətirdiyin
 Pullarda insan qanı,
 Uşağına aldıgün
 Paltarda insan qanı.
 Sənin işin görməkdən,
 Tanımaqdan ötmüşdü,

Gözünü qan örtmüssü.
-Bəsdi, Həsən, səbrin də
Həddi var, hüdudu var.
Hər kəsin hüquq var.
Cani cəzasız qalsa,
Heç yaşamaq olmazdı.
Elə adam olub ki,
Güllələnmə kəsmişəm,
Demişəm, o da azdı.
Qanun elə şeydi ki,
Quruluşdu onu yazan,
Məhkumdu onu pozan.
Hakim də onu pozsa,
Ölkə uçar, dağilar,
Nə cür yaşamaq olar?
O sən deyən illərdə
Günahsız gedən olub.
Bircə burdan olmayıb,
Bütün ölkədən olub.
O zaman əmr edirdi
Mənə məndən böyüyü,
Böyüünün böyüyü.
İcraçılar biz idik,
Biz çəkirdik o yükü...
Üçüncü bir xəstəni,
Nigarəncılıq üzür.
Durub əsəbi gəzir.
"Görəsən, nə danışır
Bu qocalar baş-başa,
Adam necə yanaşa?
Canlı tarixdi onlar,
Dinləyən alim olar.
İstəyir ki, yanaşa
Qocalar söhbətini
Yarımçıq kəsib, durur.
Xəstə təhqir olunur,
Üzündə saxta qürur
Addımlayır kənara.
Elə bil, deyirdi ki,
Mən sizi heç saymiram,
Ehh... siz hara, mən hara?!

Hər ikisi də baxdı
Gedənin arxasınca.
-Biz niyə susduq bayaq,
Nə gizli söhbətimiz,
Nə də bəs işimiz var.
Həsən dərin ah çəkdi:
-Neyləyəsən, o vaxtdan
Qalma vərdişimiz var.
Yaxşı, Səlim, sən o vaxt
İşdən çıxa bilməzdin?

Camaata qoşulub
 Pambıq yığa bilməzdin ?
 -Niyə yatdın Sibirdə?
 Qaçıb qaçaq olaydın,
 Qaçıb qisas alaydın.
 -Alsalar da əlimdən
 Partiya biletimi,
 Qəlbdən partiyamıza,
 Sadiq idim, it kimi.
 Öz doğma partiyama
 Düşmən çıxa bilməzdim.
 Ölərdim, ona qarşı
 Dəstə yığa bilməzdim.
 -Qanımız birdir bizim,
 Mən də partiyamızın
 Əsgəriyəm, əzizim.
 Beş il müharibədə
 Üç dəfə yaralandım.
 Neçə yol ölüm ilə
 Mən üz-üzə dayandım.
 Partiyaya vermişəm
 Əzəldən həyatımı.
 Ona xain çıxarsa,
 Güllələrəm atamı.
 Xalqıma xəyanət duysam,
 Bircə, əziz oğlunun,
 Onun düşmən yolunun,
 Ölüm hökmünü özüm
 Oxuyaram kürsüdən.
 Doğma partiyamızın
 Adı əsgəriyəm mən.
 Sənə cəza vermişəm,
 Deməli, haqlıyammış.
 -Axı, üzr istədin
 Sonra, imanı yanmış?!
 -Onda haqlı idik:
 Üzr istəyəndə də,
 Səhv olub deyəndə də...
 Həsən çıxdı özündən,
 Od parladı gözündən.
 -Sizin bu haqqınıza,
 Səksən min qurban gedib,
 Hələ tək burdan gedib.
 "Bağışlayın" - deyəndə,
 Bir ölü dirilmədi.
 "Xain" adıyla olən
 Yaziqlar heç bilmədi
 Günahsızdılar daha.
 Bu balaca səhviniz
 Baha oturdu, baha...
 Biri mən - qayıtmışam,

Arvad, uşaq, nəvə yox!
 Cəhənnəmə gedərəm,
 Amma axşam evə yox!
 Təkcə qaralıram mən,
 Su basmış ocaq kimi.
 Sinəmdə tək ulayır
 Ürək, yalquzaq kimi.
 Dünən nəvəni gördüm,
 Mən onda səni gördüm.
 Qaytardınız adımı,
 Di yaxşı, onda qaytar
 Ötən ömür-günü mü,
 Olmayan övladımı.
 Bulvara çıxmaq olmur;
 Adamlar qoşa gəzir.
 Qocalar qarısıyla
 Verib baş-başa gəzir.
 Həsən baxdı Səlimə,
 O tavana baxırdı.
 Dodaqları titrəyir,
 Gözləri də axırdı.
 Aşkar hiss edirdi ki,
 Nəfəsi darıxırdı.
 Həsən həkim çağırıldı,
 Çağırmadı, bağırıldı!!!

* * *

Həkimlər ona baxır,
 Səlim tavana baxır.
 "Deyirdik, qaş düzəldək,
 Deyəsən, göz çıxartdıq.
 Harda səhv addım atdıq?
 Bu qocalar belədi,
 Bir yerinə baxarsan,
 Dörd yandan dərdi çıxar."
 Həkimlər ona baxır,
 Səlim tavana baxır.
 Tavanda ömür axır.
 Ağlı -qaralı ömür,
 Başı bələləli ömür.
 Birdən Həsəni gördü,
 Gördü tavandan baxır.
 Dodaqları danışır,
 Gözündən qəzəb yağır.
 Dedi: onu çağırın,
 Onu, onu - Həsəni.
 Həsən yanına gəldi,
 Ona tərəf əyildi.
 Səlimin üzü güldü
 Dedi: yadıma gəldi,

Xatırladım mən səni.
 -Sən özünü ələ al,
 Sağal, ay Səlim, sağal!
 Mənə fikir vermə sən,
 Ən ağır günlərimdə
 Özümü saxlamışam
 İndi sarsaxlamışam
 Diriltmə otağına
 Apardılar hakimi.
 Həsən qaçıb gizləndi,
 Otaqda cani kimi.
 Qorxa-qorxa gözlədi,
 Qapısını döyən yox,
 Ona bir söz deyən yox.
 Otağına girən yox,
 Onda günah görən yox.
 Yenə dəhlizdə sükut...
 Həkimlər səliqəli,
 Danışışq "xeyr", "bəli".
 Sükut dəhlizdə gəzir,
 Sükut hər üzdə gəzir.
 Ağ sükut ağ tavanda,
 Burda sükut içində
 Susub qalıb zaman da.
 Ağ yalantək ağ sükut
 Diş ağardır hər yanda.
 Nə ölü, nə öldürən
 Bura bir səhra imiş.
 Nə eşidən, nə görən,
 İstədi ki, qışqırsın.
 "Onu mən öldürdüm, mən!"
 Bir əl tutdu əlindən.
 Həkim dedi:
 -Yamanca qalxıbdı təzyiqiniz,
 Bu gün çarpayınızdan
 Qalxmayıñ, qalxmayıñ siz.
 Həsən birdən özünü
 İndi lap tənha gördü.
 Üzü üstə çevrilib,
 Uşaq kimi hönkürdü.
 Bəbəyinin dibində,
 Buza dönmüş həyatı
 Əriyib çağlayırdı.
 Ölüb gedən mamontlar
 Nəslinə ağlayırdı.

1967

◆ Portret cizgilleri

Fikrət Qoca

*"Küçük" şeirimə görə məni
institutdan qovdurmaq isteyirdilər"...*

*"Məmməd Rahim mənə dedi: Fikrət, mən də 37-ci
ildə tülkü haqqında şeir yazmışdım. Bir misravardı
orda. "Bir ariq tülkü yoldan keçirdi." Mənə dedilər
ki, sən niyə sovet tülküsünə ariq demisən, sovet
tülküsü kök olmalıdır."*

"Küçük" şeirini anlamaq dərdi

Xalq şairi Fikrət Qoca şeirlərində heç kəsi təkrarlamayıb və, bəlkə, elə
buna görə də heç kəs onu təkrarlaya bilmir.

—Fikrət müəllim, sizin kitablarınızı birində "Küçük" adlı şeirinizi
oxumuşdum.

—Hə, mənim elə bir şeirim var, 60-cı illərdə yazmışam. "Azərbaycan
gəncləri" qəzetində çap olunmuşdu. O şeirə görə mənim başım çox ağıryıb.

—Yəni həmin şeirdə siyasi rənglər vardı ki?

—Yox idi, siyasi rəng verməyə çalışırdılar.

—Kim idi onlar?

—Adlarını demək istəmirəm.

(*Amma bir azdan şairimiz onların adlarını açıqlayacaq*)

Mən onda Moskvada Ədəbiyyat İnstitutunda qiyabi təhsil alırdım.
Yazıcılar İttifaqının zəmanəti ilə göndərilmişdim. Həm də "Azərbaycan
gəncləri" qəzetində ştatdankənar müxbir kimi çalışırdım. Yaxşı qonorar
alırdım. Şeirim də orada çap olunmuşdu.

—Şeir yadınızıdadır?

—Tam yadımda deyil. Məzmunu təxminən belə idi ki, qar yağır, bir küçük
qapıya sığınır üzüyür. Qapı açılan kimi içəri kecmək istəyir. Deyirəm ki, ay
küçük, mənim də yerim yoxdur. Pencəyim olsayıdı, sənin üstünə sərərdim.
O qədər yırtıcı köpəklər var ki, başqasının çörəyini yeyib üstümüze hürür-
lər...

—Bəs əleyhinizə hücumlar haradan gəlirdi, "Azərbaycan gənc-
ləri"ndən?

—Yox, Yazıcılar İttifaqından. Demək olar ki, hər gün içlas çağırılırdı, deyir-
dilər ki, bu "Küçük" şeiri sovet əxlaqına ziddir. Sovet küçüyü bu qədər güc-
süz və kimsəsiz ola bilməz. Ədəbiyyat İnstitutuna məktub göndərmək istə-
yirdilər ki, məni oradan çıxartsınlar. Guya mən onların etimadını
doğrultmamışam.

-Bəs neylədiniz?

—"Azərbaycan gəncləri" qəzetiňin baş redaktoru Cəmil Əlibəyov idi. O, həmişə mənə yaxşılıq eləyib, Şamil Xurşud da var idi, Allah rəhmət eləsin, o da həmin qəzətdə redaktor işləmişdi. Mənə həmişə yaxşılıqları keçib. Nə isə... Cəmil Əlibəyova məsələni açdım. Dedim belə- belə... "Küçük" şeirimə görə Yaziçilar İttifaqı oxuduğum instituta etiraz məktubu göndərmək istəyir. Cəmil müəllim yavaşca soruşdu:

—Kimdi etiraz edənlər?

—Dedim: hamı.

—Konkret kimlər?

—Məmməd Rahim və Yaziçilar İttifaqının partiya təşkilatı katibi Osman Sarıvəlli.

(Artıq Fikrət Qoca onların adlarını çəkir)

Cəmil Əlibəyov dedi:

—Bunun bircə çıxış yolu var, gəl səni rəsmi şəkildə qəzetdə işə götürüm.

Razılaşdım. Elə həmin gün Cəmil müəllim əmrimi verdi. Vəsiqəmi də o dəqiqə hazırladılar. Sonra Cəmil müəllim mənə dedi ki, get Məmməd Rahim və Osman Sarıvəllidən qəzet üçün müsahibə al. Vəsiqəmi də götürüb geldim Yaziçilar İttifaqına, Məmməd Rahime dedim ki, gəlmisəm Sizdən və Osman müəllimdən müsahibə alım. Çox sevindi. Osmana zəng elədi ki, bəs bu cavan oğlan müqəddəs bir iş görür, bizdən müsahibə almağa gəlib. O da razılaşdı. Məmməd Rahimin eyni çox açıldı, birdən qayıtdı ki, Fikrət, mən də 37-ci ildə tülübü haqqında şeir yazmışdım. Bir misravardı orda. "Bir arıq tülübü yoldan keçirdi". Məni tənqid edirdilər ki, sən niyə sovet tülüküsnə arıq demisən, sovet tülükü kök olmalıdır. Daha hər şey aydın idi. Məmməd Rahim ona olan hücum taktikasından mənə qarşı istifadə etmək istəyirdi.

Müsahibəni götürdüm, hər iki şair hansı əsərlər üzərində çalışdıqlarını dedilər. Bununla məsələ kökündən həll olundu.

Bu məsələlərin məğzində əsas bir şey dayanırdı. Onlar mənim Rəsul Rza şeirinə meyilli olduğumu bilirdilər.

Haşıyə. Bir dəfə Fikrət Qoca Sovet nümayəndə heyətinin tərkibində Kubaya gedibmiş. Ordan qayıtdıqdan sonra səfərlə bağlı Ağdaş zəhmətkeşləri ilə görüşlər keçirirmiş. Əli Kərimlə gedibləmiş Ağdaşa. Yayın günü... Fikrət Qoca pencəkdə və qalstukda, Əli Kərim köynəkdə. Fikrət Qoca verilən sualları çox arxayıń cavablandırılmış. Əli Kərim də tez-tez deyirmiş ki, tez ol ge-

-Məktubu göndərsəy-dilər, sizi institutdan qova bilərdilər?

—Əlbəttə. Onda ciddi nizam-intizam var idi. Açığı, mən həyəcan keçirirdim. Yaziçilar İttifaqının rəhbərliyi deyirdi ki, biz sənə etimad göstərib Moskvaya oxumağa göndərdik ki, təhsil alasən, oxuyasan, dünya şeiri ən-ənələrini mənimseyəsən, daha göndərmədik ki, Moskvadan "Küçük" şeirini yazıb gətirəsən.

dək bir oturaq. Söhbət uzanır. Zəhmətkeşlərdən biri Əli Kərimi Fikrət Qoca bilir və uca səslə deyir ki, Fikrət müəllim, size bir sualım var.

Əli deyir ki, buyurun.

—Fidel Castro yoldaş niyə üzünü qırxmır?

Əli Kərim cavab verir:

—Ona görə ki, onun tükünün altında üzü yoxdur".

"Boyunu göyə soxum"

—Fikrət müəllim, Əli Kərimlə münasibətləriniz...

—Biz Əli ilə möhkəm dost olmuşuq. Sadə və aydın adam idi. Çox içirdi. Ölümü içki ilə bağlı deyildi. Əli Səbrinin 91 yaşı vardi, mənimlə içirdi. Onda gərək hamidən tez ölüydi. Ömrü boyu içmişdi. Vaxtsız ölüm Əli Kərimin taleyi idi. Əcəl işiydi. Qəribə xasiyyəti vardi. Həmişə ürəyində oxuyurdu. Məntiqi çox güclü idi. Biz deyirdik: "Boyunu yerə soxum"; Əli deyirdi: "Boyunu göyə soxum". Bir dəfə kükə ilə uzun, ariq bir kişi gedirdi. Əli qayıtdı ki, bu kişidən yaxşı əsa olardı.

—Sizi təkcə yaradıcılıq əlaqələri bağlayırdı, yoxsa?

—Əlinin həyat yoldaşı Elza xanımın atası Süleyman kişi mənim atam Göyüş kişi ilə yaxın dost idi. Dövrünün tanınmış ziyalılarından idi. Atam M.Müşfiqlə, H.Cavidlə dost olmuşdu. Şeir yazırıdı. 37-ci ildə onu tutmaq isteyiblər. Ağdaşa gedib, ali təhsili yarımcıq qalıb. Uzun müddət Ağdaşda su mühəndisi işləyib... Sonra Süleyman dayının köməkliyi ilə Tibb institutuna daxil oldu. Hamı onu "Göyüş doxtur" kimi tanıdı. Süleyman dayı Əli Kərimi çox sevirdi - təkcə kürekən kimi yox - onun şeirlərini yüksək qiymətləndirirdi. Rəsul Rza da Əli Kərimə hər cür qayğı göstərirdi. Əli Kərim qayğısız deyildi.

Mən Cabir Novruzla Berlinə gedəcəkdirdim. Əli yanına gəldi. Dedi, Göyüş dayı ilə görüşmək isteyirəm, gedək Ağdaşa. Səfərə gedəcəyimi dedim. Əli dedi ki, camaat Yevlaxa gedəndə hay-həşir salır, sən Berlinə gedirsən, heç kəsə heç nə demirsən... Bu, son görüşümüz oldu.

Biz rəhmətlik Cabirlə getdik Berlinə, qayıdanda Moskvada eşitdik ki, Əli dünyasını dəyişib. Çox sarsıldıq...

—Görəsən, atanıza nə deyəcəkdi?

—Bilmirəm...

Əyləşdiyim stul

Fikrət Qoca vaxtilə "Azərbaycan" jurnalında poeziya şöbəsinin müdürü olub, indi orda mən işləyirəm.

"Əyləşdiyim stul" esesində Fikrət Qoca haqqında bir vaxt yazmışdım:

"...Gözəl şairimiz Fikrət Qoca bir neçə il bu stulda əyləşib. Qarşısında neçə-neçə şeir qovluqları üst-üstə qalanıb. Süleyman Rüstəmdən, Əli Kərimdən (onlar da jurnalın poeziya şöbəsinin müdürü olublar) qalma şeirlər də bu qovluqların içində. Şübhəsiz ki, mənim də şeirlərim sapsarı vərəqlərdə. Bu stulda Fikrət Qoca o qədər yalanlara qulaq asıb, bəzən istəmədən kiminsə xahişini eşidib. Kimsə qapısını gündə on dəfə açıb-örtüb, az qala, qapının çəftəsi laxlayıb yerində çıxsın. Bax, onda, ola bilsin ki, Fikrət müəllim vərəqin bir neçəsini götürüb o tərəfdən bu tərəfə qoyub. Kim bilir, bəlkə, "Atom göbələyi" şeirini elə bu stulda yazıb?! Ailəsində, məişətində, yaradıcılığında problemlər olub, bu stulda düşünüb, hər halda,

xalq yazarı Anar demiş, "Fikrət Qoca həqiqəti" bu stolda yaşıanıb. Bu stol tarixdir. Həm uzaq, həm yaxın tarix. Hər halda, bu stolun üstündə pis şeylər, pis niyyətlər yazılmayıb. Burada şeir yazılıb. Donoslar olmayıb...

Su təmizliyi də sənə qaytarır, zəhəri də

–Fikrət müəllim, sərbəst şeirə münasibətiniz?

–Çox yaxşı. Kim deyir ki, Səməd Vurğun təkcə heca şairidir və ya Rəsul Rza, ya mən təkcə sərbəst şeirlər yazmışq?! Hamımızın sərbəsti də var, hecası da. Səməd Vurğun çox sərbəst adam idi. Sərbəst şeir də elə bundan yaranır. Yəni Səməd Vurğunun sərbəstliyində heca şeiri ilə sərbəst şeirin hüdudu yoxdur. Məsələn, Səməd Vurğunun belə bir şeiri var:

*Mən uşaq deyiləm, xeyli yaşım var,
Bilirəm söz nədir, məhəbbət nədir!*

Bu, tamamilə sərbəst şeirdir. "Vaqif" dramındaki sərbəstlik hec bir şairdə yoxdur. Bəlkə, Səməd Vurğun özü də bunu bilmirdi. Bu, elə təbii və ustalıqla gəlirdi ki, bunu ilk anda hiss edə bilməzsən.

Sərbəstliklə bağlı heç vaxt unutmadığım bir hadisəni danışım. Dağlıq Altayda türk etnosları var, burda islamdan əsər-əlamət yoxdur. Ora rus şairləri ilə ova getmişəm. O insanlar orda ağaç qabığından özlərinə ev tikirlər. Qəfil qonaqdan soruşmazlar kimsən. O saat çomçədə sənə ayran verərlər. Adətlərinə görə, ayrandan bir qurtum içib qaytarırsan və bu misraları deyirsən:

*İkimiz bir ata minsək, yorğa olar,
İkimiz bir qabdan içsək, şirin olar.*

Orda daş kitabələr var, qəbir daşlarının üzərinə qədim əlifba ilə şeirlər yazılıb. O zaman birini bizə oxudular.

*Mən, Monqol Xaqqanı burda məğlub oldum,
Bir də buraları atımın dabanı görər.*

Onlarda salam yoxdur, salamı belə verirlər:

-Yaxşımı?

-Yaxşılardır.

Yəni sərbəst şeir insanın sərbəstliyi ilə bağlıdır.

–Fikrət müəllim, ədəbiyyatda maneələrə necə baxırsınız?

–Başqa cür çıxmasın, yaxşı baxıram. Gərək şairə maneə olsun ki, həmin maneəni keçmək üçün özünə enerji yiğsin. Mənə mane olanlara çox minnətdaram, çünki onlar mənə güclü olmayı öyrətdilər.

–Dostlarınız çoxdumu?

–Əlbəttə. Dost ağılin məhsuludur, onun göstəricisidir. Atam deyirdi ki, dost vacibdir. Uzun müddətli doston varsa, o, daha vacibdir. Suya saflıq, təmizlik versən, sənə təmizlik verəcək, zəhər versən, zəhər bəxş eləyəcək. Bu mənada həyatdakı qazancın kimə nə verməyindən asılıdır.

–Həyatınızda ən ağır gün?..

-Hər gün.

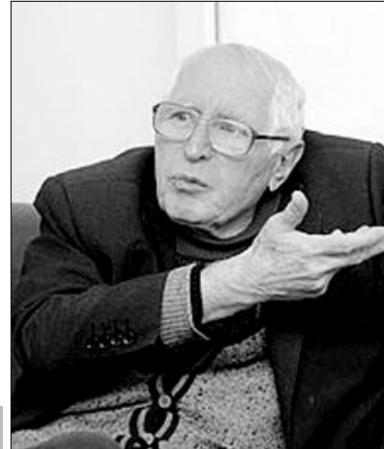
Burdan o yana daha mənim sualım yoxdur. Doğrudan da, torpağının 20 faizi işgal olunmuş, millətinin böyük bir hissəsi yurdundan-yuvasından didərgin salınmış şairin yaşadığı günlər elə ağır olar və ağırdı. Sağ olun, Fikrət müəllim, ağır günlərinizin yüngülləşdiyi vaxtları görmək arzusu ilə, hələlik!

Qəşəm NƏCƏFZADƏ

Vaqif NƏSİB

SƏNSİZLİK, MƏNSİZLİK, ONSUZLUQ

◆ Üç hekayət romanı

İTİRİLMIŞ SƏS ÖMRÜ

Başqa ada köçmək, bir başqa ömür yaşamaq məcburiyyətində qalanlar
barədə zamansız, məkansız üç müsahibə...

Cəlaləddin Rumi Mövlana:

*Fərq etməz, yəni: - Nə sən sənsən, nə mən mənəm, nə sən mən,
Həm sən sənsən, həm mən mənəm, həm sən mən...*

Məmməd Araz: Nəticədə nə fərqi -Dünya sənin, Dünya mənim, Dünya
heç kimin...

Sabir Cümşüd - şair-filosof:

*Hər qazanı tale özü qaynadır,
Günahı boynunda bizlər gedirik.
Hər havaya bəndəsini oynadır.
Əlləri qoynunda bizlər gedirik.*

...Belə tale sahiblərindən biri, anasıyla bərabər özünü də diriykən Ağköynək məzarlığında dəfn eləmiş, yeni, dilsiz ömrü üçün doğulmuş Alişan Məmmədyar oğlu Şəhniyarlı idi. Ceyrançöl ahilları bilirdi ki, Şahüseyn namus yolundakı qaçaqlardan olmuşdu. Alnına taleyin belə ömür yazdıqları bəndələr başlarını at təpdiklərindən həmin yolu və ömrü seçmirlər. Günlərin bir günü görünməz hörümçək torları qurulur. Zəifləri həmin səddi yara bilməyib bir ömürlük hörümçək torunda yaşamalı olur. Ondan çıxmağı bacaranlar üzünü dağlara tutub mağaralara sığınır. Vəhşi heyvanlar qonşuluğunda yalquzaqlanmalarına başlayırlar.

Babası Şahüseynə belə bir hörümçək toru nişanlısının atası Telli Həmzə deyilən, dastandakı Keçəl Həmzədən betər ad və at oğrusu olan bir bədəzat qurmuşdu. Dünya malına uyub Şahüseynin halal deyiklisini varlı-karlı bir haramzadəye bazarlamışdı.

Yaşına görə ad-sanı olan Şahüseyn də ya başına ləçək bağlayıb namussuzluğun hörümçək torunda qalmalı, ya da onu yarıb qalmaqlını salmalıdır idi.

Şahüseyn əvvəl-əvəl kinini gülle kimi qoşaluləyə yükleməmiş, xəncərinin nifrətiylə bülövləməmiş, qohumlarından ibarət yan-yörəsiylə həm kəndlərinin, həm də nəsillərinin aqsaqqalı aşiq Məmmədyarın yanına gəlmişdi. Başındakı qaragül dərisindən papağı evində də çıxarmayan aşığın nəsihətlərindən çox düyünlər çözülüb, çox güllər açıldıqından, çoxlarının aq günü çıxdığından Ağköynək kəndi də, bütün Ceyrançöl də xəbərdar idi.

Onun bəzi qiymətli kəlamlarını eşitdikləri kimi:

Ağköynəkli Məmmədyaram,

Əlli ildi sənətkaram...

Aqsaqqal əvvəl-əvvəl qabagındakı, aldığı zərbədən beyninə qan sıçramış dəliqanının dilinin altındakılarının üzünə çıxarmasını gözlədi. Şahüseynin dili işe düşməmiş üzünün damarları səyriməyə başlamışdı. Həmin damarların səyriməsi səbəbini də yan-yörəsi kəsəcə izah eləmişdi:

- Qan salmaq isteyir!

Dəliqanının qəzəbinin səngiməsini gözləyəndən sonra Məmmədyar, axır ki, öz papağını çıxarmalı olmuşdu:

- Sən də bir, papağını çıxarıb qabağına qoy görüm!

Şahüseyn papağını aşığınkının böyrünə qoyub, başından tüstü çıxmışından qorxa-qorxa Məmmədyarın ağızından çıxacaqları gözləmişdi:

- Mərdüməzar hesabına çox ertəcə ömrünün-gününün yol ayrıcına gəlib çıxmışan. Sən mənim qanımdan, canımdan olduğuna görə, malasız danışacağam.

Bu yerdə Məmmədyar öz papağını başına qoydu - görünür dedikləri papaqlı söylənməli idi:

- Şahüseyn balam, iki yolun var: ya bu papağı burdaca qoyub başı aşağı, gözükögəli bir ölüm sürməlisən...

Otaqdakıların sükutundan bir kəlmə eşidildi: Ya da? Gözü müdrik el sənətkarının dodaqlarında olanlar onun, əslində, hökmə dönəcək kəlmələrini gözləyirdi:

-Ya da başına qoyub...

Şahüseyn papağı başına qoymuşdu. Az müddətdən sonra Telli Həmzənin papağı boş qalmışdı, kənd içində də onun toyunu tutmuş bir dəliqanlığının yeri.

Xeyli müddət Ceyrançöl paqonlularının itli-pişikli axtardığı Şahüseyndən xəber çıxmamışdı. Axır ki, ara söhbətləri keçi qılından sijim kimi hörülüb meşələrə, dağlara tərəf uzanmışdı:

Telli Həmzəni odlayandan sonra Şahüseyn isti-isti özünü Şinkar bulağına verib, üz-gözünü yuyub sərinləməyə başlamışdı. Sonra Uzuntalalı, bir ayağı Ermənistanın şenliklərində, o biri Ceyrançölə olan Ardişi tapıb onu qaçaq Ağballa, Şahnazarla görüşdürülməyini istəmişdi. Ardiş bu həndəvərin mal oğrularından idi ki, (Ceyrançölünküllerinkiyə qaranoyluq edirdi. Ceyrançölün oğurluq malları Ardişin hoy-hoyuya Ermənistana, onlarındakı da Ceyran Əlilərin düt-dütyülə bu tərəfə ötürüldürdü. Şahüseyn erməni qaqaqlarına qoşulandan sonra keçmiş nişanlısı Gülövşə də yağlı əppək olmuşdu. (Mal oğrusu Ardiş bu dəfə ceyran ovçusuna dönüb, onu Şahüseyn üçün qaçırmışdı).

Bir müddət sonra Gülövşənin Tiflisin Şeytanbazarında yaşadığı bilinmişdi. Ağköynəklilər onun Məmmədyar adlı oğlunun olduğunu da öyrənmişdi. Axır ki, dədə-baba ocağı itkin gəlinini toysuz-düyünsüz də olsa doğma şenliyinə köçürə bilməmişdi.

- Özünə hayfin gəlmirsə, balana yazığın gəlsin. Buralarda, hər ağızdan bir avaz gələn Cirdaxan məhəllələrində böyüməsin... Kəndin qulağı onu da

çaldı ki, Gülövşə balasını yanına salıb Ağköynəyə köcməmişdən əri Şahüseynlə məsləhətləşməyə macal tapıbmış. Şahüseyn, sən demə, sağ-salamat imiş, Ağballa Şahnazar öz dığaları tərəfindən ələ veriləndən sonra yolunu Gürcüstana salıbmış. Erməni otryadları (qaçaq ovçularının el arasındaki adı) həm rəğbət bəslədikləri igid Ağbalın, Şahnazarın xahişi, həm də özlərinin ölçü-mizanı ilə Şahüseynə dəyməmişdilər.

- Musurman olsan da, igid adamsan, Gürcüstana get, bu kağızı da bizim Akopyana verərsən. O, səni işlədiyi zavodda yerbəyer edər. Sənədlərin olar, adam cərgəsinə qarışarsan.

Şahüseynin beşaçılanını alsalar da, əlinə ondan da kəsərli bir silah vermişdilər. Həmin məktubla Rustavi zavodlarının birində yeni ad-soyadla işə başlaya bilmişdi. Gürcü adı, famili daşılığına görə az müddətdə dillərini də öyrənib, saçını, saqqalını, əyin-başını da onlarınkına uyğunlaşdırılmışdı.

Göbəyi Ağköynəkdə kəsilmiş, ürəyi Ağköynəkdə qalmış zamanın qaçaq saldırığı adam fürsət tapdılqca yolunu doğma yerlərə salmış, Gülövşəylə, oğluyla görüşüb paydan-püşdən, puldan-paradan verib nərildəyə-nərildəyə geri dönmüşdü. Hər dəfə də yana-yana söyləmişdi:

- Daha buralara ömürlük yolum bağlanıb. Zavoddan ev də veriblər. Sizləri bu doğma yerlərdən oralara aparmağa qiymiram. Allah axırımızı xeyir eləsin, məndən kəsdiklərini oğlumun bəxtinə calasın. Əcəl yatağına düşdüyü zaman Gülövşəyə simaric göndərmişdi:

- Sən o xanım-xatın anan Xaccanın goru, bu dəfə Məmmədyarı da yanına alıb gəl. Qoy bu dəfə hər şeyi bildirək. Ömründə heç olmazsa bircə kərə ata üzü görüb, ata nəsihəti eşitsin.

Ağköynəyin həmin yaşına kimi yetim bildiyi Məmmədyara biğ yeri yenice tərləməyə başlayanda, tale sinəsi körüyə dönmüş, üzü tüklü atasını göstərmişdi. İnsan qaratikanına dönmüş qarayığval adam üzünü oğlunkundan çəkə bilməmiş, övlad ətri-qoxusu almağa, özüylə axirətinə aparmağa çalışmışdı...

Hər ikisinə, bəlkə də, acıdigindən tale, Məmmədyara üzünün dalandığını hiss elətdirməmişdi. Sonralar Kar qaya səmtindəki qaratikan kollarını hər gördükdə istər-istəməz atasını xatırlamışdı. Şahüseyn Gülövşənin üzünü yana tutub, əzik-üzük dəsməliylə gözünü quruladığını görüb üzünü ona tutmuş, nəsihətini hər ikisine eşitmişdi:

-İçi qurdu, gözü dəyərli, xain, zatiqırıq olmasaq da elə bil kimsə bizləri qarğıdı.

Saçımızı, saqqalımızı Ceyrançölün Ağköynəyində ağardıb, böyründəki qəbiristanlığında öz adımızla yata bilmədik.

Elə bil diriykən üzündə gor həşəratlarının gəzdiyini hiss eləyib sıfətini xeyli ovuşturdurdu.

Həmin müddətdə həm də varlığıyla nəhərə kimi çalxalanıb deyəcəklərinin yağını da üzə çıxarmaq istəyirdi:

-Bavam nalbənd Şahniyar da düşmənli olub şenlikdən didərgin düşmüşdü. Neçə il Daşsalahlı qaçaqlarına qoşulub ömrünü qurd-quş kimi Avey mağaralarında sürmüştü.

Ağrin alım, bizim yolumuzu gedib, tökdüklərimizi döşürmə. Bekara təhqirlərə üzünü yana çevir, qulaqlarını kar qayaya döndər. Heç nədən baxlığını kor qoyma, bir sənətin qulpundan yapışib, sənə çor deyənlərə də can söyləməyə çalış. Bundan xəncərinin qaşı düşməz. Dediym kimi, dəliqanlılığından silkinib çıxa bilsən, əlini çörəyə çatdırısan, ən azı, papaqçı peşəsinə adının qabağına yapışdırısan bizlərə də gün ağla. Yadından, yaddaşından çıxarma ki, Daş Salahının Kod səmti üst tərəfində mal oğularının qəbiristanlığında Dəli

Bekir adıyla yatan baban Şahniyardı. İmkanın olanda demirəm gorbagor eləyiib Ağköynək qəbiristanlığına köçür, üstünü götürdüb, öz adını yazdır. Mənə qalanda, böyürdəki, qarayazılıların müsəlman qəbiristanlığına da düşə bilməyəcəm, qulaqlarım Quran səsi eşitməyəcək.

Zavod işçilərimizin dəfn olunduğu gürcü qəbiristanlığına düşəcəyəm - üstə Şaliko Mamoşvili yazılıan qəbir mənimki olacaq.

Dədən Şahüseynin sür-sümüyünü də Ağköynək məzarına aparmağını istəmirəm.

Bacarsan böyür-basdakı müsəlman kəndlərinin birində öz adımla basdırıb, üstümdə Quran oxutdurarsan.

Bizim adları diriltməyi bacarmasan da, ən böyük nəsihətim, vəsiyyətim ömrünü öz adın-sanınlı başa vurmağındır. Bunu bacarsan, nəsil-nəcabətimizi bir tilsimdən, bir cadudan, bir it ağızından qurtararsan. Adını yaşat, adımızı qaytar, boyuna-buxununa, adına quzu kəsim...

O da gözünü balişıyla qurulmuşdı...

Məmmədyar Şahüseyn oğlu öz adını qazanmaq, ata-babasının itmiş-batmış adını qaytarmaq naminə ilk qədəmlərini adını daşıdığı Aşıq Məmmədyar tərəfə artmışdı. O da, öz növbəsində, kövrələndən, xatırələrinin birini bişirib-düşürəndən sonra, qarşısındaki tifilin qayğısına qalmağa başlamışdı.

-Əslində, tay-tuşların kimi qatara atlanıb sən də Bakıdakı məktəblərin birinin qapısını döyməliyidin. Neyləyəsən ki, nəsliniz qada-balalı olub, Zamananın qamçısıyla döyüldü. Quru yurdda, quru yerdə qaldınız. Mənim də səsimin kal, saçımın çal vaxtına düşmüsən ki, nəmərim quruyub, Kar qayanın kor bulaqlarına dönüb...

Sonra bir vaxt atasına kömək əlini uzatmaq istədiyi zamanlardakı kimi, evindən də çıxarmadığı, böyür-başını güvə otlamış qaragül dərisindən papağını qabağına qoymuşdu:

-Səni əvvəl-əvvəl aparıb bazar başında pinəçilik eyləyən Gödək Məmmədhüseynin yanına şagird qoyacam. Tat batmış iki özü uzunluğunda Ağköynəyimizin Gövhər adlı qızını alıb, yeznəmiz olub. Ceyrançölün çoxu həmin bazarla dolanır. Yəqin ki, bir əppək də sənə düşər.

-Cijim düyəmizi satıb məni maldarlıq məktəbinə qoymaq istəyir.

-Ordakılar dəveni dənginnən ötürür, düye ilə başa gelən iş deyil. Gülövşəylə özüm gap eləyərəm. Pinəçilikdən darılma. Onu hələlik sarı tükünü tökmək üçün eləyəcəksən. Səni həm də özümə şagird eləyəcək, sənətkar yetirəcəyəm. Gözünü yumub-açıb görəcəksən ki, əlin sazin qoluna yatıb, sarı simlərdə gəzir, Saritel çalırsan.

Aşıq Məmmədyar sazinin törəməsinə bənzəyən cürəni şagirdinə verib, adına ləqəbini də yaraşdırırdı - Bala Məmmədyar.

Bala sazla Bala Məmmədyarın ustalıq yolu başladı. Oğlandan ağılı bir şey kəsəndən sonra onu pinəçi Məmmədhüseyndən təpdirib Ceyrançölün çörəkli bazarından ayırib çörəkxanasına yapışq balaca çayxanasına gətirdi. Bir həftə əvvəl qədər həmin çayxananı özünə Çاش Abuzər gözaltılımışdı ki, əbədi gözünü yummuş, daimi müştərilərinin yapışdırıldığı onluqlardan alını çəkib məzarına aparmışdı. Hər gün Abuzərə "Dağlar" oxudub qızarmış bir-içi çörək və bir qırmızı onluq verən çörəkxana müdürü Mahmud Vəkiloğlunun istəyi Ağköynəkli Məmmədyara da gedib çatmışdı:

-Ceyrançölün baş tərefindəki Məmmədyar ayağındakı Aşıq Sadıq Abuzərin yeri soyumamış, bir isfaha çalıb-çağıran tapsalar nə bir iş olar.

Məmmədyar da əvvəl-əvvəl Bala Məmmədyarı şagirdlikdən çıxarıb başını papaqlayıb, ərmağan kimi də adına layiq bir saz bağladıb vermişdi:

- Cürə də qoy səndə qalsın. Gələcəkdə, bəlkə, ustadlaşış özünə şagird götürəsi oldun. Sonra da onu yanına salıb çörəkxananın yanındakı çayxana-yaya, başda Vəkiloğlu, dövrəsində Abuzərin daimi müştərilərindən ibarət hə-yətin qarşısına gətirmişdi. Bala Məmmədyarın Karqaya bulaqlarının təmi qarışmış suyunun şirinliyi Vəkiloğlunu xoşuna gəlmış, çox elə çək-çevirə salmaq istəməmişdi:

- A bala, əvvəl bir barmaqlarını sazin qolu boyu gəzdir, bir-iki havacatı əzdir, sonra da ürəyinə yatanlardan birini çağır.

Bala Məmmədyarın həyəcan gözünün qabağına dədə-babasının itkin məzarlarını gətirdiyindən səngiyə bilmışdi. Bu da səsinin yanğını bir az da artırılmışdı:

Ay ana, mən Qəribəm, mən qəribəm.

Ona elə gəlmişdi ki, həmin kəlmələri növbə ilə iki məzar söyləyir: Daş Salahlıdan Dəli Bəkirin, Rustavidən Şaliko Maloşvilinin qəbirləri!

Həmin yanğı da Bala Məmmədyarın dadına çatmışdı. Çörəkxanasının bacasının tüstüsü əskik olmayan Vəkiloğlunu dumanlandırma bilmişdi.

- Bir "Dağlar" da söylə görək, Aşıq Abuzərin yerini isidə biləcəksənmi.

Ustad aşiq tədbirini qabaqcadan görmüşdü. "Dağlar"ı oxudacağını göydə almış Ağköynəkli Məmmədyar Vəkiloğlu üçün gözləmədiyi bir çal-çağır hazırlamışdı. "Dağlar" şeirinin birincisini şagirdinə bir az da şüx havacat üstə mükəmməl öyrətmışdı. Həmin oxu Vəkiloğlunu da, ətrafdakları da yaylaq səfərinə çıxara bildi:

*O qız dağdan tək aşanda,
Saç kəmərə dolaşanda,
Atdan düşüb yol çəşanda,
Olaydım mehmanın, dağlar.*

Çörək dükanı qonşuluğundakı çayxana Bala Məmmədyara ad-san və bərəkət qazandırmağa başladı.

Bala Məmmədyar Daş Salahlıda babasına yeni başdaşı düzəltdirib adını özünə qaytarmaq istədiyi zaman öz dünyasına daş yağıdı.

Keçirdiyi toy şənliliklərinin birində mərəkə içində sazinə başına vuran tapıldı. Bunu həbsdən yeni çıxmış Qaramat Ələkbər elədi. Aşığın ona hind havası çalmadığına görə. Bala Məmmədyarın dilini dinc saxlamayıb, dediklərini Ələkbəri gözü götürmeyənlər də eşitmışdı:

- Nə qanına qəltan olası adamsan...

Səhəri Ələkbərin meyidi Ağköynəkdə, Bala Məmmədyarın evinin qabağında qanına qəltan şəklində tapıldı. Ceyrançöldə yanı balabansız aşığın həyifini aldığından, sazinə sindirən qanına qəltan etdiyindən zurna və balaban çaldı.

Bala Məmmədyar da ata-baba adını məzar daşlarına qaytara bilmədi. Milis işçilərinin ona hörməti əyninə qara cinayət paltarını geyməmiş Ağköynəkdən baş götürüb qaçmasına göz yummaları oldu.

Babası Şahniyar erməni, atası Şahüseyn Daşsalahlı qaçaqlarına qoşulmamışdan qabaq Karqaya meşəsində gizlənmişdi. Tale bir fağır aşığı yenice həyatını cəngi üstə kökləməyə başladığı zaman sürükləyib həmin yerə çıxardı.

Bu dəfə də köməyinə Ağköynəkli Məmmədyar özünü yetirdi. Ustadının saziyla bərabər gəlməsi hönkürtülərinin ağızını açdı:

- Şahniyar nəvəsi, Şahüseyn oğlunun həkətinə bir bax, gör kişiyyə yaraşan işdimi, sən sənin Allahın.

Papağını çıxarıb şagirdinin göz yaşını sildi. Sonra da onun başına qoydu. Üstəlik, sazinə da ona ötürdü. Ustadının hərəkətindən çəş-baş qalmış

bıçarəyə sözlərini sazındakı sədəflər kimi yan-yana düzüb gözlərində ümid parıldatmaq istədi:

- O dərdli-qadalı zamanlarda Ceyrançölün də çox sanballı, hallı-karlı, ağır taxtalı kişilərini sürdülər. Ölən oldu, qalanı qaldı, qayıdanları da oldu, o soyuq yerlərdə yerini isidib qalanları da. Bizim şenlikdən Cavad ağa da Qazaxıstanın Çimkənd şəhərində kök salıb qalıb. Yanından gələnlər bəy balası kimi yaşadığını söyləyir. Millətindən qapısına kim getsə, ayağı altında qoç kəsib qonaqlayır. Onun ünvanını gətirmişəm, gedib taparsan.

Yəqin ki, eloğlusunun əlini ətəyindən kəsməz. Öyünnü qapısını üzünə açar.

Daha bundan sonra mənim də sazla qol-boyun olmağım getdi. Bunu da özünlə apar, çalıb sən də ürəyini açmağa çalışarsan.

Bala Məmmədyar Çimkəndə yetişib Cavad ağanının ətəyindən yapışmış, elə birinci gün bildiyi havalaların hamisini onun üçün çalıb, buralarda üzü vətənə yaşamış adam üçün onları doğma ellərinə uçan durna qatarına döndəmişdi. Bir müddətdən sonra Cavad ağanının əri bir qəzada ölmüş qızıyla da evlənib, onların soyadına keçmişdi.

Ağköynəyin tut bağı qonşuluğundakı öz adıyla ömür sürməyi bacarmamış bir nəslin dədə-baba ocağının xeyli müddət qapısına qıfil, pəncərələrinə çarpez taxtalar vurulmuşdu. Nəhayət, Aşıq Məmmədyarın razılığı ilə qəmlı ocağın süküntərini uçurmaq üçün uşaq bağçasına çevirmişdilər. Kənddə yeni körpə evi tikiləndən sonra bir az şənlənmiş, abadlaşmış ocaq yenidən köhnə görkəminə düşdü.

Qayınatası Cavad ağanının ölüm ayağında dedikləri Məmmədyara vətənin dəyərini, qiymətini başa saldı:

- Cah-cəlalla da özümü saxlaya bilmədim. Qürbət canımı güvə kimi yedi. Məni torpağa tapşırandan sonra siz buralarda özünüüz aldada-aldada ömür çürütməyin. Varımı, mülkümü, pulumu-paramı halal edirəm. Gedin o doğma yerlərə. Qoyun oğlunuz Alişanın vətəni olsun, ürəkli böyüsün. Vətənə dönəmək Məmmədyarın alnına yazılmayıbmış. Beynindəki işi bir həftənin içində yazıçı əridib yumağa döndərmiş, son sözlərini çürük iplik kimi qıra-qıra arvadı Əsmərə çatdırmışdı:

- Sən o atanın həsrətli goru, sən mənim ölmüşüm, oğlumuz Alişanı da yanına al, özünü yurd yerinə sal. İsteyirdim atanın böyründə basdırılam, amma fikrimi dəyişmişəm. Yəqin ki, Cavad ağanın ruhu inciməz. Ağlına gəlsəydi, özü də goruna oranı seçərdi, məni qəbiristanlığın üst tərəfindəki təpənin ən hündür yerində, özü də üzü qibləyə yox, yurda tərəf basdırın. Ordan oraları görüb, son mahnımı elə hey səsləndirəcəyəm. Sazi mənə ver görüm...

Sazını bağına basmışdısa da, çalıb-çağıra bilməmişdi. Dodaqlarının tərpənişindən Əsmər sözlərini başa düşə bilməşdi:

**Qürbət oldu dağ köynəyim,
Sinə çarpez, tağ köynəyim.
Məmmədyara Ağköynəyim,
Əməyini halal eylə.**

Əsməri vətənə səfərində atasının sadıq dostlarından, gözündən çeşməyi çıxmayan, adına da çeşmək taxılan Dördgöz İsrafil tək buraxmamışdı:

- Tək gelin, bu qədər pul-paraynan oralara gedib çıxa bilməzsən. Yollar cıqanla doludu. Özüm aparıb mənzil başına qoyacam. Bir-iki gün də qalıb vətən havasını sinəmə çəkəcəm.

Onlar çətinliklə Ceyrançölə özlərini çatdırıa bildi. Dördgöz İsrafilin ilkin döydüyü qapı Ağköynəkli Məmmədyarınkı oldu. Bala Məmmədyar ailəsinə

birinci qahmar onu hesab etdiyindən, ustadın bağışladığı papağı, sazi da göndərmişdi. Əvvəl-əvvəl Aşıq Məmmədyar, sonra da Ağköynək, axırda da Ceyrançöl bilməliydi ki, Əsmərin balası həqiqətən Bala Məmmədyarın külfətidi. Onun dədə-baba evinin qapısını açıb, içində yerləşə bilərlər.

Aşıq Məmmədyarın evində papaqla saz üçün ağlaşma quruldu. Kişi dünyayla haqq-hesabını kəsib məzarına baş vurdugundan, papağı asılıqdan, sazi xalçadan asılısı oldu. Bala Məmmədyarın qurbətdə həmin papaqla, sazla, Əsmərlə, köpəklə şəkillərinə baxıb qucaq açıdlar.

-Öyünüze girmək izni alana kimi bizdə qalın, elə hesab eləyin ki, bura da ata öyüñüzdü.

Dördgöz İsrafilin dörd gözlə axtardığı qohumlarından birinin yaxası ələ keçdi: Hüquq təhsilli olsa da, bəy nəslindən olduğundan işləməyinə icazə verilməyən balıqçı Muradın (O birilərinin də hərəsini Sibirin bir dərəsinə sürmüdürlər. Murad Vəkiloğlunun qanına məşhur şair qohumları girmişdi).

Vətənində qərbəsəyən dördgöz İsrafil əmanəti etibarlı sandığı əllərə tapşırıb atını dördnala geriye çapdı.

Bala Məmmədyarı tanıyan qohum-qonşunun izahatları sonrası dədə-baba ocaqlarına yerləşməsinə icazə verildi. Həmin məsələ üçün qol çırmayıb sinəsini qabağa vermiş Murad birinci dəfə idi ki, özünü hüquqşunas kimi hiss eləyirdi. Bu məsələni dolaşq salmaq istəyənlərlə ağız-ağıza verirdi:

-A Murad, özün də yuristik oxumusan, bu işi basməmmədi həll eləmək olmaz. O kişi adam öldürüb gəlmışdı. Öyrənək görək haqqında nə qərar çıxıdı.

-Bütün Ceyrançöl ölüm yatağında İsabalanın dediklərini eşitdi. Bir sənmi qulaq vermədin, Ələkbəri İsabala özünün bıçaqlayıb, aşığın qapısına tulladığını yazılı da verib altını qollamışdı.

-Yenə bir bax görək mülkə müsadirə qərarı çıxb, çıxmayıb. Bir zaman oranı uşaq bağçası eləmişdir. Axır ki, bir-iki ağız maddələrlə, bir-ikisi də pul-parayla yumuldu.

Pəncərələrin çal-çarpaz taxtaları söküldü. Qapı taybatay açılanda içəridən bir ilan fişqırıb çıxmaga başladı. Özünü itirən Alışana Murad ürəkdirək verdi:

-Sarını udub-eləmə, a kişi qırığı, ocaq ilanı, öz ilanımızdı, siz olmayan müddətdə ocağınızın keşiyini çekib. Di, içəri gir, öz evinə, eşiyyinə xoş gəldin, Əsmər bacı! Burda madar balanı sağlıqla-salamatlıqla böyüt. Bir nəslin çıraqının sönməyinə imkan vermə...

Əsmər yetimi ilə yaxşı adamların hesabına Ceyrançölə yerləşə bildi. Bir tək çətinliyi özünü və oğlunu ərinin dədə-baba soyadına keçirməsi oldu. Məmmədyar yaziq bu həndəvərdən baş götürüb qaçandan sonra başqa ad-familə keçmişdi. Saatsaz İsrafilin kürəkəni həmin məsələdə sinəsini qabağa verməli oldu. Avtomobil qəzasında bir ayağını itirmiş natarius Həmzə qaynatasının simsarı bir ailənin işini axsatmamağa çalışdı.

-A Məmi (pasport şöbəsinin müdürü idi), sən dayın Səmədin başı, bunları atkeçməz yola salma. İşin hansı çətin tərəfi varsa, mən altına peçatımı yapışdıraram.

-Həmzə müəllim, səni çox istəyiriksə, özümüzü səndən əvvəl əzizləyirik. Bu bir qatılın külfətidi. Oralarda nə bilirik nə yeyəndən sonra buralara qaçıblar. İncime, yaşadıqları yerə sorğu göndərib cavabını gözləyəcəyik.

Axır ki, gözlənilən sənədlər də gəldi. Əsmər də, oğlu da bu həndəvərdə öz adları ilə yaşıya bilməmiş biçarələrinin familinə keçə bildi. Oğlunun, Alışan Məmmədyar oğlu Şahniyarlı adı ilə məktəbə gedən günü anası

Əsmər də kölgə kimi onu izləməli oldu. Alışan anasının onunla məktəbə gəlməsini istəmirdi.

-Bəbə ha deyiləm, əlimdən tutub aparasan. Sağ olsun burdakı əmilər, dayılar, sənədlərimi düzəldib, adımı yazdırıblar.

Məktəb direktoru uşağı xeyli çək-çevir eliyəndən sonra müəllimlərdən birini çağırdı:

-Bunu sənin sinfinə yazıram, gözün üstə olsun, ağlin bir şey kəsməsə him eylə, iki nömrəyə göndərək.

-Tərbiyeli uşağa oxşayır, qorxuram oradakılara qoşula.

-Ağlı varsa qoşulmaz. Allah eləsin nəsil-nəcabətinin kökü üstə bitməsin!

Alışanı sinif otağına gətirəndə anası qapı arxasından qulaq kəsildi.

-Alışan Şaniyarlı əslən Ceyrançölliüdü. Uzun illər Qazaxıstanda yaşayıblar, sizinlə bir oxuyacaq. Qərib yoldaşınıza əlinizdən gələn köməyi edin.

-Bizim dili, bəlkə, bilmir, ona tutuquşu dili öyrədəcəyik?

Bu yerdə Alışan özünü saxlaya bilmədi:

-Mən Qazaxıstanda sürgünlük çəkən el-oba adamlarımızın içində böyümüşəm.

Ordakıların ən böyük arzularından biri uşaqlarının ana dillərini unutmaması olub. Atam mənə bir şeir öyrətmışdı. Hər dəfə günəməzdə fəhləliyindən qayıdanda onu dedirdib yorğunluğunu həmin şeirlə alırdı. Mən, bəlkə də, Allah-taalanın köməyi ilə həmin şeirlərin qanadında doğma yerlərə uçub gələ bilmişəm. Onu sizə də deyəcəyəm:

El bilir ki, sən mənimsən

... Azərbaycan, Azərbaycan.

İçəridə sinif rəhbərindən tutmuş hamının, qapı arxasında ananın gözləri dolmuşdu.

Əsmərin ürəyi nanə yarpağı kimi əsir, bundan sonra Alışan üzərində ana yarpağı kimi əsməyi qərarlaşdırırdı.

Əsmərin də işlərini sahmanladılar. Bazara süpürgəçi düzəldi. Bazar müdürü bigli Kabı, görünür, qarışındaki sir-sifətindən abır-həya yağan gəlinə həmin işi yaraşdırırdı.

-Oباşdan, Ceyrançöl xalqı hələ xornasını çəkdiyi vaxt, bazarın üst tərəfinə çalğı (yekə süpürgə) çəkəcəksən, alt yanına Fizzə arvad baxır - görüb-eləyən olmayıacaq. Gündüzlər bazarda özünə daxıl da tutub ayın-oyun sata bilərsən. Həyət-bacanızın meyvəsindən, göy-göyərti əksən, ondan...

Beləliklə, oğlu xatırına Əsmər həyət-bacasına reyhan, nanə əkməyinə, bazara süpürgə çəkməyinə başladı, özünü çəkmədi. Min şükür ki, qürbətlərin çökürlü, tikanlı yollarından keçə bilib, doğma ocağa yerişə, adlarına, soyadlarına qayida bilmişdilər.

Əsmər hər səhər bazarın zir-zibilinə, toz-torpağına çalğı çəkdikcə əri Bala Məmmədyarı gözü önünə gətirirdi: atam məni bir bəy oğluna, bir araq düşkününə verib bədbəxt eləmişdi. O su çanağı da suda sindi. Kefli maşın sürüb çıraqını keçirdi, mənə əsl evlilik həyatı yaşıdan sən oldun, bala nübarı daddirdin, Alışan kimi bir oğul verdin. Lap mərəkə qarşısında da bu çalğını çəkərəm, çünkü özümüz də dünənimizə çalğı çəkmişik. Ata ocağının işığını yandırmışıq. Oğlumuz Şahniyarlı Alışan Məmmədyar oğlu kimi məktəbdə oxuyur...

İçinə insan daraşmış yer kürəsini ekvator ikiyə bölür, onu gecəli-gündüzlü, yazılı-qışlı eləyir. Belə ekvatorlar zaman-zaman bəzi bəndələrinin ömürlərindən keçmiş, onları gecəli-gündüzlü, yazılı-qışlı tale sahibinə çevirmişdi. Əli qandallı Bayıl türməsinə gətirilib, ən qalmaqallı kamerasının ən soyuq küncünə salınmış cavanın da ömründən belə bir ekvator keçəsi olmuşdu. Moskvada öz lal ömrünü sürən, bir kimse kəlamını eşitmədiyi həmin adamı Ceyrançöllü həmyerlisi ələ vermişdi. Onun Ceyrançöldə milis zabitini öldürüb qaçan Alışan Məmmədyar oğlu olduğunu söyləmiş, nəsilliklə, dədə-babalı qatil olduqlarını da sözlerinin qüvvəsi kimi əlavə eləmişdi. Bir neçə gündən sonra həmin dustağı Ceyrançöl səfəri gözləyirdi. Orda onu beş barmağı kimi tanıyanların qarşısına çıxarılaçaq, həqiqi lal və ya özünü lallığa vurmuş Alışan Məmmədyar oğlu olduğu birdəfəlik müəyyənləşəcəkdi.

Hələlik sə, kamieranın sıniq-salxaq pəncərədən üzünü Ceyrançöl səmtinə tutub ikiyə bölünmüş ömrünün günəş şəfəqləriyle dolu gündüz tərəfinə boyanırıdı. Yaşadığı ömrü də elə həmin o illəri hesab edirdi.

Oğlanı Ceyrançöllə aparacaq müstəntiq istintaqına şəhərdən başlamışdı. Kamieranın "lotusu" Piri ləqəbli agentə nə vasitə ilə olursa olsun oğlanın dilini açdırmağını tapşırılmışdı. Amma mötəbər bir oğrudan gələn ksuva "lotunun" öz dilini bağlamalı olmuşdu: onun dilini açdırmaq istəyənin öz dili kəsilə bilər.

Bu da bir-iki adamın dilini qarnına qoydurmuş, pəncərədən gözünü çəkməyən oğlandan atmamacalarını və gözlərini yiğisidirməli olmuşdu.

Müstəntiq yolunu Universitetin hüquq fakültəsinə də salmaq istəmişdi.

- Bir il hüquqda oxuyub, yəqin, bir tanıyan olar? Onun təhriki ilə gətirilən bir-iki tələbə də zamanın həqiqi qrimləriyle az müddətdə xeyli dəyişən keçmiş yoldaşlarını tanıtmamışdı. Onların xatirində üzü-gözü nurlu, istiqanlı, yaraşıqlı bir Alışan qalmışdı. Həmin məziyyətlər belə tezliklə itirilə bilməzdi. Qarşılarda varlığının bütün işqları keçmiş, bütün hissəleri soyumuş əsl dilbilməz bir insan dayanmışdı. Bütün yollar Ceyrançöllə gedirdi...

Amma həmin, içinin işqları keçmiş adam tələbə yoldaşlarını tanıdı. Onların birindən eşitdiyi müdrik sözləri də xatırladı. Həmin nəsihətli kəlmələri tələbə yoldaşına kəndlərinin ağsaqqalı Əlövsət kişi söyləmişdi: İşqli adamlarla dostluq eləməyə çalış. Qaraqabaq, qaradınməz adamlarla ehtiyatlı davran. Belələrinin qaranlıq tərəfləri işqlilərindən çox olur. Qaranlıq tərəflərdə yoluñu-izini itirib, azib qala bilərsən. Bəlkə də ağsaqqalının həmin sözlərini xatırlayıb tələbə yoldaşı özünü və dostlarını bu zülmətdən uzaqlaşdırmaq istədi:

- Bunun bütün işqları keçib. Ətrafında yarasalar uçuşur. Bu Alışan ola bilməz. Həmin sözər hissələrini son zamanlar bir kimse qarşısında şifrlətməyen Alışanın içine damcıları qırmaya bənzər bir yağış yağırdı. Həmin çobanaldadanın göy gurultusu belə deyirdi: daha o, heç vaxt sizin tayınız ola bilməz, olsa-olsa müttəhiminizə çevrilə bilər. Ceyrançöl səfəri qabağı həmin görüş Alışanı yüngülləşdirdi. Pəncərəsi önünə qayıdır, onun şüşəsindən, yaşadığı hər anı səadət dolu ömrünə, qışı tez yetişmiş baharının tamaşasına başladı.

Axırıncı imtahanına bir-iki gün qalmış Alışana Ceyrançöldən toy dəvətnaməsi gəldi. Sınıf yoldaşı, qardaşlığı Maqsud subaylığınıñ daşını atırdı. Bu erkən evliliyin oğlanın, illər xəstəsi olan anasına görə baş tutduğunu anladı. Maqsudun, xəstəlik nə qədər saraltsa da, təbəssümünü ala bilmədiyi anasını xatırladı. Hər bayramda oğlundan seçməyib Alışana da eyni köynək, ayaqqabı alan Tərminə xalasını. Bəyin sağdışı, qardaşlığı

toyda mütləq öz yerini tutmalı idi. Maqsudla bərabər imtahan vermişdilər. O, qiyabiyyə düşüb, rayonda işə düzəlmışdı. Anasının murazını gözündə qoymamaq üçünsə evlənirdi. Alışan imtahanını erkən verib üzünü Ceyrançölə tutdu. Dostları bir ağız oldu:

-Toylarda gözəllər çox olur. Evlənib oralarda qalıb - eləmə.

Ceyrançöl cavanlarından institutların fakültələrinin durnalarını gözündən vuranlar camaat üçün bir növ qəhrəman sayılırdı. Alışan həm də doğma yerlərə ilin qəhrəmanı kimi qayıdırı.

Əsmər səhərin gözü açılandan şər qarışana kimi bazarla əlləşir, axşamlar oğlunun məktəbində xadiməlik edirdi. (Anasının nasaz günlərində, heç kəs görməsin deyə qaranlığı üzünə ələk tutub siniflərin təmizliyiylə Alışan məşgül olurdu). Gözünün ağını-qarasını böyüdən analar balaları üstə nanə yarpaqları kimi əsir. Amma Əsmər arvad bir tək nanə yarpağı kimi əsmirdi. Xadiməliyi ilə yanaşı, balaca bağçasında hər cür göyərti əkir,becərir, bazarın daxilinə çıxarırdı. Oğlu Alış da həyətin meyvəsini düşürür, döşürür, bazarlayıb anasının qazancına qazanc qatırırdı. Təbiətcə kirmiş olan Alışın dili bazarda daxil dalında, sinifdə dərs söyləyəndə açılırdı. Əsmər ananın gözünün bir tək qorxusu balasının nəzər dəyməsi idi ki, onu qorumaq üçün Əfəndi ocağının qənşərindəki dağdağandan çör-çöp toplayıb gətirmişdi. Balasının bütün palтарlarının künc-bucağında dağdağan çöpləri də bir məhəbbətin rişələri kimi kök atmışdı.

Dekanın icazəsiyle axırıncı imtahani vaxtından əvvəl verən Alış, demə, qəzavü-qədərinin çağrışı ilə yolunu Ceyrançölə salıbmış.

Görünməz bir güc onsuz da yaraşıqlı olan oğlanın üzərində əl gəzdirib onu ilk eşqinin qarşısına çıxmaga hazırlaşdırırdı.

Maqsud Ceyrançöl gözəli Solmazla evlənirdi. Əslində, bu həndəvərin iki nüfuzlu nəslinin arasına həmin qohumluq körpü salırdı. Adlı-sanlı tərəflərin ortaq bayramına da sayılı-seçkin adamlar yığışıb gəlirdi. Bu tərəflərin toy-düyünləri həm də gənclərin məhəbbət meydanına, seçim məskəninə çevrilirdi. Bir-birlərinə ancaq gizlin göz qoya bilən cavanların odlu baxışlarından görünməz ateşfəşanlıq Ceyrançölün toy gecəlerinin bəzəyi olurdu.

Əslində, bəylə gəlin Əliş üçün bir məhəbbət cələsi qurmuşdu. Solmazın bacılığı Gülnarı gələcək hüquqşunasın qarşısına çıxarıb, qızın gözəlliyyi ilə onu eşqinə məhkum etməyi ölçüb-biçmişdilər.

Toy başladı. Bəyin sağında bəy kimi bəzədilmiş (hər iki gəncə üst-başlarının bər-bəzəyi qız evinin nəməri idi) Əliş oturmuşdu. Həmin görkəmdə oğlunu bu həndəvərin qız balası böyüdən adlı-sanlı adamların çoxu tanımadı. Bəyin atasından soruştular:

- Bu, bəy balasına oxşayan kimdi, a Məmi, kimlərdəndi?

-Yığvalı qara gəlmış mantyor Vəlişin oğlu. Üst-başına biz əl gəzdirmişik.

Yuxarıdan deyilən sözlər çoxunu açmadı. Bu nəslə dəmbad Məmmədlilər deyildiyini, bu xüsusiyyətin onlara dədə-babadan var-dövlətləri ilə bərabər keçdiyini bir daha yadlara saldı.

- Ayə, adam var palтарının içində də itib-batır, heç görünmür. Bu oğlan özü, üzü-başı əyin-başına kölgə salır. Nəçidi, nəçi olacaq?

Həmin mətləbin açılmasını forslu nəslin arpası bir az da artıq düşmüş adəmi özü istəmirdi. Oğlan haqqındaki məlumat oğlunu bu, ən günlü gündə kölgələndirə bilərdi.

- Hüquq fakültəsində oxuyur, toya məxsusi gəlib.

Cavanlar arasında da Əliş barədə bir piçi-piçi gedirdi. Tanıyanlar tanımayanların qulağını doldururdu.

-İşıq əminin oğlu Əlişdi. Bakıda hüquqda oxuyur, kəllədi, kəllə.

Ceyrançöl qızlarının üçü bir yerdə gözəlliyi ilə cilvələnir, güləndə də bir ağız olub gülürdü. Onların da gözü Əliş almışdı.

- Bu oğlan kimdi, a Mələk, elə bil buralardan deyil, Bakıdan gəlib, deyəsən.

- Hər halda əsl Ceyrançölli olar.

- Məhidən soruşaq, o qurtdanquşdu, hər şeyi dindələyə bilir.

Qızların ətrafını özünə ovçu bərəsi seçmiş, bəlkə də, onlar üçün geyinib-keçinmiş Məhi Mələyin çağırışından əvvəl gününə, günəşinə çəkildi:

- Bu sağdış kimdi, a Məhi, deyirlər şəhərdən adlayıb gəlib?

Məhi sual sonrası kölgələnib, Əlişə də kölgə salmaq istədi:

- Göysatan Əsmərin oğludu.

Oğlanın pərtliyini anladı. Mələk onu ovutmaq üçün özünün maraqlanmadığını bildirdi.

- Sənəm maraqlanır, Bakıda nə iş görür?

Məhi yüngülləşən kimi oldu.

- Tələbədi, hüququn bu, əyanisine, bəyimiz qiyabisinə qəbul oldu.

Bu sözlər elə bil Sənəm üçün deyilmişdi. Bir yazın iyədə çiçəklərinin ətrini burnuna gətirmək, ilk məhəbbət rahiyyəsini ürəyinə salmaq üçün. Həmin an Maqsud sağdışını tamam başqa bir səmtə yönəltmək istəyirdi.

- Solmazın bacılığına yaxşı-yaxşı bax, İsfəndiyarın qızıdır, ata-ananın tək balası, göz işığıdır.

Əslində, Əliş qardaşlığı, uşaqlıqdan tanıdığı Maqsuda, xasiyyətcə ona oxşatdığı Solmaza, qızın əkiz bacısına bənzətdiyi bacılığına baxdıqca sixılırdı. Əynindəki paltar elə bil həmin hissələrin gücü ilə daralıb içi ilə çölü arasında tənasüb yaratmağa başlayırdı. O, Maqsuda özünü yuxarı tutmağını tərgidə bilmədiyinə görə özünü danlayırdı. Həmin izdivaca da ilk baxışdan suyun axıb, çuxurunu tapması kimi baxırdı. Sıxıldılqca da onu yüngülləşdirmək üçün xatirələri ömrünün gününün bənzər bir aləminə uçururdu. Yeddinci sinifdə atası onu sürücü yanında köməkçiliyə qoymuşdu.

- Ha kəllə ol, mayan olmadı yuxarı məktəbə girə bilməzsən, bu başdan əlində sənətin olsun. Oxumağa yenə oxu, oralara girsən əlin kitabdan yapışar, girməsən sükandan...

Ceyrançöl avtobazasında sürücülerin hamisinin bu tərbiyeli, üzüyola oğlana rəğbəti yaranmışdı. Sürücülükdən çox özü maşın kimi onların buyruğunu yerinə yetirməklə məşğul olmuşdu. Novruz bayramı qabağı sürücülər pul qoyub oğlana birinci kostyumunu almışdı. Həm də onu geyib iş yerinə gəlmeyini istəmişdilər. Həmin gün təzə paltar, xoş ovqatla gəlib sürücülərin ən yaşlısı Pirvəli kişinin buludlandığını görmüşdü. Saç-saqqalı ağarmış adam həmin an, həmin görkəmiylə qaratikana yox, ağ tikana oxşayırdı. Üzünün ağ tükləri biz-biz durub özünün içini deşir, ordan axan bir-iki damcı burnundan süzülürdü. Maşını əlindən alınmış, zorla təqaüdə yola salınmış kişi bayramqabağı məsul işçilərin qabağında danışa bilməsin deyə, sürücülər stəkana qoyduğu diş protezini də gizlətmışdilər. Halbuki, yazıq Pirvəli bir-ikicə kəlmə söyləyəcəkdi.

- Dədəm Keçəl Hasan kolxoz qoruqçuluğundan çıxarılanda, atını əlindən alanda öldürdü. İstəyirsiniz mən də atımdan düşüb kəlləmi qoyum, nə olar, ölürem. Amma heç kəs ayağını bu tərəfdən mənim mərəkəmə qoymasın. Əliş dişi ucbatından iclasa girə bilməmiş Pirvəlinin böyründə onun həm işinə, həm dişinə yas tutub mərəkənin iclasdan çıxmاسını gözləmişdi. Həmin gün avtobazanın ortasında hər kəsin gözləmədiyi ibrətamız bir tamaşa baş vermişdi. Əliş ortaya atılıb təzə paltarını soyunmağa başlamışdı.

- Alın, bu aldiğiniz pencək, bu şalvar, bu köynək, bu ayaqqabı...

Ordan evlərinə doğru götürülmüşdü. Yolda Ceyrançöl uşaqları ona söz şunquruğu qoşalar da, nə eşitmiş, nə öz yürüşündən utanmışdı.

Tumançaq Qulu,

Ver bizim pulu...

Yaxşı ki, Pirvəli kişi isti-isti gəlib onu tapmışdı. Əvvəl başını siğallayıb, sonra əlini ciyinənə qoyub bütün ağırlığını, uğurluğunu uçurmuşdu:

- Ağrin alım, ağrını, Ceyrançöl sənin kimi balalar cındırlılarından qurtara bilər. Mən də elələrinin acığına ölməyib, ömrümü maşın kimi sürəcəyəm.

Həmin sözlərdən sonra, öz tuman-paşa qaçışını Əliş ilk qeyrət yürüşü hesab eyləmişdi. Maqsudun dümsüklərindən sonra gülməli dünənindən sağdış yerinə qayıldı.

- Sənə dedik ala gözlərə baxasan, demədik ala dağlara qanad çalasan.

Birinci dəfə idi ki, Əliş Ceyrançöl toylarında geyinib-kecinmiş şəkildə, sağdış kimi iştirak edirdi. Ona görə də gözlərini açıb dörd həndəvərinə də tamaşa eləyə bilmirdi.

Sixıntılarından qurtarılıb bunu bacarsayıdı, Sənəmin ona dikilən gözlərini görə bilərdi.

- Hazırlaş, meydana atılmaq vaxtin çatdı.

Nəsillikcə adlarının qabağına dəmbad kəlməsi yapışdırılmış nəslin bu gün bəy taxtındaki nümayəndəsinin təlimləri yadına düşdü. O, ayağa qalxıb musiqiçilərin hər birinə ayrı-ayrılıqda nəmər verib bəy havası çaldırmalı idi. (Pulları cibinə Maqsud basıb, etiraz etmək istəyəndə demişdi: əvvəla, tələbə adamsan, o məbləğlə bir semestr dolana bilərsən. İkincisi də, verdiyin pul yenə özümüzə qayıdacaq). Oğlanı cəsarətləndirmək üçün masabəyi guruldadi.

- Toyumuzu qardaşlıq şənləndirəcək...

Heyf həmin gün, anasının dağdağanları başqa paltarında qalmışdı. Əliş toy evində əyin-başını dəyişəcəyini bilmirdi.

Ceyrançöl əhlinin gözündən qaçıb da həm də, əsasən onların mənəm deyənlərinin özünə boy-buxun, yaraşlıq qazanmış oğlan ortaya çıxanda səs-küy səngidi. Bir zamanlar Ceyrançölün bir küçəsiylə tumançaqqulu yüyürən bir uşağın bəxtinə günlərin bir günü onun mərəkəsi qarşısında az qala qəhrəmana çevrilmesi də yazılıbmış. Məclis əqli soruşub, iyləyib, cüyləyib Əlişin kimliyini öyrəndi. Həmin tanışlıq künc-bucaqda heyrət sədaları da qaldırdı.

- Bu, o xidmətçimiz Əsmərin oğlumuş.

- Bir tifil sarı tükünü necə də tökə bilərmiş.

- Goyərti qazancıyla əməllicə cucərib. Necə deyərlər, Kürd qızından belə oğul?

Bu tanışlıq ən çox Sənəmi təsirləndirirdi. Elə bil ömrünün, günün əsl, ilk baharını qarşılamağa çıxır, bütün varlığı ilə onun quş səsi, avazı, gül-ciçək ətri qarışq hər cür yağmuruna düşdü. Onun üçün çalğıçılara yaxınlaşış nəmər paylayan oğlan yox idi. Arzularından gələn ağ atlı qəhrəman vardi. Tale onu Sənəmə ünvanlamışdı...

Əlişin sıfarişinin səslənməsi ilə qollarının qalxması bir oldu. Qardaşlığının belə mükəmməl oynaya bilməsini Maqsud özü də gözləmirdi - o, musiqinin axarıyla bacılığın qənşərinə gəlib çıxdı. Qız da nazlana-nazlana qollarını qaldırıb onunla qoşa süzməyə başladı. Onlar bir dövrə vurandan sonra bəylə gəlinə üz tutdular. Bəyin, oğlundan da dəmbat atası, bacılığın xumarlanan dədəsini qidiqlayırdı:

- Necə də bir-birlərinə yaraşırlar, süpürgəçi Əsmərlə qudalığa hazırlaş görək.

- Ayə, içi Şahniyarov qarışiq, hamımız ayağı çarixlı-patavalı mal damından çıxıb, bu günümüze gəlib çıxmamışqmı?

- Deyəsən, qızı veribsən, gedib. Bəlkə, toy içində bir düyun də qurub onları da...

Bu yerdə bacılığın atası, dambat dostunun yelindən almaq istədi: - Mənim məclisim səninkinin iki qatı olmamalıdır? Ona görə bir az tormuzla.

Sənəmin üstünü çən, duman almışdı. Elə bilirdi ki, yazına tələşmiş, çiçəklərini vaxtsız açdırmışdı. İlk şaxtada hər şeyini itirə bilər. Rəfiqələrinin sözlerinin də gümüşü qirovuna çəkilmişdi.

- Deyəsən, Solmazın arxasına atdığı gül dəstəsini hamımızdan bərk sıçrayıb bu bacılıq tutacaq.

- Həmin gül çələngini də böyründəkinin - Əlişin boynuna salacaq.

... Sonra bəylə gəlinin arxasında tay-tuşlarının yadigar şəkil çəkdirməsi başladı. Solmaz qızları, Maqsud oğlanları qardaşlığı ilə yaxından tanış edirdi. Əslində, Əliş Ceyrançöldə nəzərə carpmayan, gözə dəyməyən bir həyat keçirmişdi (orta məktəbi də rayon mərkəzində deyil, ona uzanıb, calanmış Ağköynək kəndində bitmişdi). Əlişgilin balaca bağçası uzanıb Ağköynəyin tut bağına calandığında rəhmətlik atası deyərdi:

- Bir ayağımız Ağköynəkdə, o birisi Ceyrançöldədi. Qorxuram Əli aşından da olaq, Vəli aşından da.

Həmin tanışlıq Əli (Ağköynək) aşından doyunca dadmış Əliyi bu dəfə Vəli (Ceyrançöll) aşıyla feyziyab edirdi. Növbə içi Sənəm qarışiq üç rəfiqəyə çatdı. Məhi də fürsət tapıb özünü onlara qoşduğundan Sənəmin yeri Əlişin başının üstü oldu. Maqsud növbəti məlumatları üçün atasının yanına çağrıldıqından tanışlığı Solmaz eyleyirdi. Axır növbə Sənəmə çatdı. Nəhayət ki, Əlişlə Sənəm gələcəklərinin nəhəng uçurumu qarşısında bir-biriylə göz-gözə gələ bildi.

-Bu da Daşsalahlının məşhur Hajanlılar nəslindən Aşırı gözəli Sənəm. Birdən vurulub - eyleyərsən, özünü gözlə, aşırılar başqalarına korlarını, şillərini də vermir. Üstünə bütün şənnik toplu-tüfəngli gələr!

Əlişə elə gəldi ki, qarşısındaki qız özünün yaşı qədərki baharların gül-çiçəklərindən yaranıb və ətrafına onların ətrinə rahiyyəsini saçır. Sənəmə elə gəldi ki, bu oğlan nə vaxtsa ona doğru səyahətə çıxmaga başlayıb, indi gəlib yetişib.

Elə sözləri də həmin ovqat üstə səsləndi:

-Xoş gördük...

Əliş də özünü itirib, qızın sözlərinin əks-sədasını verdi. Masabəyi Ceyrançöllərini bir araya gətirmək istədi.

-İndi ata-anaların göz bəbəkləri Ceyrançöllərini, Solmazın rəfiqələri rəqsə çıxır.

Cavanlarımız gözlərini dörd eyləsin, bəyimiz Maqsudun sağ əli də başlarına olsun.

Ceyrançöllərini ortaçıda bu həndəvərin çiçək butalarına çevrildilər. Onlar bəylə gəlini ortaçıga çəkdilər. Sənəmlə rəfiqəsinin biri gözlənilmədən qardaşlığı, bacılığı da ortaçıya çıxardı. Sənəmin düzə-düzə Əlişin qənşərinə gəlməsi oğlan qarışiq məclis əhli üçün də gözlənilməz oldu. Bacılıq həmin dəvətdən daralan kimi oldu. Əliş ilk məhəbbətinə addımlarını rəqsə atan Ceyrançöllün, bəlkə də, birinci cavanına çevrildi.

Nəhəngləşib, nəhəngləşib "dəvəyə döndü". Dəvə oynayanda da qar yağışmış deyirlər.

Yayın qədəmlərini yeni atdığı günlərdə Əlişin qar yağışı başladı. Lopalopala qar dənələri əvvəl-əvvəl Əlisin tellərinə, sonra ətrafindakı imarətlərin

kölgəsində qalmış miskin evlərinə, ordan da aşib anasının baxtına qonmağa başladı.

Kaş axırıcı oyun havası bir az da uzanayıdı, Əliş Sənəmin ilk məhəbbət müjdəli gözlərinə bir az artıq baxa biləydi. Sağdışliğinə qayib ömrünün ən solaxay kəlmələrini eşitməyəydi. Bacılıqla anası qızına yaxınlaşıb nə söyləsə yaxşıydı, həm də üç-dörd addimlıqdakı qulaqların mənzilinə çatacaq tonla:

-Deyəsen, küçüyümüzü hələ xaltalamamışan. Hajan baban deyərdi ki, yetimlərin soncuğu çörək verənlərini tutur.

Əvvəl əynindəki pencək, sonra toy meydani, lap sonra da bütün dünya Əlişə dar gəldi. Utanmasayıd bir zamanki kimi bu dəfə də lütlənin ikinci qaçışına başlardı. Həm də bu dəfə Ceyrançölün bir başqa küçəsindən deyil, onun özündən anasıyla uzaqlaşardı.

Əliş uşaqlığının ən böyük sıxıntısından öz ağılla qurtarıb yüngülləşə bilmişdi. İndi isə öz gəncliyinin ən böyük sıxıntısının məngənəsində qalmışdı. Bütün varlığı ilə bundan bir çıxış yolu axtarındı. Yox, o bəyin bağışladığı parıltılı libasdan ilan kimi qabiq qoymaqla xilas ola bilməzdi.

Bu qaçış ağıllı və tədbirli şəkildə baş tutmalı idi. Həm də heç kəsin xətrinə dəyiilməməliydi. İncəliklə edildiyindən ətrafindakı bir-iki nəfər də başa düşüb, üstünü vurmamalıydı.

Bu yaşına kimi Əliş bəsit bir həyat yaşamışdı. Böyük həyatasa, gözünü yeni-yeni açmağa, ayaqlarını təzə-təzə atmağa başlamışdı.

Əliş günlərin bir günü pəncərələri yarıyacan pərdəli balaca evlərində sixilmişdi.

Ceyrançöl varlılarının pəncərələri dəmir barmaqlıqlarla qalalanmış evlərini gözü önünə gətirib yüngülləşmişdi. Elə bilməşdi ki, həmin evlərin adamları özlərini həbsxanada hesab eyləyib daha çox təngnəfəs olurlar. Əliş meylini bağ-baxçaya, ağaclarla salmış, onların məhsulunu da bazara çıxarmağa başlamışdı. Üstəlik, yaşıdları kinoya gedəndə o, kinoteatr qarşısında alma satmaqdan da çəkinməmişdi. Sonra, qəribədir ki, Ceyrançöl özü də yeniyetməyə dar gəlməyə başladı və yolunu qəsəbə kənarına saldı. Bax, beləcə, bütün fəsillərdə Əliş adlı bir uşağın, yeniyetmənin təbiət qucağına yürüşləri çiçəklər, ağaclar, quşlarla görüşləri başladı.

Qızın onun boynuna xalta salacağından qorxan kimi ordan uzaqlaşmağa çalışdı, amma canını dişinə tutub toyun qurtarmasını gözləməyinin vacibliyini anladı. Yeganə güc yeri gizlিচе nəzər saldığı Sənəm idi. Qardaşlığın bütün qayda-qanunlarına əməl etməklə xaltalanmaqdan canını qurtardı. Özünü paltarını dəyişdiyi otağa verdi. Soyunduqlarını özü ilə aparmaq istədi, tapa bilmədi. Maqsudun xalası axtarışına son qoydu:

-Olmaya köhnə əyin-başını axtarırsan?

-Hə, ciblərində kağız-kuğuzum vardi.

-Onda işıq gözüne gələrsən, bacım onları bostanımızdakı ağaca taxdırı...

... Gün doğmamış nələr doğular, - deyiblər. Bu yer küresinə daraşmış insanlar gecələr uyuyarkən başları üstündəki ulduzlardan (hərəsinin özünükündən) yağışlar yağır.

Sonralar dəfələrlə bəxtini, iqbəlini yamanlayan yaxşılıqları əlindən almış, bunu da bəxt ulduzundan görüb, ona gülə atmaq istəmiş Əliş həmin gecə bəlkə də qəflət yuxusuna getmişdi. Ona görə də bəxtin ulduz yağmurundan xəbərsiz olmuşdu. Övladlarını tam ərsəyə çatdırana kimi onların kürəklərinə ata-ana gözləri dikilir (Vəliş kişi rəhmətlik olanda Əlişə anası dörd gözlə baxası olmuşdu). Bu mənzil boyu göylər də, ana gözləri də hey ağlayır, gülür, Əliş anası oğlunu yuxuya verən kimi yeni əyin-başının döş cibini yoxlamışdı. Orda dağdağan çöpü görməyəndə az qala köksüz ağaç kimi qurumuşdu.

Həmin gecə bir cüt ana gözü gecənin açıq qalmış dərd pəncərəsinə dönmüşdü. Analar üreklerini gecələrin xəlvətində boşaldır çox vaxt. Elə ana torpağın özü də elədir. Onun da dərdi-səri gecələrdən süzülüb səhəri güllərin yanağında şəhə çevrilir. Gözləri nəm çəkmiş, şəhli çıçeyə dönmüş ana obaşdan özünü bağçalarına verib ahını daqlara, daşlara uçurmaq istədi. Bağın ayağındakı günəbaxan əkdiyi yerdə gördüyü mənzərə ayağının altından yeri, başının üstündən göyü qaçıran kimi oldu. Oğlu təzə kostyumunu nə müddətdi çilpaq qalmış ağaca keçirib quşqorxudana çevirmişdi. Oğlunun obaşdan bənövşə yiğdiyi yerlərə qus kimi uçduğunu başa düşdü. Adətən sıxıntılı günlərində Əliş üzü Qarabulaq tərəfə baxlığını səyirdirdi. Anaya görə dünənki dügün oğul balasının ən əziz günü, onun bir su sonasına uzanan yolu olmalı idi. Həmin paltarın içində Əlişini görməməyi arvadın ürəyinə qor doldurdu, nə edəcəyini bilmədi. Evə getirib ütüləmək fikrinə də düşmədi. Onu oğul misallı bir quş yuvası hesab elədi. Həmin quş bir azdan geri uçub onun içinə qonmalı idi.

Əliş günorta üstü toy evinə getməli idi. Toyun davamında, bəylə gəlinin üzə çıxdı məclisində qardaşlığın iştirakı vacib idi. Amma arxasında qoyub getdiyi bir aləmdən ayrılmak oğlana çətin gəlirdi. Bunu da uşaqlıq dünyası, yeniyetməlik meydani hesab elədiyi yerlərin ciğiri başına çatlığında duymuşdu. Özündən asılı olmayaraq dayanmış, ayaqqablarını çıxarmışdı. Təbiətin yazla yay arasındakı çağında Ceyrançöllə doğma çöl arasında ona ayaq saxladan, onu ayaqyalın eləyən varlığına illərcə yağımış, hopmuş günlərin yaratdığı hissələr səbəb olmuşdu. Həm də həmin görüsə (ayaqla təmasa, torpaqla salama) bir az da gecikdiyini anladı. Onu da başa düşdü ki, uşaqları bənövşə eşqiyle ciğirlərin sapına düzən yazların ən böyük mükafatı onların əllərini güllə, çıçəklə, ayaqlarını torpaqla görüşdürməsidi. Təbiət yam-yasılına büründükçə adamlar əyin-başını yüngülləşdirir, silkinib qışlarının birindən də cixırlar. Əlcəksiz əllər çıçəklərlə, yalın ayaqlar torpaqla təpişir.

Tələbəlik ömrünə Əliş quş kimi köcdüyündən, nələrdən əlinin üzüldüyünü doğma yurd-yuvada apaydın görmüş, bir anlıq düşüncələrə dalmışdı. Həmin an hərdən şəhərdə sıxılında, zaman əynində dar paltara çevriləndə özünü şəhər kənarına vurmağın səbəbini anlamışdı. Müsəllim baba düz deyirmiş, şəhər adamının hamısı ətrafların hərəsi bir dərəsindən gəlmədi, ona görə də oralarda hər birinin ağızından bir avaz gəlir (düzdü, bunlarlı öz tərəfinin adamlarıyla durub-oturmasına görə söyləmişdi). Əlişin ağılnasa bu dəfə başqa şey gəlmışdı. Həmin o, hər dərədən şəhərə təşrif getirənlər də arxalarında qoyduqları təbii mənzərələrə boyanmaqdan boyunları əyri bitir. Həmin əyrilik də şəhərə alışdıqları sonrası düzəlir. Şəhərdəki mənzərələr lap dənizin qonşuluğundakı parkda əsl mənzərələrin şəkli kimi bir şeydir. Elə Xəzərin özü uzaqlarda daşlara, qayalıqlara çırpıldıği, yerlərdə dəniz ömrünü yaşayır. Bakının qonşuluğunda əsrin yarı-yarasığı ilə bəzənib-düzənib Xəzər şəkli çəkdirir. Şəhərdəki təbiət mənzərələrini də bu, hər dərədən gələnlər arxalarında qoyduğu yerlərdəkinə uyğun yaratmış, onlara baxıb təskinlik tapmaq istəmişlər. Əliş buralarda təbiətin bir parçasına dönüb toy evinə qayitmaq istəmirdi. Amma ən son səfərində gözəllik sərgisi bildiyi yerlər oğlan üçün hər qarışında bir əsrarəngizlik də bitirmişdi. Bu da Əliş üçün sanki təbiətin nəyi varsa ondan (otundan, gülündən, çıçeyindən, bulağından, bütün al-yaşılığından) yaranmış bir varlığın bənövşəvari süzülən, nərgizsayağı gülən bir qızın gözləri idi. Toyda məhəbbət nəməri kimi aldığı baxışlar...

Elə bil müjdəsini xeyli vaxt əvvəl getirmiş quşlar Əlişi də yada saldı. O həndəvərin meydanına gecikmiş varlığına da öz müjdəsini vermək istədilər:

Bu gün həmin bostan qarovulçusunun yanına qayıtdı. Ağaca keçirdiklərini çıxardı:

- İndi də icazə verin bir az da mən quşqorxudana dönüm. Oradakıların çoxu çalağan kimi şeydi. Bircə göyərçin Sənəmdən başqa. Soyundugeyindisindən birçə bu quru ağacların və özünün quru canının xəbərdar olduğunu hesab elədi. Ancaq əlini döş cibinə saldıqda dağdağan çöpünü gördükdə quruyb qaldı. Nəyə görəse anasının əlinin, ayağının gömgöy damarlarını gözünün önünə gətirdi: analardan gizli bir şey ola bilməz. Yer üzünün hər şeydən agah ilahi varlıqları analardı. Onların bütün varlıqları övladlarını hər yerdə görə bilən gözdür. Bu gözdən heç yana qaçmaq olmaz, heç lazım da deyil. Onları övladları həyatda atdıqları addimlarla ancaq və ancaq güldürməlidir. Onların ürəklərindən məcralarını götürən çayları bədənlərinin üzə çıxan gömgöy damarlarıdı. O gözləri güldürməyəndə həmin məcralardan göz yaşları axmağa başlayı...

Anası ona xeyir-duasını dağdağan çöpləri ilə verirdi. Övlad yolunda getgedə payızına düşən bir qadın xeyir-duası eşidilməsə də oğlunun dörd həndəvərini bəd nəzərlərdən çəpərləyə biləcəyinə inanırdı.

Övladlar ümmanlarına ata-ana sahilləri ilə axır. Ana sahili öz işini görə bilmişdi. Ata sahili çoxdan bir ömrün məzar adlı son səngərinə yatdığından sönmüş vulkana döndüyündən öyüdlərini də gora aparmışdı. Ordan səslənib söyləyə bilməmişdi:

-Adamların görünməyən tərəflərinə getməməyə çalış! O səmtlərin işıqları yanır. Zülmətləriyle, nabələdləri bataqlıqları batırır, quyuları udur.

Əliş toy evinə canlı müqəvvə kimi qədəm basdı. Sənəmin gözləri ilə həmin cəzadan qurtarmaq ümidiylə.

Ən təhlükəli meydanlar, baxışlar bir, dillər başqa şeylər söyləyən yerlərdi. Dünyanın torpaq adlı döşəməsi də bu ikili danişq sahiblərinin dünya boyda bir şahmat taxtasıdır. Onun hər bucağında söz və gözlə döyüşlər gedir. Ölklərinin xanaları üstə diplomatlar, bazarlarının daxılı dalında işbazlar, məhəbbətlərinin butaları üstə aşıqlər hücuma keçir, müdafiə olunurlar.

Baxışlar, səslərini ancaq sahibləri eşitdikləri haylar, harayalar, acı, xoş sözlər, tikanlı, tikansız çıçəklər, parıltılı, parıltısız böcəklər kimi bir şeydi.

Əlişin baxışlarını Sənəm dəfələrlə üzərində hiss eləmişdi. Və ömründə ilk dəfə ürəklərin qoşalüləsinə bənzər gözlərdən atılan baxışlardan diksinməmiş, sıxılmamış və nəhayət, çəkinməyib özü də cavablandırmış, gülümsəmişdi. Həmin vaxta qədər baxışların bəzisi onu gicitkan kimi dalamiş, bəzisi üz-gözünü kölgələndirmiş, bəziləri də sifətində böcəklər kimi yeriməyə başlamışdı.

İlk dəfə bir gəncin baxışlarından darılmamışdı. Sifətinin yazlandığını hiss eləmiş, puçurların, qönçələrin piçiltisini eşidə bilmışdı. O da toy evinə, baharının davamına tələsirdi.

İnsan vərdişləri, insanlığın ağırlı-acılı həyatı boyu qazanılır. İnsanların canına, qanına hopub ömrünü sürür.

Toy meydanında Əliş də, Sənəmi də isti, soyuq, şəfqətli, qərəzli baxışlar gözleyirdi. O baxışlardan odlar, közlər doğulacaqdı. Kimse yandırmaq, kimse gülmək istəyəcəkdi.

Əsl məhəbbətlər, bəlkə də, məcrasını ana bətnindən götürürler. Bulaqlar yeraltı macaralardan sonra yer üstünə çıxıb, axıb qovuşduqları kimi. Bəlkə, tale özü də hələlik baxışları qovuşmuş iki gənci də bir-birinə doğru ünvanlamaq istəmişdi. Onlar lap çoxdan, iməkləyə-iməkləyə, addımlaya-addımlaya, yüyürə-yüyürə bir-birinə doğru yol gəlmışdılər. Və nəhayət, üz-üzə gəlməyi bacarmışdılər.

Həmin gün illər öncəsi səyahətini başlatmış tale səxavətini bir az da artırıb, onları toy evinin qarşısında göz-gözə gətirdi:

-Siz, siz, elə bil (günəşdən gəlmisəz demək istədi).

-Siz də elə bil (səhərə kimi gözünüzü yummamısız demək istədi).

Kəlamları yarımcıq qaldı. Çünkü onlar göz-gözə gələ bilmışdı.

Yox qalmamışdı, onlar sözlərdən gözlərə keçmişdi. Gözlərin içində baxıb danışa bilmək özü məhəbbətinə ilk qədəmlərini atanların yüzdə, mində birində olur bəlkə də. Bu cəhətin özünü həmin yaşıdakıların hünəri, cəsarəti belə adlandırmış olar. İlk gənclikdən həmin vərdişə yiyələnə bilmək bir aydınlıq yolunun yolcusuna dönməkdi bəlkə də... Açıq gözlərin arxasında gizlənmək müşküldü. Gənclərin bir-birlərinin gözünə baxa bilməsi düşəcəkləri ildirimli yolda ilk cəsarətli addımları idi. Bir kimsənin tanışlığına ehtiyac olmadan bir-birlərini görə bildilər. Üreklerinin aynalarında güzgüləndilər. Büyük həyata uçuşları ərefəsində özlərində güc tapdilar.

Sənəm: Mən mütləq Vahidin qarşısına çıxmaliyam. Ona bildirməliyəm ki, biz ayrı-ayrı ulduzlar altda doğulmuşuq. Önce başımız üstəki ulduzlar, sonra bizimki barışa bilməz.

Əliş: Boynum elə indicə bir xaltadan azad oldu. Arxayın oldum ki, onu heç vaxt ora keçirməyəcəyəm. Utanmasaydım toyda bir dəli nərə çəkib qışqırardım ki, nə yaxşı Sənəmlə rastlaşdım!

Tufanqabağı sakitliklərin "qu" sundan qulaq bata bilir sanki. Az qala qarışqaların addım səsləri də eşidir. Təbiət gözəlliyi ilə cilvələnir. Tufansa həmin mizanı pozur. Hər şeyin altını üstünə çevirir.

İki gənc də az-maz fürsət tapıb ömürlərinin tufanqabağı sakitliyinin içində düşmüşdü.

Ömür-gün uçuşuna qanadları bir az da bərkimiş Sənəmin qu gözəlliyi dərya çalxalandırır, sal batırırı.

Əlişə elə gəlirdi ki, birinci dəfədir o, doğma meydanda baharı tək qarşılayır. Həmin yazın qaranquşları, bənövşələri ona bir tək ona sevgi müjdəsi yetirir...

Tufanqabağı kiçik bir möhlətdə bir yaz ovqatıyla gözlərdən sözlərə keçilə bildi:

-Siz harda oxuyursuz?

-Gənce Pedaqoji Universitetində.

-Demək müəllimə qarşısındayıq!

-Əslində həkim olmaq istəyirdim, oranın biologiya fakültəsinə düşdüm. Ancaq mütləq arzuma çatacağam! Çünkü bu, həm də Nənəqız nənəmin vəsiyyətidir. Ələcsiz xəstəliyə yaxalanandan məni böyründə oturdub deyirdi: Bu pəhlivan kimi Mahmud, Pənah, Fazıl doxdurlarımız qarayara nədir ki, o azarı badalaqlayıb yixa bilmir. Sən özün həkim ol, çünkü indidən əlin sayalıdı. Hər məni ovxalayanda ağrım-acım azalır. Sən mütləq xəstələrin bürüşүünüń aça biləcəksən.

-Mən də bəxtiqara dostum Ramizdən sonra hüquqşunas olmayı qərarlaşdırırdım.

-Olmuya bizim qonşumuz Farizə xalanın oğlunu deyirsiz?

-Ramizlə bərabər oxuyurduq. Onu şəhər məktəbindən çıxardandan sonra Ağköynəyə gəlmışdı. Elə bil tale mənə bir qardaş göndəmişdi. Hələ onun qədər tamam-kamal şagirdə rast gəlməmişdim. Əşrəf müəllim məsələni taxtaya yazanda beynində həll edib cavabını deyirdi. Nəğmə dərsində ondan məlahətli oxuyan tapılmırıldı. Biz onunla Kar qaya tərəfdəki bir palid ağacı altında qardaşlıq düşmüşdük. Onu tutub türməyə göndərəndə, həmin ağacın altına özümü verib, o qədər ağladım ki... Özümə

də söz verdim ki, mütləq hüquqşunas olacağam, ramizlərin heç nədən yol kənarına çıxarılmasına yol verməyəcəyəm.

-Demək, müstəntiq olmaq istəyirsiz?

-Yox, mən hüquq nəzəriyyəsi ilə məşgül olmaq, insan müdafiəcisinə dönmək, əsl hüquq sisteminin mübarizlərinin cərgəsinə qarışmaq istəyirəm.

... Onlar toy evinə ürəklərini rahatlayan xoş bir ovqatla girdilər. Ürəklərinin dərinliyində öz məhəbbətlərinin qıgilcımları ilə... Həmin qıgilcımların gözlərindən saçılılığından xəbərsiz.

Sənəmlə Əlişi bərabər görəndə çoxlarının üstünə su ələndi. Ən coxsa, bacılığı həmin ələnmədən tezcə qurulanıb, Əlişi Sənəmdən qorumağı qərarlaşdırıldı. Qigilcımlar da alov güvələridi. Düşdükleri yeri yeyə bilir. Sənəmlə Əlişin gözlərindəki qıgilcımlar çoxunun ovqatına güvə kimi düşmüşdü. Maqsud həmin güvə yürüşünün qarşısını almağa çalışdı.

Hələ də görünməz cazibədən qopa bilməyib yanaşı dayanan Sənəmlə Əliş arasında ilk qaratikan koluna da bəyin özü çevrildi. Onu him-cimlə qızdan ayırdı.

-Deyəsən, başına at təpib...

Əliş, toy adətinin hansınısa pozduğunu düşündü.

- Şeytanla çiling-ağac oynayırsan. O qız Vahidin nişanlısı kimi şeydi.

Xəbər tutan kimi cin atının qabağını mən qardaşın da kəsəmməz.

- Zəhmət çək, o biri qızların da nişanlıların adını sadala. Heç kəsi cin atına mindirməyib, deyikli olmayı yanlayım.

- Onda gözünü dörd açıb Şəlaləni marıtlı, bilmirəm bu adamlar niyə pirinə təpik atır, varlı-karlı bir ocağın tək balası, Ceyrançöl gözəli böyründə qala-qala əlini oda, ocağa soxur?

- Solmazın bacılığının əlindəkindən xoşlanmadım. Özümü qorumaq istədim.

- Əlindəki nə olan şeydi?

-Boynuma xalta salmaq istəyirdi.

Həmin kəlamlar Maqsudun da qulağına çatmışdı. Amma Əliş kimi lüt bir ailənin oğlunun bundan daralacağını düşünməmişdi.

- Səni də sağ olasan. Deyirsən qızın bir işvə, nazi da olmasın... Axır ki, el gözündən el sözüne dönmə, özünü yiğisidir...

Sənəmin anasının da toy paltarında, demə, güvə izi varmış. O da qızını iki daşın arasında yanlayıb, başlaya biləcək yanğına su səpmək istəmişdi:

- Bu yetimlə qoşa alabaxtalıq nə deməkdi, a Sənəm? Sözünün kəsildiyini olmuya sırga kimi salıb itirmsən?

-Evdə bu barədə danışarıq.

Ən əhatəli, tükənib-bitməyən tamaşa insanlığın dramıdır. Kimin tərəfindən yazıldığı (və ya qələmə alınmadığı) bilinməyən, cümlə xilqətin rol aldığı həmin tamaşa davam etməyindəydi.

Bəlkə də, həmin gün Sənəm də, Əliş də öncədən yazılmış rollarına görə hərəkət eylədirilər. Bir-birlərinə doğru addımlarını bir az da sürətləndirdilər. Gənclərin - Maqsudla Solmazın dövrəsində yan-yanə oturdular. Çaylar özlərini qayalardan atanda şəlaləyə çevirilir. Şəlalə Əlişle Sənəmə baxdıqca ləpələnir, dalgalanır, özünü qayalardan atıb şəlaləyə çevrilmək istəyirdi.

Əliş Sənəmi taleyinin qarşısına çıxardığını düşünüb, nəhayət, içiñə düşdüyü bir dönyanın əzabkeşliyindən qurtardığını düşünürdü. Özünü dərk elə-yəndən kasıb bir ailənin madar balası kimi özünə baxa biləndən sonra Əliş həyatın ona da əzab və əziyyət üçün verildiyini anlamışdı. Başa düşmüştü ki, həyatın üzü sərt küləklərinə, soyuq axarlarına qarşı gedən, üzən böyük bir ordunun sıra nəfərlərindəndir... Həyatda ona yeganə güc verən kənar-

dan gizli-gizli göz qoyduğu anası olmuşdu. Bu, ən böyük bayramını oğlunu xoşbəxt görəcəyi günü hesab eyləyən, yalnız və yalnız həmin əziz gün üçün çalışıb-çapalayan varlığı o mütləq niyyətinə çatdırılmalı idi. Elə ona görə də yeniyetməliyindən (yəni, özünü görə bilib, dərk eləməyə çalışandan) mə-həbbət dağarcığına dönüb də üzü tufanlara, axarlara yolçuluğunu başlama-ğa hazırlaşmışdı. Adamlar ömürləri boyu boyu boy-buxunlarının, var-yoxlarının bici-imi ilə yüzlərlə, minlərlə əyin-baş dəyişirlər (Təəssüf ki, Əliş kimi üzü tufa-na, axara ordunun bu sıradan da bəxti gətirmir, yəni onlarındakı əsasən, çil-paqlıqlarını gizlədir). Amma cümlə bəndənin altdan geyindiyi (varlığına biçil-miş) dəyişməz bir libas da olur. Qumaşı hər insanın hissiyatından olan hə-min paltarı bir başqası adamlara nə geyindirə, nə də varlığından çıxara bilir. Əliş uşaqlıqdan əyninə qara rəngə meyilli alt paltarı geyinmişdi. O, anası ug-rundakı mübarizəsində varlığına sarılmış həmin əyin-başını da dəyişməyə çalışırı. Çünkü dünyanın qurusu və suyunda başladığı çətin bir yolçuluqda həmin libas ona bir adamlıq ümidsizlik kamerasına çəvrilirdi. Hərdən-birdən də, əsasən də qürub çağları, daraldıqca daralır, saraldıqca saralır, bir yeni-yetməni də qaraldır, həm də saraldırı. Belə anlarında içiñə düşdüyü dünya ona göz gözü görməyən, çənli-dumanlı, naməlum bir yer kimi görünürdü. Həmin anlarda Ceyrançölün ən miskin çayxanasında saz çalan, ən miskin aşağı Abuzərin kal səsini eşidirdi: Ay duman, gəl get bu dağlardan.

Elə bilirdi ki, Aşıq Abuzərin də başı bəladadır, bu dəqiqə bir sərxoş peyda olub, sazını kişinin başında sindiracaq. Onu və özünü xilas eləmək üçün aşıqlar dəstəsini Koroğlu dəliləri kimi bu həndəvərə yiğmaq istəyirdi. Həm də arzulayırdı ki, onlar Abuzər kimi gözünü yumub yazıq-yazıq, az qala mələməsin. Gözlərini dörd açıb, sazlarını əmuda döndərsinlər. Həm də Kərəmi üstə yana-yana deyil, Misri üstü cövlana gəlib oxusunlar. Heç oxumasınlar da, dəli nərə çəksinlər, hay-harayları bütün dünyani tutsun - həm də sözleri də dəyişib, amiranə oxusunlar:

Ay duman, gəl get bu dünyadan.

Adamların bədənlərində döymələr də olur. Həmin uyğun, əcayib-qəraib rəmzlərin köməyiylə də tufanlara və axarlara qarşı getmək istəyirlər. Əliş belələrindən xoşlanmırı. Bədənlərə döyülmüş ilanları, çayanları adamların əngəli sayırdı. Əsl döyməni alınlardakı yazıları hesab edirdi. Hər dəfə ticarət idarəsinin anbarına çəvrilmiş Şah Abbas məscidinin yanından keçəndə ürəyindən keçirirdi: Ey böyük yaradan, əger varsansa (bütün dostları kimi, həmin yanında o da tərəddüdə idi. Məktəbdə onlara həmin böyük varlığın yoxluğundan dərs keçilirdi), bunlara qüdrətini göstər. Günahkar bəndələri Şah Abbasın qılıncının ağızına ver...

Ən çox da öz narahatlığını səmanın güzgüsündə böyük yaradana bir ya-zıqlıq mənzərəsi kimi göstərmək istəyirdi: Nə olaydı, Əliş adlı bir bəndənin alının yazısı ecdadlarının suçu-günahına görə yazılmayıdy. Axi, Əliş kimiləri onların nə tutduğu, nəyi unutduğundan bixəbər olur. Atamı ağacdan yıxbı, murazını gözündə qoydun. Yazıq özü də hey deyirdi ki, uşaqlıqda üç-dörd pişik balasını, miyıldاشıb yuxusunu qaçırmışınlar deyə, Poylu çayına atmışdı. İndi, heç olmazsa anam yazığa baxıb insaf eylə! Özümə görə qorxmuram, o yazıq bəndəyə görə hürkürəm. Bu həm də bir nəslin irəliyə bir addımı olacaq.

Əlişlə Sənəmin ayaqaçıdı günü bir-birinə yaxınlaşması onları bir-iki nəfər-dən uzaqlaşdırıldı. Maqsudla Solmazın quraşdırımaq istədikləri sevdadan əlləri üzüldü, dodaqları bütüldü:

- Pirinə təpik atmaq buna deyərlər. Gül kimi qız tapmışdıq, özünü korluğa vurdu.

- Buna deyərlər bağa çanağından çıxıb, çanağını bəyənmədi. Düş görüm indi Vahidin əlinə. Sənə elə turşulu aş yedizdirsin ki...

Həmin gün Sənəmlə Əlişin bərabər addımladığı bir yol, əlüstü bundan xəbər tutan Vahidə özü uzunluqda dağ çəkdi.

Həmin təklifi, bəlkə də, Əlişin dodaqlarıyla qəzavü-qədər söylədi:

- Olarmı sizi evinizə mən ötürüm?

- Niyə də olmasın...

Bir vaxt bu yolu Əliş lüt-ətcəbala keçib, özünü evlərinə çatdırmışdı. İndi tale ona soyunduqlarını artıqlaması ilə geyinmək imkanı verirdi. Həm də bu yol bir gəncin ömrünə nəqş olunacaq məhəbbət yürüşünə dönəcəkdi.

Həmin gün, həmin gənc ömrünün-gününün ən uca zirvəsində idi. Birinci dəfə idi özündən aşağıda, içində düşdüyü dünyanın evlərini balaca quş yuvaları kimi gördü. Həmin nöqtədən adamları da yuvalarına dən daşıyan qarışqalara bənzəirdi.

Əliş fəth edə bildiyi zirvədən bütün dünyaya hayqırmaq isrəyirdi:

-Eşidin, bilin, gözünüzü dörd açıb görün, mən Sənəm adlı bir qızı sevirem, onun eşqiylə zirvələrə yüksələcəyəm. Dağ başından, insan əli dəyməmiş çiçəklər gətirəcəyəm.

İlk məhəbbətlərdən ayrılıq qoxusu gəlir. Onlar, özlərini böyük yola çatdırmaq istəyən, çənə, dumana düşüb, azib qalan yolçulara bənzəyir. Hər ikisi də nə həmin qoxunu duymağı, nə də cığırlarının dumana düşməsini istəyirdi. İlk eşqlərinin burunlarına gəlmək istəyən bənövşə qoxusunu doyunca sinələrinə çəkmək, cığırlarını əsl məhəbbətə uzanan yola calamaq istəyirdilər. İçində düşdükleri səadəti əllərindən quş kimi uçurmamağa çalışırdılar.

-Sizin ev buralara yaxın yerde olmalıdır.

-Ağköynəyin Ceyrançölə bitişikliyini bilirsən. Qəsəbənin uşaq bağçası ilə kendimizin arasında tut bağlı var. Həmin bağın o başında da, bizlər Qazaxıstanda yaşayanda uşaq bağçasına çevrilmiş dədə-baba ocağıımızdı. Tut bağının içiylə kəsə yol var. İstəsən, gedib görərsən...

Alışan söhbətiyle yollarına körpü salmaq istəyirdi:

-Bu ağaclar get-gedə seyrəlir. Biz yeni köçəndə onları xalxala salılmış qoyun-quzuya bənzədirdim. Yerində görmədiklərimin qaçıb sürüyə qoşulduğunu zənn edirdim.

-Hüquqşunas kimi fikirləşmirsən. Onları baltalayan cinayətkarlara göz yumursan.

-İndi tamam başqa cür fikirləşirəm. Elə bilirəm ki, burda onlar ağaclar xalxlındadırlar. İmkən düşən kimi darıxdıqları meşəyə qaçıb, ağacların cərgəsinə qoşulurlar.

-Yenə cinayətkarlar kənardə qaldı.

-Ceyrançölə daha barama saxlamırlar. Bu bağ, əslində, ipək qurdularına yem üçün salınıb. Həmin təsərrüfatı ləğv eləməklə baramaların da, tut ağaclarının da ölüm hökmünü veriblər. Açılası olsa, həmin qərarı verənlərə cinayət işi açılmalıdır.

Alış evlərini Sənəmə kənardan göstərə bildi. Qız içəri girmək istəmədi.

-Onda heç olmazsa bir dəqiqə məni gözlə...

İçəri girməyiylə bir dəstə qızılıgullə dönməsi bir oldu. Çiçəklərin rəngi qızın yanaqlarına köcdü.

Alışgilin evinə qədər onlar bənövşə ətrini sinələrinə çəkə-çəkə gəlmisdir. Qəsəbənin baş küçəsindən Sənəmgilin dəbdəbəli mülkünə qədər qızılıgulun həm rənginə, həm ətrinə bata-bata yollandılar. Qızı ötürəndən sonra Alışan özünü Ağköynək üstəki bir yamacə verdi. Uzanıb mavi səmaya

baxmağa, yerlə göy arasında bir bəxtiyarlıq dağarcığına çevrilməyə başladı. Goy üzündə ağ göyərçinlər onun sevincinin rəmzinə çevrilmişdi. Alışan bunun tufanqabağı bir sakitlik olduğundan xəbərsiz idi...

Milis rəisi atası, Vahidə bazarın sahə müvəkkilini, bir növ, mühafizəçi təyin etmişdi. Axşamüstü'lər bazara baş çəkib Biaklı Kabıdan haqqını almağıyla bu adam öz vəzifə borcunu yerinə yetirmiş hesab edirdi. Hər dəfə də bazar müdirlərinin blişləri altdan eyni kəlmələr çıxırdı:

-Bu Bəkirin rəisin oğluna tulalıq etdiyindən, görünür, özünün xəbəri yoxdur. Vahid onun gün ərzində birçə xaltasını eksik edir.

Vahid Sənəmin Alışanla Ceyrançölün baş küçəsindən sevgililər kimi keçdiyindən xəbər tutan kimi tulasıyla "ovçuluğuna" başladı.

-A Bəkir, səni kimi oğruyla oğru, doğruyla doğru bir dostu olanın da heç bostanını daşlayarılar mı?

-Nə olub, dərdiş, ulduz istə, qoparıb gətirim!

Vahid yaxşı bilirdi ki, atasını işdən çıxarsalar, bu kəmfürsət adamdan, göyün ulduzu o yana, qışın buzunu da ala bilməz. Xidmətləri də paqonundakı ulduzları artırmaq xatırınə idi.

-Ulduz qoy göyündə qalsın, yerdə birinin əncamını çəkmək lazımdı...

-Adını de, Topbaşı, Qəqənini, Atoğrusunu üstünə salım, xird-xuruş eləsinlər...

-Dediymə arvad xaylağıdı, bostanımı daşlayan yetimidi. Anası sənin bazarından qazanıb, yetimini qudurdub...

-Olmuya Fizzəni deyirsən? Ola ki, onun oğlu türməlik olub.

-Yox, Fizzənin o biri tayı, o biri süpürgəçinimi, göy-göyərti satanını deyirəm...

-Olmuya Əsməri deyirsən?

-Oğlu Alışan aylılığına salıb, mənim armuduma gözünü tikib.

-Sən allah, bir az mətləbi xirdala, hələlik bir şey qanmiram. O gəlin başısaşağı, zəhmətkeş, öz tükü üstə dolananın biridi. Həm də Cavad ağanın qızıdı...

-Bir az da uzatsan özünə yaxın qohum çıxardacaqsan. Ağköynəklə Qarappaq qohum-əqrabası. Onun hüquqda oxuyan oğlu Sənəmə vurulub. Dünən də evlərinə qədər ötürüb.

-Alışan tərbiyeli oğlandı, öyüd-nəsihət verdirərik, dəli sevdasından əl çəkər...

-Demək, anası vasitəsiylə ona göz dağı çəkdirməkdən vaz keçək...

-Məncə, o nəslə dəyib-dolaşmasaq yaxşı olar. Həmin ocağın Şahniyari da, Şahüseyni də, ən fağırları Bala Məmmədyarı da, yeri gələndə, əllərini qana batırıblar.

-Demək, səndən bir iş çıxmadi. Onda kişiyə deyərəm, bazara başqa qırmızı papaqlı qoyar, o da qırmızı qulluğunda durar.

Ağzından bazar kimi quyruğun çıxacağından qorxub, Bəkir boynunu boyunduruğunuñ altına verdi.

...Həmin gün Biaklı Kabı Borçalıya, qohumlarının birinin toyuna getmişdi. Yoxsa bəlkə də bigının altıyla hər dəfə tula adlandırdığı adamın kəmfürsətliyinin qarşısını alar, Əsməri qurtarmaq üçün saqqalını işə salıb sözünü keçirə bilərdi.

Milis rəisi daxili əmr vermişdi: Bazardan xırda möhtəkirlər, alverçilər yiğisdirilib cəzalandırılsın.

İçində Əsmər də olan xırdavat, göy-göyərti satanları məhkəməyə gətirib on beş sutkayla cəzalandırıldılar. Məhkəmə sədri Əsmərlə abyaşıl İbrahimin cəzasını yüngülləşdirmək istədi:

-Bu arvad xaylağını niyə kişilənib qabağınızı salmısız? O, qəpik-qəpik pul döşürüb usaq oxutdurur.

Əlüstü qulağına piçildayan, "möhtəkirliklə mübarizə" oyununun onun üçün qurulduğunu başa salan oldu.

-Onda bu abyaşılı cərmələyib buraxaq - Ceyrançölün düz sözünü Dəli Zamanla o danişir, sözünü dərzi Fazıl kimi yüz ölçüb, birbicmir. Zuyunun səsini yoxsa keçiləri qayalara dırmaşana kimi kəsə bilməyəcəyik. Vahidin tulasıyla bərabər qurduğu tamaşanın faciə ilə nəticələndiyini aqlına gətirməmişdi. Demək, onun ikinci hissəsi Ceyrançöl kimi öz tükü üstə dolanan qəsəbələrinin birinin yuyulub-təmizlənməyən ləkəsinə çevrilə bilərmiş. Əsməri, guya Biğli Kabinetin hörmətinə, məhkəmə sədrinin minnətinə görə təkadamlıq kameralaya saldılar. Türmə qonşuluğundakı dəlixanada onun üçün bir bəy hazırlamışdilar. Bütün günü odun yardımçıları, su daşıtdırıcıları Ərdəşir adlı xəstəyə Vahidin köhnə kostyumlarından birini geyindirib, guya ki, verdikləri vədi, axır ki, yerinə yetirildilər (Onu evləndirmək vədiylə, xəstəxanaya düşəndən gecə-gündüz işlədirildilər). Düşdüyü vəziyyətin xəcalətindən ürəyi sıxlən Əsmərə türmənin cöngəyə oxşayan sanitarı yenə də Vahidin, tulasının him-cimiyə cöngə dozası sakitləşdirici iynə vurub hayıl-mayıl etmişdi. Həmin hazırlıqdan sonra təzə bəyi "gəlinin yataq otağına" gətirdilər. Arvad tamarzısı Ərdəşir Əsməri basmarlayanda da Xanabad Təyyara him-cim eləyib nikah şəkli çəkdirdilər. Bu dəfə Təyyarın şəkilçəkənindən bayquş oldu. Tut bağının Ağköynək səmtindəki yenicə bədliyinin qara tükünü tökən evin damına qonub başibələli bir nəslin bəxtinə ulamağa başladı. Həmin gün cindir Ceyrançölün bir yanında faciə, bir tərəfində şən tamaşa oynanırdı. Əsmər biçarə qara yuxulara bənzər gerçəkliliklərin pəncəsində çırpınır, çırpınır, ürəyini piy çırığı kimi əridib qurtarırdı.

Təzə bəylə gəlinin qarşısında yaz ağızının çiçəklənmiş bir cüt badam ağacına dönmüş Sənəmlə Alişan müjdələrini bir cüt aq göyərçin kimi uçurmağa hazırlaşındı. Üzləri verəcəkləri xəbərin qızıl lentinə dönmüşdü. Açılışa Alişan başlamalı oldu:

-Ayaqlarınız sayalı oldu, biz də nişanlanmağa qərar verdik...

-Bu gün mən Alişanı ata-anamla tanış edəcəyəm, o da məni anasıyla...

...Ceyrançölün məzə gəzen harınlarını Təyyarın bayquş uçurma bahasına başa gətirdiyi toy dəsgahının şəkilləriylə tanış etdilər. Onlar isti-isti uğundular. Sonradan zurnanın səsini kəsməyəcəyini ağıllarına da gətirmədilər. Cavad ağanın madar balası, həmin yaşına kimi öz tükü üstə dolanıb namusunu qorumuş Əsmər içində aq gününü az gördüyü dünyaya zil qara gözlərini yummalı oldu. Vahidin, tulasının çaldırdığı bir toyla başibələli nəslə yeni bir toy tutuldu...

Əsməri Biğli Kabinetin ağsaqqallığı ilə tanış-biliş kirimişə dəfn etdi. Onların heç biri oğlu Alişanı ana məzarı ilə bir müddət baş-باşa qaldığının səbəbini başa düşmədi. Bir kimsə oğlana dişlərini şaqqıldıdab az qala sədəf qırıntılarına döndərəcək andını eşitmədi: Səni buralıq eləyənlərin oğlun analarını ağladacaq, rahat yatacaqsan anam.

Alişana əhvalatı necə var, elə də anladan tapılmışdı. Bunun tula Bəkir vasitəsiylə Vahidin aldığı intiqam olduğunu başa düşmüştü. Biğli Kabı böyük fəlakətindən sonra dişinin "kəsdiyi" dilindən bir kəlmə çıxmayan, qaramat baslıqca qaralan Alişanı yan otağa çəkib məsləhətini verdi:

-Allahın bir adı da Kərimdi. Oğul, sənə səbrində Allahımızın kərimliyini məsləhət görürəm. Çünkü bir nəsildən qalmış madar balasan. Sən də özünü güdaza versən, bir ocağın çırğını keçirərsən. Məncə, daha burada

qalmağın məsləhət deyil. Evini satıb, böyür-başını da düzəldib şəhərdə sənə bir ev alarıq. Oğlum Mayilla da tanış eləyərəm. O da müstəntiqdir, arxan, köməyin olar. Başını sallayıb məktəbin qurtarar, imkan düşəndə hayifini da alarsan.

Alişan bir kəlmə kəsməyib başını sallamışdı. Bunu Biğli Kabı onun razılığı tərəfə yozmuşdu.

...Vahidlə tulası tamaşalarını davam etdirmək məcburiyyətində qalmışdı. Onun ölümlə qurtaracağının aqlına gətirməyən Bəkirin kürkünə Qarapapağın mal fermalarının bütün birələri dolmuşdu.

-Sənə dedim o nəsillə işiniz olmasın. Döydürüb gözünü qorxudarıq, hər şey vəssalam-şüttəmam olardı.

-Sənə ulduz verdirən mən Vahidin aqlı yoxdu. Onların hamisini paqonqarışq sökdürüb Poylu arxına tullamamış, bir iş də görməlisən.

-Guya quyruq qapı arasından bir işlə çıxacaq?

-Muradına çatmış bəyimizin meyidi Poylu arxından çıxmalıdı. Anasına görə bunu Alişandan görüb qoduqluğa salacaqlar. Orda ha anqırsa da, səsi bir yerə çatmayacaq. Üstəlik, cinayətkar kimi universitetdən də qovulacaq.

Tula Bəkir yüngülləşən kimi olub, mırıltılarını kəşmişdi.

-Axşamüstü Saarifin toyunda olacaq. Dörd yanımızda şahidlərimiz itinə tök olacaq.

Ərdişirin əzrayılı həmin vaxt içirdib, arxa itələsin.

...Alişana Bəkirin, Vahidin toyda olduğu xəbərini şəhərdən anasının dəfninə gəlmış Lal Süleyman verdi (Süleyman deyəcəklərini kağıza yazar, oxuyandan sonra alışqanı ilə yandırır, külünü üfürüb uçururdu). Süleyman Cavad ağanın institutu qurtarandan sonra şəhərli qız alıb orda köçünü salmış qardaşının oğlu idi. Atası, küləftə onlarla sürgünə getməsin deyə, ailəsindən "ayrılmış", divarlarında dolanışacaqlarına yetişəcək bir dövlət gizlətdiyi bir damın altında qoymuşdu. Belə bir fədakarlığı unudan anası onları gözümçüxdə salan bir təhlükəsizlik işçisinin oynaşına çevrilmişdi. Həmin nataraz adam ata evində döyüb işgəncə verdiyi zamanların birində, on yaşlı Süleyman kişinin belindən açıb miz üstə qoyduğu tapançanı götürüb onu odlamağa özündə cəsarət tapmışdı. Ər qarşısında boğazacan günahkar ana (həmin vaxt həmin kişidən boğaz imiş, bəlkə bu bu səbəbdən az iş alacağını da fikirləşibmiş) övlad qarşısında gözükögəli olmamaq üçün hə şeyi boynuna götürmüştü:

-Məni namussuzluğa məcbur etdiyinə görə dözməyib vurdum.

Evləri müsadirə olunmuş, tutduğu əməldən xəstələnib dilini itirən Süleyman uşaq evinə verilmişdi. Bir atanın səsini hökumət, bir oğulunkunu belə bir fəlakət almışdı.

Anası cəza evindən Süleymana yeni qardaş gətirib gəlmişdi. Uşaq evindəki oğluna Moskva ünvanını verib yeddi yaşlı oğlu Əhlimanla doğma şəhərini tərk etmişdi. Anasının verdiyi ünvan, əsgərlikdən sonra bir rus qızıyla evlənib qalmış, alverə başlamış qardaşınınkı idi. Anası demək istədiklərini bir kağıza əyri-üryü xətlə səpələmişdi:

-Pasport alan kimi verdiyim ünvana gələrsən. O vaxta kimi Əlikram mənə ev də almış olar. Öz evimizə yiğişib ailə kimi yaşamağımızı davam etdirərik. Moskvanın həm də əla həkimləri var. Yəqin ki, Süleymanımı müalicə eliyən də tapılar.

Ömrünün ən çətin anında anasının yanına köcməyə hazırlaşlığı zamanda Ceyrançöldən məktub almışdı. Sürgündə vəfat etmiş atası dədə-baba mülkünü sonradan qurduğu ailənin uşaqlarına deyil, Süleymania miras qoymuşdu. Ceyrançöldə qohum-əqrabası, simsarı qalmadığından mülkü

satıb Bakıda özünə mənzil almış, lallar artelində sənət öyrənməyə başlamışdı. Az müddətə əməyini əlləriyinən ətrafdakılara çatdırı bilib, yeni cəmiyyətin üzvlərinin hörmətini qazana bilmüşdi.

Günlərin bir günü Çimkənddəki əmisindən məktub almışdı: Ola bilsin yaxın zamanda (ölümündən sonra demək istəməmişdi) Ceyrançölün Ağköynək kəndinə daşındım. Gözdə-qulaqda ol, oralara köçəsi olsam, tap, bir-birinə həm arxa, həm həyan olun. Atan rəhmətinə gedib. Bizlərə zülm edən dünyadan canını qurtardı. Mənim də bir ayağım gordadı. Əsmərlə sənin də bu fani dünyada bir-birinizdən başqa bir doğmanız yoxdu.

Süleyman əslən Ceyrançölli olan bir lal dostu vasitəsiylə, nəhayət, əmisi qızının Ceyrançölə köcdüyünü öyrənmiş, kənardan-kənara gözü ana-balanın üzərində olmuşdu (Süleyman Allahın bir lal bəndəsi kimi onların qabağına çıxmış istəməmişdi). Bişli Kabı Əsmərə aybaay mükafat adıyla verdiyi pulları Bakıdan, əmioğlusu Süleymandan gəldiyini verdiyi sözə xilaf çıxmamaq üçün, söyləməmişdi.

...Bişli Kabıdan sonra Süleyman əmi nəvəsiyle tək qaldı. Bir xeyli sükutdan sonra sinəsini deşənləri kağıza tökdü:

-Mən bu gündən hər addımında yanında olacam. Ona görə nə fikrin varsa, çəkinmədən anlada bilərsən. Sənin yazmağın lazımlı deyil. Gözümə baxıb söylə, gözlərimiz bizlərin həm də qulaqlarıdır.

Alişan dişlərini bir-birinə sıxmaçı olmuşdu. Sonra da dillənməyib (bəlkə də dillənə bilməyib) o da qələm-kağıza əl atmışdı: O iki həpəndin cəzasını verməsəm, burnumun hər iki deşiyindən anamın verdiyi süd gələr. Bu yazı Süleymani canlandırmış, özünü saxlaya bilməyib əmi nəvesinə sarılmışdı.

Görünür elə gözlədiyi də həmin qərar imiş. Əlini döş cibinə atıb tapança çıxmışdı. Kağıza yenidən yazmalı olmuşdu: Həyat məni də bir vaxt belə bir sinağa çəkmişdi. Anamın hayifini almaq üçün tapançaya əl atmalı olmuşdur. O zaman cəmi on yaşım var idi. Maşallah olsun, sən neçə bayram o yaşından böyüksən. Ona görə müqəddəs intiqamını gözünün altına alıb nə qorx, nə də çəkin. Alişan anasının qatillərinin toyda olduğunu öyrənmişdi. Özünə bərə seçib fürsət gözləmişdi. Nəhayət, toyxana ətrafındakı bağçaya çəkildiklərində hərəkətə başlamışdı. Üzünü birinci Bəkirə tutmuşdu:

-Əvvəl ilanın başı ezməlididi.

Bəkir alının ortasına dəyən güllədən elüstü sərələnmişdi. Vahid içəridə özünü, bayırdan gözünü döyə-döyə nə edəcəyini bilməyib, Alişanın qərarını gözləmişdi:

-Sonrakı növbə ilana ağı verən kərtənkələnindi. Kərtənkələnin başını ezməyəcəm, qoy ömrü boyu sürünen-sürünen qalsın. Sonra Vahidin ayaqlarına yerdə qalan güllələri boşaltmışdı. İlk dəfə qatılıcılara cavan, nifrəti hədsiz-hüdudsuz olduğundan qan tutmamış, ordan Süleymanla danışdıqları yere yollanmışdı.

Alişanın ulu babalarından Şahniyar da, babası Şahüseyn də, atası Məmmədyar da Kor qayada nəfəs dərəndən sonra doğma yerlərdən ayrılmışdı. Tale Alişanı da ora yolunu gözləyən Süleymanın yanına gətirib çıxardı. O da qabaqcadan hazırladığı yazını oğlana uzatdı: Yəqin ki, Ceyrançöl bir-birinə dəyib, Vahidin atası bəndləri-bərələri kəsdirib. Onlar səni Bakı-Tiflis yolunda gözləyirlər. Biz burdan özümüzü Berdə verəcəyik. Ordan Ermenistan üzərindən Moskvaya uçacağıq.

Süleyman işini ehtiyatlı tutubmuş, ona itkin düşmüş lal dostlarından birinin pasportunu getirirlermiş. Moskvada ilk işləri ordakı lalların ən nüfuzlu adamını tapmaları oldu. Həmin adam qohumunun köhnə tanışlarından idi. Demə, Bakı səfərində Süleymanın qonağı olmuş, hörmətlə qarşılanıb, yola

salınmışdı. Onların əllə danışqları başladı. Həmin müddətdə hər ikisi tez-tez dönüb fəlakətindən hələ özünə gəlməmiş Alışana baxırdı. Əllər yenidən işe düşür, tale orkestrinin həmin an, həmin yerdə çaldığı bir ömrün ən qəmli oratoryyasına drijorluq edirdi.

Alışan get-gedə ürəklənir, qoyub gəldiyi həyata boylanmağa çalışırıdı. Onu əvvəlcə lal bir dəlləyin yanına gətirdilər. Pasportdakı şəklini göstərib drijorluqlarını davam etdirdilər.

Dəllək Alışanı bacardığı qədər şəkildəki adamın abırına salmalı idi.

Sonra bir qadın qarşısına çıxardılar. İyirmi beş yaşındakı qadınla da əllər danışdı. Amma onun lal olmadığını Alışan, qız bir müddət lal dilinə ara verib, telefonla danışlığı zaman başa düşdü.

Demə, həmin qadın Alışanın həm müəlliməsi, həm də toybabası olacaqmış: ona lal dili öyrədəcək, həm də Moskvada qeydiyyata düşmək üçün namizəd tapıb evləndirəcəkdi.

Alışanın havadarları ilə söhbətini bitirəndən sonra qız üzünü ona tutdu:

-Rusca bilirsinizmi?

Həmin biliyinə görə Alışan Çimkənd həyatını xatırlayıb minnətdar oldu. Oğlanın müsbət cavabından sonra qız kağıza nəsə yazıb havadarlara uzatdı. Bu onun xidmətinə görə alacağı məbləğ idi ki, Süleymanla dostunu pulu ödəmək üstündə dartsırdı. Süleymanın dostu qalib gəlib məbləği ödədi. Gəldiyi gündən həyatın bir başqa tərəfinin tamaşasının seyrçisinə çevrilmiş Alışanı onların həmin hərəkəti kövrəldi. Lalların dillilərdən daha səmimi, daha mehriban, daha mərd olduğu qənaətinə gəldi.

Süleyman Alışanı heç qardaşıyla da hələlik tanış eyləmədi. Fikirlərini kağıza yazıb tökdü: Anam rəhmətə gedib, qardaşımın ona aldığı ev kirayədədi. Hələlik mehmanxanada qalacaqsan. Kirayinişinə xəbərdarlıq edilib. Açıları təhvıl alan kimi ora daşınacaqsan. "Evlənəndən", daimi qeydiyyata düşəndən sonra evi üstünə yazdıracaq. Hələlik heç kəslə ünsiyyətdə olmayıacaqsan. Bir tək Nataşadan başqa. Bir çətinliyi yoxdu, çalış dili tez öyrənəsən. Hər şey yaxşı olacaq. İtirdiyin müvəqqəti olaraq səsin olacaq...

Bu, Alışanın tale yazısı idi. Oğlanın varlığına qor kimi doldu. Görünür, onun başqalaşması üçün həmin canını sıxmayan od-alov lazımlımiş. Bu, həm də sönmüş dəmirçi kürəsinin qoruna bənzəyirdi. Oğlanın başqalaşması yolunda həmin kürədən çıxmazı lazımmış.

Bu hərarət həm də Alışanı kövrəldi. Süleymana sarılıb ağlamağa başladı. O, dünyanın ortasında tək qalmadığından qırurlanır, sevincindən ağlayırdı. Qəribədir ki, Süleymanın da sir-sifəti nəmlənmişdi. Alışan onun sifətini özünün islatdığını, ya yalçın qayaya bənzətdiyi Süleymanın kövrəldiyini başa düşmədi. Süleyman yenə nəsə yazdı: Mən arxayınca gedirəm. Muromun gözü üstündə olacaq. Bir aydan sonra ayağımı yenidən Moskvaya qoyacağam. İnşallah, ona kimi əl dilini tamam-kamal öyrənərsən. Onda səni əvvəlcə qardaşımla, o biri əmioğlanlarla, sonra da nişanlımla tanış edəcəyəm. Bu gündən çalış, yönünü çevirib heç Ceyrançölə təref baxmayasan. Heç nədən dərdlənib qubarlanmayasan. Daha sən Alışan deyilsən. Yusif Soltan oğlu Əsədzadəsən.

...Süleyman yolunun yolcusu oldu. Alışan, hələlik Alışanlığından çıxa bilməyib üzünü Ceyrançölə çevirdi. Anasının son görkəmini ha çalışdisa, xatırlaya bilmədi. Tez-tez baxdığı albomlarındakı şəkillərini gözü özünə gətirdi. Həmin şəkillərin hamısında anası gülümseyirdi. Ceyrançöldən uzaqlarda içində yeni düşdüyü, hələ isinişmədiyi qərib şəhərdə ana gülüşləri arxasındaki əsl ananı görə bildi. O, həmişə ən çətin anlarında madar balası

Alişana da həmin şəkildə gülümsemişdi. Nədənsə, Ceyrançölün güllü-çiçəkli talalarını xatırladı. Ana təbiətlə, ana təbiəti gözü önündə üz-üzə dayandı. Görünür, təbiət də öz gül-çiçəkləriylə balaları üçün dünya dərdləri, əzablarını ört-basdır etmək istəyir, ürək qabarlarını Alişan balasına göstərmək istəməyən Əsmər anası kimi. Əslində, Alişan özünü Ağköynək qəbiristanlığında anasıyla bərabər dəfn etmədi. Ona elə gəlmışdı ki, anası boyu torpaq topası altda, ən çətin və sevinclə günlərində bir-birlərinə siğınib təskinlik tapan Əsmər anayla, Alişan bala siğışa bilmüşdi. Ona görə də qərib bir şəhərdə Alişanlığından çıxıb Yusifliyinə keçməsi ona çətin gəlmirdi. Ceyrançöldə ölüb, Moskvada dirilirdi. Ceyrançöldə, dilli-dilavər Alişan balanı yatrırdı. Yusifliyi ancaq və ancaq səsini batırırdı.

Əl dili öyrəndikcə arabir bir tək müəlliməsiylə danışmalı olurdu. Həmin müddət ərzində yeni lisana uyğunlaşır, alışır, hətta yavaş-yavaş qışqırtılı, bağırılı bir dildən ona üstünlük verməyə başlayırdı.

... Axır ki, təlimi sona yetdi. Müəlliminə el diliylə minnətdarlığını bildirib ayrıldı. Süleyman vəd etdiyi kimi təkrar özünü Moskvaya yetirdi. Onu qardaşı Əhlimanla tanış etdi. Demə, Süleymanın xatirinə qardaşı da lal dili öyrənibmiş (Süleymani Əhlimanın Moskvanın ən yaxşı həkimlərinə göstərib müalicə etdirmək istədiyini, hələ xaricdə də davam elətdirib, xeyli pul-para tökdüyünü Alişan sonradan öyrəndi. Anaları ölkəkən qardaşlara su ömrü arzu edib, aralarından su keçirməməyi də vəsiyyət edibmiş). Onlar Yusifi evləndirmək barədə danışrıdlar. Əhliman ilk baxışdan quşu qonduğu oğlanın, "yalan" da olsa, rus qızlarıyla evlənməsini istəmirdi. Belə evliliklərin çoxunun sonradan gerçəkləşməsindən xəbərdar idi. Bircə, qarşısındakının əslində qohumları olduğundan, onu qan çəkdiyindən bixəbər idi.

-Mən bir ailə tanıyorum, ailə deyəndə ki, ata-ana təyyarə qəzasında ölüb, qızə babaları baxır, deyəsən, onlar da əslən Ceyrançölliüdürlər.

-Deyəsən, sən Yusifi doğrudan-doğruya təzəbəy eylemək isteyirsən.

- Qız ceyran kimi yaraşıqlıdı. Xoşuna gəlsə, lap evlənə də bilər. Babasına sərfəli mal verib dolandırıram. Hər iki üzünə sözümdən çıxası deyil.

- Nə vaxt görüşdürək?

- Bu gün Niftalı mal almağa gələcək. Vaxtı təyin edib sizə bildirərəm.

- Qızgılı mənim də getməyim lazım gələcəkmi?

- Əlbəttə, Yusif sən böyründəykən ürəkli olur. Yoxsa, orda açılışmağı çətin başa gələr.

- Birdən qızın babası yalançı evliliyə razı olmadı!?

- Dolanışqları ağırdı, elə məbləğ təklif edəcəyəm ki, oynaya-oynaya razı olacaq...

Qızın babası həmin təklifdən bu yaşına kimi sürdürüyü ömrün ən qara buluduna döndü. Yağış yağıdırmağını güc-bəlayla saxladı. Əhliman yeganə bacarığını işə salıb, kişini həm şirnidirməyə, həm də ürəkləndirməyə başladı. Nəyi var alverlə qazanmış bu adamın yeganə qabiliyyəti müştərini elə ala, qızışdırıa bilməsi idi.

- Moskva qızları dediyim məbləğin beşdə biriyə razılaşır. Ceyranı da başa sal ki, bu, bir yerlisinin daimi qeydiyyatı üçündür...

- Bəs nə əcəb elində olan qızların biriyə bu işi düzüb-qoşmursan?

Baxan kimi özün də mən deyəni təsdiqləyəcəksən. Dedyim oğlan həm cavan, həm də saf və təmizdi. Qorxuram o qızlar torbasını tike. Bizimkilərin çoxu o yaniq Mövsüm kimi yalançı evliliklərini doğruya çeviriblər. Bəlkə, elə Ceyranın da, Yusifin də evliliyi sonradan zurna-balabanını çaldırdı.

Son sözləri ağlına batdıqından, pencəyinin döşündən il boyu təltiflərini çıxarmayan babanın bu dəfə qoltuqları qarşızləndi:

- Yaxşı, ağızını arayıb, sizə him eləyərəm...

Nəvəsinə də, bir yerlilərinə kömək xatırınə belə bir "sevdanın" lazımlılığını söylədi. Ata-ana itkiyiyle dilini itirmiş qız, bəlkə də, ən kədərli günlərinin içində düşdü və kirpiklərindən damcılar süzüldü. İnsanların ovqatlarının ölçülərini gözləri bildirir. Sevincli anlarında kirpiklər qanad kimi çalmır, ordan çöllərə, çəmənlərə alabəzək kəpənəklər uçusur. Huzurlu çağlarında həmin kirpiklər gözlər ətrafında buz salxımlarına çevrilir, onlardan damcılar süzülür.

Ceyranı başqa millətlərdən lal oğlanlar istəmişdi. Amma o, özünü taniyandan öz millətindən olan qəhrəmanını xəyalında yaradıb onun yolunu gözləməyə başlamışdı. İndi budur, yalançı qəhrəmanı evlərinə ayaq açmaq istəyir. Görəsən, o heç olmazsa xəyalındakına oxşayacaqmı?

-Xeyirxah iş görürsən, atam, anam, kim bilir, bəlkə, bir-birinizi bəyənib, heç boşanmadınız da...

Qız ancaq və ancaq bir yerlisinə kömək xatırınə həmin "izdivaca" razılaşdı. Dolanışqları üçün babasının döş cibinə basdığı mətləbdən xəbər tutmadı.

Ana intiqamıyla Alışan Ceyrançölə səs salıb bir övlad hünərinin əks-sədasma çevrilmişdi.

Bəkirin yaşına qohum-əqrabasından başqa mərəkə yiğışmamışdı. Onların özləri də xəlvətə salıb, "torpağı qulağına" - deyib məzəmmətləndilər:

-Çənəmin altına salıb o ki var dedim ki, o rəis, onun kimi qulluq sahibi Ceyrançölün gəldi-gedərləridi. Sən buraların balasasan. Adamlarla adam balası kimi rəftar elə. Arvad xaylaqlarına anan, bacın, kişilərə əmin, dayın kimi bax...

-Sən həlim danışmasın. Ərbeşik (meşəbəyi demək istəyirdi) atına mindiyimdən, ən çətin qamçını ona çəkmışdım. Üzünə demişdim ki, paqondan, üstündəki bir-iki ulduzdan ötrü boynuna Vahidin xaltasını taxıb oma tulalıq eləyirsən.

Övladları dünyanın birinci canisinə çevrilsə, ellər, obalar daşqalaq eləyəsi də olsa balalarını bir tək analar bağışlar deyiblər. Bəkirin üstə anası dil deyib, saç yolub ağlayırdı.

-Ağlını başından alan o Vahid gülləsini başından alaydı, heç olmazsa zəlil qalan sən olaydın...

Ceyrançöl dəliqanlıları mal meydanında Dəli Zamandan soruşub, ağıl dərsi almaq istəyirdi.

Ağıl qar suyuna dönmüş adam da ağıllı cavabıyla çoxunu dondurubilmişdi.

-A Zaman, Bəkirmi, Alışanmı, hansı dişi çıxdı, hansı kişi?

-Mən onu deyə bilərəm ki, Bəkir Alışanın anasını yox, o, Bəkirin anasını ağılatdı.

Bu hadisə Sənəmi sevgisinin ömrü az olan yaz çiçəklərinə döndərmışdı. O da həmin güllər, həmin çiçəklərdən biri kimi səhərlərinə yanağı şəbnəmli çıxırırdı. Ürəyinin dərinliyində Alışanın hərəkətlərinə bəraət qazandırır, ilk məhəbbət itkisinə yanıb-yaxılırdı. Axır ki, onu əbədi itirdiyini başa düşüb son borcunu yerinə yetirməyə çalışdı. Bu da qara paltarda Alışanın anasının qəbrini ziyarət etməsindən, qaynanası ola biləcək Əsmər anaya və ilk eşqinə yas saxlamasından ibarət oldu.

... Doğma yerlərdən məcburən ayrılanlar, tez-tez dönüb arxalarına boylanır, yanır, hoylanır, bu həsrət içinde həmin yerlərə döñə bilib bilməyəcəklərini müəyyənləşdirirlər. Alışan Yusifə çevriləndən, Moskvaya yerləşəndən sonra da üzü doğma yerlərə günlərini sürür, Sənəmli

xatirələrinə doğru sürüñürdü. Amma Ceyrançölün alaqapılarının, orda yaşayın Sənəm adlı bir gözəlin məhəbbət yolunun üzünə bağlandığını bütün gerçekliyi ilə anlayırdı.

... Süleymanın əlləri havada oynadı. Bu dəfə həmin əller həm bir "toydan" xəbər verir, həm də elə bil həmin toyda "Süleymani" havası üstə oynayırdı.

Onlar qız evinin qapısını döydülər. Elçilər gəlməmiş babası Ceyranə söyləmişdi:

-İstəsən, qonaqlara çay-zad gətirməzsən. Bilirsən ki, bütün bunlar böyük ürəyinlə elədiyin yaxşılıqdı.

Qız, bu məhəbbət oyun da olsa, bəxtinin ilk elçisini görməyi qərarlaşdırılmışdı.

-Səndən belim bağlılı, bilirom ki, o, ayaqlarına düşməsə saqqız oğurladan deyilsən.

Baba-nəvənin yaşadığı ev Moskvanın ortasında iç bəzəyi-düzəyi ilə Ceyrançöl mənzillərini xatırladırı. Divarda da, ayaq altında da karvansara xalısı, qoçbuynuzu kılımı Ceyrançöl "xoşgeldisinə" çevirildi. Divardan asılan tikmələr Ceyrançöl sənətkarlarının əl işi - çərçivələrdəki şəkillər Alişanın qəribliyini uçuran, qaçıran kimi oldu.

Ceyran çay dəstgahıyla içeri girəndəsə duruxan kimi oldu. Özü üçün bir gözlənilməz tamaşa hazırladığını zənn etdi. Ən çətin anında gücünə, möcüzəsinə inandığı Süleymanın Sənəmi qaçırib Moskvaya gətirdiyini düşündü. Amma qız çayları qabaqlarına düzüb, əlləriyle - xoş gəldiniz - söyləyəndə bunu taleyin yeni oyunu olduğunu başa düşdü.

Ceyran içəridən gizli bir bayramının içina düşmüştü. Yalançı evlilik də olsa, qarşısındaki oğlan onun xəyalindəki qəhrəmanın eyni idi. Bu, bir təsadüf ola bilməzdi. Əger tale qəhrəmanını hər hansı bir səbəblə ünvanlarına göndəribsə, onun içinde bu ölçüsüz, mizansız dönyanın hansı bir məntiqini də gizlədib...

Moskvadan ayrırlarkən Süleyman Alişana bir zərf verdi. Həm də o gedəndən sonra açmağını istədi. Həmin zərfdəki - dönyanın ən qəmli yerlərinin birində çəkilmiş şəkil Alişanı özü boyda kövrek bir buluda çevirdi. Bir baş daşını eks etdirən həmin foto Alış üçün qərib şəhərdə bir qara daş çiçəyə bənzədi, qiymətli ərmağana çevrildi.

Demə, az müddətdə Süleyman anasının qəbrinin üstünü götürmiş, üstəlik də, Ceyrançöldəki şərxahları yandırıb-yaxmaq üçün həmin kəlmələri yazdırılmışdı: "Analar anası Əsmər anamın xatirəsinə - oğlu Alişan Məmmədyar oğlu Şahniyarlıdan".

Həmin baş daşı barədə xəbər qəbiristanlıq gözətçisinin ağızıyla Ağköynəklilərə, onların da dodaqlarıyla Ceyrançöl əhlinə ildirim sürətiylə yayıldı. Faciəli şəkildə həyatla vidalaşmış qadının məzarı ziyarət yerinə döndü. Üstüne ürəkdən dilənən rəhmetlər çiçək kimi töküldü. Üstəlik, macal tapıb anasının qəbrini urvatlamağı bacaran Alişana məhəbbəti artırırdı:

-Halal olsun səni kimi oğula ananın südü.

Kənddən-kəsəkdən həftə bazarına gəlib, alış-verişdən sonra həmin məzarı ziyarət edənlər üçün də bütün Ceyrançöllülər kimi o qara mərmər bir oğul sədaqətinin daş sənədinə çevrildi.

Ceyrançöllülər bir sənədin əslini, Alişansa şəklini izləməli oldu. Onun üçün də həmin şəkil Süleymanın simasında insan sədaqətinin ən yüksək zirvəsinin rəmzi kimi ucalığına çatdı.

Süleymanın dostu - Moskva lallarının ən nüfuzlu, birinci adamı Murom Yusifi artellərinin birində işə düzəldib sənət öyrənməsini istəyirdi. Əhlimansa gözündən uzağa buraxmaq istəmirdi. Aralarında Süleyman

vasitəsiylə bir keçid - xətir-hörmət körpüsü olan bu iki adam da razılığa gələ bildi. Əhliman Yusifi ofisində çalışdırıb, biznesmen kimi yetişdirəcək, onlar lalların artelinə də kömək əlini uzadacaq. Yusif bazar günləri lalların mərkəzi klubunda cəmiyyətləri ilə ünsiyyətdə olub, istədiyi qədər dost-tanış seçə biləcəkdi. Əhlimanda anadangəlmə insan tanıma, düzgün nəticə çıxarma və qərar vermə qabiliyyəti vardı. Həqiqi yaxşılıq eləmək istədiklərinə çörək vermək (yəni, xırda xərcliklərlə can qurtarmaq) əvəzinə, çörək ağacına çatdırmağı üstün tuturdu. Elə həmin mizanı ilə də qarşısındaki (artıq qohum olduqlarını Süleyman söyləmişdi) hələ qol-budaq atmamış şiv kimi cavanın həyatın çətinlik rüzgarlarında əyilməməsi üçün mühafizə yolları axtarır, gələcəyini siğortalamağa çalışırırdı. Oğlanın hüquq fakültəsində bir müddət oxuduğunu öyrəndikdən sonra fikrini soruşdu:

-İnternetdən axtarırıb tapıblar. Həm beynəlxalq biznes, həm də beynəlxalq hüquq üzrə yüksək ixtisas kursları var. İngilislərində, məzunlara hətta Avropada işləyə biləcəkləri barədə sertifikat da verir...

Oğlanın duruxduğunu görüb çəkinə-çəkinə əlavə elədi:

-Vəziyyəti söyləmişik. Sənə köməkçi müəllim tutacaqıq. Hamı ilə bərabər təhsil ala biləcəksən.

-Bir aləm xərc-xərac...

-Qaçası deyilsən ki, işləyib ödəyəcəksən.

Yusifin təhsili ofisdəki işinə mane olmurdı. Az müddətdə o, Əhlimanın firmasının sənədlərini sahmana salmış, işçilərdə məsuliyyət hissi oyatmışdı. Həm də firmanın fəaliyyətini keçmiş Sovet respublikaları dairəsindən çıxarıb, Avropa ölkələrinə yönəldirməyə başlamışdı. Əhlimanın firmasının işi bəsit fəaliyyət üzrə qurulmuşdu: İnternet vasitəsiylə ucuz mal tapıb müştərilərə satmaq, qiymətdəki fərq üzrə faydalana maq.

Yusifin qarşısına qoymuş məlumatlar Əhlimani təəccübləndirdi:

-Deyəsən, işimizin dairəsindən xəbərdar deyilsən, biz hara, Avropa hara...

Yusifin izahı Əhlimanı heyrətləndirmiş, qarşılarda açılan geniş üfüqləri apaydin görməyə başlamışdı.

-Ölkənin hər yerində tikinti işləri gedir. Bu da çox böyük bazar deməkdi. Bizim də qabağa düşüb, Avropa ölkələrindən sərfəli qiymətə tikinti materialları təklif eləməyimiz firmamıza böyük faydalar verər. Böyük bazara ayaq aćmağımız demək olar...

-Cəlbedici fikirdi. Bir tək sənin fəaliyyətinlə bu işin öhdəsindən gələ bilərikmi?

-Firmaya ingiliscə bilən işçi, tikinti materiallarından başı çıxan mühəndis götürmeliyik.

-İngiliscə bilən həm də texniki terminlərdən xəbərdar olmalıdır. Bunları axtarıb tapmağı, sınaqdan keçirib işə qəbul etməyi də sənə tapşırıram.

-Onlardan biri dilli, biri lal olsa ziyanı olmaz ki, ingilis dili, texnikadan, xüsusiylə tikinti materiallarından başı çıxan mütəxəssisi soraqlaşacağam. Ancaq bu sahədə ekspert rolü oynaya biləcək mühəndis tanıyıram. Dil qüsüruna görə özünə sərfəli iş tapa bilmir. Yusifin simasında firmanı qaldıracaq bir adamın tapıldığını Əhliman başa düşüb, ona işində hər cür müstəqillik, imtiyaz verməyi qərarlaşdırıldı.

Alişan fürset tapıb, bir-iki dəfə oğrunca baxdıgı Ceyranı, arabır xatırlayır, bunu Sənəmə xəyanət bilib tez də hafızəsindən pozmaq isteyirdi. Oğrun baxışları ona uşaq vaxtı bostan oğurluqlarına girməklərini xatırladırırdı. Bir dəfə də layiqli cəzalarını almışdı. Bostançının duz doldurduğu güllənin "qırmaları" budlarını bir xeyli acışdırımlı olmuşdu.

Qızın "bostanında" onun baxışlarıyla yaxalananda qoşalülə gözlərdən də atəş almışdı. Gözlerindən sifətinə düşmüş xəcaləti gizlədə bilmeyən qız öz atəşini bu cür sancıdı: İllər boyu öz məhəbbətinin əsl elçisini gözləyən bir qızın qapısına bu cür gəlməyi özünə necə sığışdırı bilərsən? Bu bir cavan qızın qürur, şəxsiyyət oğurluğuna bənzəmirmi? Alışan o qapını döyüb, o gözlərə dik baxmaq, qızın həyatını söyləyib necə var, elə görünmək istəyərdi. Təəssüflər olsun ki, Ceyranın gözlərində həmin şəkildə güzgülənməyinin qarşısını qızın babası almışdı. Evlilik mərasimi bitəndən sonra oğlanı təkləyib bildirmişdi:

-Bu, bir xeyirxahlıq tədbiri idi. Bu qapını yaddan çıxar. Ceyranı görmək fikrinə düşmə...

Görəsən, istədikləri vaxt, istədikləri hadisələri hafizələrindən poza bilənlər var mı? Mövcuddurlarsa, onlar ömürlerinin qara-quralarını poza-poza, özlərinə əfv qərarları verə-verə qara qarğı kimi üç yüz il yaşaya bilərlər. Təəssüflər olsun ki, Alışan mövcuduqları bəlli olmayan həmin qəbil adamlardan deyildi, dərdlərinin ağırlığına görə qara qarğı ömrünü həmişəlik qeyb etmişdi. Bircə ona yanıb-yaxılırdı ki, özündə cəsarət tapıb qızın gözlərinə baxa bilməmişdi. Bəlkə də, həmin baxışlarla yeni şəhərində yeni səhifələr aça bilərdi. Gözlərə dik baxa bilməmək (bu, bircə ilk məhəbbət zamanı onlara baxmadan ürek açmada güzəştli sayıla bilər) gerçəklərdən qaçmağa bərabərdi. Bu insanlarda get-gedə vərdişə çevrilib, onları qorxağa çevirib, mübarizələrindən uzaqlaşdırır. Amma tale ona Ceyranla yenidən görüşmək, gözlərinə dik baxa bilmək imkanı verdi. Onlar növbəti dəfə lalların mərkəzi klubunda üz-üzə gəldilər. Demə, Ceyran həmin klubun ən fəal üzvlərindən biri olmuş. Yeni evlənənlərin toy mərasimini təşkil edirmiş... Həmin gün də tədbirin mövzusundan xəbərsiz Alışan yolunu ora salıbmış. Ayda bir dəfə belə tədbirlərdə cavanlar görüşür, özlərinə ömür-gün yoldaşı seçmək imkanı qazanır. Yeni paltarında Ceyranın gözəlliyi bir xeyli arṭmışdı. Alışana, rəfiqəsinin toyuna bəzənib-düzənib gəlmış Sənəmi xatırladırdı. Qızın suali qoşalülədən yeni duz atəşinə çevrildi:

-İkinci dəfədəmi evlənmək fikrinə düşmüsünüz?

Murom Yusifin vəkilliyini elədi:

-Bugünkü tədbirimizdən xəberi yoxdu. Bir-iki adamlı tanış etmək üçün gətirmişəm.

Öz növbəsində Alışan da hücumunu elədi. Onun "qoşalüləsindən" təbəssüm atıldı.

-Unutmayın ki, siz də evlisiz...

Həmin gün Alışan Ceyranı evlərinə ötürdü. Babasının gözünə görünməmək üçün bina önündən çıxb getmək istədi. Qızın da gözlərindən atəş açılmadı. Təbəssümü gözəlliyyini bir az da artırdı:

-Nigah günümüzdə çayınızı içmədiniz. Gedəyin təzələyim. Qorxmayıñ, hər ikimiz o evliliyin məqsədindən xəbərdarıq. Dost kimi ünsiyyətdə ola bilərik.

-Babaniza söz vermişəm...

-Narahat olmayın, uşaqlığımdan o, Ceyran nəvəsinin dodağının büzülməsini istəmir. Səni zorla gətirdiyimi deyib, günahı üzərimə götürərəm.

Həmin gündən sonra Alışanın ayağı həmin evə açıldı. Baba da oğlanın gelişindən darılmamağa başladı. Yusifin, Əhlimanın firmasında inqilab elədiyindən ağız dolusu nəvəsinə də söyləmişdi. Sözləri sözlərini çəkdikcə özləri də özlərinə yaxınlaşındı. Alışan iki-üç ayaqaçılarından sonra baba-nəvənin yerliyi olduğunu öyrəndi. Babanın, burnunun ucu göynədiyi

Ceyrançöl sarıdan suallarının ağızı açılmağa başladı. Onun nişan verdiyi adamları Alışan tanımadığına təəssüfləndi:

-Biz xeyli müddət Çimkənddə yaşamışıq. Ağköynəyə daşınmağımız altı-yeddi ilancaq olardı.

Tanışlarından xəbər tutacağından əlini üzən baba ümumi suallar verməyə başladı:

-Ceyrançölün xrom çəkmə, qəlife şalvar geymiş kişiləri yenə mal meydanında bazarlıqları sonrası baş-başa verib gaplaşırlarmı? O zamanlar, elə hərəkətlər ayıb sayılmırıldı, indiləri bilmirəm. Hərdən də ayaqlarını qaldırıb əldən qoyurlarmı?

-Vallah, mən elələrini görməmişəm. Onu bilirəm ki, çörəklərini alınlarının təriyle qazanırlar. Yorğunluqlarını aşiq havalarıyla çıxarırlar.

-Yadıma o aşıqlardan biri düşdü. Sadiq deyirdilər adına. Bizim Əskipara toylarında çox çalıb-çağırmışdı.

-Mənim atam da saz-söz ustası olmuşdu. Sənətini Ağköynəkli Aşıq Məmmədyardan öyrənmişdi.

İsinişdikdən, doğmalaşdıqdan sonra, günlərin bir günü, baba sinəsini deşən sualı vermişdi:

-Mənim Ceyran nəvəmlə evliliyini niyə gerçəkləşdirmək istəmirsən? Bu haxcixlar şəhərində ondan gözəl, ondan namuslu, özünə ondan bab qızmı tapacaqsan?

Axır ki, Alışan bu adamlara özü kimi inanıb, qarşılarda özü kimi görünməyi qərarlaşdırılmışdı. Birinci dəfə Ceyranın gözlərinə dik baxıb söyləmişdi:

-Mən sənə layiq deyiləm. Həqiqi evliliyimiz kədərli, üzüntülü sonluqla nəticələnər...

Onun hüquq fakültəsi tələbəsi olduğu, ana intiqamı üçün əlini qana batırdığını, bir lalın sənədlərinə yiylənib dilsiz həyatına başladığını baba da bildi, nəvə də...

Ceyranı bu hekayət ağlatdı, göz yaşı qurumamış sualını da verdi:

-Demək, sən lal deyilsən. Yəqin ki, bir lal qızla heç vaxt həqiqi ailə qurmazsan?..

-Yox, yox. Mən Ceyran adlı qızı başımın tacı da hesab edərəm, özümü ona yaraşdırıram. Məni hər dəqiqə tapa bılıb, uzun türmə həyatına məhkum edə bilərlər. Niyə Ceyranın dərdi üstə dərd yükləyim?

Baba həmin əhvalatın oğlanın evlənməməsi üçün uydurulmuş olmasını güman belə etməmişdi. Amma çoxdan tanıdığı Ceyrançölli bir bazar alverçisine məclis açıb, sözü həmin mətləbin üstə gətirmişdi:

-Sənin həftə səkkiz ayağın Ceyrançöldədi. Beş-on ay əvvəl bir cavan oralarda anasının üstə bir-ikisini gülləbaran elədimi?

-Alışanı demək istəyirsən yəqin, bə nədi. Ceyrançöl onun qeyrətindən hələ də zurnasını kəsməyib.

-Tutub - eləməyiblər həmən cavani?

-Hara tuturlar, iki daşın arasında anasına qara mərmərdən başdaşı da qoyub.

-Haralarda gizləndiyini bilmirlərmi?

-Kar qayanın üç addım o yanı Ermənistandı. Oralarda olduğunu ağıl edirlər. O nəsil həmişə qanlı olub. Babaları da erməni qaçaqlarıyla əlaqəliyim. Yəqin, nəsillikcə kirvəlikləri davam edir.

Baba Ceyrançöllünün ağızından çıxanları nəvəsinə söyləyəndə qızın gözləri yenə doldu.

Taleyin belə bir oğlunu qarşısına çıxardığına görə Allahına şükür elədi.

Növbəti görüşlərinin birində Alişana, ömrünü ona həsr edəcəyini söyləmək istədi. Alişan kimi bir insanla müddətindən asılı olmayan bir səadət də Ceyran üçün yetərli ola bilərdi.

Onu tapsalar da, tutsalar da qız son nəfəsinə kimi yolunu gözləyə bilərdi. Qız ürəyindəkiləri demək istədiyi zaman Alişan bir də onun gözlərinə şax baxası oldu:

-Siz Sənəmlə, - onu deyim ki, bir-birinə alma parası kimi oxşayırsınız, - bir-birimizi valideynlərimizlə tanış etmək istədiyimiz gündə ayrıldıq. Əhdimdən birinci dönmək istəmərəm. Son kərə onun ağızını aramaq fikrindəyəm. Süleyman ismarıcıımı qız'a çatdıracaq. Bakıda tibb institutunda oxuyur. Moskvaya dəyişdirilməsini təklif etmişəm.

İkimiz adına qərarı o verəcək. İncimə, bir az gözləməli olacaqıq. Söhbətimizi həmin qərar sonrası davam etdirəcəyik...

... Alişanın məktubunu Sənəmə Süleyman çatdırıldı. Onun Ceyrana bənzərliyi oğlanın da nəzərindən qaçmadı. İki bacıya bənzəyən həmin ceyran balaları fərqləndirən taleyin birinin dilini qara rüzgariyla qaçırdığı idi. Süleyman, qız lallığını bilməsin deyə, gözünü onun dodaqlarına zillədi. Oğlana həm də elə gəldi ki, Moskvada Lal qoyub gəldiyi bir qızın dilinin açılışında iştirak edəcəkdi.

-Sabah bu vaxt gələrsiniz, oxuyub cavabımı bildirəcəyəm.

Sənəm, demə, öz qərarını xeyli müddət əvvəldən, qara paltarda Alişanın anası Əsmərin məzarını ziyarət edəndə veribmiş.

Bir ilk məhəbbətin ayrılıq ətri Ağköynək məzarlığına gəlməsi olubmuş: "Yüz ölçüb, bir biçəndən sonra eşqimizin baş tuta biləcəyindən əllərimi üzdüm - sən bir adamı öldürmək, o birini şikəst eləməklə eşqimizi də həm şikəst etdin, həm də öldürdün. Amma ömrüm boyu tut bağı arası cığırla yolçuluğumuzu unuda bilməyəcəyəm. Nakam ətrin rəmzi kimi ananın məzarı ətrafindan bir sarı çiçək dərib gündəliyimin arasına qoymuşam. İnstitutumuzun əslən Ceyrançölli olan bir müəllimi ilə nişanlanmışıq. Onun da atasının adı Alişandı. Oğlumuz olsa, adını Alişan qoymaq istəyir. Qəribədir, həyatın oyununa bir bax, az müddətdə göy kişnətdi, ildirimlər çaxdırıldı, neçə ömrü, bir eşqi məhv etdi. İndi də mənim üçün nakam eşqimin adı doğulacaq. Hər səslədikcə, meşəyə qaçmaq istəyən ağacları xatırlayıb, baxtından qaçmalı olmuş Alişanı xatırlayacağam. Həm də sənin tut ağacları barədə sözlərini xatırlaya-xatırlaya. İndi başa düşürəm ki, həmin kəlmələr sənə atan Aşıq Bala Məmmədyardan, onun ruhundan gəlmiş: Tut ağaclarının gövdəsindən saz düzəlir.

Həm də bunun üçün ən yaşılarını seçirlər. Bəlkə həmin ağaclar saz ömürlərinə keçmələrinə hayifsilanırlar. Bu dəfə sözlərini yarpaqları ilə deyil, havacatlarla söyləyirlər. Biz də həmin tut bağından keçib onların töremesi sazların yandırıldığı Əsliyə, Kərəmə döndük. Bu taledi, bizdən, hamidan güclü olan qəzavü-qədərdi. Bilirəm, söylədiklərimin bir xeyri olmayıacaq. Amma yenə, özünü üzmə, alışib-yanma, ilk məhəbbət nübarım, baharım, Alişanım".

Alişan məktubu oxuyanda qızın mənəvi aləminin zənginliyinə, dərinliyinə, rəngarəngliyinə mat-məəttəl qaldı. Gündəliyindəki sarı çiçəyi görə, ilk məhəbbətlərinin ayrılıq ətrini qoxlaya bildi.

Həyat əvvəlcə Alişanın Sənəmiylə bərabər səsini almış, əvəzində bir Lal Sənəmi qarşısına çıxarmışdı. Həmin Lal Sənəmin içində bir arzu elə hey dinib-danışındı: elçiləri qapılarını döysün, ağ atlısı tərkində gəlin köçsün.

Ceyrançölünü tərk edib nəvəsinə ömür əridən, ona baxa-baxa özünə toy tutan babanın da bir tək arzusu vardı: Ceyranın toyunu görmək, nəvəsinə

oğlunun adına qoydurandan sonra rahatca kəlləsini qoymaq. Bir dəfə Alışana eşitdirmişdi:

-Ceyrançöl elçiliyinin, o bər-bəzəkli xonçalardan, o qiymətli daş-qəşlərdən da əfzəl, ən xoşuma gələni belinə qırmızı lent bağlanmış kəllə qəndlər olurdu.

Süleyman, Əhliman, Alişan bu dəfə baba və nəvənin evinə həqiqi elçiliyə gəldilər. Həm də qırmızı lentlə bağlanmış kəllə qəndlə (Onu Ceyrançöldən Süleyman gətirmişdi).

Gəlinlərinin belini də qırmızı lentlə Süleyman bağlayıb əllərini işə saldı; bəylə gəlinə bal, şəkər kimi şirin evlilik arzuladı.

Bir müddətdən sonra qız çəkinə-çəkinə hamiləliyindən söz açdı. Alişan da həmin gün biri qız, o biri oğlan balaya aid iki hədiyyə aldı.

-Oğlumuz olsa adını Nəsib qoyarıq (qızın rəhmətlik atasının adı idi), qızımız olsa Əsmər...

Nəsibinmi, Əsmərinmi adının doğulacağını gözləməyə başladılar. Başları üstəki bələdan xəbersiz.

Əkiz bala gözləyən Ceyran doğuşda öldü. Həm də əkiz balası Nəsibi, Əsməriyle bərabər.

Ağköynək məzarlığında ana və balalarından ibarət yeni məzar doğuldu. Əsmərin qonşuluğundakı məzarın daşına həmin sözlər yazılmışdı: Qaraiqbal Əsmər anamın qara gəlini Ceyran, balaları Nəsib, Əsmər. Belə dağlarına görə dağıllı, a dünya!

Bu dəfə də Ağköynək qəbiristanlığı ziyarət yerinə çevrildi. Bəxti qara gəlmış bu nəslin yeni qurbanlarına yas saxlanıb rəhmət oxundu.

Nəvə dəfninə gəlmış baba geri qayıtmaq istəmədi:

-Bəlkə, elə məni də Ceyrançölün torpağı çəkib gətirib. A Süleyman, öləndə gözümü özün yumarsan. Aparıb Əskiparada Salamsız Məhəmmədlə gor qonşusu eləyərsən. Bu namərd dünyamız ikimizə də bir-birinə bənzər qara bəxt vermişdi. Onun da madar oğluyla gəlini qəzada ölmüşdü.

Süleyman onu Bala Məmmədyarın ocağına yerləşdirdi. Evini satıb, pulunu göndərəcəyini vəd etdi.

Bu dəfə də pəncərələrin taxtası söküləndə, evin qapısı açılında ocağın ilanı fışiltısına başladı.

-Dəyməyin, qoyun yuvasına dönsün, yiyeşiz öy-eşiyi ilanlar qoruyur.

Süleyman kişini yerləşdirib, pul-para verib əllərini işə saldı:

-Səhəri özünü heykəlin yanındakı çayxanaya verərsən. Orda özünə o qədər simsar tapacaqsanki... Ağız-ağıza verən kimi qohum çıxdıqların da olacaq.

Səhəri, sinəsi dağlı baba Ağköynəkdən Ceyrançöl çayxanasına təref boylandı. Qoyub getdiyi xrom çəkməli, qalifeyn şalvarlı, hərdən də ayaqlarını qaldırıb əldən qoyan kişiləri görmek ümidiyle...

Dünya, Ağköynək kəndindəki doğmaların məzarlarını Alışanın içine də köçürüdü. Hər axşam tənhaliyində matəm marşı əlində. Və həmin marşın sədaları altda nəhayət, qəti qərarını verdi: əzizləri qarşısında borcunu vermək, ruhlarını yaşıtmaq üçün, əzablar bahasına başa gəlsə də, ömrünü sona çatdıracaq. Dünyaya heç vaxt yeni əzabkeş gətirmək fikrinə düşməyəcək.

İşə düzəltdiyi lal mühəndis bir dəfə içki süfrəsində Alışana demişdi:

-Sən ömürlüyü üzünə baxan kimi oxuna bilən adamlardansan. Belələri həyatda tez aldanılır, qumarda həmişə uduzur. İçini, aləmini bir az dəyiş, özünü öz yeni boyalarınla qrimlə...

Alişan da əlindəki badəni göstərmişdi:

-Bundan gözəl boy? Bir azdan qarşınızda sifeti bozarmış, burnu qızarmış bir əyyaş görəcəksiniz, azacıq səbrinizi basın.

Alışanın içkiyə meyilliliyindən Əhliman da narahatlanmağa başlasa da, üzünə vurmamış, yeri gələndə onunla vurmaqdan da çəkinməmişdi. Bircə içkinin gec-tez onu zəiflədəcəyini bildiyindən son işlərini gözdən keçirib, bunun izlerini görüb-görməyəcəyini müəyyənləşdirirdi. Hələlik Alışanın beyni düz qurulmuş saat kimi işləməyində idi.

İçki (onların vasitəsiylə baş qaldıran duygular) oğlanın varlığının üsyənini hazırlayırdı...

Yavaş-yavaş o itirilmiş səs ömrünə sığışmaq istəmirdi. Bunun fəlakətinə çevriləcəyini gözü altına ala-alə.

Axır ki, həmin üsyən onu həmyerliləri yiğışan restorana aparıb çıxardı. Düşdüyü məclisdə xeyli müddət sonrası ikinci dəfə dil açmağa başladı. Yeni tanışlarına Ceyrançölli olduğunu və əsl adını söylədi. Alışanın ayağının həmin restorana açıldıqından Əhliman xəbər tutmadığından tədbirini görə bilmədi.

Axır ki, restorandakı yerlilərinin birinin ağızıyla xəbəri Ceyrançölə gedib çıxdı:

-Alişan Məmmədyar oğlu Moskvadadı, hər axşam "Lavaş" restoranında dostlarıyla araqlayır.

Ceyrançöl milis işçilərinin onun arxasında Moskva səfərinin xəbərini yaxşı ki, - xeyli xərc hesabına olsa da, - Süleymana da verən tapıldı. O da əlüstü Alışanı xəbərdar edib "Lavaş"dan ayağını kəsdi.

Amma restorandan Alışan Məmmədyar oğlunu deyil, iş yerlərinin birindən ona oxşayan bir lal bəndəni - Yusif Sultan oğlunu şübhəli qismində Bakıya apardılar.

Gözlər bir ömür boyu dəyişmir, deyirlər. Bəs gün ərzində dəyişə bilən gözlər necə? Belələri olurmu? Anası Əmər Alışanı həmişə əzizləyəndə həmin sözləri də deyirdi:

-Allah babası Alışan balamın gözlərini elə bil gecəsi, gündüzü üstə tarazlayıb. Gündüzlər gözləri ala görünür, gecələr qapqara qaralır.

Alışanın sonrakı sənədində gözlərinin rəngi, - boz, - yazılmışdı. Bu, bir dəfə Əhlimanın da nəzərindən qaçmamışdı:

-Sənin gözlərinin rəngini gərək izahatla yazayırlar: gündüzlər boz, axşamlar qara...

Kamera yoldaşları da bu barədə qeyri-müəyyən sözlər söyləmişdi:

-Bununku pəncərə qabağıdı, heç kəsin gözünə baxmaq belə istəmir. Anı göstərəndə də ala, qara olduğunu kəsdirə bilmirsən.

Alışan Bəkirin, Vahidin qarşısına şər qarışında çıxb onların amansız şərxahına çevrilmişdi. Bəkir gözlərini əbədi yumub ölümün zülmətində qərq olmuşdu. Vahidin yadında qalan acıqdan bir-birinə sixilan dişlər, bir də nifreti də ora hopduğundan qapqara qaralmış gözlər idi. Ona elə gəlmışdı ki, ayaqlarına güllələr Alışanın həm əlindeki tapançadan, həm də insan nifrətinin ən qara buludlarına dönənşmiş gözlərindən açılmışdı.

Nəhayət, Alışanın gözlədiyi gün gəlib çatdı. Onu, həsrətiylə burnunun ucu göynədiyi Ceyrançölə aparmağa hazırlaşırıdalar. Ürəyi tutulub-açılan yaz səmasına çevrildi. Ora müstəntiq kimi döñə biləcəyi halda müstəntiq qarşısında əli qandallı dustaq kimi yolunu salmağı idı. Havasını az-maz açan doğma yerlərə, - ləp doğma məzarların görünüşünə də olsa, - bir də döñə bilməsi idi.

Məcburiyyət qarşısında yurd-yuvalarını tərk edənlər, bir də oralara döñə bilməyəcəkləri təşvişini keçirirlər. Həmin həyəcanı Ceyrançöldən ayrıldığı

gündən Alişan da alt paltarı kimi geyinmişdi ki, hələ də əynində idi. Artıq həmin paltarla vidalaşmaq vaxtı çatmışdı. Uzaqbaşı, onun əvəzinə uzun illər boyu həbsxana paltarı geyə bilərdi.

Alişanı Ceyrançöl səfərində, oğlanın qolundakı qandaldan kimlikləri bilinən mühafizəçilərlə yanaşı, ən yaxın dostu ilə Süleyman da gizlicə müşayiət edirdi.

Vahid zərerdidəsini tanıyarsa, oğlanın qandalı açılası olmazsa, onu qaçırmaga çalışacaqdır.

Taleyin, bəlkə də, zülm etdiyi nəslin cavan balasına yazığı gəlmışdı. Şikəstliyini bildirməmək üçün taxma ayaqlarla yumşaq oturacaqda yastılanmış Vahidin qarşısına tamam basqa görkəmdə adam çıxarıldı (onun bir zamanlar gördüyü Alişan yeni ömrünün hesabına ətə-qana gəlmış, əzab-əziyyətləri naxışlarıyla sir-sifətini xeyli dəyişmişdi). Əvvəlcədən Vahid oğlanın gözlərinə baxıb onu tanıyacağını qərarlaşdırılmışdı. Nəzərində qapqara qalmış gözləri də bir nifrətin qoşalüləsi hesab eləmişdi. Vahid, hələ qənşərinə yetişməmiş adamın gözlərinə baxmağa hazırlaşdı. Həmin an bəlkə də yaz günəşinin parlaqlığından Alişanın gözləri bir az da alalanmışdı. Vahid qarşısında tamamilə basqa adam görürdü. Amma içəri girəndən otağının havasını ağırlaşdırmış, ona qaralmış qanının şiriltisini eşitdirmiş cavanın onun şərxahı olduğunu hiss eləyirdi. Onu ömürlük yatağan eyləmiş adamdan hayif almaq imkanı əldən çıxa bilərdi.

Müstəntiqin, şahidlərin gözü Vahidə dikilmişdi. O isə hələlik nə edəcəyini, nə deyəcəyini bilmirdi.

-Adamlar sir-sifətini dəyişdirə bilir...

Sözünə ara verib üzünə yalvarış geyib müstəntiqə baxdı:

-Özün bilmirsənə həkimlərdən soruş, adamlar əməliyyat etdirib gözlərini dəyişə bilərlərmi?

Vahidi Ceyrançölün ən inandığı həkimləri də başa salandan sonra, şübhəlinin Alişan Məmmədyar oğlu Şahniyarlı olmadığını imzaladı.

Cinayət işi Ceyrançoldə açıldıqından Alişanı oranın milis idarəsində saxlayası olmadılar. Müstəntiq idarəesini və özünü sığortalamaya çalışdı:

-Allahına şükür elə ki, heç yerdə əl izin yoxdu. Anan namaz üstə olduğundan, Vahid də səni tanımadı. Yəqin ki, təzminat davası açıb özünü cəncələ salmayacaqsan. Yoxsa istintaqı uzadıb, dəlillər axtarmalı olarıq...

Alişanın qandalları açıldı. Gəldiyindən bəri nəzərində balacalaşmış qəsəbədə nəfəsinin çatmadığını hiss ələdi. Ceyrançölün baş küçəsiylə addımlayıb, Poylu arxının üstündə tək dağdağanı olan bir guşəsinə gəldi. Yeni yazından cucerən otların üzərinə sərelənib səmaya göz dikdi. Oralarda azadlığının rəmzinə çevrilə biləcək ağ göyərçinlər görmək istədi. Ətrafında, hardasa qarğalar qarıldılarıydı. Sənəmi xatırlamalı oldu. Ona elə gəldi ki, buralara bundan sonra neçə kərə gəlse də, səmalarına baxsa da daha göyərçinləri görə bilməyəcək. Sənəmiylə bərabər, onlar da köçüb gediblər. O biri Sənəmi - Ceyranı da balalarıyla bərabər itirib. Bundan sonra ancaq və ancaq qarğı qarılıtsı eşidə bilər. Daha ömrünə qarğalar qarıldayacaq...

... Süleymana bir müddət Ceyrançoldə qalmaq istədiyini söyləyəndə, dilini illərcə işə sala bilməyən adamın əl-qolunu da yanına saldırdı. Sualını alının tarıma çəkilmiş qırışları ilə verdi:

-Niye, nə üçün?...

Oğlanın özündə olmadığını görüb əllərini işə saldı:

-Səni izləyə bilərlər, əgər qalib qəbirləri ziyarət eləsən, yaxanı ələ verə bilərsən. Bir müddət sonra bərabər gələrik.

-Arxayı ol, onsuz da hələ oralara baxmağa hazır deyiləm.

-Ceyranın babasıylamı görüşmək isteyirsən?

-Yox, yox, onun gözünə görünməyəcəm.

-Bəs onda niyə qalırsan, gedək Bakıda dənizkənarı guşələrin birində dincəl, ordan da Moskvaya yola salım...

-Bir də buralara döñə bilməyəcəyimi fikirləşirdim. Ceyranın babası ayrılanда soruşmuşdu: Ceyrançölə sözün, gapın? İstəmişdim ondan bu yerlərin ağaclarına, çaylarına, bulaqlarına, səhəri banları ilə açan xoruzlarına, axşamları böyürtüləri ilə gətirən naxıllarına salam göndərəm...

Bu sözler Süleymanın sıfətində insanlığın ən saf çiçəyi sayılı bilən uşaq təbəssümü bitirmişdi.

-Üç-dörd gün buralarda gəzib-dolanıb salamını özüm yetirəcəyəm. Sonra da əlvidamı deyib Tiflisdən Moskvaya uçacağam...

Süleymana Alişanın az müddətdə ziyadə əzab-əziyyət çəkdiyi, iztirab keçirdiyi aydın oldu. Sənəm yaşayan şəhərə qayıtmaq istəmədiyini də başa düşdü.

-Onda çaylara məndən də salam söyle! Dərdimizi, hissimizi axıda bilmədilər, neyləyək. Uşaqlığımızda Oğuztayfa çayının sahilində oturub yalvarırdım, a çaylar, mənim dilimi gətirin! Axırda bunun bir xeyri olmadığını başa düşüb, onu daşlamağa başladım...

Ayrıldilar, biri bir şəhərin burulğanına, o biri bir qəsəbənin çaylarına doğru üz tutdu...

(Ardı var)

OXULARIN NƏZƏRİNƏ!

2016-cı İL ÜÇÜN

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

“AZƏRBAYCAN”

jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,

illik abunə qiyməti 18 manatdır.

İNDEKS: 76300

◆ Vahid Əzizin 70 yaşına ◆

Azərbaycanda əlinə qələm alıb yazıçılıq sevdasına düşən hər 10 gəncdən (elə yaşıtlardan da!) 9-u şeir yazır. Hətta baxırsan ki, çoxunun vəzni də var, qafiyəsi də yerində; zahirən hər şey qaydasındadır. Amma di gəl... hər oxuyan Molla Pənah olmadığı kimi, hər şeir yazan da şair deyil. Bəs, şair olmayanla əsl şairi, şair doğulani necə fərqləndirməli? Bu da hər kəsin işi deyil, ustadlara, bir də az-az şeir sərraflarına xas olan bir xüsusiyətdir. Necə ki, təxminən 50 il əvvəl böyük şairimiz, unudulmaz Rəsul Rza 23 yaşlı gənc bir tələbənin bir neçə şeirinə baxmaqla, onun əsl şair olduğunu müəyyən edə bilmışdı. Həmin gənc bu gün xalq arasında yaxşı tanınan, mahnuları dillər əzbəri olan Vahid Əzizdir. O zaman Rəsul müəllim onun şeirlərini oxuyub istedadının ilk işaretlarını görmüş və böyük poeziya magistrallına çıxması üçün ona yazılı şəkildə xeyir-dua vermişdi.

Bu il noyabrın 23-də Vahidin 70 yaşı tamam olur. Biz, "Azərbaycan" jurnalının əməkdaşları, bu münasibətlə gözəl şairinizi ürəkdən təbrik edirik. Ona can sağlığı, yaradıcılıq uğurları arzulayıraq. Bir də, düşündük ki, bu yubiley günlərində artıq ağ saçlı şairə ustası Rəsul Rzanın 1968-ci ildə yazdığı həmin xeyir-duanı xatırlatsaq, ürəyincə olar.

TANIŞLIQ

- Bir tələbə sizi görmək istəyir!

- Gəlsin.

Orta boylu, qarabuğdayı bir cavan içəri girdi. O, nədənsə mənə yox, ayağının altına baxırdı. Onun ilk sözlərini yaxşı eşitmədim. Yəqin ki, salam verdi.

- Otur, bala!

Elə bil ki, o da mənim sözlerimi eşitmədi. Durduğu yerdə donub qaldı.

Bu utancaqlıq idи, ya əda idи? Onu ilk dəfə gördüm. Kimdir? Nəcidir? Hardan gəlib? Məqsədi nədir? Bilmirdim. Onsuz da işim başımdan aşır. Bu sükut heykeli nə istəyir?

İndi, bu sətirləri yazarkən deyə bilerəm ki, onun hərəkətlərində heç bir saxtalıq yox imiş. O, hökm gözləyən bir müqəssir kimi, yollar ayricında da-

yanıb taleyinin müqəddərətini düşünürmüş. Bəlkə də, yuxusuz gecələrinin, nigaran günlərinin, həyəcan və iztirablarının balası olan bu nizamlı, ölçülü sətirlər, bu qısa-uzun misralar hədər zəhmətin ölü doğulmuş övladlarıdı? Mən sual dolu baxışlarla ondan cavab gözlədiyim zaman bu düşüncələr içində özünü itirib, bir söz deməyə imkan tapmırı�.

- Otur, bala. Mənə deməli sözün varsa, de! Utanma.

O, titrəyən səslə:

- Rəsul müəllim, vaxtınızı alıram, bağışlayın (əlindəki qovluğu masanın üstünə qoydu). Bu bir neçə yazınızı oxuyun, mənə məsləhət verin.

- Şeirdirmi?

O, dinmədi. Sonra dodağında kövrək təbəssüm yavaşdan dedi:

- Vallah, nə deyim. Elə yanınızda bununçün gəlmışəm. Siz deyin.

Bir neçə səhifədə səliqə ilə yazıları gözdən keçirməyə başladım.

*Dərə dodaqlarda dağılar sükut,
Palıd barmaqlarda səs düyün düşər,
Hardasa dağılar bir ovuc bulud,
Hardansa yadıma gileyin düşər...*

Başımı qaldırıb onun üzünə baxdım. Onun ruhi gərginliyi daha da artmış, onu bir intzar, bir nigaranlıq heykəlinə döndərməşdi. Gözlərinin ifadəsində sanki ümidi təəssüfün tez-tez bir-birini əvəz edən mənzəresi görünürdü. Mən hələ nə təbəssümümlə onu sevindirə bilər, nə qaşqabaqla onu kədərləndirə bilərdim.

Oxudum. Vərəqləri çevirdikcə qarşılımda istedadlı bir şairin surəti canlanırdı. Daxildən bir səs sanki mənə deyirdi: - Sənə təqdim etdiyi bu parçaları o, şeir deyil, yazı adlandırdı. Bunlar ki, şeirdir. Bu şeirlər qibtə oyada biləcək qədər poetikdir. Burada ağıl, hiss, arzu, xəyal, qəlb döyüntüsü, zövq elə bir vəhdətdə ifadə olunmuşdur ki, oxuyursan sevinirsən, sinən qürurla qabarır. Bu mənim Yurdumun balasıdır!

Bu düşüncə və duyğuların pöhrələri hələ körpədir, hələ bunları namərd nəfəsi, bədxah əli əyə bilər, sindirə bilər. Doğrudur, bu pöhrələrin kökünü qazib insan beynindən çıxarmaq mümkün deyil. Lakin mən istəmirəm, heç istəmirəm ki, bu cavan da bizim keçdiyimiz məşəqqətli yollardan keçib şeire, sənətə sərf edəcəyi ürək döyüntülərini, axtarış, icad, tapıntı zəhmətinin nadir saatlarını, günlərini ədalətsiz, nadan, küt vurumlu qırmanclardan qorunmağa, onlarla mübarizəyə sərf etsin.

*...Yanan işıq
otağıma daşıyır
sənsizliyi...

Qoy işığı
söndürüm,
qaranlıq
saçların kimi
dağılsın
yastığımı.
....*

*...Səhər
Çiçəklər
baxacaq dünyaya
şəh gözləriyle...*

"Gecə işıqlar sönər" adlı şeirdə oxuduğum bu parçalar gözlərimdə bir həsrət, bir ümid, bir sevinc mənzəresi canlandırdı.

"Ana" şeirində anasızlığın kədəri orijinal bir şəkildə qüvvətlə ifadə olunmuşdu.

*Yəqin ki, görmədiyim üçün
heç nəyə oxşada bilmirəm təbəssümünü,
eşidə bilmədiyimə görə
seçə bilmirəm səsini
bütün anaların səsindən.
Bir də bəlkə sən öpmədiyinə görə
gözlərim, barmaqlarınla daramadığına
görə
saçlarım
belə qaradır;
insan ömrünün
hədər gedən günləri kimi,
Ana!*

Ana haqqında çox şeir yazılıb: siziltili, məhəbbətli, duzlu, şit, qaraqışlıqlı, lakin bu şeir həzinliyi, son misraların gözlənilməz təşbeh ilə poetik təfəkkürün insan qəlbində, ruhunda gizlənmiş nikbinliyini aydın göstərir.

Şeirləri oxudum, bir də oxumaq istədim. Anlaşılmaz sətirləri, fikirləri çəkmək üçün yox, alındığım zövqün, məmnuniyyətin dəqiqələrini uzatmaq üçün. Bir sırə təşbeh və ifadə zehnimdə həkk olunub qaldı. Onları fikrimdə təkrar edirdim:

*Başımın üstündə lampa
sevinc dolu
bir körpə gözü kimi
yanır.*

.....
Çılıg-çılıg ulduzlar

.....
*Sinəm dəniz sinəsi kimi açıq,
ayaqlarım sahil qumları kimi çılpaq,
ötəri yağış kimi,
kimsəsizliyinə töküleceyəm dərələrin...*

- Adın nədir, bala, harda oxuyursan?
- Vahid Əziz. Politexnik İnstututunun 3-cü kursunda.
- Şeirlə kimya düsturları, riyazi abstraksiya necə uyuşur?
- Mən kimyada da, riyaziyyatda da şeiriyyət duyuram. Axı, onlar da insanla, insan taleyi ilə bağlıdır.

İndi Vahid qəti və inamlı danışırıdı. Şeirləri haqqında mənim mülahizələrimi dinlədikcə onun baxışları sanki durulurdu, işıqlanırdı. O, məndən ancaq təqdir, bəyəniş sözləri deyil, tənqid, irad da eşidirdi.

Mən istər şeirlərin məziyyətindən, istər nöqsanlarından danışdıqca o, sükut edir, sanki qəlbində, beynində bu mülahizələri götür-qoy edir, onun poetik məqsədinə, prinsipinə, inamına uyarlığını araşdırır, sonra da razılaşır, ya da - fikirləşərəm, bəlkə də, haqlısınız - deyirdi.

Vahid Əzizin xarakterindəki bu cizgilər də mənim xoşuma gəldi. Belə istedadlı, öz yerini bilən, bilikli, ziyalı gənclərin ədəbi mühitə qaynayıb-qarışması xeyirli olar.

*Rəsul RZA
“Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti,
16 mart 1968-ci il*

Vahid ƏZİZ

MİRÇƏFƏR

Poema

*Bütün dünya Dağlıq Qarabağı Azərbaycan ərazisi
kimi tanıyır.*

*Biz heç vaxt Azərbaycan torpağında ikinci
qondarma "erməni dövləti"nin yaradılmasına imkan
verməyəcəyik, öz ərazi bütövlüyümüzü bərpa
edəcəyik...*

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Prolog

...hayif, yıga bilmir güclü hikkəsin,
olsa da hər zaman göz qabağında,
hökmdar olmaqçın yaranan kəsin
daşı da ağırdı, Şah papağı da!

Artıq bir məhbusdur, hökmdar deyil;
vaxt "açıb sandığı tökdü pambığı" -
qənimi etdiyi günahlar deyil,
həm də yanılıraq inandıqları!

Sellər evlər yıxar öz kürlüyüylə,
bəzən qamarlayar göydə uçanı,
o, elə bilirdi: "öz düzüyüylə
düzəldə biləcək Azərbaycanı".

Əyrilər hələ də düzləri əyir,
pakların üstündə pislərin çırkı,
Stalin - Bağırovdan düzlük istəyir;
(evi dağılmışın özü düzdü ki?!)

Bəzən "sözü keçmir" idrakin, gücün...

Mircəfər - seyiddi, ağır bir seyid,
Peyğəmbər nəslinə soyu çatırmış,
başqalar günaha etsə də təhtid,
öz "cəddi" özündən qisas almış.

Hökmdar çox olub dünya üzündə:
hökmlü, ağıllı, gicbəsər, cahil,
bəzən şahlıq edib İblis də, Cin də,
həm də günahlar var - padşahlıq deyil!

Bəzən "sözü keçmir" idrakin, gücün,
vaxt olub, din batıb, məssəb itibdir,

bəzən, bir milləti qorumaq üçün -
yüzlərlə sərkərdə qurban gedibdir!

Mircəfər "Divana" çəkilən zaman
hələ uşağdım (amma anlayan),
o vaxtdan gözümdən çəkilmir bir an,
atamı gördüyüüm gizli ağlayan.

Mircəfər - seyiddi, ağır bir seyid,
Ömür səksəkəli, imtahan, sinaq!
Mircəfər - həm adil, həm də - "müstəbid",
üstündə - həm alqış, həm də ki - qınaq!

Mircəfər Bağırov olsa da hər kim,
Tanrıının hökmüylə bu Yurda düşən,
Cavidlərə görə "qanın içərdim",
millətimə görə - səcdə etmişəm!

Təkrar olunsa...

..Yüz dəfə, min dəfə şahid olmuşam;
təkcə mən demirəm, el bilir bunu,
polis çağıranda dili dolaşan
ittiham eləyir Səməd Vurğunu!

Saxta "vətənpərvər" cox tanımışam;
cosında cirilar ağızı köpükdən,
arvada - "kişilik" işlər tapşırıan,
uydurma danışar Ordubadidən.

Kimlər qalmadı ki, qara yaxmayaq;
Süleyman Rəhimov, Süleyman Rüstəm...
Rəsul Rza - Nigarla, haçan, ay axmaq,
olublar sürgünə şair göndərən?!

Dəyişib "tarixi" beş-üç yarasa;
qisas almaq üçün nələr yazırlar?
Allah göstərməsin, təkrar olunsa -
"Qanlı 37" müştuluq olar!

Axi, hər bir şeyin həddi olar da!
Sayı yaltaqların o qədər artıb!!!
Yazırlar: "O vaxtlar Mir Cəlala da
filankəs bir ağır cavab qaytarıb!".

Məqamdan yapışib haray-həşirlə,
bir yerə qatılır min arxin suyu,
yarışa girənlər "Murdəşir" ilə,
ara qarışdırıb tarixlər boyu.

Nə var, böhtan atmaq nə cətin bir iş?
Təki ləyaqətdən ocaq çatılsın:

"Bir şair oğlunu çürütsün təşviş,
başqa "şairzadə" həbsə atılsın!"

Xırda "qələmzadalar" ad-sana təslim!
Çəmkirir: "Yenə də yixa bilmədik!"
Paxılıq yol vermir yüksələ bilsin:
"Cəhd etdik - təpəyə çıxa bilmədik!"

Yox-yox, yeni deyil söylədiklərim,
qədimdən qələmə düşməndi qələm,
xırda yazarların fitvası ilə
böyükler olublar sürgünə gedən!

Özü də tək bircə yazarlar deyil;
aktyorlar, alımlar, zəkali kəslər...
pusquda durmuşdu düşmən elə bil,
məqam gəzirmişlər xalqı biçələr!

Millətim çox qanlar görüb, hönkürüb,
biçilib, doğranıb, cüccərib yenə,
hayiflar olsun ki, iibrət götürüb
sipərlər cəkmirik düşmən felinə!

Qırıldı, məhv oldu elə dahilər,
dövran iblislərin əlində imiş.
Mircəfər dövründə yaşanan illər
süngülər ucunda yerimək imiş!

* * *

Demirəm - Mircəfər nöqsansız olub,
Peyğəmbər deyildi, imam deyildi,
amma, nə yaxşı ki, taleyimizə
Bağırov doğuldu, Əliyev gəldi!

* * *

... "Siqnallar" gəlirdi bir yol, iki yol,
Mircəfər rədd edir məhəl qoymadan,
siftə "imzasızlar", sonra "imza, qol",
"hədələr", "iradlar", hər cürə hədyan.

Yazanlar varıldı: "Dayağı Sızsız
maskasın dəyişmiş qolcomaqların!
Bax, yoldaş Bağırov, Siz baxmasanız,
xəbəri olacaq "yuxarıların"!"

Nəinki xəbərlər ora çatırdı,
birbaşa Kremlən hədə gəlirdi,
daşnak Yemelyanov ara qatırdı,
müşfiqlər Nargində güllələnirdi!

Gözü kor olanlar tarixə baxsın,
qulaqdan mayıflar məni eştsin,
Mircəfər kimidi "düşmən" çıxartsın,
Mircəfər kimidi "sürgün" elətsin?!

Stalin dəliydi ki, durduğu yerdə
yüzminlə, milyonla insan qırdırmış?
Görünür, o zaman SSRİ-də
hamı bir-birindən qisas alırmış...

Məhkəmə:

Şərin min üzü var hər sifətində,
nələr gizlənirmiş yalançı dildə!
Azəri oğlunun öz Vətənində
gedir məhkəməsi yabançı dildə!

Hansı təqsirindən keçmədi cəddin?
Haqqə zor edərmiş beş-altı xayın,
Mircəfər, hökm etmək, baş olmaq çətin -
həm məcbur etdirilər, həm də inandın!

Hökmə qərar verən millətçi bir rus,
yırtıcı quzğunlar, yadlar övladı,
indi Yemelyanov adı bir məhbus,
amma ki, ürəyi daşnaq mandatı!

Həm də tək deyildi, qanicən daşnak,
bir deyil, beş deyil - sayı bilinmir,
bəlkə də, bu dərin köklərə görə
bələlər yurdumdan hələ silinmir?!

Hayif çörəyinə, sadəlövh Vətən,
güllü gülşənində bayquş oxuyur!
İttiham edəndə bülbültək ötən,
müttəhim olanda çirkab qoxuyur!

Düşmənin dayandı aşağı alçı:
"Doğrayın, millətin atası yansın!"
Şər-böhtan dedikcə baş ittihamçı,
səsinə səs verir bir yiğin harsın.

Üzündə zərrədək qorxu yoxudu:
qətilik hər dəqiq ifadəsində,
ulu bir tarixə meydan oxundu
köhnə KQB-nin "İclas evində".

Xəyalən əl atıb tutdum qolundan;
bir kimsə dəyişməz tale yazanı,
ayağı altında siləcək olan
indi Mircəfərə çırırı tozunu!

Canıma od vurdun, ey ulu keçmiş,
tarix gerçəkləri niyə söyləmir?!
Olmaya millətim böyük deyilmiş-
Böyük - böyükləri edam elətmir...

Atamı görmüşdüm gizli ağlayan...

"...Buna da min şükür, getdi o illər,
keçsə də qanlardan - yaşadı millət,
Sergey Mironoviç olsayıdı əgər,
nə bu xalq var idi, nə də bu Dövlət!"

Bu sözlər mənim yox, atamın idi,
gördüyüm göz yaşı sırlar oyatdı,
biləndə "Bagirov edam edildi",
xeyli, yaziq atam, üzüstə yatdı...

Tehran konfransı - "daşnak bayramı"

Azərbaycanlıların öz dədə-baba torpaqlarından kütləvi deportasiyası ikinci Dünya Müharibəsindən sonra başladı. Yüzminlərlə insan Azərbaycan Respublikasında yerləşdirildi.

O ki qaldı o dövrdə Mircəfər Bağırovun oynadığı rola – Mircəfər Bağırovun cəsarətli tədbirləri olmasayı, indi bu ərazidə nə azərbaycanlılar, nə də ki, Azərbaycan dövləti vardi.

Heydər ƏLİYEV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Dekabr, 1997-ci il.

Dediyim tarixdi, elə tarix ki,
onu dərk etmədən Vətən sevilməz,
həm də Mircəfərin, bunu bilin ki,
nələr cəkdikləri gözə görünməz!

1943-cü ilin son baharı,
gözəl Tehran:
üç dövlətin rəhbərləri -
Stalin, Ruzvelt, bir də Çörçil.
Dörd gün cəkdi bu Konfrans,
əsas məqsəd: birləşərək
faşistlərin kökün kəsmək!

Məşvərətlər, danışqlar,
qarşılıqlı ittihamlar,
düşmən güclü olduğundan -
barışmalar,
barışqlar.
Sonuncu gün, noyabrın otuzunda,
Moskvaya qayıtmazdan bir gün
əvvəl,

SSRİ-nin Molotovu
yekun sənəd oxunanda bəyan edir:
-Yoldaş Stalin, çox xarici ölkələrdə
məskunlaşmış ermənilər
SSRİ-də özlərinə
siğınacaq istəyirlər.

Stalin: - Ermənilər bacarıqlı
insanlardı. Qoy köcsünlər. SSRİ
cox genişdir, yer tapılar....

Müharibə bitər-bitməz,
1946-da Bağırovu Kremlə
çağırdılar;

İosif Stalin: - "Ermənilər sizlərlə də
qədimlərdən can-bir qəlbdir".
Xeyli susur, fikrə gedib:
-"Dördyüz mindən bir qədər az
erməniyə Azərbaycan torpağında
yer verməniz məsləhətdir".

"Məsləhətin" bir göstəriş olduğunu,
bu oyunu Anastasin qurduğunu
yaxşı bilən Bağırovsa
məmnunluqla bildirir ki:
-"Yoldaş Stalin, son dərəcə
gözəl olan bir fikirdir.
Mən özüm də Sizdən kömək
umacaqdım.

Azərbaycan - müharibə illərinin
gətirdiyi bələləri dəf etməkçün
bizə yeni qüvvə gərək.
Çox insanlar qurban verdik,
Sizdən kömək istəyirik".

Stalin, həmən: -"Bu da kömək!"

Qoy şad olsun ruhu onun -
Mircəfərə qəni-qəni rəhmət etsin
Ulu Tanrı!
Həyatında ilk dəfədir Stalin kimi
müstəbidə,
ər oğlu ər etirazla bir tarixi fikir deyir:
- "Yoldaş Stalin, xaricdəki ermənilər
cox da bizə uyğun gəlməz.
Ermənilər pambıq əkməz,
neft cixartmaz, taxıl biçməz.
Bu cür işlər bu millətdən
uzaq şeydir.

Məsləhətsə, Ermənistən torpağında
bir milyondan artıq olan bizimkilər
az bir sayda bizə köçsün,

ermənilər Hayastanda yerləşərək
erməniylə ermənilik edə bilsin".
Daha sonra: - "Amma, əgər ermənilər
təkid etsə - biz də razı,
birçə şərtlə;
ərazimiz balacadı,
gələnlərə darlıq edər,
ölkəmizin zaman-zaman
itirdiyi torpaqları qaytarılsın:
Nadir Şahın gürcülərə bəxşışları,
bizim Dərbənd, Zəngibasar,
Göyçə, Gorus, üstəlik də Dərələyəz...".

Stalin susub, kecmişlərə qərq olur:
"Əsaslıdır bu dəllillər!"
Stalin tarix bilmir məgər?

Və Mircəfər müstəbidin qulağına
piçiltıyla nəsə deyir.
Dediyi bir Mircəfər, bir Stalin,
bir də Ulu Tanrı bilir.
Millət oğlu Hökmədara anladır ki:
(Qəribədir, atam hardan bunu bilib?)

"Ermənilər bizdən sonra
gürcülərin axırına çıxacaqlar,
xalqınız da itirəcək var-yoxunu!"

Bu təxribat daşnakların
nə birinci, nə sonuncu
qurğusuydu,
ermənilər dəhşət imiş!
Ağıl - kasad, iç - çürümüş,
vicdan - qırıq, iştah - yekə...
bu millətlə mehribanlıq -
evlər yıxan bir təhlükə!!

Bağirov davam edir:
- 41-45 savaşından bəhrələnib
bu torpağın tək sahibi olanları,
Türkçülükdən təhlükətək həmişəlik
Uzaq Şərqə sürgün etmək istədilər!
Eyni ilə Axisqalı türklər kimi;
dişlərində şirə varmış!
Bu, yepyeni bir hiylədir.
Gedin baxın - indiyədək o Türklerin
torpağında, mülklərində, evlərində
yaşayanlar ermənidir!

Stalin yenə razılaşır.

Atam niyə ağlayırdı?
Bir millətin xilaskarı,

bir axmağın istəyiylə
 "Xalq düşməni" olduğuna ağlayırdı,
 öz xalqının övladları
 məhkəmədə Mircəfərin barəsində
 böhtan dolu ittihamlar
 verdiyinə ağlayırdı.
 Prokuror - rus, hakimlər - rus,
 müttəhimsə, türk oğlu Türk.
 O zamandan yarım əsri üstələyən
 müddət keçib,
 o zamandan bütün dünya
 cox dəyişib;
 gördükəri millətimə
 görk olsun, görk!!

1937

Min doqquz yüz otuz yeddi...
 Bəşəriyyət tarixində
 ən əzablı, işgəncəli,
 qanlar içən bir dönəmdi!

Neçə milyon sadə kəndli,
 elm adamı, sənətşünas, fəhlə, dindar, qələm əhli
 "düşmənçilik" damgasıyla dağlanmışlar!
 Öz yurduna, torpağına, Vətəninə bağlanmışlar
 sürgün oldu,
 məhv edildi,
 güllələndi!
 Demirəm ki, içlərində günahlısı
 heç olmayıb.
 Belələri indi də var!...

"Basılmışlar dəftərində"
 "trotskiçilər", "menşeviklər",
 "Müsavat"ın adamları,
 "Buxarinin", "Kamenevin", "Zinovyevin"
 tərəfdası, silahdaşı olanlar var.

O zamanlar Atam Ərmən dağlarında,
 Dərələyəz mahalında
 gənc bir kəndli, komsomolçu,
 həm də yetim;
 (Təbii ki, bu qırğınlar yan keçirdi beləsindən).

Çox dəhşətli bir tarixi açdı atam:
 - O zamankı Ermənistən dövləti də
 "Yuxarıdan" gələn əmri, göstərişi
 canla-başla icra edir.
 Hətta, çılgın kommunistlər
 "gedər-gəlməz" yollarıyla göndərilir.

Dəhşət bu ki, o dövrdə
məmləkəti
hər tərəfi,
altlı-üstlü ələdilər.

Amma...
bircə nəfər belə "daşnakçıya"
dəymədilər!
Üstəlik də, Ermənistan torpağında
"düşmən" çıxan bir erməni,
azi, dörd-beş Türk olana qoşulurdu,
ermənilər yuxarıdan yumalanmış
"Təmizləmə" planını Türk qanıyla,
Türk canıyla,
Türk oğlunun edamıyla
doldururdu...

Deportasiya

1947-nin payızından başlayaraq,
Azərbaycan millətinin
doğma "Ərman dağlarından"
sürgününə
Fərمان
gəldi!
Bu, millətin artıq rəsmi sürgünüydü!
Bu elə bir uzun tarix;
danişmağa, nəzmə cəkib söyləməyə
qələmimin gücü yetməz,
hayif, vaxtin əqrəbləri
geri getməz!

Dərələyəz mahalından
Kəlbəcərə üz tutanlar
tufanlarda məhv oldular.
Don aparmış qız-gəlini
adam kimi dəfn etməkcün,
buz altından
saçlarından dartırıldılar.

Ermənilər dözmürdü ki,
bahar gələ,
Ermənistan dözmürdü ki,
Naxçıvandan İrəvana,
"Arazdəyən" vağzalına
qatar gələ...

Köç etməmək,
dədə-baba torpaqları
tərk etməmək istəyənlər
şərlənirdi, tutulurdu.

Başbilənlər kim vardısa -
hər birinə "quyu" qazır,
barəsində anonimlər yazılırdı.
Qaniçənmiş ermənilər,
yazanlarsa, ara-sıra - bizimkilər!

... Mircəfərin təkidiylə
xaricdəki ermənilər
üz tutdular İrəvana.

Azərilər - Azərbaycan torpağının
dağətəyi, bir də dağlıq yerlərində
məskunlaşdı...

Bu sürgündə biz itirdik,
yad qazandı.

O zamanlar
o yerlərə köç edənlər
Livandandı, Suriyadandı.
Körpəlikdən yadimdadı;
gəlmələrin təxəllüsü-
"Qaxtaqandı"!

* * *

Aman Allah!
Gör nə imiş erməninin qəddarlığı;
vəhşiliyi,
namərdliyi,
iblisliyi,
ilanlığı!

Millətimə belə nifrət hardanımış?!
Dilim gəlmir təhqir edəm;
bədbəxt Kərəm
sərsəm, ya da axmağımış!
Təkcə omu?!

Kecəl Həmzə məhv elədi Koroğlumu,
Səhl Sumbat Babəkimi doğratdırdı,
Baqramyanın hiyləsiylə
qəhrəmanım igid Həzi
öz tankında yandırıldı!

"Bolşeviklik" libasında
maskalanmış ermənilər
Şaumyanın bayraqından
qüvvət alıb Azərbaycan
torpağını
qan gölünə yuvarladı!
Ermənilər dincəlmədi;

Sürgünlərdən, qırğınlardan,
millətimin öz yurdunda
kor edilmiş alovundan, ocağından
əl çəkmədi!
Və ... dincəlmir!
Ötən əsrin sonlarında "Qanlı Yanvar",
Sumqayıtda tügyan edən iğtişaşlar,
daşnakların əməliydi...

Elə yanmaliymış o yanıq Kərəm!

... elə yanmaliymış o yanıq Kərəm,
olsun ki, baxmayıb öyüdə, sözə,
sevgi kor edibmiş, görmürmüş bəyəm -
erməni qədimdən düşməndi bizə?!

Bir az abırılıymış o vaxtkı Sürgün,
Mircəfər variydi, Stalin variydi;
başdakı yerində olduğu üçün
hər şeyin hesabı aparılırdı!

Tarix nə zamansa qazilar dərin,
sonralar "Ərmən" dən hamı qovuldu,
çaniyla əlləşən SSRİ-nin
cəlladı
millətçi daşnaklar oldu!

Uydurma zəlzələ, böhtanlar, filan...
qaçmasa - hamısı qırılasıydı,
şərəfsiz Qorbaçov - "Raiska"sıynan
azğın daşnakların əl tulasıydı!

Başbilən kişilər köcdükdən sonra,
qalan çoban-çoluoq, imkansız, qoca;
qaçmaq yaxşı idi qan bahasına -
düşmən zindanında həlak olunca!

Sağ gələn olmazdı doğum evindən,
ölürdü körpə də, türk gəlini də,
adicə cibandan bıçağa gedən
canın tapşırırdı çərrah əlində!

Elə yanmaliymış o yanıq Kərəm;
haxçık "əslilərdən" yetər zarımaq!
Saz tutan kişilər, rica edirəm -
arabir ayılıb tarix oxuyaq!

Mircəfər Bağırovun "YALANI"

Ermənilər dincəlmədi, ermənilər doymadılar,
Türkü elə qovdular ki,
dədə-baba Türk yurdunda

Türkdən qalan
bir
ışarti
qoymadılar!

Qələm əhli, əlinizə tarix alın,
Stalinin əlaltısı Mikoyanı yada salın;
həmin İblis Stalinə çatdırdı ki:
"Mircəfər Sizi aldadıb,
yoldaş Stalin,
yalan deyib!
O, milləti Hayastandan
pambıqçılıq, əkinçilik,
neft çıxarmaq üçün deyil,
kurortlara yerləşdirib".

Həmin gündən
Bağırovun "yalanının"
üstü-başı açılandan,
1949-un yaylarından,
doğma "Ərman dağlarından" qovulanlar
o zamanki "Qaryaginin",
"Jdanovun" (Beyləqanın),
Mil-Muğanın
və Yevlağın
ilanların mələşdiyi
çöllərində məhv olaraq
yanırdılar...

Bağırov da "ləbbey" deyib?....

Bax, belədir həqiqətlər,
bax, belədir Mircəfərin
öz xalqına
elədiyi
"xəyanətlər"!

Daha məni qəhər boğur,
daha yetər!
Duyanda ki, Mircəfərin
sümükləri o dünyada
alovlanır,
görəndə ki, kimlərdənsə,
nələrdənsə
qisas almaq məqsədiylə
iftiralar yağırlır,
biləndə ki,
həqiqətlər tapdalanır -
mən sağ ikən,
mən həyatda olar ikən
qovruluram!

Keçmişindən uzaq düşmüs
bədbəxt insan,
Stalin kimi diktatorun,
ətrafında mikoyanlar olan yerdə
nəkaraydı Mircəfərim?
Nəçiydi ki,
adam tuta,
edam edə,
sürgünlərə
Bağırovun fərmanıyla
vaqon-vaqon insan gedə?!....

Deportasiya
millətimin tarixində
qan-qadalı bir genosid -
bu, həqiqət!!!

Cahil insan, Bağırov da
çoxlarıtək
"ləbbey" deyib Stalinə baş əysəydi,
yarım milyon civarında
daşnakların
orduları bu torpağa
yığıssayıdı, nə olardı?!

Sirlər var ki, acammuriq...

Qarabağda əhliləşmiş
bir topayla bacarmırıq -
unutqaniq,
aldanırıq!
Min təəssüf;
yadları yox -
özümüzü aldadırıq!

Bəsdir, yetər! Xırdaladım...
Xırdalanmaq istəmirəm!
Bəsdir, yetər!
Adam olmaq istəyirəm!
Kölə olmaq istəmirəm!

* * *

Mircəfərin
millətinin qarşısında
üzü ağdı,
nə doğmadı,
nə həmyerlim,
nə tanışım,
nə mən onun, nə o, mənim tayfamändi!

Mərdliyinə qıbtə ilə
göz qoyduğum
bir insandı...

Mingəçevir - Mircəfərdi,
"Neft Daşları" - Mircəfərdi,
Sumqayıtım - Mircəfərdi,
daşnakların "sayəsində"
öz xalqına
"düşmən çıxan "
Mircəfərdi, -
Böyük Vətən savaşında
- bircə oğul övladını
şəhid verən
Mircəfərdi....

Özü çox şey danışardı,
sağ olsaydı,
Mircəfəri məhv etdirmək -
ermənilik qisasıydı!

* * *

Hərdən axarıyla aramla gedər,
hərdən bilmək olmur - nə çəkdi tarix,
hər halda, zamana bağlı - mötəbər,
basılıa bilməyən nəhəngdi tarix.

Nuhu Taxtda görən, nə gördü - bilməm,
Amma, Stalini Taxtda görmüşəm
ağlim kəsən vaxtdan; o gün-bu gündən
məndə çox boyalı, min rəngdi tarix...

...Bu millətin tarixində
qanlı illər çox olubdu,
neçə dəfə Dövlətimiz
qurulubdu,
yıxılıbdı.

Vaxt olub ki, Dövlətimin baş ucunda
Türk oğlu yox, xalx olubdu!
Özümüzdən olmayanlar
bizə qanlar uddurubdu!

Son təhlükə - bir dəhşətli
parçalanmaq təhlükəsi;
1993-də Vətənimi silkələdi,
millətimin harayına
Tanrımızın dar gün üçün
qoruduğu
oğlu gəldi-
Heydər gəldi!

Heydər - zirvəsidir Azərbaycanın!

Tufanlar qoynunda gördüm saman var,
Boylandım Tanrıının nəzərlərinə,
Başına baglanan bütün oyunlar
Sonunda bitəcək mənim xeyrimə!

İnsan ümidi insan qıranda,
Sinmayan söykənər azadlığına,
Xilaskar igidi Goy apardısa -
Demək, səmalarda gərək var ona!

Minlərlə körpəni qoynuna alar,
Gizlədər - süngülü, zirehli əsgər,
Bilsə ki, çarpışan min-min igid var,
Qorxub niyyətindən düşmən əl çəkər!

Hərdən göz qoyuram; nələr yazırlar!
Hər kəsin ürəyi kagızındadı,
Dogranan Babəkim məni yandırar,
Görəndə qolları "it" ağızındadı!

Hürənin: - "Babək də xəyanət edib...",
Bilinər - nəyimiş "qarın ağrısı"!
Kökünü arayıb, nəslin ürküdüb
görərsən - bir adı daşnak tulası!

A nurdan yayınıb qaçan yarasa,
Nə gərək Heydərə böhtanlar atmaq?
İnanc yerimizin düşməni varsa,
Ona çan atır ki, Öndəri danaq!

Coşdurma qanımı zəhər dilinlə,
Bu millət çağlayıb zor edər sənə,
Heydər də əbədi, Mircəfərim də -
O Haqq Dünyasından görk edər sənə!

Öndərə fitvalı böhtanlar yağar,
Çörək verdikləri, ayağa qalxın!
Bizim Heydər adlı bir dühamız var,
Heydər - zirvəsidir Azərbaycanın!

İyirminci yüzillik qanlı-qadali,
Nə qədər qan axdı, insan qırıldı!
Bu yurdu yaşıdır, xilas edənlər
Türk oğlu Mircəfər və Heydər oldu!

Epiloq

Daha bir də
Azərbaycanın yandırdığı
nurlu çıraq

sönməyəcək,
daha bir də dahilərin
ucaltdığı
Ulu bayraq
enməyəcək!

Tarixlərdə naqışlıklar olsa belə,
Parçalanmaq dəhşətinin
üçüncüsü olmayıacaq!
Bayrağımız Yer üzünün ən möhtəşəm
nöqtəsində dalğalanır,
Bura - Dövlət Bayrağının Meydanıdır!
İnanmayan
gedib ölçsün -
Yer üzünün ortasıdır!

Azərbaycan təlatümlər həmləsində
üzüb gedən bir gəmidir,
böyük oğlu Mircəfərin,
ölməz Heydər Əliyevin
qudrətiylə
yola çıxmış bu gəminin
həm sükanı,
həm yelkəni,
həm ünvanı
etibarlı əllərdədir!...

... Nur kimidir əzəl gündən,
Mərd insanlar ocağıdı,
Övladını uca edən
Doğma ana qucağıdı.

Tellər dinsin, "Yallı" gedək,
Süfrə salıb şənlik edək,
Düşmənlərə güc göstərək -
Yurdumuzun o çağdı!

Duman get-gedə dağilan,
taplığı dərdlər sağalan
Cənnət kimi gözəl olan,
Azərbaycan torpağıdı!

İnam böyük, qərar qəti,
Səfərbər edər milləti,
Bu günlərin əzəməti
Sabahların dayağıdı.

Qələbəyə yollar salan,
Öz xalqından qüvvət alan,
Yurdu irəli aparan
Azərbaycan Bayrağıdı...

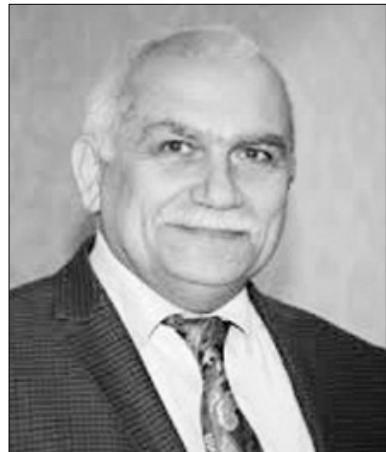
Bakı, 1998-2015

Məti OSMANOĞLU

İlk qazanc

◆ *Avdı əmimin
nurlu xatirəsinə bağışlayıram*

- Gəl atlarımızı burdan dib arxına qədər səyirdək, - Sahib deyir. Sahibin dediyinə əhəmiyyət vermirəm. Mənim indiki anlayışımıla o, adrenalin həvəskarıdır, tasalanır, macəra axtarır. Bir-birinə yaxın düzülmüş ot tayalarının arasında, axşamın şərində at səyirtmək, yəqin ki, heç kəsin ağlına gəlməyəcək dərəcədə qorxulu bir oyun ola bilər. Mən macəranı heç sevmirəm.

Qüruba baxıram. Üfüq Güneşi ortadan iki bölüb. Güneşin yarısı üfüqün arxasındadır, gizli bir qüvvə Güneşi dartıb üzü aşağı aparır. Güneşin ətrafindan başlayaraq üfüq boyunca göyün üzünə tünd qızartılar yayılıb. Başımızın üstündəki buludsuz göyün bir tərəfi tünd qırmızıdır, o biri tərəfi qatı göydür və göy anbaan qaralır. Ayaqlarımızın altındaki biçin sahəsi yal adlanan təpəliklərə - Büyük Qafqaz sıra dağlarının qurtaracağına qədər uzanır. Yalın kənarı ilə arx axır. Təpələrin dibi ilə çəkildiyinə görə ona "dib arxi" deyirik. Burdan dib arxına qədər düz iki kilometr var. Arx boyunca söyüd və çınar ağacları sıralanıb.

İndi həmin yer dünyanın geosiyasi xəritəsində xüsusi qeyd olunub: Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri və Cənubi Qafqaz qaz kəməri bu ərazinin düz ortasından keçir. Neçə il əvvəl Prezident İlham Əliyevlə Prezident Mixail Saakaşvili elə bu yerdə təntənəli "qızıl qaynaq" əməliyyatı aparmış, Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəmərinin Azərbaycanla Gürcüstan arasındaki hissələrini birləşdirmişdilər. Həmin mərasimi həm yerli, həm də dünya televiziyaları öz geniş şərhləri ilə göstərmişdi.

Hələ "qızıl qaynaq" mərasimine çox var: təxminən otuz il.

Ot biçininin qaynar çağıdır. Bütün günü sovxozen işçiləri burada vurnuxublar. Otbiçən maşınlar işləyib, yayın qızmar günündə nəmi çəkilmiş ot tam quruyub tənbəkiyə dönməmiş, traktorların arxasına qoşulmuş pres maşınları ilə bağlanıb taya vurulub. Yorğun biçinçilər biçənəyi indicə tərk eleyiblər. Buraya bir də sabah tezdən - gün çıxar-çıxmaz gələcəklər. Hazır ot tayalarını maşınlara yükləyib, sovxozen tayalarına daşıyacaqlar. Həmin tayalara bizim camaat ilanyalı deyir.

Dayandığımız yerdən arxin üstündəki ağaclar hələ görünür və get-gedə böyükürek bizdən uzaqlaşır. Onlar böyüküb-böyüküb bir azdan qaranlığa qarışacaq, görünməz olacaq. Bir azdan yerlə göyün arasındaki hər şey

qaranlığın içində itib-batacaq. Bircə ot ətri qalacaq. Təzə biçilmiş biçənəyin sehirli ətri adamın dilini-ağzını bağlayır. Axşamın sərinində hava nəmləndikcə bu ətir daha da sərtləşəcək, dadlanacaq.

-Sən nədən qorxursan? - Sahib inad edib, sözünü yeritmək istəyir.

Düzünə qalsa, atları səyirtməli olsaq, mənim ötmək şansım daha böyükdür. Daha doğrusu, mənim atımın ötmək şansı. Çünkü Sahibin atı qosqu yabisidir, mənim qaşqa kürən ürgəmi isə anası cıdır üçün doğub. Onu arabaya qoşanda yazıqlaşır, qanadları qırılır, kiçilir. Yəhərsiz minib, dabanlarını yançağına sıxsan, qanad açacaq. Ancaq indi ot taylarının arasında səyirtmək ona cəza vermək olardı.

-Boynuna al ki, qorxaqsan, at səyirtməyə kişiliyin çatmır, at səyirtmək kişi işidir... - Sahib, deyəsən, söhbətin şitini çıxardır.

Mən onun dediklerinə zərrə qədər də əhəmiyyət vermirəm; deyir-desin. Cox yorulmuşam. Bütün günü dəmiryolu ilə biçənəyin arasındaki sahədə qarğıdalı alağı vurmuşuq, seyrəltmə aparmışıq. Qarğıdalı kolları indi xeyli böyüüb, bəzi yerlərdə adam boyuna çatır, onların arasında yerimək itin zülmüdür. Sərtləşmiş yarpaqlar adamın sıfətini çizir. Cızır nədir, kəsir. Di gəl ki, kəndlının dolanışışı da bundan çıxır.

Burani bizim ailələrimiz sovxozdan icarəyə götürüblər. Payızda məhsul yiğilanda qarğıdalının bir hissəsi sovxoza təhvıl veriləcək. Qalanını mal-heyvana və toyuq-cücəyə yem tədarük eləmək üçün bələb evlərimizə daşıyacaqıq. Bu əziyyətli işdən bizə qalan əsas qazanc isə qarğıdalının şaxı olacaq. Qişda qarğıdalı şaxı mal-heyvan üçün əvəzsiz yemdir. Ertədən balta ilə kötüyün üstündə xırda-xırda doğrayırsan, üstünə azca iliq su səpirsən, üstünü palazla örtürsən. Nəm canına hopunca yumşalıb piləyə dönür. Malın gözüne işiq gətirir...

Birdən ağlıma maraqlı bir fikir gəlir. Onu heç götür-qoy eləyib bışirmədən Sahibə dönürəm:

-Kişilikdən danışırsan, kişiliyin olsa, bu gecə kalan xeyrimiz ola bilər, - deyirəm.

-Nə xeyir?.. - Macəra üçün əldən-ayaqdan gedən Sahib lap ciddi maraqlanır. Mən qəsdən sözün dalını gətirmirəm, artıq onu "qarmağa saldığımı" tam əminəm.

-Adama burdan bu gecə neçə tay ot daşıyıb, qarğıdalı kollarının arasında gizlədə bilərik?

-Yetmiş dənəsi bir lafet eləyir. Adama bir lafet...

Sahibin gözləri parıldayırlar.

-Sənin başından yoxdur, - deyir, - vallah, kəlləsən, qədrini bilən yoxdur...

Qaranlığın düşməsini gözləmirik. Hərəmiz belimizə bir tay götürüb, ensiz arxdan adlayır, tayı qarğıdalı sahəsinin içindəki dayaz suvarma xəndəyinin - "qajın" içini qoyuruq. İdeyanın müəllifi kimi mükafatımı alıram: Sahib biçənəyə yaxın qajı mənə verir. Özü isə səkkiz-on metr aralıdakı paralel qajı götürür. Bunun mənası odur ki, Sahib hər dəfə belindəki yükü məndən təxminən on metr o yana daşıyacaq. Nəzərə alsaq ki, bu gecə adama bir lafet - 70 tay ot daşımaliyiq, Sahib ağır ot taylarını məndən üst-üstə 700 metr uzağa daşmış olacaq. Ağlımda əlüstü bu hesablamani aparıram. Ancaq heç inanmırəm ki, Sahib də həmin an eyni şeyi fikirləşmiş olsun...

Ot taylarını biçənəkdən adda-budda daşıyıraq. Yəni bir tayı burdan götürəndə növbəti tayı beş-on metr ondan aralı götürürük. Hamisini bir yerdən götürsək, sabah öğurluğumuzun üstü dərhal açılar. Həm də eyni yeri ayaqlasaq, biçənəkdə təzə biçilmiş otun üstündə ciğir açmış olarıq.

Biçənəyin üstünə qaranlığın nə vaxt düşdüğünü hiss eləmirik. Qaranlığın zəbt eləyib içində gizlətdiyi ucsuz-bucaqsız çöldə ins-cins gözə dəymir. Bircə bızık. Bir azdan Ay da doğacaq, biçilmiş ot ətri gələn çölə dolğun Ayın süd rəngi səpələnəcək.

Sağ ciynimi ot taylarının bağlandığı ipin kəsdiyini hiss edirəm. Ciynimi əlimlə yoxlayıram. Kəsik yeri tapa bilmirəm. Ancaq hər dəfə ot tayıni ciynimə qaldıranda sağ ciynimdən kürəyimə tərəf elə bil nəşə iti bir şey doğraya-doğraya gedir. Xeyli keçəndən sonra həmin kəsiyin acısını ovuclarımın içində də hiss eləyirəm. Ancaq indi nə kürəyimdəki ağrının, nə də ovcumdağı kəsiyin yeridir, "öhdəliyə", özümüzə verdiyimiz sözə əməl eləməliyik. Bu, artıq idman marağı kimi bir inada çevrilib.

İlk qırx taydan sonra əməlli-başlı əldən düşdürümü hiss eləyirəm. Sahibin elə bil heç nə vecinə deyil. Mənə elə gelir. Ancaq sonradan boynuna alacaqdı ki, o da qırx tay daşıyandan sonra canını dişinə tutubmuş. Onun ciyni və əlləri ot tayınin iplərinə dözsə də, kürəyi presin içindəki ot kəsiklərinin uclarına çətin dözürmüş.

Dözülməz iş idi. Ancaq dözürdük...

Hələ bundan sonrası da vardı. Atları arabalara qoşmalı, əkin sahəsindən evə qədər beş-altı kilometr kələ-kötür yolu taqqataq arabada getməli idik.

-Arabaları aparmağa ehtiyac görmürəm. Gecə burada kimin iti azib?! İydələrin altına çəkək, qalsın burda, - mən deyirəm.

-Səndə baş var, kəlləsən, qədrini bilən yoxdur... - Sahib yenə mənim ideyamı sevinə-sevinə göydə qəbul eləyir və sahədən evə çılpaq atlarımızın üstündə getməyi qərara alırıq.

Qaranlıqda atlar da insanlar kimidir, yolu yaxşı görə bilmədiklərinə görə tez-tez bürdəyir. Ona görə də atı çox da iti sürmək olmur.

Ayaqlarımın teması ilə kəhər ürgənin döyüntüsünü lap aydın hiss eləyirəm. Yəqin ki, o da məni hiss eləyir, yorğun olduğumu başa düşür. Atlarımızın kefi kök olmalıdır. Biz özümüzü həlak eləyə-eləyə belimizdə haradan-hara ot taylarını daşıyanda onlar biçənəkdə yaxşıca otlayıblar. Üstəlik də, onları sahədən kəndə araba sürüməkdən xilas eləmişik. Qaşqa kürənimin əməlli-başlı sevindiyini hiss edirəm. Elə mən də ağır işdən sonra evə qayıtmışma sevinirəm. Yemək gözümə görünmür. Bircə özümü çarpayıma çatdırıa bilsəydim. Yəqin ki, daş kimi yatacam...

Atam fermada işlədiyinə görə yaylağa gedib. Bir də, Allah bilir, nə vaxt qayıdacaq. Yəqin, arxayındır, necə olmasa, mənim artıq işə yarayan vaxtimdır. Orta məktəbin son sinfinə keçmişəm.

Sahib yolda bir şeir oxumağımı istəyir. Bilirəm ki, Hüseyin Arifin "Sən dərsə gəlməyəndə" şeirini arzulayır. O, qız istəyir və mən onun beyninə yeritmişəm ki, şair bu şeiri bütün sevənlərin adından yazıb. Mənim də gözaltım var və imkan düşəndə qızlardan uzun-uzadı danışırıq. Ancaq indi şeir oxumağa həvəsim yoxdur. Həm də gecənin yarısı at üstündə söhbət eləmək vaxtı deyil. Gecənin qaranlığı səsi çəkib lap uzaqlara aparır. Burada danışdıığın bir kilometrdən aydın eşidilir.

-Bu axşamkı işimiz əla oldu, - Sahib deyir.

Mən dərhal qazancımızın pul qarşılığını hesablayıram. Ot tayının birinin qışda manat yarıma satıldığını nəzərə alanda, bu axşam, adama, qış qiyməti ilə yüz beş manat pul qazanmışıq. Sevinirik. Kəndə çathaçatda qərara alırıq ki, ikimiz də atımızı Sahibgilə sürekli. Onsuz da sabah tezdən - üç-dörd saatdan sonra bir də qarğıdalı sahəsinə qayıtmalıyıq.

Onlarla bizim aramızda kirvəlik münasibəti var. Mən kirvəmin uşaqları ilə bir evin övladları kimi böyümüşəm. Gözümü açandan məni evimizdə itirən-

də kirvəmgildə - Sahibin yanında, onu da öz evlərində itirəndə bizzə - mənim yanımıda tapıblar. İndiyə qədər bir-birimizin xətrinə dəyməmişik. Bir-birimizin sözünü götürməyi bacarmışiq.

Kirvəmgilin evi kəndin günbatanında təpənin üstündədir. Həyətin dörd dövrəsində hasar-zad yoxdur. Həyətdə bizi ayaqüstə qarşılıyırlar. Bizimkilər də burdadır: anam, ortancıl qardaşım. Hami bizi gözləyir. Məlum olur ki, saat 2-yə işləyib. Avdı kirvə qabağa yeriyir. Üzündən gərgin təlaş keçirdiyi hiss olunur.

-Arabaları neyləmisiz? - həyəcanla soruşur.

Sahib də, mən də arxayı - arxayı gülürük.

Mən atdan düşüb, tələsmədən "qəhrəmanlığımızın" təfərrüatını danışma-ğa çalışıram. Xüsusi vurğulayıram ki, bu, mənim ideyam olub. Ara yerdə ot tayının birini keçən qış manat yarıma aldığımızı da xatırladıram. Uca boylu Avdı kirvə qayıdır öz boyuna uyğun sapladığı kürək beli əlinə alır. Bilirəm ki, nə qədər acıqlansa da, uşaqa əl qaldıran deyil. Qabağa yeriyirəm.

-A kişi, neyləyirsən, əlindən xata çıxar... - deyib, zarafat eləmək istəyirəm. Beli əlindən alanda bir şey deməsə də, çox acıqlı olduğunu, hirsindən əlinin əsdiyini görürem. Yaxşı ki, Sahibi tək buraxmamışam, mən gəlməsəydim, yazığın axırı necə olacaqdı - bunu bir Allah bilir...

-İt kimi oğurluq eləməyə getmişdiz? Ata-ana da deyir oğul böyütmüşəm...

- Arxamdan anamın səsini eşidirəm. Anamın əlində çatı var. Bilirəm ki, imkan düşən kimi belim uzunu ölçəcək. Tez uzaqlaşıb çatının çata bilməyəcəyi yerə keçirəm.

- Bir bunların irzinə-renginə bax... - Bənövşə bibimin, Sahibin anasının da donu açılır, yavaş-yavaş qorxunun əsarətindən çıxır. Büyülərimiz üçü də bizə düşmən balası kimi baxır. Kirvəmin kiçik oğulları Yusiflə Abbasın bizi kənardan yazılıq-yazıq süzdükləri nəzərimə çarpir.

-Vaxtı itirməyin, - Avdı kirvəm deyir. - Tez çörəyinizi yeyin.

Tut ağaçının altındakı stolun arxasında otururuq. Qabağımıza yağda qovrulmuş göy lobya qoyurlar. Kim nə deyir-desin, bunu biz tərəfdə çox dadlı bişirirlər. Bəlkə də, mənə ələ gəlir. Sarımsaqlı qatıq gətirilir. Lobyani sarımsaqlayıb açıldan qurtulmuş adamlar kimi gözümüzə təpirik. Çayımız gəlir. Canımdan yorğunluq çəkildikcə ovcumun içinin, kürəklərimin göynərtisi şiddetlənir. Bu gecə başımıza nəsə xoş olmayan bir hadisənin geləcəyini lap aydın hiss edirem. Təhlükənin düz başımızın üstündə dolaşdığını görürəm və gözlədiyim olur:

-Çörəyinizi yediz, çayınızı içdiz, di durun! - Avdı kirvənin səsi rəhmsiz komandır komandası kimi çıxır. - Durun, atlanın. Sabahın gözü açılana qədər o ot taylarını necə getiribsizsə, hardan gətiribsizsə, eləcə də yerinə daşlayın. İşinizi qurtarandan sonra sizi gözüm görməsin, hara cəhənnəm olursuz - olun. Bir də bu qapiya, bu evə ayağınız dəyməsin! İkinizin də!

Mübahisə eləməyin yeri yoxdur. Yer-göy başına fırlanır. Sahib gözünün altından mənə baxır. Yəqin, məni asıb-kəsir. "Kəllən yerdə qalsın, - deyir. - Bizi gecənin bu şər vaxtında azara saldın". Ancaq üzündən başqa şey oxuyuram. Kömək umur ki, mən nəsə deyim, bu ağlagəlməz insafsız cəzani üstümüzdən götürsünlər. Mən də, sövq-təbii, gözümüz altından Bənövşə bibimin üzünə baxıram. Həmin an Avdı kirvəmi yola gətirəcək bir qüvvə varsa, o da bu hökmü qadın ola bilər. Ancaq boyu Avdı kirvəmin boyunun yarısına güclə çatan Bənövşə bibimin əlində əlac olsa, başqa cəza üsulu tapa bilsə, cəzamızı daha da ağırlaşdırar.

İndi, aradan qırx il keçəndən sonra düşünürəm ki, bəlkə, bizim ot oğurluğumuz onlara o qədər də təsir eləməzdi, ancaq sahədən gec

gəlməyimizlə onları əməlli-başlı qorxuya salmışdıq və keçirdikləri qorxunun, həyecanın əvəzini bizdən beşqat çıxmaq istəyirdilər...

Aranı yumşaltmaq üçün təşəbbüsü ələ almaq istəyirəm.

-Molla Əhməd babam deyir, hökumətdən oğurlanan halaldır, çünki orada bizim də əlimizin əməyi var... - Yusiflə Abbas gülüşürər. Kirvəmin səsi daha da sərtləşir, ciddiləşir:

-Katda-katda danışma, - deyir. - Marş! Gözüm sizi görməsin...

Atları minirik. Sahibi bilmirəm, mənə elə gəlir, sürgünə gedirik və bir də oradan qayıtmayacağıq.

-Dədən gəlsin, sən payını onda alacaqsan. Yaman ciziğindən çıxıbsan...

- Arxamca Güləsərin - anamın səsini eşidirəm, onun sözü təkcə mənə ünvanlanıb...

Avdı kirvənin hüzründə bu əhvalatı da xatırladıq. Bənövşə bibimdən eşitdim ki, dədəm yaylaqdan gələndə bu əhvalatı eşidib, kirvəni danlayıbmış. "Uşağa niyə zülm eləyibsən, a yaradansız? - deyibmiş. - İndi gücü çatan dövlətin malını basıb yeyir. Sənin-mənim haqqımızı iribuynuzlular gözümüz baxa - baxa əlimizdən alırlar". Kirvəmsə, öz hərəkətinə başqa mülahizə ilə haqq qazandırıbmış: "İndidən onların (yəni mənimlə Sahibin) ipini yiğmasaq, sonra çox baş apararlar, öhdəsindən gələ bilmərik. Bir də, haram tike nə sənin ocağına xeyir-bərəkət gətirər, nə də mənim. Qoy haramı, kimin ocağı götürür, o da yesin, cəzasını özü çəkər". "Haram tike" məsələsində kirvəmlə atamın fikri üst-üstə düşdüyüñə görə, bu söhbət də beləcə yekunlaşmış...

Dünyanın üstünə doğan Günəş üfürülüb şişirdilmiş qırmızı kürəyə bənzəyirdi. O yaşına qədər heç vaxt Günəşi belə iri, özümü də belə yorğun görməmişdim. Elə bil qırubda göyün üzünə çökən qızartı indi şərqə köçmüşdü. Üfüq çox geniş görünürdü. Uzaqdan - biçənəyin o başından yük maşını gəldi. Yəqin biçinçiləri gətirirdi. Daha burada özünü göstərmək ağılsızlıq olardı.

Qarğıdalı sahəsinin içiñə qayıdırəm. Bütün gecəni bir dəfə dolub, bir dəfə də boşalan qajın içində ikicə ot tayı qalıb. "Üç manat eləyir", - beynimdən keçirib, öz-özümə gülümsünürəm. Sahibdən xəbərim yoxdur. Deyəsən, işini məndən əvvəl qurtarıb. İndi ən düzgün seçim bir-birinin gözünə görünməməkdir. Mən qajın içiñə, ot tayıının daldasına uzanıram. Qajın içində axar suyun narınlaşdırıldığı yumşaq torpaq köynəyimin üstündən bədənimə təmas edəndə, kürəyimdə şiddətli bir göynərti hiss eləyirəm. Kürəyim suluq - suluqdur. Əllərimin içiñə baxıram. Pres ipləri hər iki ovcumun içini doğrayıb, ovcumun qabığı çıxıb. Əllərimin arasından göyün üzü görünür. Göyün nə qədər dərin olduğunu sanki ilk dəfə fərqliyə varıram. Əllərimi yavaş-yavaş başımın arxasına gətirdiyim yadıma gəlir. Sonra eləcə də yatıram. Əllərim boynumun ardında.

Mən yuxudan duranda günorta idi. Kimsə ot tayına köndələninə yaba sancıb, yabanın sapına seyrəldilmiş qarğıdalı şaxları düzüb. Başımın üstündə kölgəlik düzəldib ki, üzümə gün düşməsin. Anamın işi olar.

Bizimkilər nahara çıxıblar. İydə kolunun altına sərdikləri süfrənin başında dövrələmə oturublar. Aralıdan Sahibi də oturanların arasında görülərəm. Nədən danışdıqlarını bilmirəm. Dəmir yolu ilə bize tərəf gələn qatarın uzaqdan ritmik taqqıltısını eşidirəm. Mən nahar edənlərə yaxınlaşanda, hündürdən gülüşürər. Hər halda, mənə gülməzdilər...

◆ P o e z i y a

Ətraf SƏRRAF

*Unudulmaz xalq şairimiz
Rəsul Rzani bir də oxudum.*

YARIMÇIQ

Alınmayan salam.
Yerinə düşməyən kəlam.
Uzalı qalan əl.
Bir dirəyə bağlanıb
o biri dirəyə
çatmayan tel.
Yarı açılmış gül.
Zirvəyə yetməyən səs, ün.
Axşamı yaşılmamış gün.
Axıdan dam.
Çox sənətə meyl edən adam.
Gənc ikən qırılan ömr.
Və kömür.

ALIN

Bəxtin yazılıdığı lövhə.
Dərdin ziqzaq çəkdiyi sahə.
Başın daşdan-daşa dəyən yeri.
Kədərin cıdır düzü.
Sevincin görünən üzü.
Şərəf lövhəsi.
Uğurun fərəh bölgəsi.
Yaşanan ömrə bağlı
Həndəsi fiqur - dördbucaqlı.

QULAQ

Ağac göbələyi.
 Uşaq bələyi.
 Qazan qapağı.
 Kələm yarpağı.
 Sırğa asılıqanı.
 Tüstü burulğanı.
 Qaranquş yuvası.
 Kəpənək qanadı.
 Quru turşəng.
 Asma pərsəng.
 Səsə qurulan tor -
 lokator.
 Düyün düşmüş kələf.
 Tapdanmış
 bir çəngə quru ələf.
 Əncir qurusu.
 Söz cələsi.
 Xəbər hərisi.
 Sual işarəsi.
 Kiçik mötərizə.
 Çaydan qulpu,
 Özü də asan gəlir ələ,
 Üç məşhur növü var -
 şəlpə, dovşan, pələ.

QAŞLAR

Arxa-arxaya qoyulmuş
 bir cüt oraq.
 Mehriban dolanan şərik,
 ortaq.
 Şeiriyyətdə kaman.
 Bəzi sarışın adamlarda
 ütülmüş saman.
 Çevrilmiş iki qayıq.
 Əyri, uzun,
 ərkəc buynuzu.
 Gizli bir sevgiyə verilən
 səssiz "hə" cavabı.
 Ömürdən çırpılan günlər.
 Üzü üstə düşən vergüllər.

GÖZLƏR

Əkiz doğulan
 ömür boyu görüşməyən
 cüt bacı.
 Sifətin yaraşıq tacı.
 Yanan, alışan əzalar,
 Dilsiz danışan əzalar.

Məlumat bürosunda ata müxbir -
fotomüxbir.
Sevəndə həyəcan dolu.
Sevginin pünhan yolu.
Ürəyin aynası,
Məhəbbət dünyası.
Əzaların gözəli -
Gözlər.

BURUN

50 litrlik samovar lüləyi.
Körpə uşaq biləyi.
Tərəvəz növü.
Bəzi adamlarda qıra.
Damdan sallanan sırsıra.
Yersiz girəndə ora-bura
üstünə vurulmuş olan.
Boksçularda
beli qırılmış olan,
Eynəyə dayaq burun.
Başqa əzalardan fərqli,
həmişə oyaq burun.

AĞIZ

Üstdən aşağı açılan
yaylı qapı,
iki laylı qapı.
Söz karxanası.
Dilin dar xanası.
Ərzaq qənimi.
Yerində açılanda səna,
Yersiz açılanda fəna.
Gülməyin, ağlamağın
ilkin görünən üzü.
Əyrisi nə qədər desən var,
çətin tapılır düzü.
Çox eşit, az danış, -
İki qulaq, bir ağız.
Bu söz hamiya tanış,
Mən də dedim bir ağız.

BIĞ

Bir zolaqdı
burunla ağız arasında.
Görmüşük ağıñ da,
sarısın da,
qarasın da.
Kimiñde böyükdü,
bir topa tükdü,

üst dodağa yükdü.
 Kimidə zəifdi,
 seyrəkdi,
 ütükdü.
 O gün gördüm bir qeyrisini.
 Biğı sallayıb üstdən aşağı
 gizlədib ağzının əyrisini...
 Biri də var,
 elə bil, pişikdi
 ağzında sıçan tutub.
 Hər görəndə təəccüblənirəm:
 - Görəsən, haçan tutub?
 Amma "Biğı var, kişidi"-
 deyənlər də çoxdu.
 Səhv fikirdi, Vallah,
 bığın kişiliyə heç bir dəxli yoxdu.

Xəqani HƏBİBOĞLU

DƏRDİ

Çillədə yaz dərdi var,
 Baharda da çillə dərdi.
 Dərd gündə min adam tapır,
 Tapılmayıb hələ dərdi.

De, nəyin bircə dərdi var?
 Balığın Kürçə dərdi var.
 Xırmanın sərçə dərdi var,
 Sərçənin də cələ dərdi.

Fələk yenə biçindədir,
Biçini yüz biçindədir.
Dərmanı öz içindədir,
Qardaş, salma çölə dərdi.

ƏRİK ÇİÇƏYİNƏ YAZILAN ŞEİR

Qarlı dağa bənzəyirsən,
Bir az qız sinəsinə.
Elə bil ki, cırmaqlayıb,
Səpiblər düz sinəsinə.

Qış səngidir, yaz yanardı,
Kərəm sönsə, saz yanardı.
Od qaladım, buz yanardı,
Qoysaydım buz sinəsinə.

Vəsf eyləyim deyim ağrı?
Nakam eşqin ağ bayraqı.
Bənövşəylə sən tək dağı
Çəkiblər yaz sinəsinə.

FİKİR ÇALDI, SÖZ OYNADI

Unutma ki, unutmuşam hər şeyi,
Bilirsən ki, daha heç nə bilmirəm.
Görürsən ki, səni görmür gözlərim,
Ölürsən ki, day dərdindən ölmürəm.

Fikir çaldı, söz oynadı, dil nəçi?
Sən od idin, mənsə ocaq, kül nəçi?
Gələr olsam körpü nəçi, yol nəçi?
Gəlmə demə, gəl desən də gəlmərəm.

Ağlagınən, çün ağlamaq gərəkdi,
Bir gülüşə min ağlamaq gərəkdi.
Ağlamaq yox, gün ağlamaq gərəkdi,
Nə gündəyəm, özümə də gülmürəm.

AĞRILAR - KÖPƏK BALIQ

Yol doğanaq, yol çatı,
Var xalısı, var çatı.
Yol hamını atıb-tutur,
Atsa da tutmur məni.

Sözüm yoxdur sırgalıq,
Atım da yox yorǵalıq.
Ağrilar köpək balıq,
Çeynəyir udmur məni.

Bu dərd qəlbimi oyar,
Salamat ürək qoyar?
Həsrət-it, sahibi yar,
Yanında tutmur məni.

AYRILIQLAR

Mənə lələk verin, köçür durnalar,
Qələm yaza bilmir ayrılıqları.
Aləmin taleyin ayrılıq yazır,
Aləm yaza bilmir ayrılıqları.

Durnalar səmada hələ də azır,
Bu nazın tarixi bir yazdı azi.
Hər payız lələklər həsrətdən yazır,
Hələ yaza bilmir ayrılıqları.

Nə durnalar kürdü, nə duman dəli,
Xəqani, bu ülfət mələk əməli.
Sındırram qələmi, qırram bu əli,
Biləm yaza bilmir ayrılıqları.

KƏLBƏCƏRDƏ BOŞ QƏBRİM VAR

Salam, ay başdaşım, salam,
Qoynunda qəbir necədir?
Beşiyimdən inciməşəm,
Bircə yol demir necədi...

Arxam, harayım, nidam ol,
Əzəlim ol, vidam ol.
Mən daş olum, sən adam ol,
Yaşa gör ömür necədi...

Ay var ikən yoxum mənim,
Ay bənövşə qoxum mənim.
Ay əbədi yuxum mənim,
Bilmirəm çımir necədi...

Bülbül necə bağlı deyir,
Mənim könlüm dağı deyir.
Hamı külə ağrı deyir,
Deyən yox kömür necədi...

Daş da çatlayır səbrimə,
Dayanıb, durub xətrimə.
Girimmi doğma qəbrimə,
Allahdan əmr necədi?

Elşən ƏZİM

YADDAS BUZLAGI

♦ povest

Vətənə dönmək istəyi birdən-birə ağılna necə gəlmışdı, özü də bilmirdi. Arvadı Natalyanın ölümündən sonra doğmaları yadına düşmüdü, deyəsən. Tənhaydı, həm də tənha deyildi. Köhnə dostu həmişə onunlaydı - araq... Bir də xatırələri başına yığırdı; usaqlıq illəri ilə bağlı xatırələri... Əvvəller vətəni, oradakı doğmaları heç xatırlamazdı. Yəqin qocalığın və tənhalığın əlamətiydi. Elə bil yaddaşının buzu əriyirdi yavaş-yavaş və donu açılmış torpaq kimi üzərində cüçətilər əmələ gəlirdi. Bir də ki, təzə-təzə anlayırdı ata-ananı, bacı-qardaşı gözüyolda qoyub getmək nə deməkdi. Bircə balası gedəndən sonra anlamışdı bu mətləbi. Qızı da eynən onun kimi getmişdi, hara getdiyini demədən, xəbərsiz, ismarıcsız... Hərdən düşünürdü: "Qızım məndən anamın qisasını aldı, mənə başa saldı ki, valideyni gözüyaşlı qoyub getmək nədir". Beləcə, gah dünənin, gah bu günün xəyallarını, dərd-sərini siqaret tüstüsündən "asıl" altında tək qalıldığı damın bacasından üfürürdü. Bəzən də qatmaqarışq yuxular görürdü. Elə bil yuxuları da özü kimi sərخosuydu. Heç bir mənaya uyğun gəlmirdi, heç bir əlamətə yozulmurdu. Bir də ki, yuxu yozmaq ağılna da gəlmirdi, ya da belə bir adətin mövcud olduğunu da unutmuşdu Pənahəli.

Hər şey tüpürüb çıxmışdı kənddən. Özü də oraya apardığı rus qızının-Nataşanın ucbatından... 35 ildir daş-qalaq edib yaddaşından qovduğu hadisələr Pənahəlinin üstünə hücum çəkirdi. Bu dəfə daş-qalaq edə bilmirdi, əliyalındı, axı. Həm də təkdi... qorunmağa səngəri, atmağa daşı, ovunmağa kimsəsi yoxdu.

Bu illər ərzində ilk dəfəydi ki, ağlayırdı. Yox, ağlamırdı, yaddaşından əriyən buz sel olub gözlərindən töküldü. Və bu sellər onu cənginə alıb 35 il əvvələ qaytarırdı.

Əsgərlilikdən evə qayıtmışdı, ürəyində dağ boyda sevinc, yanında Nataşa... Elə həmin axşam kəndə xəbər yayıldı ki, Rustamın oğlu əsgərdən gəlib, özüyle də urus qızı gətirib. Elə həmin axşamdan kənddə hərənin ağızı bir hava çalmağa başladı:

"Ə, Pənahəlinin gətdiyi urusu görmüsən?"

"Görmüşəm, babat şeydi".

"Bambılı köpek oğlu bilmir ki, urusdan kişiyə arvad olmaz".

"Ə, nəsillikcə düşükdülər dana, heylə iş bunnardan azmı çıxıf?"

"Yazlıq neynəsin, kətdə Pənahəliyə qız verən vardi?"

Bu dedi-qodular Pənahəlinin də qulağına gəlib çatırdı, ancaq düşünürdü ki, keçib-gedər, camaatın üzü-gözü Nataşaya öyrəşər. Camaat bir yana, Pənahəlinin anası da oğlunun bu özbaşinalığı ilə barışa bilmirdi. İlk günlər Nataşanın qab-qacağını ayrı tutmuş, qızlarına da təpsirmişdi ki, xacpərest köpəkqızının yemək yediyi qabı axar suda yuyun, qüsul verin, haramdı.

Sonrasını isə xatırlamaq istəmirdi. Bu illər ərzində nə fikrinə, nə dilinə gətirə bilmışdi o hadisəni. Elə bil heç bu iş olmamışdı. Kənddən çıxdığı axşamdan sonra Nataşa ilə də bu barədə danışmamışdı. Kəndin başbılənlərindən biri Nataşanı zorlamışdı və o da bu işi olduğu kimi axşam işdən qayıdan ərinə danışmışdı - Pənahəliyə. Pənahəli də elə həmin günün səhəri kimsəyə bir söz demədən Nataşanı da götürüb evdən çıxmışdı.

* * *

Ürəyi bərk döyündürdü. Elə bil qatar ürəyinin üstüylə gedirdi və bu döyüntü də təkərlərin, relslərin səsiydi. Bu səs onun başına düşürdü, əslində, başının içindən gəldi, köksündən qopurdu. Digər sərnişinlər də buna bənzər səs eşidildilər. Onların duyduğu səs relslərin taqqıltısıydi, küləyin viytləsiydi. Pənahəlinin ürəyinin döyüntüsü, başının havası deyildi. Təlaş içindəydi. Başındaki səsi anlaya bilmirdi. Axşamdan möhkəm vurmuşdu və səhər başının ağrımı, beyninin kütləşməsi ona təbii görünə bilərdi, ancaq bu ağrı o ağrından deyildi. Beyni kütləşmirdi, əksinə açılırdı.

Pənahəli bilmirdi ki, yaddaşında yekə bir aysberq əriyir və bu səs- küyun hamısı onunkudu. Pənahəli nəyi bilirdi ki...

35 il uzaq Sibirin kiçik bir kəndində yaşamışdı. Yox, yaşamamışdı, qarışqa kimi işləmişdi və get-gedə qarışqaya çevrilmişdi. Və bu çevrilmənin necə baş verdiyini hiss etməmişdi. İndi isə dönüb birdən-birə adam olmaq ona qəribə görünürdü, əzab verirdi.

Pənahəli bilmirdi ki, pənah apardığı doğma vətənində - günəşli, isti Azərbaycanda geniş buzlaqlar yaranıb və həmin buzlaqlarda pinqvinlər yaşayır. Pənahəli nəyi bilirdi ki...

Qürbət həyatının, daha doğrusu, qarışqa ömrünün hər səhərində işə "paxmel" getmiş, hər axşamında eve kefli qayıtmışdı. Bu illər ərzində dəfələrlə yaşadığı vilayətin mərkəzi şəhərinə gedərkən həmvətənləriyle qarşılaşmış, ancaq onlardan uzaq durmağa çalışmışdı. Gizlənmişdi, ardına baxmadan qaçmışdı, kiminsə onu tanıyacağından qorxmuşdu. Axırıncı dəfə - bir neçə ay önce elektrik qatarının stansiyasında iki nəfərin Azərbaycanca danışdığını görmüş, xeyli tərəddüddən sonra yaxınlaşmaq istəmişdi. Fəqət o tərpənincə qatar da tərpənmiş, soydaşlarını alıb aparmışdı.

Nə vaxtsa eşitmışdı ki, ermənilər Qarabağı işgal edib, ancaq bu məsələ ilə bağlı da əməlli bir şey bilmirdi. Pənahəli nəyi bilirdi ki...

Evdən birdəfəlik çıxmışdı. Nəyi vardi, nə götürə, əşyaları aparmayacaqdı ki... Kiçik bir idman çantasına dəyişək üçün pal-paltar yiğmişdi. İş yeri ilə vidalaşış aylıq maaşını və çıxarışını da almışdı ki, bu da xərclik üçün bəs edərdi. Bu pulla bir müddət baş girləmək də mümkün idi. Bir gün əvvəl Moskvaya gəlmış, oradan isə Bakıya çıxmışdı.

Kupedə özündən başqa üç nəfər vardi. Onların da nə danışdığını düzəməlli dərk edə bilmirdi. Ona görə yox ki, dillərini başa düşmürdü, nəyi də unutsa doğma dilini unutmamışdı. Özü demişkən, həmişə ürəyində azərbaycanca danışındı. Çox zaman söyüşü də öz dilində söyürdü. İndi Bakıya gedən qatarın sərnişinləri Pənahəlinin doğma dilində danışıldır və

Pənahəli onların hər kəlməsini anlayırdı. Ancaq bir az beyni dumanlıydı, bir az yuxuluydu, bir az da söhbətin mövzusu onun üçün təzə idi.

Onunla üzbəüz əyleşən lopabığ, qırımsaç, boğazında Pənahəlinin baş barmağı yoğunluqda qızıl boyunbağı olan təxminən 40 yaşılı adam Rusyanın tərifini göyə qaldırmışdı:

-Əşşı, - Azərbaycanda nə var ey, heyif deyil Rusiya.

Pənahəlinin başının üstündən isə başqa bir səs gəlirdi:

- Θ, bəs nə, kopolun ursu yaşamağın çəminini bilir.

Üçüncü sərnişin isə savadlı adama oxşayırırdı. Əlindəki qəzeti qırğına qoyub eynəyini çıxardı:

- Ay bala, bayaqdan sizə qulaq asıram, dəhşət məni bürüyür.

- Niyə? - İkisi də birdən dilləndi.

- Ona görə ki, öz millətiniz, ölkəniz haqqında pis fikirdəsiniz.

- Əşşı, düz deyir da. Bəyəm Azərbaycan yaşamalı yerdimi? Camaat acından qırılır. İş yox, pul yox.

- A bala, niyə yoxdu ki, nə isə siz Rusiyada işləyənlər elə bilirsiz pul təkcə sizdədi. Hər şeyi pulnan ölçürsüz, xoşbəxtliyi də, həyatın mənasını da...

- Heylədi da, aqsaaqqal, bəs necədi?! Odey kənddə bir ev tikdirmişəm ki, gəl görəsən. Təkcə qapı-pəncərəyə 10000 min dollar xərcləmişəm, içinin remontuna 30000... indi də evlənməyə gedirəm, qız tapıblar mənə. Alib anamın yanında qoyacağam, arvada qulluq eləsin. Moskvada arvad-uşağım var.

Eynəkli kişi dinmədi, narazı halda başını buladı.

Pənahəli gözlərini bərəldib yol yoldaşlarından gah birinin, gah da digərinin üzünə baxırdı. Birtəhər özünü toparladı. Səfər çantasını eşəleyib axşamdan qalan yarımcıq araqı çıxardı, bir dilim kolbasa da tapdı. Şuşəni qaldırıb başına çəkdi, kolbasanı iylədi, yarısını qoparıb yedi, qalanını kağıza büküb yerinə qoydu. Elə bil ətrafindakılar onu indi gördülər. Yenə lopabığ hamidan qabaq dilləndi:

- Dayı, sən haralısan?

- Azərbaycandanam, - sevincək cavab verdi. Bir qərinədən sonra öz dilində kiminləsə söhbət edirdi. Öz-özüylə çox danışmışdı.

- Bilirəm ey Azərbaycandansan, hansı rayondan olduğunu soruşuram.

Rayonun və kəndin də adını dedi. Bir şeyi də anladı ki, doğma dilində sərbəst danışmağa çətinlik çəkir.

- İndi harda məskunlaşmışız?

- Başa düşmədim, o nə deməkdi?

- Niyə başa düşmədin, deyirəm qaçqınlıqdan sonra harda yerleşmişiz?

- Qaçqınlıq nədi?- Pənahəlinin kütbeyinliyi həmsöhbətini təəccübləndirdi.

Əlini əlinə vurub şappıldatdı:

- Atana lənət, məni qınayan! Θ, sən hansı dünyanın adamısan?

-35 ildir Sibirdə yaşayıram.

- Hə, belə de, bəs bilmirsən erməni sizin rayonu alıb?

- Bizim rayon Naqornı Karabax deyil, erməni Naqornı Karabaxı alıb.

Bu dəfə eynəkli kişi dilləndi:

-Dağlıq Qarabağı da alıb, ətrafindakı 7 rayonu da.

- Axı, televizorda eşitmışdım ki, Naqornı Karabaxı alıb.

Qırımsaç lopabığ bic-bic gülümsündü. Üzünü eynəkli sərnişinə tutub:

- Kişinin ürəyini niyə qırırsan, xalx evinə-eşiyinə gedir.

- Xa-xa-xa, - bu digər sərnişinin gülüşüydü.

Eynəkli kişi bazar uşaqlarıyla bacarmayacağını görüb əlindəki qəzeti varaqladı. Bazar uşaqları isə Pənahəlini elə salmağa davam etdilər. Əvvəl

adını soruşturdu, sonra öyrəndilər ki, bu illər ərzində doğmaları ilə heç bir əlaqəsi olmayıb, sonra Sibirdəki həyatı ilə bağlı soruşturular və çox şey öyrəndilər... Ancaq kənddən nə səbəbə çıxdığını öyrənə bilmədilər. Hər dəfə Pənahəli bu sualın cavabından mizildənmaqla xilas oldu. Bazar uşaqları yalnız bu məsələdə Pənahəlinin saqqızını oğurlaya bilmədilər. Qalan söhbətlər isə yağ kimi gedirdi:

- Sizin tərəflərdə yaxşı bulaqlar var, suyundan içib keyf eləyəssən.

- Xa-xa-xa, - güləyən sərnişin yenə özünü saxlaya bilmədi. Lopabiş isə sözünə davam etdi:

- Deyirlər, o bulaqların üstündə kababla nə qədər desən araq içmək olur.

Adamın heç tükü də tərpənmir.

- Hə, yaxşı yadına saldın, elədi.

- Orda yaxşı ev-eşiyiniz olardı.

- İki göz eviydi.

- Əşşə, indi tikib böyütmüş olarlar.

- Xa-xa-xa, erməni də içini- başını remont eləyib, yeqin.

- Hi-hi-hi, - bu dəfə lopabiş da özünü saxlaya bilmədi, güldü. O qalınlıqda biğin altından bu incəlikdə gülüşün çıxması eynəkli kişinin diqqətini cəlb etdi:

- Ə, insafınız olsun, yazıçı dolamayın. Ora çatan kimi Qaçqinkoma müraciət edib bunun qohumlarını tapmaq lazımdır.

Eynəkli kişidən Pənahəlinin xoşu gəlməmişdi. Üstəlik "Yazıçı" sözü də xətrinə dəydi:

- Ay kişi, burax bax, yazıçı zad deyiləm. Düz deyir də, bizlərdə remont işini erməni ustaları görürdü.

Bu söhbətdən sonra iki gün yol gəldilər. Eynəkli sərnişin bazar uşaqlarına anlada bildi ki, Pənahəliyə kömək etmək lazımdır. Dostlar isə "savadlı adamsan, yenə sən bir yol tapa bilərsən" deyib yaxalarını kənara çekdilər. Yol boyu heç kim bu məsələyə qayıtmadı. Eynəklinin sözlərinə görə, Pənahəlinin psixoloji durumunda problemlər vardı və ona hər şeyi birdən-birə anlatmaq çətin idi.

* * *

Bakıya çatandan sonra eynəkli sərnişin Pənahəlini tək buraxmaq istəmədi. Dəmiryol vağzalında onun qolundan tutub:

- Pənahəli, gəl bizi gedək. Sabah səni yola salaram. Indi yorğunsan, avtovağzalın da yeri dəyişib, uzaqdır, - dedi. Qəsdi Pənahəlini bir gün evində saxlamaq, hər şeyi anlatmağa çalışmaq, yaxud dövlət orqanlarına təhvil verib, onunçun kömək istəmək idi. Pənahəli isə, sevmədiyi bu adamın qonağı olmaq istəmirdi:

- A kişi, nə danişırsan, mən ves soyuzu gəzmışəm, ağ ayıların yanına gedib çıxmışam. Burdan-bura evimə gedə bilməyəcəyəm? - dedi və sərt hərəkətlə qolunu yol yoldaşının əlindən alıb uzaqlaşdı. Eynəkli sərnişin yaxınlıqdan keçən polis nəferinə yaxınlaşıb uzaqlaşmaqda olan Pənahəlini göstərdi, durumu anlatdı. Polis əməliyyata tələsdiyini deyib yeyin addımlarla yoluna davam etdi.

Pənahəli valyuta dəyişmə köşkünü soraqlayıb tapdı, pullarını Azərbaycan manatına çevirdi. Manatın rubldan qiymətli olması onu təəccübləndirdi. Taksiyə əyləşib avtovağzala gəldi. Başını qaldırıb bu böyük binanı çəşqinqılıqla süzdü. Bilet kassalarını çətinliklə tapdı. Şüşə arakəsmələrin üzərindəki yazıları oxuya bilmədi. "Hər şey ingiliscə yazılıb ki, indi mən nə

bilim bizim rayon avtobuslarına hansı kassada bilet satırlar". Biletsatan qadının səsi Pənahəlini səksəndirdi:

- Ay qardaş, hansı rayona bilet axtarırsan?

Özü də bilmədi ki, sual onu niyə bu qədər sevindirdi. Gülə-gülə üzünü qadına tutub gedəcəyi ünvana bilet istədi. Qadın başını aşağı salıb dodağının altında nə isə donquldandı. Onun bu hərəkəti Pənahəlinin qırış-qırış olmuş sıfətindəki təbəssümə xələl gətirmədi. Irişə-irişə bilet qalib-qalmadığını bir də soruşdu. Qadın əsəbi halda başını qaldırıb qaşlarını yuxarı darddı:

- A kişi, məni dolamışan?

- Allah eləməsin, bacı, evimə getmək isteyirəm.

- Dəlisən, başın xarabdı? Evin on beş ildi ermənidədi. - Dünya öz oxu ətrafında fırıldanmadı, Pənahəlinin başına firlandı. Pənahəli başına fırıldanan dünyanın ortasında tek qaldı və, deyəsən, nəyisə anladı, nəyisə bildi. Pənahəli hələ çox şeyi biləcəkdi. Avtovağzalı necə tərk etmişdi, xəbəri yoxuydu. Yolun tən ortasında vurnuxurdu, hara gedəcəyini bilmirdi. Polis işçisi qolundan tutub yolun kənarına çıxarmasayı hansı sürütün zibilə salacaqdı. Dili tutar-tutmaz polisden yaxınlıqda kafe olub olmadığını soruşdu. İştahı yoxuydu, içmək isteyirdi. Polisin nişan verdiyi kafenin qapısından girən kimi araq istədi. Yüz vurandan sonra özünə geldi və acliğini da hiss etdi. Özü üçün əməlli-başlı məclis qurdu. Deyəsən, vətənə gəlməyini təntənəli surətdə qeyd etmək isteyirdi. Pənahəli kafedən çıxanda dünya artıq öz oxu ətrafında fırıldanırdı. Onun başına fırıldanan isə qatmaqarışq fikirləriydi. Hara getsin, harda gecələsin, doğmalarını necə axtarıb tapsın? Qatarda eşitdiyi "qaçqın" sözü yadına düşdü. Düşündü ki, qaçqınların yaşadığı yeri axtarıb tapsın. Qarşısına çıxan ilk adamdan qaçqınların harada yaşadığını soruşdu. Cavab isə ona çox qəribə göründü.

- Onlar harda yaşamır ki? Hər yerə səpələniblər. - Bu laqeyd və soyuq cavabdan üzüdü Pənahəli. Əməlli-başlı büzüsdü, kiçildi, öz içində gizlənmək istədi. "Hər yerə səpələniblərsə, necə tapacam onları. Yenə hamı bir yerde yaşasayıdı soraqlayıb tapmaq olardı" deyə düşündü. Şəhərin mərkəzinə gedən avtobusa mindi. Tünlük yerlərdən birində düşdü. Hər təref adamlı dolu idi. Hamı harasa tələsirdi. O, kiməsə yaxınlaşıb nəsə soruşmaqdan çəkinirdi. Yenə soyuq baxışlardan, laqeyd cavablardan qorxurdu.

Bir də ayıldı ki, iti addımlarla yeriyr, az qala qaçırm. Düşündü ki, mən hara tələsirəm. Geniş, yaraşıqlı bir parkın ortasına gəlib çıxmışdı. Oturacaqların çoxu tutulmuşdu. Oturmağa yer axtardı, tapdı. Yerini rahatlayıb ətrafa göz qoymağa başladı. Nədənsə ona elə gəlirdi ki, hamının üzündə qəm-qüssə olmalıdır. Zarafat deyil, torpaqların yarısı əldən gedib. Fəqət, Pənahəli başqa bir ovqat gördü insanların üzündə. Pənahəli bilmirdi ki, itirilən torpaqların sakinləri də az deyil bu əhlikeyf adamların arasında. O, elə başa düşürdü ki, qaçqın adlanan toplum hardasa nağıllardakı qaranlıq dünyada yaşayır. Doğmalarını dəhşətli bir durumda, səfələt içinde təsəvvür edirdi. Nə biləydi ki, yanından keçən şən, gülərüz gənclərdən biri öz qardaşının, bacısının övladı ola bilər. Heç nə əvvəlkinə bənzəmirdi. Nə şəhər, nə adamlar... Pənahəli hiss etdi ki, qoyub gəldiyi uzaq Sibir, oradakı kiçik bir kənd, əlli riylə tikdiyi ev ona daha doğma, daha istiyim. "İşə bax ey, iyun ayında Bakıda üşüyürəm. Sibirde heç qışda da üşümürdüm." Qızı Oksanani xatırladı, gözləri doldu: "Məni atıb hara getdin, bircə balam?! Axi, sənə çox əziyyət çəkmışdım. Axi, deyirdin ki, atamı çox sevirəm. Yalan deyirdin, eləmi? Allah səni çox gec vermişdi mənə, necə il sonra... Çox gözləmişdim

səni. Yenə gözüyolda qoydun atanı. Sən yanında olsaydın, gəlməzdəm buralara". Öz daxili monoloquna özü də mat qaldı. İnsanlarla da belə danışa bilsəydi nə vardi. Ağilli- başlı adam hesab edərdilər onu.

Bu düşüncələr içində özü də bilmədən ayaqlarını qaldırıb oturacağın üstünə uzatdı, yanındaki çantanı yuxarı itələyib başını onun üstünə qoydu. Gözünün qabağındamı, beyninin içindəmi, anası, bacısı, qardaşı, arvadı, qızı bir-birinə qarışdı. Əməlli-başlı tünlük yarandı Pənahəlinin xəyalında. Və bu tünlük içərisində kimin haqqında düşünəcəyini dəqiqləşdirə bilmədi, yuxuya getdi.

Yenə həmin parkiydi, yenə həmin yerde oturmuşdu, ancaq ətrafin görkəmi bambəşqayıdı. Hər yan buz bağlamışdı. Parkın içində gəzən adamlar isə daha çox pinqvinə oxşayırdılar. Yarı pinqvin, yarı adam... Bu qəribə məxluqlar gəzmirdilər, eynən pinqvinlər kimi o tərəf-bu tərəfə sürüşürdülər. Uzaqdan Pənahəliyə tərəf bir adam gəlirdi. Qadın idi, pinqvinə, filana da oxşamırdı. Əynində uzun ətəkli don, başında qara şal vardi. Özü də sürüşmürdü, əməlli-başlı yeriyirdi. Pənahəli qadını uzaqdan tanıdı, anasıydı. Durub ona sarı yüyürmək istədi, bacarmadı. Anası gəlib Pənahəlinin yanında oturdu. Oğlunun çallamış saçlarını qarışdırıldı, başını köksünə sıxdı, heç nə soruşmadı, halını, əhval belə xəbər almadı. Bir də nə ehtiyac vardi bunları soruşmağa, məgər görmürdü oğlunun halını. Pənahəli də anasının əhvalini xəbər almadı. İlk sualı belə oldu:

- Ana, hər tərəf niyə buz bağlayıb?

- Nə bilim, ay bala. Qurbanoldduğum belə məsləhət bilib həlvət. Əvvəl insanların yaddaşı buz bağladı, sonra onun soyuğu dağı-daşı, yeri-yurdu buza döndərdi. Get-gedə adamlar da buzlaqda yaşayan quşun adı nədi, ona oxşamağa başladılar. Hə pinqvinə oxşadı adamlar. Neynəsinlər, qınayası deyil.

- Ana, qaçqınlar da pinqvinə dönüb?

- Hə, bala, başına dönüm, camaati qınamaq olmaz. Pinqvinə dönəməsəydi buzlaqda nə təhər yaşayardı. Qırılıb-batardı yazılıq millət. İnsan mühitə uyğunlaşmalıdır, bala, uyğunlaşmalıdır ki, yaşasın. Bir də ki, zaman hamını eyni vaxtda dəyişdi. Hamı adam kimi yaşayırıdı bir vaxtlar.

- Bəs sən niyə pinqvinə dönəməmisən?

- Ay oğul, mən uyuşa bilmirəm buralara, düzü, heç öyrəşmək istəmirəm də. Bəlkə, torpağımız geri qayıtdı. Ora adam sıfətində dönəmək istəyirəm. Necə gəlməsdimsə elə qayıtmaq istəyirəm. Yaddaşım üstümdə, ağlım başımda, abrim-ismətim özümdə...

- Ana, torpağımızı kim qaytaracaq, pinqvinlərmi?

- Bilmirəm.

Bu zaman yekə bir pinqvin qaya boyda buz parçasını sürüşdürü-sürüşdürü onlara tərəf gətirirdi. Pənahəli qışqırmaması buzun altda qalacaqdılar.

- Əmi, nə olub? Yuxunu qarışdırımsın, deyəsən, - gənc bir oğlan bunu deyib uzaqlaşdı. Pənahəli gözlərini ovuşturdurdu, ətrafa baxdı. Həmin parkiydi, ancaq nə buzlaq vardi, nə pinqvinlər. Hava çox isinmişdi, parkda tək-tük adam qalmışdı. Pənahəli ayağa qalxıb sağa-sola bir neçə dəfə əyilməklə quluncunu qirdi. Çantasını çıynınə keçirib parkın içiyə gəzişməyə başladı. Axşama kimi şəhərdə veyilləndi. Gah ayaq saxlayıb vağzal ətrafindakı valyuta dəyişənləriin hay-küyünə qulaq asdı, gah bulvarda öpüşənlərə baxdı, şah da oğlan, yaxud qız olduqları bilinməyən məxluqları seyr etdi. Avtobus konduktorlarının qulaq batırıan çağırışından, maşınların siqnal və əyləc sədalarından yaranan əcaib "simfoniya"nı dinlədi.

Gördüyü yuxunun təsirindən yaxa qurtara bilmirdi. İnsanlardan qorxurdu, kimsədən heç nə soruşturmdu. Tanımadığı bu şəhərdə nə qədər gəzdiyini, hərə getdiyini bilmədi. Onu da bilmədi ki, şəhərin mərkəzindən xeyli uzaqlaşib.

Yolun kənarındaki avtoservisi görəndə sevindi. Bura ona doğma göründü. 33 il avtoservisdə çalışmışdı, adlı-sanlı ustaydı. Iri darvazadan həyətə girdi. Sakitlik idi. Sexlərin hamısı bağlanmışdı. Həyətin ortasında dayanıb o tərəf-bu tərəfə baxdı.

- Qədeş, kim lazımdı? - Giriş qapısının yanındaki gözətçi köşkünün qarşısında çəlimsiz, qıسابoy bir adam dayanmışdı. Yaşına görə Pənahəlidən böyük olardı. Gözətçi yenə dilləndi:

- Ala, səniyənən döyləm, nös gözvüy döyürsən?

- İş axtarıram, - öz cavabına özü də mat qaldı Pənahəli. İş axtarmaq birdən-birə hardan ağlına gelmişdi, bilmədi.

- İş axtarmaq vaxtı bəğəm? Bir azdan qapıları bağlıyaciyəm, axşamdı. Get evində yat, sabah gələrsən.

- Evin yoxdu.

- Bomjsan?

-Hə.

Pənahəlinin heç yana getmək fikri yoxuydu. Axır ki, bu boyda şəhərdə ürəyinə yatan bir yer tapmışdı. Gözətçi yaxınlaşdı, başına gələnləri qisaca nağıl elədi. Təəccübən gözətçinin ağzı açıq qalmışdı. Bir neçə an dinib-danişmadan Pənahəlini süzdü. Sonra əlini əlinə vurub güldü:

- Qədeş, sən fil qulağında yatmışan, nədi? Bəyəm bilmirsən bu millətin başına gələnləri? Ha-ha-ha, - xırıltılı səslə gülüb sözünə davam elədi: - deyəsən, o da sizin tərəflərdən olub ey, birisi gedib çıxbı Stalinin yanına, deyib ki, ala, İosif, 5 il dava eləmisən, bize nös deməmisən? Ha-ha-ha, gözətçi uğunub getdi. İki əliylə qarnını tutub çöməldi. Pənahəli başını aşağı salıb gözünü yerlə sürünən qanadı qırıq böcəyə dikmişdi. Bəlkə də, özü ilə böcək arasında bir oxşarlıq görürdü. Amma yox, Pənahəlidə bu cür müqayisə edə biləcək duyum nə gəzirdi?! Gözətçi isə dil boğaza qoymurdu. Danışır, gülür, əlini əlinə vurur, ayaqlarını yerə döyürdü. Nəhayət, gülməkdən yaşıran gözlərini əlinin arxasıyla silib ciddi görkəm aldı. Deyəsən, ağlına yeni fikir gelmişdi.

- Ala, bəlkə, məni aldadırsan, oğrunun, quldurun birisən?! - Pənahəli andaman elədi:

- Dədəmin goru haqqı, düz deyirəm. Icazə ver bu gecə burda qalım, sabah çıxbı gedərəm.

Bir azdan Pənahəliylə gözətçi Adışırın əməlli-başlı dostlaşmışdılar. İçəridəki masanı və kətilləri bayırqa qoyub qarşı-qarşıya əyləşmişdilər. Ortada bir şüşə araq, süfrədə çörək, kolbasa, pomidor... Adışırın Pənahəliyə ürək-dirək verir, qohumlarını tezliklə tapacağına inandırırdı. Deyirdi ki, bir neçə gün burada qalsın, avtoservisə hər cür adam gəlib-gedir. Kömək edən tapılar. Bir də ki, Adışırın də tək-tənhadı, yaxınlıqdakı köhnə binada kiçik mənzili vardi, gündüzlər evinə gedir, gecələr isə burada qalırdı. Pənahəlinin də üzü gülürdü, özünə uyğun dost tapmışdı.

* * *

Səhəri gün avtoservisdəki işçilərin hamısı Pənahəlinin başına toplaşmışdı. Bu qeyri-adi qonağın həyat hekayəsinə inananlar da vardi, inanmayanlar da. İnanmayanları ən çox şübhəyə salan Pənahəlinin Azərbaycandakı hadisələrdən bixəbər olmasınaşıydı. Maşın ustalarından biri

köçkün idi, ancaq Pənahəlinin həmyerlisi deyildi. Deyirdi ki, sizin rayondan çox adam tanıyıram, çalışıb sənə kömək edərəm.

Hətta Pənahəlinin bəxti bir balaca gətirdi. Sən demə, iki gün əvvəl avtoservisin maşın yuyucusu işdən çıxıbmış. Ona görə də Pənahəlinin "moyşik" işləməsinə heç kim etiraz etmədi. Bir neçə gün ərzində xeyli adamlar arasında ona vəd verənlər, doğmalarına qovuşacağına inandıranlar da vardı, ələ salıb gülənlər də. Onun dediklərinə qeyri-ciddi yanaşanlar daha çox idi. Çünkü Pənahəlinin sərxoş halda danışdıqları inandırıcı görünmürdü. Qəribə bir şakəri də üzə çıxmışdı bu adamın. Məlum olmuşdu ki, Pənahəli gəncliyində bir neçə kitab oxuyub. İndi özünü həmin əsərlərin qəhrəmanları ilə müqayisə edir, hətta onlarla oturub-durduğunu deyirdi. Bir dəfə yuduğu maşının sahibindən soruşturdu:

- Sən Şerlok Holmsu tanıyırsan? - maşın sahibi belə adam tanımadığını deyəndə Pənahəli əsəbləşmişdi:

- Oxumursuz, heç nə oxumursuz. Konan Doylu oxumaq lazımdı. Mən Şerlok Holmsla o qədər yeyib - içmişəm ki...

Bələ sayaqlamaları içkili vaxtlarında edirdi. Bir də ki, ayıq vaxtı nə gəzirdi biçarənin. Bu səbəbdən də nicat umduğu, kömək dilədiyi adamlar ondan qaçırdı. Bir neçə dəfə həmyerlilərinin də maşınınu yumuşdu. Ancaq onlar Pənahəliyə eyni kənddən olmamışdır və demişdilər ki, onun kəndliləri daha çox dağ rayonlarında məskunlaşmışdır. Bakıda yaşıyanı yoxdu, varsa da rast gəlməyiblər. Hətta həmyerlilərindən biri Pənahəlinin "qayğısına da qalmışdı" - ona araq alıb vermişdi və Gəncəbasar tərəfə getməyi məsləhət bilməşdi. Demişdi ki, qohum-əqrabasını oralarda tapa bilər. Buna isə gözətçi Adışırın razı olmaq istəmirdi. Çünkü o, Pənahəlidən yaxşıca yarımişdi. Onun aldığı yemək-içməyin hesabına hər axşam keyf çekirdi. Həm də Pənahəli onun yerində yatlığından Adışırın gecə öz evinə gedirdi. Bir sözlə, Pənahəli Adışırının bəxtinə düşən lotoreya idi.

Bir gün axşamüstü Pənahəlinin Gəncəyə getmək planını ləngidən bir olay baş verdi. Maşınuma qurğusuna çıxan alüminium rəngli "Cip" i görəndə Adışırın tələsik özünü maşının yanına çatdırıldı. Maşının sahibi ilə öpüşüb görüşdü.

- Nicat, necəsən, qerdeşim? Haralarda olursan? Şəkərbura kimi bayramnan bayrama görsənirsən.

Adışırının Nicat deyə müraciət etdiyi sarıbəniz, bəstəboy oğlan gülümsündü:

- İş-güt o qədərdi ki, başımı qaşımağa vaxtim yoxdu. Toma necədi? Gəlibmi Dubaydan?

- Bu günlərdə gələsidi, gələndə sənə xəbər verərəm, - dedi və üzünü Pənahəliyə tutub amiranə şəkildə çağırıldı:

- Ala, Pənahəli, gəl bu qədeşin maşınınu yu. Yaxçı yu a! Dilinlə yala. Bu sən görən cayıllardan deyil, - yenə üzünü Nicata tutdu, - ala, yaxçı yadıma düşdü, bu kişi sənin kəççində ki... Pənahəli maraq dolu nəzərlərlə Nicata sari baxdı. Nicat onun haralı olduğunu soruştı. Məlum oldu ki, eyni kənddəndilər. Ətraflı tanışlıqdan sonra Pənahəli bildi ki, Nicat həmin adamın nəvəsidir. Nataşanı zorlayan kişinin... Həyecanlandı, bir an içinde bir neçə rəngə düşdü, udqundu. Biləndə ki, kişi çoxdan ölüb, toxtadı, özünə gəldi və məsələnin üstünü vurmamağı qərara aldı. 20-22 yaşlı Nicat kənddən çıxanda çox kiçik olduğunu və buna görə də heç kimi tanımadığını dedi.

Pənahəli:

- Atandan soruş, bizimkilərin indi harda yaşadığını bilməmiş olmaz, - dedi. - Papa Moskvadadı, zəng edəndə soruşaram. - Pənahəli boğazını çəkdi:

- Mən ölüm, indi zəng ele.
 - Yaxşı-yaxşı, sən maşını yu, zəng edərəm, - dedi və üzünü Adışırınə tutdu. - Ala, bu nə pazdı məni keçirtdin. Dilini dinc qoya bilmirsen? - Adışırın Nicatın qoluna girib kənara çəkdi.
 - Başın xərəbdü? İşivə yarayan adamdı, bir qəpik vermədən işlədə bilərsən.
 - Satmaz ki bizi?
 - Ala, kimi tanır kimi sata?! Tutulanda da çujoy-paxmel gedəcək. - Nicat Pənahəlinin yanına gülə-gülə qayıtdı:
 - Pənahəli emi, bu axşam papaya zəng edib qohumlarını soruşacam. Narahat olma, sənə kömək edəcəm. Nə də olsa, bir kənddənik, qohumuq. - Pənahəli sevindi, elə sevindi ki, papağı olsayıdı göyə atardı, ancaq papağı yoxuydu.
- Səhərə kimi yatmadı. Nicatın gətirəcəyi xoş xəbəri səbirsizliklə gözlədi. Nicat isə iki gündən sonra şər qarışında gəldi. Pənahəli təkiydi, Adışırın də getmişdi. Nicat maşından hay-küylə düşdü:
- Boy-boy, mənim yerlimin, keççimin keyfi necədi?
 - Pənahəli Nicatın qabağına yüyürdü. Sualları onun üstünə dolu kimi yağdırıldı.
 - İki gündü səni gözləyirəm, nə xəber var? Zəng elədin? Öyrəndin? Hardadı bizimkilər?

- A kişi, bir nəfəs al görüm. Səni evinizə özüm aparıb təhvil verəcəm, hələ evdəkilərdən müştuluq da alacam, - deyib Pənahəlinin qoluna girdi, maşına sari apardı. Qapını açıb saxlanıdan kiçik bir bağlama çıxardı. Pənahəlinin köynəyinin yuxarıdan iki düyməsini açıb bağlamanı onun qoltuğuna saldı. O tərəf-bu tərəfə baxıb piçiltiyla:

- Yarım saatdan sonra bir nəfər gəlib bağlamanı götürəcək, pul da verəcək, pulu Adışırın səndən alacaq, özüm də gələcəm, - dedi və maşına minib aradan çıxdı. Sonralar bu hadisə tez-tez baş verirdi. Pənahəli bağlamada narkotika olduğunu anlamışdı, ancaq etiraz edə bilməzdi, başqa əlacı yoxuydu. Nicatın şirin dili onu ovsunlamışdı. Nicat elə basıb-bağlayır, elə inandırıcı danışındı ki, Pənahəlinin gözündəki ümid işığı getgedə artırdı.

* * *

Nicat sonuncu dəfə Pənahəliyə görüşəndə ovqatı təlx idi. Həmyerlisinə həmişə olduğu kimi dil-ağız etmək, ümid vermək həvəsi belə yoxuydu. Aradan keçən günlər ərzində Pənahəli də bəzi mətləbləri anlamışdı. Dalağı sancmışdı ki, Nicat onu aldadır. Hətta polisə müraciət edib kömək istəmək də ağılna gelmişdi, ancaq özünün də cinayətkar olduğunu- narkotik satdığını düşünəndə qorxub fikrindən daşınmışdı.

Nicat yenə də Pənahəliyə kiçik bağlamanı verib tələsik getdi. Maşını çox sürətlə sürürdü. Adətən, əsəbi olanda belə edirdi. Elə bil insanların heyfini maşından alırdı. Öz-özünə danışır, söyür, əlleriylə sükanı döyəcləyirdi. Söyüşlərinin ünvanı isə atası idi:

“Özü çıxıb gedib keyfindədi, mən isə onun zibillərindən qurtara bilmirəm. Camaatın pullarını götürüb aradan çıxıb, mən də qazandığımı borca verirəm. A köpək oğlu, dövlətin pulunu yemişdin, əcəb eləmişdin. Bəs o boyda kişiye niyə atıb gedirdin? Bilmirdin oğlunun həyatı təhlükə qarşısında qalacaq? Hər dəqiqə ölüm qorxusuya üz-üzəyəm. Qoyduqları vaxt tamamdı, çağırıblar məni, nə cavab verəcəm?” - deyirdi, öz-özünə donquldanırdı. Əslində,

başqa çıxış yolu yoxuydu. Ürəyini boşaltmaliydi, ağızının odunu kiminsə üstünə tökməliydi.

Şəhərin kənarındaki kafelərdən birində gözləyirdilər onu. Əməlli-başlı "süfrə" açmışdilar Nicatın şərəfinə. "Süfrədə" ləziz təhqirdən, yağlı söyüslərdən, şirin həqarətdən tutmuş, yüksək dərəcəli yumruğa-təpiyə qədər hər şey vardi. Necə deyərlər: "quş südü, can dərmanı". Kafenin qapısından girəndə həyəcanlıydı, dizləri əsirdi. Ümumi zaldan keçib arxa tərəfdəki otaqlardan birinə girdi. Orada iki nəfər gözləyirdi Nicati. Hər ikisi pəhləvan cüssəli oğlanlar. Oturmaq üçün ona yer də göstərmədilər. İçəri girən kimi - "pulu getirdinmi"- deyə soruştular. Nicat qorxa-qorxa:

- Bir həftə vaxt verin, bankdan kredit götürməliyəm, bütün sənədləri hazırlamışam. Həftənin axırı pulu verəcəklər... - sözünü bitirməmiş boynunun arxasından dəyən yumruğun zərbəsindən üzü üstə yerə sərildi.

- Ə, oğraş gədə, bir həftə nədi ə, sarımısan bizi. Ə, sənin o çurban dədən elə bilir ki, dağ boyda kişiye ata bilər. - Təpiklərin, yumruqların altında əzilən Nicat bu sözləri hansısa başqa bir aləmdən gələn səda kimi eşidirdi. Nəhayət, yaxasından tutub qaldırdılar, kətilə oturtdular. Başı dibdən ülgüclə qırılmış hündürboy adam əyilib burnunu düz Nicatın qanlı burnuna dirədi:

-Pulu uzaq başı sabah çatdırmaşan. Şefin tapşırığı belədir. Çatdırmasan, həyatın bahasına cavab verəcəksən. A bala, pislik eləyib sizə? Çörək verib də. O boyda villaları, evləri, bahalı maşınları onun şotuna almışız.

- Hamisini satıb şefə olan borcu ödəmişəm. Yaşadığımız üç otaqlı ev, bir də altımdakı maşın qalıb. Evi də banka qoymuşam ki, borcun qalanını ödəyim. Bundan artıq nə edim mən yazılıq.

- Ə, özünü fağır göstərməyə çalışma. Bəs o alçaq dədənin götürüb aradan çıxdığı milyonlar hani.

- Allah haqqı, ondan xəbərim yoxdu, papanın da harda olduğunu bilmirəm.- Nicat düz deyirdi, atasının külli miqdarda pul mənimsəyib Rusiyaya qaçıdığını bilsə də, harda olduğundan xəbəri yoxuydu. Atası qaçandan sonra bir dəfə də olsun zəng etməmiş, yerini, ünvanını bildirməmişdi. Yalnız bir dəfə yaxın qohumlarından biri atasının bir ismaricini çatdırmışdı. Bu tapşırıga görə Nicat, nəyin bahasına olursa-olsun şefə çatası hesabı ödəmeliydi. Bu hesabı ödəmək üçün yeni tikilən binalarda olan iki mənzili satmışdı. Dəniz sahilindəki villa isə, dəyməmişdi. Düşünmüşdü ki, borcun qalanını kreditlə ödəyər. Amma bir toxtaxlığı vardi Nicatın. Bilirdi ki, atasının qaçırdığı heç də kiçik məbləğ deyil. Bundan belə dünyaya gələcək kötүcələrinə də bəs edər.

Nicatın atası Şakir böyük bir şirkətə rəhbərlik edirdi. Şef deyilən nüfuzlu şəxs şirkətin himayəçisi idi. Şakir şefin kölgəsində çox cinayətlərə müəlliflik etmişdi. Axırdı mənəvi atası adlandırdığı şəxse də kəlek gelərek külli miqdarda vəsaiti, hətta vergi üçün ödəniləcək məbləği də götürüb Rusiyaya qaçmışdı. Indi Şakiri həm dövlət orqanları, həm də şef deyilən adam axtarırdı. Deyəsən, şefin verəcəyi cəza daha ağır olacaqdı. Bu səbəbdən Şakir şefə olan borcun ödənilməsini istəyirdi. Digər məsuliyyətdən isə nə yollasa yaxa qurtara biləcəkdi.

Nicat məhşər ayağına çəkildiyi kafedən əl-üzünü yuyub çıxanda mobil telefonuna zəng gəldi. Nömrə gizli idi. Naməlum şəxs banklardan birinə atasının pul göndərdiyini dedi. Bu pul Nicatın şefə ödəyəcəyi məbləğlə eyni idi. Nicat heyrətdən qurumuşdu. Şakir oğlunun nə qədər ödəyib, nə qədər borclu qaldığını haradan bilirdi görəsən? Zəng edən adam onu da dedi ki, Nicat iki gündən sonra bibisi oğlu Vüsəli da götürüb Moskvaya uçmalıdır.

Bu, Şakirin tapşırığıydı. Vüsəl Şakir gedəndən sonra həbsdən azad olmuşdu. Həbsə düşməsinin səbəbi qarət məqsədiylə adam öldürməsi idi. İndi Nicata iki məsələ qaranlıq idi. Şakir Vüsəlin həbsdən çıxdığını hardan bilirdi və heç zaman həndəvərinə buraxmadığı, zəhləsi getdiyi bacısı oğlunu Moskvaya nə üçün çağırırdı? Deməli, burada Şakirlə əlaqəsi olan adam vardi.

* * *

Aeroportda Nicatla Vüsəli tanımadıqları şəxs qarşıladı. Bu, iki gün əvvəl zəng edən adam idi. "Qarabala" ləqəbli bu şəxs onları Moskva yaxınlığında bağ evinə apardı. Ev meşənin içində xəlvət bir yerdə idi. Şakir qonaqlarını həyətdə gözləyirdi. Özü də boş-bekar dayanmamışdı. Nicatgil gələnə qədər manqalı qalamış, kabab şışlərini düzmişdi. Bu qonaqpərvərliyi dayısından ilk dəfə görən bacioğlu biğinin altında bic-bic gülürdü. Anlamışdı ki, Şakirin ona çox vacib işi düşüb, Vüsəldən başqa kimsənin bacarmayacağı bir iş. Əslində, bu cür işlərin Moskvada peşəkarı çox idi. Ancaq Vüsəlla daha sərfəli qiymətə razılaşmaq olardı. Məclis çox uzun çəkdi. Gecə yarısına qədər yeyib-içdilər. Bütün bu vaxt ərzində Nicat özünü çox narahat hiss etdi. Elə bil köz üstə oturmuşdu. Içkini də az içdi. Vüsəlin heç nə vecinə deyildi. Sanki filan qədər yolu elə bu yeyib-içmək üçün gəlmüşdi. Həmin gün nə Şakir mətləb üstə gəldi, nə də qonaqları dilləndi.

Ertəsi gün Şakir çay süfrəsi arxasında yeni planını uşaqlara açıqladı. Üzünü Vüsəla tutub:

- Vüsəl, mənim Bakıya meyidim getməlidir. Sən məni öldürməlisən, Nicat isə aparmalıdır. Əks halda, məni ya doğrudan da öldürəcəklər, ya da həbs edəcəklər. Oturub çıxmış uşaqsan, yəqin ki, nə demək istədiyimi başa düşdün, - dedi.

- Aydındı,- deyib Vüsəl mənalı tərzdə başını tərpətdi. Yandırıldığı siqaretdən dərin bir qullab alıb qasılarını çatdı. Nəyi isə soruşmaq, yaxud əlavə etmək istəyirdi ki, Nicat dilləndi:

- Mən heç nə başa düşmədim.

Şakir məzəmmətlə Nicatı sözüzb:

- İndi başa düşərsən - dedi və planını daha ətraflı şəkildə izah etməyə başladı. Plan belə idi: Vüsəl küçədə yaşayan kimsəsiz bir adamı öldürmeli, cəsədini yandırıb tanınmaz hala salmaliydi. Proses uğurla başa çatdıqdan sonra Nicat Bakıya zəng edərək atasının Moskvada naməlum şəxslər tərəfindən öldürülüşünü deməliydi və dəfn hazırlığı üçün tapşırıqlar verməliydi. Sonra yanmış cəsədi tabuta qoyub təmtəraqla Bakıya aparmalıydılar. Məsələdən evdəkilərin də xəbəri olmamalıydı. "Atasının" 40 mərasimindən sonra Nicat Bakıda olan mülküni, maşını - hər şeyi satıb ailə üzvlərini Moskvaya köçürməli idi. Ancaq bundan sonra məsələ evdəkilərə aydın ola bilərdi.

Nicat bu sözləri heyret içində dinlədi. O, atasının bu dərəcədə qatı cinayətkar ola biləcəyini təsəvvür etmirdi. Nicata o da aydın deyildi ki, hal-hazırkı durumda atasına nifrət edir, yoxsa onunla qürur duyur.

Gecədən xeyli keçmiş Qarabala ilə Vüsəl əməliyyatı həyata keçirmək üçün yola düşdülər. Nicat isə atasıyla qaldı. Oğlunun həyəcanlı olduğunu görən Şakir danışib onun fikrini yayındırmaq istəyirdi. Söhbət zamanı Nicat Pənahəli haqqında danışdı. Belə bir həmkəndlilərinin olub-olmadığını soruşdu. Deyəsən, bu söhbət Şakirin marağına səbəb olmuşdu. Oğlunun dediklərinə diqqətlə qulaq asıb dərin düşüncələrə qərq oldu. Siqaret

yandırıldı, pəncərəyə yaxınlaşıb şüşələri taybatay açdı. İçeri təpilən sərin havadan xoşallanan kimi oldu. Ancaq üzündəki xoş ifadənin ömrü uzun çəkmədi. Elə bil sifətindəki qırışların sayı bire-beş artdı. Necə deyərlər, uzundən zəhrimər töküldü. Və bu zəhrimərin kimi zəhərləyəcəyini özü yaxşı bilsə də, Nicat onun ürəyindən keçənləri duymadı. Bəli, Şakir fikrə getmişdi, nə vaxt qayıdacağı və bu dərinlikdən özü ilə nə getirəcəyi məlum deyildi. Pəncərəni örtüb geri döndü. Kresloya yayxanıb yenə nə isə fikirləşdi. Nəhayət, qəti qərara gəlib telefonu cibindən çıxardı. Deyəsən, Qarabalaya zəng edirdi. Nicat bunu telefon söhbətindən anladı.

- Neyniyə bildiz? Hələ işini bitirməməsiz ki? Lap yaxşı, onu buraxın getsin. Tez evə qayıdın. Təzə variant var, - deyib üzünü Nicata çevirdi, - səni sağ olasan, bayaqdan demirsən bunu. O boyda xərc çekib burdan Bakıya meyit aparınca əli cibində rahatca qayıda bilmirsiz? Pənahəli orda oturub sizi gözləyir. Ha-ha-ha...

Şakirin bu gülüşlərindən qan iyi gəlirdi. Bəlkə də, bu xırıltılı gülüşləri ələ götürüb sixmaq mümkün olsaydı hər hecasından bir stekan qan süzülərdi. Həm də güləndə dodaqlarında təbəssüm nişanəsi görünmürdü. Atasının dəhşətli gülüşləri Nicatın canına üzütmə saldı. O, anladı ki, Şakirin növbəti qurbanı Pənahəlidir. Pənahəlinin ölümü Şakirə ucuz başa gəlirdi. Lap elə müftə... həm də daha təhlükəsiz idi.

* * *

"Kimdi ey yayın günü moykada maşın yudurdan?! Hər kəs maşını özü yuyur, həm işini görür, həm də sərinləyir. Yenə yağıntı zad olsa hə" bunu səhərdən bəri boş-bekar oturan Pənahəli düşündü. Araq cəhənnəm, iki gündü sıqaret pulu da qazanmamışdı. Axırdı özü cımmək fikrinə düşdü. Paltarını soyunub suyun altına girdi. Təzəcə işə başlamışdı ki, başından tökülen suyun o tayında Adışirinin əyri-üyrü sifətini gördü.

- Ala, nəş burda cimirsən, ala, gedək evdə rahat hamamda çım - Pənahəlinin etirazına baxmayaraq, Adışirin onu evinə apara bildi. Adışirinin mənzili kasib da olsa səliqəli idi. Artıq Pənahəli bilirdi ki, Adışirinin arvadı xarici ölkələrə gedib-gəlir. Alış-verişlə məşğuldu. Qadının başqa yerde evi olsa da səfərdən qayıdanda Adışirinə də baş çekir. İndi evdə heç kim yox idi və bu Pənahəlini sevindirdi. Adışirinin verdiyi təmiz dəsmalını götürüb hamama girdi, qapını bağlamağı da unutmadı. Ancaq onun sevinci çox çəkmədi. Təzəcə suyun altına girmişdi ki, evdə qadın səsləri eşidildi. Qadınlardan biri çöl üzdən hamamın qapısını dardı, "burdakı kimdi?" deyə qışkırdı. Pənahəli səsini udub dinləməyə başladı. Adışirin hamamda iş yoldaşının çımdıyını dedi. Qadın isə bu özbaşınalığına görə onu xeyli danladı.

Pənahəli qurulanıb paltarını geyindi. Hamamın qapısını azaciq aralayıb ətrafi dinşəməyə başladı. Bu zaman dəhlizdən Nicatın səsi gəldi:

- Toma, necəsən? Dubayda nə var-nə yox? Necə keçdi səfərin?

- Necə keçəcək, ela, şeyxlərin canı sağ olsun...

- Əlində təzə kadrların var? Dubaydan qayidanlardan olmasın.

- Dağıstandan təzə bir rus qızı gəlib, sveji şeydi. Nicat canı, hələ Bakıda heç kimlə görüşməyib. Heç orda da, Dağıstanda da. Bizim qızlardan birinin əlinə düşüb, tovlayıb gətirib bura.

- Nə vaxt təşkil edirsən onu?

- Günü bu gün.

- Axşam zəng edərəm, - deyib qapıdan çıxdı.

Pənahəli Nicatın getdiyini hiss edib bir qədər rahat nəfəs aldı. Nədənsə, onunla üz-üzə gəlmək istəmirdi. Deyəsən, əmioğlusunun onu aldatdığını anlamışdı. Qapını açıb ehmalca hamamdan çıxdı. Evi bahalı qadın ətirinin qoxusu bürümüşdü. Bir neçə qadının səsi eşidilirdi. Dəhlizdən sıvışib aradan çıxməq istəyirdi ki, gənc bir qadın arxadan onu qucaqladı. Dartıb otağa apardı. İçəridə iki qadın da vardi. Biri yaşlı (bu, Adışırının arvadıydı), digəri isə daha gənc... onlar Pənahəlini görüb gülüşdülər. Qadın Pənahəlini kreslədə əyləşdirib onun qucağında oturdu. Burnunu, çənəsini oynatmağa başladı. Pənahəli günahkar uşaq kimi künce qıslımiş Adışırinə baxıb "malades qeyrətinə" demək istədi, demədi.

* * *

Köckünlər yaşayan yataqxananın həyəti, divarları, eyvanları... burada hökm sürən dəhşətli bir həyatın dumanlı peyzajından başqa bir şey deyildi. Elə bil bər-bəzəkli supermarketləri, möhtəşəm ticarət mərkəzləri olan şəhərdən bu yerlərin xəbəri yoxuydu. Həyat köhnə bir bazarı xatırladırdı. Üstü göy rəngli çadırlarla örtülmüş, əcaib görkəmlı köşklərdə meyvə-tərəvəzdən tutmuş pal-paltara qədər hər şey satılırdı. Satılan mallar çirkli, əyri-üyri rəflərə düzülmüş, ağacların budaqlarına, səkilərin üstüne sərilmisdi. Yataqxananın suvağı qopub tökülmüş divarlarından su damcılayırdı. Nəmişlikdən divarın üzərində xəritəyə bənzər təsvirlər əmələ gəlmişdi. Fantaziyası güclü olan adam başını qaldırıb balkonlara baxsa, burada beşmərtəbəli binanın əvəzinə ufacıq daxmalardan ibarət kasıb bir oba təsəvvür edərdi. Kimisi torbalarla zibili aşağı atır, kimisi bir teşt çirkli suyu həyətə əndərirdi. Həyatın bir hissəsində köhnə avtomobil qapılarıyla, çarpayı setkalarıyla, nə bilim, daha nələrlə çəperlənmiş arakəsmələr vardı ki, buradan sakinlər həyətyanı sahə kimi istifadə edirdi. Pənahəli bu mənzərəyə fikir vermədən giriş qapısından içəri daxil oldu. Yataqxananın yerini bir neçə gündür öyrənmişdi. Onu da eşitmışdı ki, həmyerililəri daha çox bu yataqxanada məskunlaşmış. Ona görə də tanış adamlı rastlaşacağına ümid edərək buraya gəlməyi qərara almışdı. Nicatın vəd etdiyi köməkdən əlini üzəndən sonra başının çarəsini axtarmağı düşünmüşdü. Koridorda onu müxtəlif yeməklərin bir-birinə qarışmış qoxusu vurdu. Ürəyi ağızına geldi. Ikinci mərtəbəyə qalxdı. Burdakı qoxu daha dəhşətli idi. Hələ səs-küyü demirem. Deyəsən, hansısa mənzildə xeyir iş vardi. Musiqi səsi eşidilirdi, qadınlar, qızlar o tərəf-bu tərəfə qaçışırıldılar. Üçüncü mərtəbə də tünlük idi. Elə bil insanlar dəhlizdə nə üçünsə növbəyə dayanmışdılar. Pənahəli öyrəndi ki, burada yeni bir baxıcı peyda olub, belə ki gənc bir qız vergi verilib və bu qız onunla eyni rayondandır. Özü də hər şeyi öncədən xəbər verir, hamının bəxtini-taleyini üzünə oxuyur. İstədi növbəyə dayanıb həmyerisi ilə tanış olsun, həm də falına baxdırınsın. Bəlkə, bu öncəgörən qız onun qohumlarının da yerini deyəcək. "Əşşı boş şeydir" deyib fikrindən daşındı. Bu mərtəbədə heç nə öyrənə bilməyəcəyini görüb yuxarı qalxdı. Kaş qalxmayayıdı, dördüncü mərtəbədə əməlli başlı dava gedirdi. Qonşular bir-birini qırırdı. Nə isə pul söhbəti gedirdi, biri obirinə deyirdi: "pulun altını da, üstünü də bu gün çatdırmasan səni deşik-deşik edəcəm. "Arvadı isə başını qapıdan çıxarıb sağ əlinin arxasını sol əlinin ovcuna döyə-döyə qısqırırdı: "pulu özü üçün almayıb, burda dal adımı var." Pənahəli "pulun altı-üstü" və "dal adımı" sözlərindən başqa hər şeyi başa düşdü.

Şükür, beşinci mərtəbə sakitlik idi. Bütün qapılardan eyni rəngli pərdələr asılmışdı. Qapılar açıq olsa da, pərdələr içərini görməyə mane olurdu. Pənahəli əlvən pərdələrdən birini aralayıb otağa boylandı. İçəridəki qadın

onu görüb heç nə soruşmadan qapıya yaxınlaşdı və xalatının cibindən çıxardığı xırda pulu ona uzatdı. Görünür, qapının ağızındaki adamı dilənci hesab etmişdi. Pənahəli də bunu başa düşdü və pulu qaytarıb dilənci olmadığını dedi. Onu da bildirdi ki, həmyerlilərini axtarır. Qadın isə dəhlizin sonundakı otağı nişan verdi. "Professor sizin yerlinizdir" dedi. Pənahəli qımışdı, adını unutduğu Azərbaycan filmindən bir deyimi xatırladı: "axır ki, alım əre rast gəldim". Havayı deyildi, o da professor yerlisinə rast gəlmışdı. Yenə pərdəni araladı. Neynəsin, qapı örtülü olsaydı qapını döyərdi. Qoca professor divanda oturub televizora baxırdı. Pənahəlini görüb:

- Kim lazımdı? - dedi.
- Siz.

Professor onu içəri dəvət etdi. Pənahəli ev yiyəsinin təklif etdiyi stulda əyləşdi, özünü təqdim elədi. Uzun müddət vətəndən uzaq düşdürüyü və qohumlarını axtardığını dedi. Professor heç nə olmamış kimi, təmkinlə soruşdu:

- Deməli, sağ imişsən, qayıdır gəlmisən. Bəs o vaxt niyə gecəynən qaçmışdin kənddən?

Pənahəlinin gözləri kəlləsinə çıxdı. Professor deyilən bu adam onu tanımışdı. Görəsən kim idi professor? Bu suali verməyə macal tapmadı.

- O vaxt mən sizin kənddə məktəb direktoru idim.

- Siz Qərib müəllimsiz? - professor başının hərəkəti ilə təstiğ etdi. Əslində, Qərib müəllim Pənahəligilin kəndindən deyildi, rayon mərkəzindən idi, ancaq o kənddə işləyirdi. Pənahəliyə də dərs demişdi. Sonralar bir müddət Bakıda yaşamış, elmlə məşğul olmuş, namizədlik işini müdafiə etdikdən sonra yenidən rayona qayıtmış, oradakı Pedaqoji texnikuma rəhbərlik etmişdi. O, professor deyildi, elm adamı olduğundan, qonşuları onu belə çağırırdılar. Pənahəli onu görəndə Qərib müəllimin 50 yaşı olardı, bir oğlu, bir qızı vardı. Oğlu Rusiyada hərbi məktəbdə oxuyurdu. Qarabağ müharibəsi başlayanda polkovnik rütbəsi ilə vətənə dönmüş, cəbhədə həlak olmuşdu. Arvadı ölündən sonra Qərib müəllim bu otaqda tənha yaşayırırdı. Qızının yalvarışlarına baxmayaraq, onun evinə getməmiş, kürəkən himayəsində yaşamaq istəməmişdi. Ancaq yenə qızı və nəvələri onun qulluğunda dururdu. Tez-tez gəlib yeməyini hazırlayıb, otağını səliqəyə salır, paltarını yuyurdular.

- Hə, de görüm niyə qaçdin kənddən? - Pənahəli ilk dəfə sırrini açıb danışmaq zorunda qaldı. Çünkü başqa əlaci yoxuydu. Kömək diləyəcəyi adama yalan söyləyə bilməzdi. Həm də ürəyindəkiləri müəlliminə danışmağa daxili ehtiyac duyurdu. Ürəyini boşaltdı, elə bil ciyinlərindən ağır bir yük götürüldü. 35 ilin yükü... rahat nəfəs aldı, başının ağrısı da getdi. Dünəndən içmədiyinə görə başı ağrıyırırdı. Qərib müəllim onu təmkinlə dinlədi. Ancaq bu hadisə barədə heç nə demədi.

Dedikleri isə bunlar oldu:

- Deməli, ailəni axtarırsan. Rayon işğal olunanda mən sizin kənddə yaşamırdım, rayon mərkəzində olurdum. Bura da gələndən heç yana çıxa bilmirəm, qocalmışam, təkəm, oğlum şəhid oldu, arvadım öldü. Allah məni niyə öldürmür, bilmirəm. Nə isə... sizinkilərin harada məskunlaşdığından xəbərim yoxdur. Hər halda, Bakıda deyillər. Ancaq kürəkənimə zəng edərəm, sənə kömək eliyər.

- Çox sağ ol, müəllim, vallah, bura gələndən bəri sənin kimi adama rast gəlməmişəm, hamı məni aldadır, dolayıb, başına əlli min oyun açırlar. Heç kimdə insaf-zad qalmayıb. Çoxu elə bilir ki, ağlım gedib, qanmiram. Niyə, hər şeyi başa düşürəm.

- Düz deyirsən, a bala, insanlar çox dəyişib. Amma öz xoşlarıyla dəyişməyiblər ha, zamanə dəyişib onları. Əslinə qalsa, zamanənin günahı yoxdu, çünki onu da insanlar idarə edir. Bizim kimilər yox ey, yuxarıdakilar, böyük-lər. Biz, köçkünlər, təkcə torpaqlarımızı itirməmişik ey, bütöv genofondumu-zu itirmişik. Genofond bilirsən nədi? Hər şey. Bax, bu yataqxanada əsəbimdən ölürem. Burada elə qəribə adətlər yaranıb ki, adam dəhşətə gəlir. Onun da səbəbi var. Burda hər şey qarışib biri-birinə. Bu yataqxananın içi nə kəndə bənzəyir, nə şəhərə... Əcaib bir yerdi bura, dəhşətdi. Burda nə kəndciliyimizi saxlaya bilirik, nə də şəhərli ola bilirik. Nəticədə, adamlıqdan uzaqlaşırıq. İnsanları çörəklə imtahana çəkib mənəviyyatı öldürdülər, hamı bir tikə çörəyini fikirləşdi, sonra bu düşüncə bütöv beynimizi zəbt etdi, şüurumuzu tutdu. İndi varlinin da, kasıbin da ağlı cibinə bənzəyir. Boş, yaxud dolu olduğuna görə demirəm. Sadəcə, hər ikisi pul kisəsidi. Ağlımız da, cibimiz də. Yəni, başımızdakı pulun fikridi, cibimizdəki özü. Dördüncü mərtəbədəki hay-küyü, yeqin, eşitdin. Onların hamısı sələmcidi. Bir-birindən alıb kiməsə ötürürlər, üstündə faiz tuturlar. Sonra da "xiyar əyri bitir" və başlayırlar dalaşmağa. Heç bir başqa işlə məşgül olmurlar. Sələmcilik özü bir sənətə çevrilib, hər sənətin özünə məxsus jarqonları olduğu kimi - sələmcilərin də deyimləri yaranıb. Pulun altı, pulun üstü, nə bilim nə... üçüncü mərtəbədəkiler dindarlıqla məşğuldu. Əslində, adını dindarlıq qoyublar. Nə məzhəbə qulluq etdikləri məlum deyil. Necə oldusa, tələbə qızlardan biri hicab bağladı. Sonra hamısı başladı hicab örtməyə. Bu hicab deyilən də gül kimi qızlarımızı pinqvinə bənzədir. - Bu an Pənahəlinin Bakıya gəldiyi gün gördüyü yuxu yadına düşdü. Bədənindən dəhşətli bir gizilti keçdi... Qərib müəllimin söhbəti bitmək bilmirdi. Deyəsən, bu tənha adam çənəsinin altına salmağa hərif tapmışdı.

-Yığışış bir yerdə ruh çağırıldılar, nə qəlet qırıldırsa birinin başı xarab oldu. İndi həmin o başı xarab deyir mən falçıyam, kütbein adamlar da onun qəbuluna düşmək üçün saatlarla növbə gözləyirlər. Burda kim nə qəlet eləsə o biri gərək ondan yekəsini eləyə. Hər şey bəhsəbəhsdi - əşya almaq, yemək bişirmək, bahalı paltar geyinmək, yançaqlarına beş-altı telefon bağlamaq, daha nələr, nələr... hətta xəstəlik və ölümde də yarışa giriblər. Bir qonşu əməliyyat olundusa, o biri qonşu qarnını tutub yixılır ki, vay öldüm. Keçən il bizim qonşunun qızı özünü pəncəredən atıb öldürdü. Üstündən bir ay keçməmiş bu biri qonşının qızı qapını içəridən bağlayıb çıxdı pəncəreyə ki mən də getməliyəm. Zülümənən yola gətirdilər. Üzbəüz qonşunun iki gədəsi var, ikisini də nə yollasa əsgərlikdən qurtarıb. Axşama kimi binaların tinində nəşə çəkirler. Onun yanındakı qonşum saxta diplom alıb qaçqın məktəbi açdı, direktordu. Ancaq, sağ olsunlar, camaatın balasını ora yiğib şikəst eləmirlər, boş partalara dərs keçirlər. Hə... sən də deyirsən yerlilərimi axtarıram. Ay bədbəxtin oğlu, yerlin qalıb məğər? Bu cəmiyyəti dəyişmək çətindi, bala. Ancaq insanların şüurunda inqilab etmək lazımdı. O da çətin məsələdi... Elə bil insanların yaddaşı korşalıb, donub, buz bağlayıb... - Pənahəli yenə gördüyü yuxunu xatırladı və iki ay əvvəlki röyasını indi anlamağa başladı. Qərib müəllim isə dayanmaq bilmirdi:

-Yaddaşı yerinə qaytarmaq olur. Sənə başıma gələn bir əhvalatı danışım. Darixmirsən ki?

- Yox, darixmiram, ancaq yeznəyə zəng edəcəm demişdin. Bəlkə, indi zəng edəsən?!

- Başağrısı deyilsə, bunu da danışım, zəng edərəm. Hə... mənim dədəm repressiya qurbanı olub. Mən uşaq idim, dədəm qaçaqlıq edirdi. Sovet hökumətindən qaçırdı. Üzünü az-az gördük. Sonra dedilər ki, tutulub. Bir

də dədəmin üzünü görmədim. Yaziq anam bizi nə zulumlarla böyüdü. Xülasə... müharibə vaxtıydı, 15 yaşım olardı. Artıq komsomol idim. Babalarım bəy olduğundan onları inkar edirdim. Atamın əməlləri ile barışmirdim. Düşünürdüm ki, sovet hökuməti atamı güllələməkdə ədalətli iş görüb. Yəni, mən də yaddasını itirənlərdən biri idim. Qarlı bir qış gündən kəndin şura sədri (bu atamı satanlardan biri idi). Anamın dediyinə görə nəsil düşmənimiz idi) nə isə... bu adam məni çağırıb uzaq bir kəndə göndərmək barədə tapşırıq verdi. O kəndə getmək üçün qışın qunu uca bir dağı aşib o üzə keçməli idim. Atımız olmadığından piyada gedəcəyim məlum idi. Həmin kənddə türkəçarələrlə müalicə edən bir qarı yaşayırıdı və o qarı bizim xəstə şura sədrimiz üçün məlhəm hazırlamışdı. Mən də oraya məlhəmi gətirmək üçün göndərilirdim. Bu vacib tapşırığı alduğum üçün çox sevinirdim. Hesab edirdim ki, dəyərli bir sovet vətəndaşının, kommunistin həyatını xilas etməkdə əməyim olacaq. Axşam evə gəlib bu xəbəri anama da dedim. Yaziq arvad başladı dizlərinə döyüb ağlamağa. Dedi ki, ay bala, səni and verirəm, dədənin goruna, getmə, bu nəsə bir qurğudu. O köpək oğlu ya səni dağlarda qurda-quşa yem etmək, ya da o küpəgirən qarının əliylə zəhərlətmək istəyir. Yola gəlmədim, dedim bu mənim komsomol borcumdur. Səhəri gün yola çıxdım. Qəsəbənin arxasındaki yoxusu qalxandan sonra bir az nəfəsimi dərmək istədim, dayandım. Çönüb geriyə baxdım. Qəsəbəmiz dümağ qarın içində görünməz olmuşdu. Əlimizdən alındıqdan sonra idarə binası kimi istifadə olunan ata mülkümüzdən savayı heç nə bilinmirdi. Camaatın yaşadığı qara damlar topa-topa göbələklərə bənzeyirdi. Bir az bu mənzərəni seyr etdikdən sonra komsomol iclasında edəcəyim çıxışı xatırladım. Bəylərin cəmiyyətə vurdugu zərərdən danışmalı idim. Ata mülkümün rayon partiya komitəsinin binası kimi fəaliyyət göstərdiyini alqışlamalı idim. Çıxışımın eskizlərini beynimdə cizdiqdan sonra yola düzəldim. Qalın bir meşənin içi ilə gedirdim. Hər yan sükut içində idi. Bu səssizliyin özündə ağır bir zəhm vardi. Qorxduğumu hiss etdim. Başımı nə iləsə qatmağa çalışdım. Əvvəl mahnı oxumaq istədim alınmadı, sonra təbiətin gözəlliklərinə bənzətmələr xatardım. Gövdəli palid ağaclarının cadar-cadar olmuş qabığındaki ora bura ilişib qalmış qar pambıq topalarına bənzeyirdi. Başımın üstəki çilpaq budaqları isə həbsxana barmaqlıqlarına bənzətdim. Atam yadına düşdü. İlk dəfə anladım məhbəs olmağın əziyyətini. Ancaq bu fikri başımdan qovmağa çalışdım. Bir komsomolun bu cür düşünməsinə imkan vermək olmazdı. Bu fikirlər qalın və qorxunc meşəni asanlıqla arxada qoymağıma yardımçı oldu. Babalarımın köhnə yaylaq yerində keçirdim. Lap uşaqlığımı, xoşbəxt günləri xatırladım. Bu xəyalı da başımdan tez qovdum. Yaylaqla üzbüüz köhnə qəbristanda üç-dörd gümbəz vardi. Bəy babalarımın qəbirləri idi. Onların da yanından etinasız keçdim. O tayda çubuqları yere sancılmış çilpaq alaçılalar bir nəhəngin skeletini xatırladırdı.

Qarının yaşadığı kəndə çatanda günorta vaxtı olardı. Soraqlayıb gedəcəyim ünvanı tapdım. Qarının ikiüzlü adam olduğunu ilk baxışdan hiss etdim. Anamın dedikləri yadına düşdü. Sifeti kifli ərik qurusuna bənzəyən qarı əldən-ayaqdan gedirdi. Mənə çay gətirir, süfrəyə yavanlıq düzürdü. Əlimi heç nəyə vurmadım, məlhəmi götürüb tez qayıtmalı olduğumu dedim.

Gəldiyim yolla da qayıdırıdım. Köhnə qəbiristanın yanına çatanda qarın üstündə canavar ləpirləri gördüm. Canıma düşən üzütməni qəfil başlayan külək bir az da artırdı. Küləkdən qorunmaq üçün gümbəzlərdən birinə girdim. Ulu babamın qəbri idi. Oturub kürəyimi divara söykədim. Şər

qarışlığından sinə daşının üstündəki yazıları barmağımı gəzdirməklə hiss etdim. Sanki barmaqlarım isindi və bu istilik canıma yayıldı, qorxu hissini də unutdum. Necə yuxuya getdiyimi bilmədim. Röyamda atamı gördüm. Məzəmmət dolu baxışlarını mənə zilləmişdi. Oyananda qaranlıq düşmüşdü. Gümbəzin bacasından süzülən ay işığı olmasaydı, yol tapıb bayira çıxa bilməyəcəkdir. Bayırda isə məni daha dəhşətli mənzərə gözləyirdi. Gümbəzin qapısından çıxan kimi qarşımızda bir cüt qırmızı işq gördüm. Düm aq qarın üstündəki qaraltının canavar olduğunu anladım. Cüt işq isə onun qan örtməş gözləri idi. Geriyə bir addım, atdım nədənsə mənə elə gəldi ki, gümbəzə girsəm xilas olacam. Bu kimsəsizlikdə ümidiim içəridəki sinə daşı idi. Ancaq içəri girə bilmədim, kürəyim gümbəzin bayır divarlarına söykəndi. Yalquzağın üstümə atılmağından başqa heç nə gözləmirdim. Sanki qoca qurd tələsmirdi, ya da vaxt mənə çox uzun görünürdü. Bir an mənə elə gəldi ki, canavarın odlu gözləri hədəqəsindən çıxıb mənim gözlərimə sancılıb və bir rentgen şüası kimi beynimi oxuyur. Sanki canavar baxışlarıyla məni qıñayırdı. Dil açıb demək istəyirdi ki, keçmişini unutmaqda yaxşı iş görmürsən, yaddaşına qayitmalısan, onun buzunu əritməlisən. Bütün bunları sonralar anladım. Həmin vaxt içimdə qorxu hissindən başqa bir şey yoxuydu. Yalquzaq bir ox kimi dərtinib üstümə atılonda gözlərimi yumdum. Qəfil gələn şaqqlıtinin güllə səsi olduğunu bir an sonra anladım. Çiynimə nəsə toxundu və qışqırdım. Elə bildim ki, canavarın pəncəsidi. "Qorxma, xilas oldun" sözlərini eşidib gözlərimi açdım. Tir-tir əsirdim, yanında kimsə vardi, və həmin adam yerdən qar götürüb üz-gözümü ovuşdururdu ki özümə gəlim. Məni xilas edən adamı tanımadım. Başında qara papaq, əynində köhnə çıxa, üzünü qapqara tük basmış bu adamı elə bil nə vaxtsa görmüşdüm, ancaq xatırlaya bilmirdim. Bu gün də həmin adamın kimliyi mənim üçün müəmmalıdı.

Heyrət içində ətrafa göz gəzdirdim. Canavarın qarşımızda yerə sərilmis cəsədini gördüm. Qarin üstünü al qırmızı qan örtməşdi. Canavarın odlu gözləri isə qaranlığın içində görünmürdü. Qarin üzərindəki qan ləkələri ay işığında bir an əvvəlki gözlərə bənzəyirdi. Qəzəbli canavar gözlərinə.

Xilaskarım olan adam bizdən bir neçə addım kənarda dayanmış kəhər atı yedəkləyib yanına gətirdi. Atın üstünə qalxıb məni tərkində otuzdurdu. Yol boyu mənə çox mətləbləri anlatdı. Nə isə... uzun söhbətdi. Sonralar düşündüm ki, bu adam məni xilas etməyib, əksinə, bu şər dünyasına qaytarıb. Bəlkə də, canavar məni atamın, babalarımın halallıq, saflıq dünyasına aparmaq üçün gəlmişdi.

Hə, indi görürsənmi, ay oğul, adamın yaddaşını qaytarmaq mümkünüdü. Bununçun aq atlı oğlana ehtiyac yoxdu. Bir parça məzar daşı, qəfil peyda olan canavar, bir də elin içində sıyrılıb gələn kəhər atlı bir kişi bunu edə biler. Nə vaxtsa yenə gələcək o canavar da, o adam da...

Pənahəli əlini ağızına yaxınlaşdırıb əsnədi. Deyəsən, Qərib müəllimin söhbəti onu yormuşdu. Bayaqdan səbrlə bu söhbətin bitməsini ona görə gözləmişdi ki, müəllim kürekəninə zəng edib ona kömək etməsini xahiş edəcək.

Qərib müəllim saatə baxdı; "xəbərlərin vaxtıdır" deyib televizoru açdı. Ekranda təmtəraqlı bir tədbir yayılmıştı. Hər yan gül-çiçəklə bəzədilmişdi. Qırmızı lentlər kəsiliirdi, alqış səsləri göye ucalırdı. Telemüxbirə müsahibə verən, sinəsi sovet dövrünün orden - medalları ilə dolu olan adam belə gözəl evlərin tikilməsi üçün bütün məcburi köçkünlər adından minnətdarlıq bildirirdi.

Qərib müəllim sevincək halda üzünü Pənahəliyə tutdu:

- Qohumlarını tapdın, səni təbrik edirəm. Dasnışanı tanıyırsanmı? - Pənahəli key-key gözlərini döydü, gah ekrana, gah Qərib müəllimə baxdı, üzündə təbəssüm yarandı, udqundu, ancaq heç nə deyə bilmədi. Deyəsən, müsahibə verən adamı tanımışdı. Əmisi idi.

Qərib müəllim:

- Sabah tezdən Yevlaxa gedərsən qaçqınlar üçün təzə binalar orada tikilib. Əmin orada yaşayır, - deyərək əli ilə Pənahəlinin kürəyini döyəclədi.

Pənahəli yataqxanadan çıxan kimi bugünkü sevincini qutlamaq istədi. Həyətdəki Köşkdən bir şüşə araq alıb oradaca başına çəkdi, vitrindəki alçadan birini götürüb ağızına tulladı və boş şüşəni kənara atıb uzaqlaşdı. Bu gecəni də avtoservisdə keçirib, sabah Yevlağa getməli idi.

* * *

Nicatla Vüsəl Moskvadan qayıtdıqdan sonra evə dönənməmişdilər. Şakirin Moskvada verdiyi pulla bir neçə gün keyf eləyib sonra "Pənahəli əməliyyatına" başlamalı idilər. Bu səbəbdən dünən Adışirinin arvadı Tomanın yanına getmiş, onun vasitəsiylə iki qız götürüb oteldə gecələmişdilər. Qızlardan biri Tomanın dünən haqqında bəhs etdiyi Dağıstandan gələn qız idi. Bu qızdan Nicatın çox xoşu gelmişdi. O, ilk dəfə idi ki, qara gözlü rus qızı görürdü. Ancaq bu qız Nicata baha başa oturdu. Belə ki, Vüsəlin da ondan xoşu gəldi və qızı görən kimi onunla əylənəcəyini bildirdi. Etiraz edən dayısı oğlunu isə əməlli-başlı kötəklədi. Buna baxmayaraq, niyyətinə çata bilmədi. Qız ancaq Nicatla gedəcəyini dedi.

Nicat oteldəki gecəni qorxu altında keçirdi. Vüsəlin bu qisası yerdə qoymayacağını bilirdi. Səhər erkən qalxdı. Qızı götürüb aradan çıxdı. Bir neçə saatdan sonra zəng edib onu axtaran Vüsala sabah görüşəceklerini bildirdi. O, yaxşı bilirdi ki, Vüsəl heç yana qaçmayıacaq, çünki Şakirin əməliyyat üçün verdiyi pul Nicatda idi və bu məbləğ Vüsala yalnız iş başa çatıqdan sonra verilə bilərdi.

Nicat qara gözlü rus qızını şəhərdə xeyli gəzdirdi. Günorta vaxtı onunla Sumqayıt yolundakı motel-restoranlardan birinə getdi. Həm yeyib-içdilər, həm əyləndilər. Axşamı isə barda keçirdilər. Qızdan əl çəkmək istəməyən Nicat onu bu gece də saxlamaq qərarına gəldi, ancaq tanış istirahət məkanlarından heç birində boş yer tapa bilmədi. Dəniz kənarındaki bağ evlərinə getməyi qərara aldı. Bu yay bağa köçməmişdilər. Ev boş olmaliydi. Onlar bağa çatanda gecə saat bir olardı. Nicat yanılmışdı, evdə kimsə vardi, işıqlar yanındı. Qaranlıq küçədə dayanıb evə sarı baxdı, pəncərə qarşısında dayanmış anasını gördü və həyətdən nənəsinin səsini eşitdi. "Bunlar başa nə üçün gəliblər?" sualına özü də cavab verdi: "Yəqin, dəfn tədarükü üçün nə isə aparmağa gəliblər". Atasının "ölümünü" Moskvada ikən zəng edib xəbər vermişdi. Düşünmək vaxtı deyildi, aradan çıxmali idi. Maşını döndərib geri qayıtdı. Harada gecələməklərini götür-qoy etdi, yadına Pənahəlinin işlədiyi avtoservis düşdü. Gözətçi otağında çarpayı vardi. Pənahəli bayırda da gecələyə bilərdi. Həm də orada qalmaq daha əlverişli idi. Sabah qızı Adışirinə qoşub Tomanın yanına göndərmək, Pənahəliyə isə doğmalarının tapıldığıni deyərək onu lazımlı olan yerə aparmaq olardı.

* * *

Nicatın maşını avtoservisin həyətinə girəndə Pənahəli boş araq şüşəsini kənara atıb təzəsini açırdı və sabahkı səfərini düşünürdü. Xəyallar qururdu:

əmisi əvvəl onu tanımayacaq, sonra Pənahəli olduğunu bilib sevinəcək, evə dəvət edəcək, anası, qardaş-bacısı haqqında danışacaq, anasının çox qocalsa da, hələ yaşıdığını deyəcək və s. Yox, bəlkə də, başqa cür olacaqdı: hamı onu danlayacaq, bundan belə heç kimə lazımlığından deyəcəklər, atasız bacılarına, qardaşına vaxtında sahib çıxmadığını söyləyəcəklər, böyük bir ailəni saxlamağın ağırlığından yaxa qurtarmaq üçün qaçdığını zənn edib onu günahlandıracalar. Bəlkə də, heç kim evinə buraxmayacaq, "bu günə kimi heç kimin işinə yaramamışan, indi qayğıya ehtiyacın var deyə bizi yada salmışan" deyib qovacaqlar. Bu düşüncələr içində sifetini turşudur, yumruqlarını döyür, gözlərini bərk-bərk yumurdu. Sonra da özünə təsəlli verirdi: "Yox-yox, belə etməzdər, bizimkilərin pötyəsi gəndi. Məni başa düşərlər, günahlarımı bağışlayarlar. Bəlkə, bağışlamadılar onda nətər olacaq? Bəlkə, heç getməyim? Bəs, o boyda yolu nəyə gəlmisəm? Doğmalarımı tapmağa. Ay sağ ol. İki aydan sonra tapmışam, əmimimin qaldığı yeri dəqiq biliyəm. Bəs, niyə getməyim? Qorxuram ki, qəbul etməyələr. Yox, heylə şey olmaz, hamısı sevinəcək. Yox, gedəcəm, gedəcəm, gedəcəm..."

- Ay Pənahəli kişi, nə bərk fikrə getmişən, tez bura gəl işim var.- Nicatın səsi onu xəyallarından ayırdı. Durub könülsüz halda Nicata tərəf getdi. Salam da vermedi, küskün nəzərlərlə ona baxdı.

- A kişi, niyə salam vermirsen? Elə bil küsmüsən məndən. Bilmirsən ki, sənə müştələğüm var, tapmışam qohumlarını, - bu sözün yalan olduğunu şübhəsi yoxuydu, ləp doğru olsa belə əhəmiyyəti yoxuydu. Gedəcəyi yeri özü biliirdi ve ora tək getmək istəyirdi.

- Otağı bir gecəlik mənə verə bilərsən? Onsuz da sən yatmırısan, axranasan. Özün də kənara çəkil, maşında qız var, səni görməsin. Sabah səni evinizə aparacam. - Pənahəli gülümsündü. Bu çox acı gülüş idi, kinayəvardı bu gülüşdə. Düşündü ki, sabah Nicat yuxuda ikən buranı tərk edib getsin. Onunla razılaşdı və kənara çəkildi. Arxada maşının qapısının açılıb örtüldüyünü və qadın gülüşünün səsini eşitdi. Qəribədir, bu səs onun ürəyini titrətdi. "Ola bilməz" dedi. Dönüb geri baxdı, görə bilmədi. Onlar artıq otağa girmişdilər. "Əşşı, O, burda nə gəzir. Mənim də ağlım gedir, deyəsən, qulağıma səs gəlir"- deyib gözətçi otağının arxasında, tut ağacının altındaki oturacağa yıldı özünü. Buradaca yuxu Pənahəlini apardı.

Yuxuda gördüyü yer ona tanış idi. Bakıya gəldiyi gün olmuşdu burda. Hər yan buz bağlamışdı. Binaların divarları da buz idi. Damlardan lülələnmiş sırsıralar sallanırdı. Ağacların gövdələri, budaqları şaxtadan naxış-naxış idi. Donmuş pəncərələr bahalı büllura bənzəyirdi. Elə bil hər yan buzdan düzəlmış, buzdan yaranmışdı. Sanki milyon illərin ərimək bilməyən buzlağıydı bura. Ayağının altına baxanda dumdurı əksini görə bilərdin. Təsəvvür et ki, böyük, ucsuz-bucaqsız bir güzgünün üzərində dayanmışan. Reklam lövhələrinin üstü şəffaf buz təbəqəsi ilə örtülmüşdü. Divarlara buzdan düzəldilmiş iri hərflərlə şüərlər yazılmışdı. Geniş bir meydana sadə pinqvinlər yeni buz piltələr döşəyirdi. Meydanın kənarları ilə buzdan yonulmuş oturacaqlar quraşdırılır, hər tərəfə buzlu məhəccərlər çekilirdi. Meydanın baş tərəfində hündür bir aysberq vardi. Onun sağ və sol cinahlarında xüsusi geyimli gözətçi pinqvinlər dayanmışdı. Hardasa xeyli kənarda, dumanlı bir pərdənin o üzündə adamlar görünürdü. Əslində, bu görünənlər kölgə idi, ancaq onların pinqvin deyil, insan kölgəsi olduğunu təyin etmək o qədər də çətin deyildi. Bu adamlar əllərindəki alovlu məşəlləri yuxarı qaldırıb pinqvinlərin üzərinə hücuma keçmək istəyirdilər. Lakin xidməti geyimdə olan pinqvinlər onların qarşısını kəsir, əllərindəki buz

qılınclarıyla insanları vurur, yaralayıır, öldürürdülər. Deyəsən, adamlar əllərindəki məşəllərlə buzu əritmək istəyirdilər. Bu isə pinqvinlərə sərf etmirdi, çünkü onlar bu şəraitdə yaşamağa alışmışdır. Bu insandan dönmə məxluqlar nə vaxtsa insan olduğunu unutmuşdular və yenidən adam ola biləcəkləri ağıllarına belə gəlmirdi.

Pənahəli insan kölgələri içərisində anasını tanıya bildi. Yox, anası kölgə kimi görünmürdü, aydın görünürdü və oğluna tərəf gəlirdi. Pənahəli də anasına sarı addımladı. Qadın ona yaxınlaşdı, amma nə fikirləşdişə dönüb başqa bir səmtə üz tutdu. Pənahəli də anasının getdiyi səmtə yönəldi. Addımlarını nə qədər yeyinlətsə də ona çata bilmirdi. Qadının ardınca gedirdi. Get-gedə buzlaqdan uzaqlaşırı və havanın hərarətini hiss edirdi. Əlləri, ayaqları isinməyə başlamışdı. Bu havada doğmaliq, məhrəmlik hiss edirdi. Vətən ətri gəlirdi havadan. O ətir ki, Bakıda olduğu bu iki ayda onu hiss etməmişdi, duymamışdı. O ətir ki, uşaqlığının, gəncliyinin qoxusuydu və 35 ildən sonra ilk dəfə bütün hissiyatını, varlığını oyadırdı. Gedirdi anasının ardınca hardasa bütün dünyani nurlandıran böyük bir işığa tərəf...

Gözlərini yumdu ki, yenə yata, bu şirin yuxunun davamını görə, anasına çata, onun üz tutduğu işiqli aləmə anasıyla birgə qovuşa. Heyf ki, yata bilmədi.

* * *

Gözətçi otağından ehtiraslı səslər eşidilirdi. Pənahəlini maraq götürdü, yan tərəfə keçib pəncərədən içəri baxmaq istədi. Sonra öz-özünə dedi: "başqasın pusmaq kişilik deyil". Yenə də sabahkı səfərini düşünmək istədi. Yox, alınmırdı, içəridən gələn səs-küy onun marağını artırırdı. Özü də bilmədən yan tərəfdəki pəncərəyə yaxınlaşdı. Pərdə olmadığından içərini görmək olardı. Ancaq işığı söndürmüştənlər və bayırda abajurun içəri süzülən işığında yalnız Nicatın enib-qalxan kürəyini görmək olurdu. Nicat qalxıb işığı yandırana kimi Pənahəli bu mənzərəni ləzzətlə seyr etdi. İşiq yananda çarpayının üstündə oturmuş qızı açıq-aydın gördü. Gözlərini yumub cəld hərəkətlə geri döndü. Bir an başının arxasını divara söykəyib dayandı. Sonra "odur, odur, özüdür" deyib qaçmağa başladı. Nəfəsi kəsilənə kimi o tərəf- bu tərəfə qaçıdı, sonra "oldürəcəm, ikisini də oldürəcəm" deyərək cibindəki bıçağı çıxardı. Gözətçi otağına tərəf yönəldi. Qaça bilmirdi, heç düz-əməlli yeriyə də bilmirdi, dizləri əsirdi, ürəyi döyüñürdü, boğulurdu. Ayaqları bir-birinə dolaşdı, üz üstə yerə yıxıldı, huşunu itirdi.

Bu zaman Nicat elə dərin yuxuya getmişdi ki, top atsan da oyanmadı. Qız isə əynini geyinib bayırə çıxırdı.

Gecənin qaranlığında yerə uzanıb xırıldayan adamı görəndə qorxudan nitqi tutuldu, qışqıra da bilmədi. Üz üstə yixilmiş Pənahəli yerində qurcalandı, əllərini yerə dayaq verib qalxmaq istədi, bacarmadı. Başını qaldırıb qarşısındaki qızın üzünə baxdı, dili tutar-tutmaz son sözlərini dedi, təbii ki, rus dilində:

- Qızım, Oksana, qaç get bu şəhərdən.- Pənahəli düz tanımışdı, bu doğma qızı idi, Oksana idi.

Qarşısında can verən adamın atası olduğunu bilən qız nə edəcəyini bilmədi. Əlləriyle üzünü qapayıb hönkürdü, dizləri üstə çöküb atasını qaldırımaq istədi, gücü çatmadı. Otağa yüyürdü. Nicatı oyatmaq istədi. Silkələdi, qışqırdı, ancaq o donquldanıb sol çıynı üstə çöndü. Ələcsiz qalan qız onu sillələməyə başladı. Nicat səksənib yerində sıçradı:

- Nə olub, nə olub?

- Bayırda bir nəfər yaşılı adam olur, dur onu həkimə çatdırıq, - Nicat yuxulu olduğu üçün söhbətin nədən getdiyini anlamadı. Yerinə uzandı. Oksana əl çəkmək istəmirdi:

- Gözətçi olur, tez ol.- Nicat tələsik ayağa qalxdı. Alını pəncərənin şüşəsinə söykəyib diqqətlə həyətə baxdı. Həyət güclü küçə fanarları ilə işıqlandığından yerə uzanıb qalmış Pənahəlini dəqiq görə bildi. İlk ağılna gələn isə bu oldu: "Pənahəli öz əcəli ilə olur. Vüsala pulun yarısını verəcəm". Qayıdır yerinə uzandı. Oksanaya baxıb:

- O, piyandi, ölmür, narahat olma, yat, - deyərək gözlərini yumdu. Özünü yatmış kimi göstərmək istədi. Oksana onun kömək etməyəcəyini görüb həyətə qaçdı. Küçəyə çıxıb taksi gətirmək istədi. Darvaza bağlı idi. Atasının yanına qayıdı. Pənahəli hələ nəfəs alırdı, xilas etmək olardı. Qız atasının ciblərini axtarır açarları tapdı və darvazanı açıb küçəyə çıxdı. Gecə yarı olduğundan küçə bomboş idi, nə adam, nə maşın gözə dəymirdi. Nə edəcəyini bilməyən Oksana səki ilə qaçmağa başladı. Şəhərə nabələd idi, klinikaların, təcili yardım stansiyasının yerini bilmirdi. Ümidi yalnız taksiyə qalırdı. Taksini isə yarım saatdan sonra tapa bildi. Geriyə döndükde nə atasını, nə də Nicati görə bildi. Nicatın Pənahəlini xəstəxanaya apardığını düşünüb, bir az rahatlandı.

* * *

Nicat Oksanani sonacan izləmişdi. Onun otaqdan necə çıxdığını, darvazanı necə açdığını görmüş, küçə ilə qaçıb uzaqlaşdığını seyr etmişdi. Qızın o qədər də tez geri dönə bilməyəcəyinə tam əmin olduqdan sonra Pənahəliyə yaxınlaşmış, sağ olub-olmadığını yoxlamışdı. O, artıq ölmüşdü. Nicat "Leksus" markalı cipin yük yerini açıb Pənahəlinin cəsədini oraya yerləşdirmiş və aradan çıxmışdı.

Maşını bərk süründü, hara gedəcəyini, nə edəcəyini bilmirdi. Nəhayət, özünə gələ bildi. Maşını yolun kənarına çəkib saxladı. Vüsala zəng vurdu, hadisəni danışdı.

İşıqlaşmamış əməliyyatı başa çatdırmaq lazımdı. Vüsəl vaxtında gəlib çatmışdı. Təyin olunmuş yerə çatdırılar. Bura Şakirə məxsus köhnə, dağılmış, ancaq çox böyük ərazisi olan bir anbar idi. Həyət qapısından içəri girdilər. Gecənin qaranlığında bu məkan çox vahiməli görünürdü. Şakir bu obyekti vaxtilə çox ucuz qiymətə almışdı. Indi bu məkan əməlli-başlı mülk sayılı bilərdi.

Maşını içəridəki anbar binalarından birinin qabağına sürüb meyiti düşürdülər. Vüsəl Pənahəlinin cəsədini içəri sürüdü, Nicat isə maşından benzin dolu qabı düşürdü. O, çox həyəcanlı idi, həm də, deyəsən, içində vicdan deyilən bir məvhüm oyanmışdı. Axi, Pənahəliyə ilk gündən kömək edə bilərdi, axı, onu ailəsinə qovuşdurmaq Nicatın əlində o qədər də çətin deyildi. Ancaq etmədi, əksinə, bu zavallı insandan, öz həmyerlisindən, bəlkə də, qohumundan yaman niyyətləri üçün istifadə etdi. Axırda da ölümünə səbəb oldu.

Hava işıqlaşırkı, Vüsəl Pənahəlinin yanık kömür kimi qaralmış meyitinin üstünə su daşıyıb tökür, Nicat isə dünəndən sifariş etdikləri tabutu gətirmək üçün şəhərə qayıdırı.

Son

Dekabr 2011

◆ P o e z i y a

Rafiq HÜMMƏT

TƏNHALIQ

Evimdə telefon yoxdu,
Cib telefonum da susur.
Qazandığım beş-on dostun
Beşi də, onu da susur.

Ayri heç nə eşitmirəm,
Sükutun səsi ağırmiş.
İşə bax, xəbərim ha yox,
Göydən yerə daş yağırmış.

Kim oxuyar mənim kimi -
Tavanda nələr yazılıb,
Aynaya kimlər çekilib,
Divardan nələr pozulub...

Qazandığım beş-on dostun
Beşi də, onu da susur,
Yarıya çatdığınım yolun
Önü də, sonu da susur...

GÜLLƏ ÖLÜMÜ

Boşuna atılan güllə
Elə boşunaca ölürlə.
Uçur... huşunu itirir,
Yazıq huşunacan ölürlə.

Elə boşunaca ölürlə,
Göydən ölü yerə düşür.

İgid kimi gülleyə də
Ölüm bircə kərə düşür.

Uçur... huşunacan ölürlər,
Damar donur, qan soyuyur.
Huş - bədənin günəşidi,
İtən kimi can soyuyur.

Yazılıq - huşunacan ölürlər,
Yazılıq... boşuna atılır.
Düşmənə dəyməyən gülə
Mənim başıma atılır.

BU ADAM NƏ ÜÇÜN YIXILDI GÖRƏN?..

Ayağı yerində, əli yerində,
Dodağı yerində, dili yerində,
Obası yerində, eli yerində,
Bu adam nə üçün yixıldı görən?

Sevinci, kədəri bölgə bilirdi,
Ağlaya bilirdi, gülə bilirdi,
Qırx il bundan sonra ölü bilərdi,
Bu adam nə üçün yixıldı görən?

Qarşıda oğlunun toyu var idi,
Qızına atalıq payı var idi,
İçində dərd oyan quyu var idi?
Bəlkə, o quyuya yixıldı, yazılıq.

BAXIN

Elə bilirdim ölmüşəm,
Ölməmişəm, mənə baxın.
Göydən enmiş adam kimi
Baxın, dönə-dönə baxın.

Cəzası yox belə suçun -
Şairlərə ölüm saçın!
Bacarsınız siz də uşun,
Göydən enə-enə baxın!

Kef çəkin, bəh-bəh, nə qəşəng...
Doldurun şar, atın fişəng.
Məni əlinizdə tūfəng
Pusun, sinə-sinə baxın.

Pulunu yandırmayın,
Boş durmayın, xam durmayın,
O çılpaqdan yan durmayın,
Açılibdı sinə... baxın!..

MƏN DÜZƏM, SƏHRAYAM, GÜLÜM...

Məni də qəmə buladın
Qəm daman görkəmin ilə.
Susmadın, gülüm, uladın
Sakit, səssiz qəmin ilə.

Sənə nədən ümid verim? -
Özüm möhtacam ümidi.
Nə üzə bilirəm, gülüm,
Nə də mənə yer verən yox
Yer deyilən bu gəmidə.

Hər kəsə qulaq verirəm,
Hamının sözü bal dadır.
Axşam məni öyən dostum
Sübə tezdən məni aldadır,
Məndən aralı dur, gülüm.

Sevgi qırx-əlli günlündür,
Sənə ev gərək, bağ gərək.
Mən düzəm, səhrayam, gülüm,
Sənin arxanda dağ gərək.

...Bu məhəbbət ötəridi,
Ağlama, gülüm, ağlama.
Mənim sonuncu qapımı
Göz yaşlarınıla bağlama...

GÖZLƏMƏ BAZAR GÜNÜNÜ...

Gözləmə bazar gününü,
Şənbə günü gel, gülüm.
Gel, eşqinlə bəslədiyim
Pənbə gülü dər, gülüm.

Uzaqlarda ah çəkirsən,
Hər ahda bir günah var.
Gözləmə bazar gününü,
Hələ bazara çox var.

Gözləmə bazar gününü,
Ruhum solar, saralar.
Sevgi də sular kimidir,
Axa-axa durular.

Gözləmə bazar gününü,
Şənbə günü gel, gülüm.
Sonra yenə gözləyərəm,
İstərsən yüz il, gülüm...

KOR QADININ SEHİRİ

A kor qadın, işiq olum gözünə,
Çianurun* simlərini ağlatma.
Mən onsuz da cezvəli tək susqunam,
Olan-qalan nitqimi də bağlatma.

Baxışına bulaşmayıb çirkinlik,
A kor qadın, sən bir gürcü gözəli.
Sənin qədər gözəlini görmədim,
Mən əlimi gözəllərdən üzəli.

Tanrı özü bilə-bilə, gözəlim,
Doğulan tək işığını keçirib.
O işığı sənin yanıq səsində
Tiflis boyda bir şəhərə köcürüb.

Səsin axır qərib dağ çeşməsi tək,
Mən fağır da qərib dolça bürcüyəm.
Göz yaşımı tutammıram, gözəlim,
Göz yaşlarım elə bilir gürcüyəm...

ŞÜKRANLIQ

Şükür sənə, şükür, Tanrım,
Yenə səhər gül qoxudu,
Yenə yolların dirildi,
Yenə quşların oxudu.

Yenə bir yazılq gecəni
Umutlu səhər elədin.
Şükür, Tanrım, ölü yurdu
Ayıldıb səhər elədin.

Dan üzündə Günəş doğdu,
Ləçəklər yarpağa döndü.
Arılar gül-çiçeyinə,
Kəndlilər torpağa döndü.

Şükür sənə, şükür, Tanrım,
Ölünü diri elədin.
Məni şairdən çevirib,
Hər kəsdən biri elədin...

BULUDLARIN SEVGİSİ

Göy üzündə iki bulud ağlayır,
Binəvalar bir-birinə yürüyür,
Hər ikisi damcı-damcı əriyir.

İki bulud bircə ruhda sarmaşır,
Bu nə cürə sevişməkdi, ilahi, -
Mələklərin gözü bir an qamaşır.

Bu vüsaldan su buludlar alışır,
Ömür verir ildirim tək gözələ.
Varmı görən yerdə, göydə başqa bir
İldirim tək tez doğulub, tez ölü...
BAL ARISI

(Şair-tərcüməçi Zevva Medulaşviliyə)

Sən bir arısan, Zevva, arı.
Çəmənlərin dostu,
Çiçəklərin yarı,
Ləçəklərin simsarı.

Çəmənlər seyrin,
Çiçəklər meylin,
Ləçəklər leylindir sənin.

Füzuli tək dalğınsan,
Vaqif tək yorğun,
Səməd tək vurğun.

Sən bir arısan, Zevva, bir arı.
Pətəklərə sən yiğırsan
Nəsiminin,
Füzulinin,
Vaqifin,
Vidadinin,
Ələsgərin,
Vurğunun... söz şirəsini,
Könül şirəsini, göz şirəsini.

Sən
Azərbaycan eşqinin əsirisən, Zevva,
Mənim millətimin Tiflisdə
Söz yatırının
Parasız-pulsuz,
Yarımsərxoş səfirisən, Zevva.

Sən bir arısan, Zevva, bal arısı.
Eşşək arıları balını oğurlayır,
Boşunu qırır, dolunu oğurlayır,
Adını, sanını, namını oğurlayır,
Qanadını isladır, ruhunu sancır.

Amma bil ki, sənə sancmaq olmaz,
Sancan bal arısı uzun yaşamaz.
Sən bir bal arısınan, Zevva...

Borçalı

Qəşəm İLQAR

ÖZÜNÜ TANI

Sualı olmayanın özü də olmaz.

Xudu Məmmədov

Özünə suallar verməyən bir kəs,
Dünyanı, həyatı dərk edə bilməz!
Mənə elə gəlir, suallar elə
Udulan havadır, alınan nəfəs.
Dünyaya, həyata, bir də özünə
Sualı olmayan yaşamır demək.
Təpər ver dizimə, nur ver gözümə,
Məni yarı yolda qoyma sən, ürək!
Sualsız bir ömür - putlamış ağac,
Əsən küləklərə duruş gətirməz!
Qovağın başına qoyulsa da tac,
Heç vaxt çiçəkləyib, bəhər yetirməz.
Sualsız bir ömür - yelkənsiz qayıq, -
Uzaq mənzillərə o çata bilməz!
Sualı olmayan - müqəvvə, oyuq,
Gecəni gündüzə o qata bilməz!
Yorulma, sən axtar sir dolu sual,
Sonra da məntiqlə tap cavabını.
Bəlkə də, taleyin vermədi macal,
Nə qədər gec deyil, özünü tanı.
Ömrünün mənası sualdan keçir,
Sualın olmasa, cahil olarsan.
Beyninə məntiqli suallar içir,
Yoxsa düşüncədən yetim qalarsan!
Yetmişdə olsa da, ayıl, ay İlqar,
Özünə suallar verməyi bacar!
Günahı, savabı özündə axtar,
Bağlı qapıları suallar açar,-
Özünə suallar verməyi bacar!

KEÇMİŞDƏN GƏLƏN QATAR

Bir zaman yaşananlar
 Yaddaşlarda yaşayar,
 Keçmişdən gələn qatar
 Xatirələr daşıyar...
 Fikrin də sahili, öz limanı var,
 Düşüncə ləpələr, xəyal dalğalar
 Hərdən sakitləşər, hərdən çağlayar,
 Mürgülü duyunu qəfil oyadır,
 Olub - keçənləri o, yada salar.
 Təzədən damarda coşdurar qanı -
 Xatirələr limanı.
 Alıb öz qoynuna düşüncələri
 Hərdən ləpələrtək qayıdar geri,
 Xəyal ümmanında salar lövbəri,-
 Bir-bir xatırladalar ötən günləri...
 Gələr göz öünüə ömrün hər anı,-
 Xatirələr limanı.
 Fikrin də yollartek dolayı vardır,
 Hər cür gözlənilməz olayı vardır,
 Enisi, yoxusu, hamarı vardır.
 Xatirə keçmişdən gələn qatardır,-
 Sevincə qarşılara gələn mehmanı -
 Xatirələr limanı.
 Ömrün bəzəyidir gənclik illəri,
 Cavanlıq illəri - ömrün cövhəri!
 Nə ilə ölçülər onun dəyəri?!
 Qəşəm İlqar, qocalığın dərmanı-
 Xatirələr limanı...

XAN ƏMI

Xan əminin 115 illiyinə

Nurlu Günəş idi, parlaq Ay idi,
 Muğam dünyasında bir saray idi,
 Tanrıdan bizlərə töhfə, pay idi...
 Ustadların ustadiydi Xan əmi,
 Muğamatın Xan adıydı Xan əmi!
 Nə qədər beyinə nur, işiq saçdı,
 Muğam sənətinə yolunu açdı.
 Muğam dünyasında əbədi tacdı!
 Ustadların ustadiydi Xan əmi,
 Muğamatın Xan adıydı Xan əmi!
 Heyrətə salaraq bütün cahani,
 Dünyaya tanıdı Azərbaycanı.
 Bənzərsiz səsinə bərabər hanı?
 Ustadların ustadiydi Xan əmi,
 Muğamatın Xan adıydı Xan əmi!
 Bulaqtək çaglardı şirin nəfəsi,
 Əfsun, möcüzəydi İlahi səsi,

Heyrətə salardı eşidən kəsi.
 Ustadların ustadiydi Xan əmi,
 Muğamatın Xan adıydı Xan əmi!
 Üfüqlərtək əlvan idı səs, avaz,
 Bu nəfəsdən güllənərdi bahar, yaz.
 Ay İlqar, o səsdən bir daha olmaz!
 Ustadların ustadiydi Xan əmi,
 Muğamatın Xan adıydı Xan əmi!

MƏNİM QU NƏĞMƏM

Hər kəsin ömründə qu nəgməsi var,
 Vaxtı yetişəndə oxuyacaqdır.
 Zili var, bəmi var, zümzüməsi var,
 Ömür butasını toxuyacaqdır.
 Kiminin taleyi ötüb ağırlı,
 Kiminin həyatı firavan keçib.
 Kimi yurd-yuvadan düşüb aralı,
 Kimi xoş günlərin şərbətin içib.
 İnidən oxuyum öz qu nəgməmi,
 Vaxtında oxuya bilmədim, bəlkə...
 Sabaha qoymayım mən bu nəgməmi,
 Çətin, bu həsrəti ürəyim çəkə...
 İnidən oxuyum qu nəgməmi mən,
 Onu oxumasam qanad calmaram.
 İnidən oxuyum bu nəgməmi mən,
 Onu oxumasam, rahat olmaram...
 Bəs nədən başlayım, oxuyum necə?
 Qəlbləri göynətsin mənim qu nəgməm!
 Gündüzmü oxuyum, yoxsa ya gecə?
 Düşsün dildən-dilə mənim bu nəgməm,
 Yatsın ürəklərə mənim qu nəgməm...

OXULARIN NƏZƏRİNƏ!

2016-cı İL ÜÇÜN

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

“AZƏRBAYCAN”

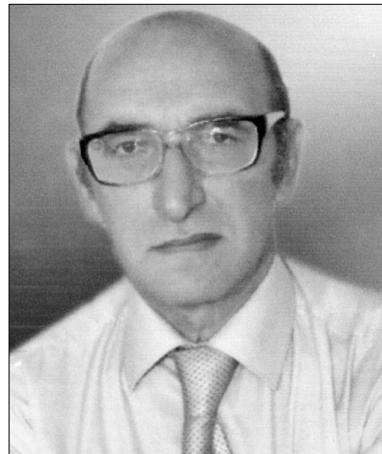
jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,

illik abunə qiyməti 18 manatdır.

İNDEKS: 76300

Rəşid FAXRALI

ORDUM VARSA, YURDUM VAR!

Xalq şairi Zəlimxan Yaqubun “Ordum varsa, yurdum (ata yurdum, kəndim-şəhərim, dövlətim - R.F.) var, ordum yoxsa, yurdum yox” misraları yurd kəlməsini aydınlığını, bütün mənə çalarlarıyla duyumluların yaşam fəlsəfəsinə çevirir; poeziya həyatdan gələndə daha təsirli, daha əzəmətli, daha duyğusal olur və oxuyanın (dinləyənin) gecələrindən səhərlərinə can atan istəyinin özünə - dilinin sözüne, ürəyinin oduna-közünə dönür. Nədən belədi? - ordu dövlətin (deməli, cəmiyyətin), dövlətçiliyin cəfakesidi, birmənali şəkildə cəmiyyətin ümidi, güvəncə yeridi, qürur ünvanıdi.

Dövlətin ərazi bütövlüyü, var olması - tarixdən üzülməməsi ordunun gücündən, nizamiliyindən, mənəvi-psixoloji hazırlığının səviyyəsindən asılıdı. Xalqın öz (!) ordusuna arxalanması, gücü xalqın inamına çataqlı olan ordunun həm də məhz bu inama söykənməsi təkcə hərbi gücünün göstəricisi deyil, həm də tarix müstəvisində dövlətin yaşam düsturudu...

Xalqımız öz ordusunu həmişə ucalarda görmək istəyib. İstəmək azdı, həm də bunun cəfakesi olub. O cəfakeslərdən biri kimi Horadizdə ezamiyyətdəydim. Bir daha şahidi oldum ki,

səngərin gecəsi-gündüzü olmur.

Payızın görkəmi kövrək olsa da, hökmü yoxdu. Ağacların yarpağını saraltsa da, saralmış yarpaqları budağından üzsə də, insanların iradəsini üzüdə bilmir. Niyə belədi, nədən belədi, illərin o üzünü xatırlamalısan, illərin o üzündə qalanların harayını dincəməlisən, bir də hərbçilərin baxışlarında çırpınan qətiyyəti duymalısan...

Ürəyim məni səngərlərə çekirdi. Əsgərin ürəyi bildiyim səngərlərə, əsgərin ürəyi olan səngərlərə, əsgərin isindiyi, əsgərin Vətən sevgisiylə isinən səngərlərə. Mənə elə gəlirdi ki, səngərlər ayaq səsimi eşidincə dirsəklənəcək, incik baxışları üzümdən üzülməyəcək, “Hardasan?” - deyəcək. Bu qınağın ağırlığı ruhumu sarsıdacaq, canımı üşəndirəcək, şübhəsiz. Öz günahimdi. Dözməliyəm...

Səngərlərə gedirik. Hərbi hissənin zabiti Fariz Hüseynov bildirir ki, indiyə kimi tərxis olunan əsgərlərimiz xidməti xasiyyətnaməni adı kağız bilirdi. Müsbət xasiyyətnamə təqdim etməyənlərin dövlət müəssisələrində işlə təmin edilmə qadağası ilə bağlı Fərman bu münasibəti dəyişdi. Əsgər bilir ki, xasiyyətnamə hərbi xidmət dövrünü ümmümləşdirir, mülki həyatda onun gərəyi olacaq, Hərbi Nizamnamələrin tələblərinə daha ciddi əməl etməlidir.

Yol boyu bizi görünçə ayaq saxlayanları, qədərsiz sayğıyla salamlaşanları, əlini işdən üzüb qürurla bizə (əslində, bizi müşayiət eləyən zabitə) baxanları görünçə qərargahda mayor Musa Hüseynovun dediklərini xatırlayıram:

- Ötən ilin iyulunda Mirzənägli və Əhmədalılar kəndlərinin eli silah tutanları müdafiəyə kömək eləmək istədiklərini bildirdilər. Bu, zabitlərə də, əsgərlərə də

olduqca böyük mənəvi dəstək oldu. Vətən naminə hərbçi mülki əhalini, mülki əhali əsgəri özüne arxa-dayaq bilirsə, düşmən qarşımızda həmişə aciz qalacaq. Əhali ilə hərbçilərin məqsəd eyniliyi ordunun gücünü artırın amillerdəndir. Biz bunun nəticəsini gördük, indi də görürük. Aparılan islahatlar Silahlı Qüvvələrimizin döyüş hazırlığını temin etməklə bərabər, əhalinin orduya inamının da artmasına təsir göstərib. Xalqla ordunun birliyinin, eyni məqsədin daşıycısı olmasının, xalqın Orduya inamının zəmanəti ilə deyə bilərik ki, torpaqlarımızı azad etməyə qadırı...

...Keçib getdiyimiz kəndlərin yollarında işə, eve tələsənlerin, doqqaz qapılarda “atüstü söhbətləşənlərin” baxışlarında ötərgi bir narahatlıq sezildirdi. Bu narahatlıq Vətənin narahatlığıdı, işğal altında qalan torpaqlarımıza ad olan həsrətin narahatlığıdı. Farız qarşında görünən, könlüküsdürən binalardan üzülmeyən baxışlarımı sezinçə, “Cəbrayılın Cocuq Mərcanlı kəndidir” demişdi. Bir vaxtlar çal-çağırı, şamartısı Arazin ləpədöyənini titrədən Cocuq Mərcanlı. Evlər uçub-sökülüb - xarabaliği xatırladır (ifadəyə görə Mərcanlılar məni qınamasın). Uşaqlığında bir kəlam eşitmışdım: “Gözlər olsun, görməsin”. Mən görmüşdüm, ürəyim burxulmuşdu.

Beynəlxalq təşkilatların səlahiyyətliləri Cocuq Mərcanlını dəfələrlə görüb. Kəndin niyə bu gəne dündüyünyü yaxşı bilsələr də, susurlar. Niyə susurlar?..

Budur müharibə...

Ermənilik budur...

Öyrəndim ki, hərbi hissənin zabitlərindən biri bu kənddəndir. Vaxt tapanda uşaqlığının, yeniyetməliyinin ünvanına üz tutur. Ata yurdunun həyətində dayanıb, baxdıqca - baxır. Ürəyi gizildəyir. Güman ki, rütbəsindən çəkinməsələr, əsgərlər ona “Qisas qiyamətə qalmır, komandır. Qisas alınacaq. Cocuq Mərcanlının da, sənin ata yurdunun da, uşaqlığının, yeniyetməliyinin xatirələrinin də qisası alınacaq” - deyərdilər...

...Bu da səngərlər. Həsrətini çekdiyim canım səngərlər...

Bu da səngərdə isinən, səngərləri isidən əsgərlər. Baxışlarında çırpınan sevgini tüyə kimi gözlərimə sürtmək istədiyim əsgərlər...

Bura gəlinçə mayor Musa Hüseynovla söhbətləşmişdik. Məlum olmuşdu ki, tabor Cəbrayıl, Qubadlı, Zəngilan istiqamətlərində döyüş tapşırığını yerinə yetirir. Olduqca çətin, təhlükəli relyefə malik ərazilərdir. Niyəsə, “Çətin deyil ki?” soruşdum. Gülümsündü. Bu çəresiz təbəssümün içinde bir narazılığın çırpındığını da duydum. Yəni, torpaqlarımız işğaldan azad edilməyinə çətinlik kəlməsini unutmalıyıq. Araya başaçılmaş sükut çökdü. Mayorun sükut biçimli haqlı iradı məni də, Farizi də duyğulandırıdı. Musa Hüseynov söhbətini davam etdirdi:

- Silahlı Qüvvələrimizdə aparılan uğurlu islahatlar orдумuzun döyüş qabiliyyətinin gücləndirilməsini təmin edir. Hərbi hissələrin yeni texnikalarla, döyüş silahları ilə təchiz edilməsi, əsgərlərin möşətinin kifayət qədər yaxşılaşdırılması, təbii ki, döyüş hazırlığının artırılmasında mühüm vasitələrdəndir. Şəxsi həyətin mənəvi - psixoloji hazırlığı yüksəkdir. Məlum iyul döyüşləri təsdiqlədi ki, əsgərlərimiz torpaqlarımızı azad eləmək üçün səngərlərdən üzü qarşı tərəfə yeriş eləmək istəyirlər. Sonuncu döyüşlərdə düşmən əsgərlərimizin qətiyyətini, döyüş əzmini gördü, dərk elədi ki, gecəz, səngər deyib, təmas xətti deyib dayandığı yeri tərk etməlidı. Yoxsa can itirəcək...

Səngərlərdə əsgərlərlə kəlmələşdik...

Öyrənmişdik ki, gecələr qarşı tərəfdə, sözün həqiqi mənasında, qorxu, vahimə yaşılanır. Dan yeri sökülenə kimi projektorlarla təmas xəttini işıqlandırırlar, anlaşılmaz səs-küy salırlar, məqsədsiz atışlar aparırlar. Yəni, oyağıq. “Qorxu cana kafirdi” deyimi düşür yadına. Onu da düşünürəm ki, düşmən bu minvalla orda çox duruş getirə bilməyəcək. O qorxu, o vahimə, o səksəkə üzəyini üzəcək. Əsgər postda sevgidən dayanar. Ermənilərin əsgərləri işə, tribunal qorxusundan, cəzalandırılmaq qorxusundan - can qorxusundan. İmkani olsa, qaçar da. Bəlkə də, qaçırl!..

Böyük komandiri kapitan Vüqar Məmmədovun təqdimatıyla əsgər Nicat Məmmədovla söhbət etdik. Nicat Neft Akademiyasının məzunudu. Dörd aydı döyüş növbəsindədir. Düşüncələri adama qürur verir:

- Göz gəzdirib ocağı yanın, işığı gələn evlər görəndə daha qətiyyətli oluruq. O evlərdə yaşayanların məhz bizə güvəndiyini dərk edirik. Onda döyüş növbəsində

daha məsuliyyətli, daha sərvaxt oluruq. Əhali bize güvəndiyi üçün təmas xəttinin yaxınlığında vahiməsiz, səksəkəsiz yaşayır. Valideynlərim Kəlbəcərdəndi. Kəlbəcəri mən də görmək istəyirəm. Həm də tezliklə. İşğal altında qalan torpaqlarımızın azad edilməsi bizim hər birimizin təkcə əsgəri vəzifəsi deyil, həm də vətəndaşlıq borcudu...

Çavuş Mahmud Salahov haqqında tabor komandiri səxavətlə, ürək dolusu danışmışdı:

- Həmin gecəyə kimi erməni tərəfi vaxtaşırı təmas xəttini keçməyə cəhd göstərmışdı. Hər dəfə də itki verib geri çəkilmişdi. Əsgərlərimiz onsuza da döyüş növbəsində aylıq-sayıq dayanır. Ermənilər bu dəfə daha çevik hərəkət eləmək, bizdə müəyyən çəşqinliq yaratmaq isteyirdilər. Döyüş növbəsi çəkən əsgər mənə məlumat çatdırıldı ki, düşmən qamışlıq tərəfdən yaxınlaşır. Mənim göstərişimle döyüş növbəsində olan əsgərlər onları bir qədər yaxına buraxdırılar. Az sonra atəş əmri verdim. Neçə düşmən məhv edildi, bilmədik. Bizim itkimiz olmadı. Düşmən təmas xəttini keçə bilmədi...

Dörd aydı hərbi xidmətdə olan Amil Quliyev dedi ki, döyüş növbəsinə alışandan sonra çətinlik olmur. Vəzifə borcumuzu yerinə yetiririk.

...Canım Araz, səni sonuncu dəfə Zəngilan işğal olunanda görmüşdüm. Onda da "səsini içine çəkib" sakit-sakit axırdın. Sənə pənah gətirenləri məğmun eləmirdin. İndi bir gülə məsafləsindən sənə göz qoyanların kimliyini duymusən, deyəsən, onların çəkilib gedəcəyi günün həsrətindəsən. Düşmən qırmızıdananda dağaların sahilə çırılır, qəzəblənirsin. Az qalıb, Arazım, az qalıb. Bir səbir müddətiycə də döz. Yenə dağaların sahili sığallayacaq, yenə həsrətində olduqlarının nəfəsini duyacaqsan...

...Gəldik, gördük.

Dönməz inamlı qayıdırıq. Dönüb gecəsi-gündüzü olmayan səngərlərə tərəf baxdım. Əsgərlərin baxışlarında Qarabağda bayraqımızın dalgalanacağı günün açılan dan üzünü gördüm...

Aylar sonrası Gədəbəydəydim. Dağları gördüm, yaylaqları gördüm, könlüm qübarlandı. Üzə vurmasam da, bayaqdan bəri

3000 metr yüksəklikdə düşüncələr

çəkirdi məni. Əsgərlərlə qoşa dayanacaqdım, əsgərlərin müşahidə apardığı səmtə baxacaqdım. Həm də əsgərlərlə yan-yanaşı. Beş-üç dəqiqədə Vətənin nə olduğunu bütün çalarlarıyla dərk edəcəkdir. Bilmirəm, məni dağlara çəkən görəcəklərimiydim, görmək istədiklərimiydim?! ..

Dağlar gördüm, könlüm haldan-hala düşdü...

Neçə illərdi canım dağlara tərəf qara yelənlə duman sürüñür. Nəyə tamsıllığı bəlli - işğal dumanı. "Qüdrətdən səngəli-qalalı dağların" (Aşiq Ələsgər) qürurunu görür, qürurlu dağları səngər bilənlərin qətiyyətini görür. Bir az da qaralmağa, bir az da ireli gəlməyə cəsarəti çatmır...

Tufarqanlı Abbas "Nə gözlərim səni görsün, Nə könlüm qübar eyləsin" - deyirdi. Bu dağları səngər bilən, dağların "əllərindən yapışan" torpaqları qoruyan oğullar da "Duman, gəl get bu dağlardan!" - deyir. Dumanın - işğalın rəngi avazıyr...

UAZ ağır-ağır ireliliyir. Dəniz səviyyəsindən təxminən 3000 metr yüksəkliyə qalxmalıyiq. Yolun sağında-solunda çadırlar görünür; əhali öz güzəranındadı, çox da uzaqda olmayan düşmənin vaxtı-vaxtsız atmasından da qətiyyən çekinmir. Ordumuza inanır. Bilir ki, düşmən bu həndəvərlərə yaxın düşə bilməz.

Səngərlər görünür, könlüm tellənir...

Səngərdə döyüş növbəsində olan oğulları görünçə sinəm ürəyimə darlıq eləyir. 1993-cü ilin payızında "İsgəndər qalası"nda da, qalanın arxa tərəfində döyüş növbəsində dayanan oğullarla danışanda da bu hala düşmüştüm, Mutudərədə də, elmi araşdırılmalarını dayandırıb hərbi xidmətə gələn kimya elmləri doktoru Salman Rzayevdən İvanovkada müsahibə götürəndə də, hərbi hissənin qərargahı qarşısında bir kişinin "Şəhid oğlumun əvəzinə vuruşacam!" tekidini eşidəndə də...

Hələ bilmirəm ki, bir azdan Göyçə gölünü görəcəm. Könlüm qubarlanacaq, nəfəsimi dərməmiş piçildayacam:

*...göycə bizi,
Əzizlə göycə bizi.
Alagöllərdə gördü,
Səslədi Gøyə bizi...*

Alagöllərin sol qanadında, üzü bu tərəfə bir kənd görəcəm. Qızılıkəndi. 27 ildi səsinə-nəfəsinə həsrət qaldığıımız oğuz ellərindən birini ...

Əsgərlərlə əzizlərimiz kimi görüşürük. O baxışlarda dəruni bir sevgi görürəm. Vətənə ad olan sevgidi bu sevgi. Ona görə belə qətiyyətlidi, ona görə belə bənzərsizdi, ona görə yere-göyə meydan oxuyur, ona görə gözlərimizi çəkə bilmirik!..

Leytenant məni görünce gülümsünür. Tanıyıram. 2013-cü ildə Heydər Əliyev adına Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbinin "And içirəm!.." qəzeti üçün məqalə hazırlayanda tanmışdım. Onda dediklərini də xatırlayıram: "Ön xətdə xidmət etmək istəyirəm". Ön xətdə xidmət edir.

"Əl uzatsan göyə dəyər". Bu ucalıqdan var səsimlə qışqırmaq istəyirəm:

- Budur Azərbaycan Ordusu zabitinin Vətən sevgisi!

Vətən üçün yaşayınların amali budur!..

-Ağdam, Füzuli burdan uzaq olsa da, könlümüzdən iraq deyil. Orda gedən döyüşləri biz də ciddi izləyirik. Öten ilin avqust hadisələri zamanı bu hərbi hissənin əsgərləri döyüşə can atanda qarşısını çətinliklə aldıq. Emosiya hərbi əmri qabaqlaya bilməz. Orda döyüşlər bir qədər də davam etsəydi, əsgərlərimizin qarşısını saxlamaq, yəqin ki, mümkün olmayacaqdı, - leytenant Anar Xalverdiyev deyir. - Düşmən atəşkəsə bu tərəflərdə də əməl eləmir, müxtəlif atıcı silahlardan vaxtsız-vədəsiz atəş açır. Bəzən ünvanlı, bəzən ünvansız. Hər dəfə bizdən ciddi cavab alıb susur. Görür ki, Azərbaycan əsgəri döyüş növbəsində ayıq-sayıq dayanıb.

3000 metr yüksəklikdə əsgərlərimizə yaradılmış şərait qıbtəediləcək dərəcədə gözəldir. Döyüş bölgələrindən uzaqda yerləşən hərbi hissələrdəki şərait səviyyəsində gözəldir.

Cox da yaxın olmayan binələrdən bura nənələr-babalar gəlir. Nəvə görüşünə gələnlər kimi. Hər biri hər əsgəri əzizi bilir. Döyüş növbəsində olmayan əsgərlər könül səhbəti eləyirlər. İnam işığında...

Əsgər Çoban Bəhramzadənin səmimiyyətlə dediklərindən ürək dolusu fərəhlenirik:

-Bizə nələr tapşırıldığını, nəyin keşiyində olduğumuzu yaxşı başa düşürük və buna çox ciddi yanaşırıq. Bilirik ki, xırda bir diqqətsizlik ağır nəticələr verə bilər. Dünən (29 may - R.F.) 1230 radələrində düşmənərətən avtomat və pulemyotlardan atəş açıdlar. Təxminən 1 saata yaxın atışdıq. Üzeyir Əliyev, Vüsəl Paşayev, Cavidan Məmmədəliyev ...kimi əsgərlərimizlə nəinki biz, ümumən hərbi hissəmiz fəxr edir...

Alagöllərdən çox da uzaqda olmayan bir topa qara buludun rəngi avazımaqdadı. Bu tərəflərə meyllənməyə cəsarət eləmir - geri çəkilir...

...Düşmənlə öz-üzəyik. Təbii ki, düşmən də bizim əsgərləri müşahidə edir. Görür ki, bu tərəfdə

yollar əsgərlərin ürəyindən keçir

və bu yolların sonunda Şuşa var, Laçın var, Kəlbəcər var, Ağdam var, Füzuli var, Cəbrayıł var, Qubadlı var, Zəngilan var...

Yaz selləmələrlə gəlir. Qar əriyəndə də, selləmədə də dağ çayları məcrasına sıçışır, özünü qayım-qədim sayan daşları kürüybər aparırlar. Təbiətdə də belədi, cəmiyyətdə də...

Cəmiyyət üçün, ordu el-elat üçün dağ çayı misallıdır...

Tovuz rayonunda ezamiyyətdəydi. Ön səngərlərdə əsgərlərlə görüşmüştək. Səmimi söhbət eləmişdi. Rəhim Qasimovun dedikləri bize həm könül xoşluğu vermişdi, həm də inamımızı bir boy da dikəltmişdi. Xəyallarımızda Şuşada qala qapısının həndəvərlərində bir sevincin cazibəsində göy üzüne boylandığımız, uzaqlaşan (uzaqlaşdırılan) buludların iziyəcə uzanan baxışlarımıza hökm edə bilmədiyimiz anları yaşamışdıq. Bu anları arzusunda olduğumuz günə ərefə bilmışdik.

- Torpaqlarımızın işğal olunması bizi də ağırdır. Öz torpağımıza sərhəd düşüb. Sərhədin bu üzü canımızdı, o biri üzü çəkir bizi, - demişdi Rəhim. - Sərhədin o üzü üçün ürəyimiz göynəyir. Ürəyimizin bir parçası o tərəfdədi.

Elə bilmışdik Cavanşirin təessüfunü eşidirik, Xətainin elini qılıncının dəstəyinə uzatdığı anı görürük, Cavad xanın çatılan qaşlarının sorğusundan sıxlırıq...

Yuxarı Öysüzlü kəndindən keçirdik. Yolda uşaqlar "top qovurdu". Bizi - hərbi mundirliləri görünce dayanıb hərbi salam vəziyyəti aldılar. Maşından düşüb onları bağrıma basmaq istədim...

Kənddə uşaqların hərbçilərə belə duyğusal saygısından ürəyim dağa döndü.

...Qazaxdaydım. Yoldan azca aralıda ermənilərin postları görünürdü. Quşcu Ayrım kəndində qoyunları döşə yayan kişini görünce qəlbimdə başaçılınmaz duygular qımlıdanı; ermənilərin "beş addımlığında" çəkinmədən gəzisən, qoyunları örüşdən örüşə keçirən bu kişinin yerə-göyə sığışmayan cəsarətinə heyrətləndim, heysiyyətlə heyrətləndim. "Sənə bu dağların Qaraca Çobanı desəm inciməzsən ki"? - soruştum. Şahmurad Məmmədov gülümsədi. Qaraca Çobanın kim olduğunu soruşmadı. Biliirdimi, bilmirdimi? - Bilmədim...

Nəsə soruşmaq isteyirdim, soruşa bilmirdim. Elə bil deyəcəyim kəlmələr köz olub dodaqlarımı yandırırdı.

-Narahatlıq var, qorxumuz yoxdu. Ocağımızın istisi də, tüstüsü də bize əzizdi, - dedi Şahmurad kişi. - Zərrəcə qorxumuz yoxdu. Belə orduşu olan xalq düşməndən çəkinməz. Ev-ev gəz, bircə adamın üzündə-gözündə qorxu hiss edə bilməzsən. Camaat əsgərlərin qətiyyətinə yaxşı bələddi. Burda əsgər hər evin əzizidi, hərə bir əsgərdi. Biz də narahatlıq. Kəndimizdən, özümüzdən yox, işğalda qalan torpaqlarımıza görə narahatlıq. Quşcu Ayrım Qarabağdan xeyli aralı olsa da, fikrimiz-zikrimiz oralardadı. İşğalda qalan torpaqlarımızın azad edilməsində yaxamızı qıraqa çəkmirik. Qarabağın hər kəndini Quşcu Ayrım bilirik.

Qürurlandım: Quşcu Ayrım əsgərlərə inanır, Quşcu Ayrımın timsalında Vətən inanır, inanır ki, düşmən bu həndəvərlərə yaxın döşə bilməz...

...Məmləkət boyu yollar uzanır. Üzü şəhərlərə gedən yollar da var, sərhəd kəndlərinə gedən yollar da. Sərhəd kəndlərinə gedən yollar əsgərlərin ürəyindən keçir. O yollar boyunca gələnləri camaat uğurlayır. Şahmurad Məmmədov kimi...

Əsgərlərin ürəyindən keçən yollar Vətənin tale yolları...

Vətənin tale yollarının göylərində qara buludlar görünməməlidir - əsgərlərin niyyəti belədi. Axi,

Yaqubun yolu hamımızın yoludu.

Bu yol bizi Şuşaya aparacaq, Laçına aparacaq, Kəlbəcərə, Ağdama, Füzuliyə, Qubadlıya, Cəbrayıla, Zəngilana aparacaq...

Sərin-sərin meh əsirdi. Ağacların körpəcə budaqlarından göz açan tumurcuqlar bir ayrı biçim xumarlanırdı. Ayaq saxladım. Gözlərini o tumurcuqlardan çəkməyən, çəkə bilməyən bir cavanın heyranlığına heyran olmuşdum; o ilahi mənzerəni yaddaşına köçürən cavanın duyumu varlığımı əsir-yesir eləmişdi. Sövq-təbii dönüb baxdı. Gözlər heç zaman yaşa dolmur, yaşılmır, qocalmır. O tanış baxışlarda iynənin ucu boyda maraq, güman, sevinc gördüm. Salamsız-kalamsız soruşdu:

- Hərbdə olmusuz?

- Hə, - dedim. - Olmuşam.

Bir addım yaxınlaşdı. Gözlərinin işığı artdı elə bil.

- 1992-ci ildə Tovuzun Əlibəyli kəndində görmüşəm sizi. Söhbət də eləmişik. Mingəçevirdənəm, Yaqubam.

Xatırladım.

Ezamiyyətdəydi. Müdafiə Nazirliyinin Sənədli filmlər kinotelestudiyasının rejissoru İlqar Məmmədov, operator Etibar Şirin və mən. İlk dəfəydi ki, ezamiyyətə konkret mövzu üçün getmişdi. Kəndin girəcəyində göylüyə dirsəklənmiş 12-13 yaşlı bir uşaq diqqətimizi çəkdi. Hərbi sehra paltarındaydı. Komandirin, ya da zabitlərdən birinin oğlu - düşündüm. Tanımadığımız o zabitin vətənsevərliyinə həsəd apardıq. O uşaqla kimsənin müdaxiləsi olmadan söhbət etməyi qərara aldı.

Öyrəndik ki, adı Yaqubdu, Mingçevirdəndi. Altinci sınıfda oxuyur. Televizorda Xocalı qırğınıni görəndə dözə bilməyib - ağlayıb. Neçə gün özündə-sözündə olmayıb. Yaşadılarının qətlinə görə qisas almağa qərar verib...

Yaz gələr-gelmez ata-anasından xəberisiz yola çıxb. Tovuza gedən avtobusa minib...

Komandir onu geri göndərmək istəyib. Qayıtmayıb. "Güllə daşıyaram, ocağınızi qalayaram, silah atmağı öyrənəndən sonra mən də döyüşərəm, Xocalıda öldürülən uşaqların qisasını alaram", - deyib. Komandir ailəsinə xəbər göndərib. Gəlib aparıblar. On-on beş gündən sonra yenə qayıdır. Və yaşı çatmasa da, yerli müdafiə batalyonunun əsgəri olub..

- Sinif yoldaşlarına nə deyərdin? - soruşmuşdum. Bir anlığa duruxmuşdu. Qaşları çatılmışdı. Avtomatın qundağını əzişdirmişdi. Gözlərini yoluñ nəhayətsizliyinə zilləmişdi və handa-hana dillənmişdi:

- Onlar oxusunlar. Mənim yolum başqadı.

Araya üzücü sükut çökmüşdü. Bu yaşda uşaqın inamla dedikləri düşüncələrimi şumlamışdı. Bu səsi min illerin o üzündən qopub gələn səs bildim...

22 il əvvəl gördüyüm oğlanı tanıdım.

O vaxt düşüncəsi, ağılı-kamalı məni heyrətləndirən Yaqubu əzizim kimi bağrıma basdım.

Qolundan yaralanıb. Müalicə olunduqdan sonra yenə batalyonna qayıdır. Yerli müdafiə batalyonları ləğv olunduqdan sonra ailəsinə qayıdır...

O vaxt verdim suali və aldığım cavabı xatırladıq. Dodaqlarında həzin bir təbəssüm gəzmişdi. Bu həzin təbəssümde bir əlçim giley vardi, narahatlıq vardi. Alını ovuşdurdu...

Keçmiş döyüşçülərlə ünsiyət mənə həmişə bir rahatlıq verir. Olmuşları xatırlayıraq, xatırlananlar yaramızın qaysağını qopartsa da, itirdiklərimiz çəresiz bir təəssüfə dönsə də, işgal olunmuş torpaqlarımızın ağırlarına görə yaşadığımız illərdən gileyli qalsaq da.

Yaqubun çatılan qaşları işimi gizildədən siziltiya döndü:

- O vaxt tay-tuşlarımla mənim yolum ayriydi. İndi belə deyil. İndi hamımızın bircə yolu var: torpaqlarımızın azad edilməsinə aparan yol. Hamımız bu yoluñ yolcusu olmalıdırıq...

Yaqubun dedikləri ilahi bir işığa dönüb könlümə axdi: Yolumuz birdi. Bu yol

...Yaqubun yolu başlanğıcını min illerin o üzündən götürüb, içimzdən keçir, əllərimizdən yapışb üzü Qarabağa təref çekir. Bu yol zəfər yolu.

Göy üzünə baxdım. Bir topa bulud tələsik uzaqlaşırıdı. Kimsə Yaqubun əlinənə yapışdı. Oğlumuş. Saçlarını oxşadı...

Döyüşçü babanın əsgər nəvəsi

də bizim sıramızdadı...

...Düşüncələrimin tünlüyünü yarib Sahil bağından keçirdim. 7-8 yaşlı bir uşaqın inadkarlığı məni yolumdan saxladı; babasının qolundan yapışb bərk-bərk darteridir. Səsində qəribə bir kövrəklik vardi:

- Noolar, ay dədə, dur gedək. Al, noolar, al, al.

Baba narahatlıqla yan-yörəsinə boylananda baxışlarımız toqquşdu. Bir anlığa çasdım. Məmmədəli idi. Goranboy əməliyyatından sonra tanış olmuşduq...

...1992-ci ilin iyun ayının 26-sı idi. I Bakı batalyonunun topçular batareyası Ağdere rayonunun Mərgüşəvan kəndinin girəcəyindən - qəbiristanlığın yaxasından düşmənin Karmiravan kəndində yerleşən atəş mövqelərini, düşmən də bizim mövqeləri artilleriya atəşinə tutmuşdu. Qarşı-qarşıya şığıyan iki mərminin göydə toqquşmasını da onda görmüşəm; Əli Qafarov o anı çəkə bilməmişdi. Təsadüfən mərmimiz göy üzündə düşmə-

nin mərmisinə dəyməsəydi, çoxumuz yüz faizli ölüm dən can qurtara bilməzdik. Onda batareyanın bütün şəxsi heyətini bağırma basmaq istəmişdim. O yüz faizli ölüm sovuşandan bəri, illər ötsə də, canımdan gizliti, kimsənin xəbəri olmayan bir üşütmə keçir...

Ateş ara verəndə eşmə bigli bir əsgər (az sonra öyrəndim ki, adı Məmmədəlidir) gözleri tutunca cəbhədaşlarını süzdü. Ürəyinin işığı gözlərinə köçmüştü. "Canım sizə qurban olsun, a bacılarım!" - qışqırmışdı. Sevincdən qışqırmışdı - düşmənin Karmiravandakı atəş mövqelərinin darmadağın edildiyini öyrənmişdi. Danışlığı döyüşçünün adını bacı kəlməsiyle qoşalaşdırırırdı. Məmmədəlinin bu müraciəti kimsənin xətrinə dəymirdi, kimsə ondan incimirdi. Şəhidliyin "uç addımlığında", ölümün içinde könül sindira bilesi belə müraciətdən təəccübənmişdim, hələ desən, Məmmədəlidən zəhləm də getmişdi. Ovgatımı duyunca yaxın gəlmişdi:

- Qadan alım, niyə təəccübənlərisən? İncimə, elə bil dünyadan xəbərin yoxdu. Bu bacılara Xankəndini alandan sonra qardaş deməsəm, dədə deməsəm, dədəmə lənət...

Arada dolaşan təbəssüm acığımın qırışığını açmışdı. Məmmədəli qədərsiz istəklərlə Ağdərə səmtə boylanaraq demişdi:

- Vallah, mən də bacıyam. Bunlar necə, mən də elə. Qardaş olacağımız günü görseydim...

O istək ilahi bir isteyiydi...

Həmin Məmmədəli idi. O vaxtkı söhbət ikimizin də yaddaşımızı qımlıdatdı. Niyəsə, heç birimiz o söhbətin çözülməsini istəmədik.

Hal-əhval tutduq. Ağdərə uğrunda gedən döyüşləri xatırladıq: Ağdərə ermənilərdən təmizlənəndə gedən döyüşləri qırṛəylə, Ağdərə itiriləndə gedən döyüşləri qədərsiz ağrılarla. Yusifi, Qəzənfəri, Rəhmanı, Qəqəni çağırıqları Sabiri, İbrahimı ...xatırladıq...

...Qolundan bərk-bərk yapışan uşağı göstərdi:

- Nəvəmdi, - dedi. - Hardan ağlına düşübəsə, məndən avtomat isteyir.

Uşağa qanım qaynadı. Saçlarını oxşadım. Təəccübə mənə, sonra babasına baxdı.

- Neçə yaşı var?- soruşdum.

- Yeddi, - dedi. Həm də bir az da təşəxxüsle dedi. Yəni, babam alacağı avtomati ata bilərem - babasıyla yaxın münasibətdə olduğumu duydugundan, baxışlarında bir əlcim sevinc də vardı - sözünə söykək olası adam kimi baxırdı mənə.

- Böyükəndə nəçi olacaqsan?

- Əsgər olacam, - dedi.

Elə bil həvəsimin quluncunu qırıldılar. Üyüşük düşüncəlilərin biət gətirməli olduğu uşağı bayraq əvəzi başım üstünə qaldırmış, "sabahlarımızın işığı burdadı!" demək istədim...

...İçimdə dönməz bir istək qımlıdanırdı - ünüm yetince göy üzünə qışqırmaq istəyirdim: Döyüşü babaların nəveləri əsgər olacaq! Həm də necə əsgər! Torpaqlarımızı işğaldan biz azad edəcəyik, onlar qoruyacaq! Onlar da duyur ki,

səngər əsgərin ürəyidi.

Qəhrəmanlıq ənənələrimiz olub, var, olacaq da.

Mübariz Ağakərim oğlu İbrahimov da ürəyindən keçən yolun yolcusuydu. İyirmi iki yaşındaydı. Tərtərdə xidmət edirdi. Gizir hərbi rütbəsində. Xocalı faciəsini unuda bilmirdi. Bəlkə də, hər gecə döyüşlərdə şəhid olanlarımızın ruhuyla piçıldışırımsı. Səngərin gecəsi-gündüzü olmasa da. Aylı gecələrin birində üzü qarşı yaxaya yeriş elədi. Ölümün üstünə. Öldürməyə. Qisas almağa. O gecə nələr olduğunu göylər gördü. Nələr olduğunu düşmənin günlərlə, həftələrlə, aylarla yaşadığı vahimə daha dürüst bilir. O gecə qəhrəmanlığa ad olan gecəymiş...

Mübariz sonda gülləyə güllələrlə tuş gələcəyini bilsə də, düşmənin üstünə getmişdi. Min-min illərlə davam etmiş qəhrəmanlıq ənənəsini kişi kimi davam etdirmişdi.

Səngər əsgərin əllərinin təmasını duyunca dağa-daşa dönür, qarşı yaxadan dikələnlərin gözünün "odunu alır" - vahiməsiylə, duruşuya. Özgə torpağına meyllənənlər səngərlərdə səngərə dənən oğulların Mübarizləşdiyini yaxşı bilir.

"Dədə Qorqud"dan "Qazan xanın evinin yağmalanması boyu" düşür yadıma. Uruzun anasına dedikləri: "...Nə ağlarsan? Bağrim başın nə daqlarsan? ... Sən sağ ol, xanım ana! Atam sağ olsun!...". Mənə belə gelir ki, Mübarizin baxışları da eyni metlebi piçildayır: "Ağlama, ana! Mensizliyə alışın. Vətən var, Vətəni sevən oğullar var. Vətənə dəyən daş bizim ömrümüzə dəymirdimi? Düşmənlər Xocalını tar-mar edəndə məni bağırna basıb içün-icin ağlayırdın. O göz yaşlarının qisasıydı, aldım. Ölümümün üstünə getdim. Qisas alan oğul Vətən naminə canından da keçər. Vətən sağ olsun!..." ...

Min illərdi belədi. Bundan sonra da belə olacaq...

Sərhəd torpaq deməkdi, torpaq - Vətən.

Sərhəd Vətənin ən duyğusal yeridi...

Qəhrəmanların ölüm tarixi olmur, əslində; doğum günü və əbədiyyət. Beş il əvvəlin bir gecəsində qaranlıqları yaran şimşek misallı qəhrəmanlıq doğuldu. Düşmənin belini qıran, dostu bir boy da dikəldən qəhrəmanlıq. Mübariz həmişə iyirmi iki yaşında olacaq, həmişə iyirmi iki yaşılı Mübariz kimi xatırlanacaq. Nə qədər Azərbaycan var, xatırlanacaq. Biz dünyada olmayıanda da xatırlanacaq...

Torpağa Ana Torpaq demişik, onu qorumuşuq. Bilmisik ki, torpağı qorudunsa, sənindi, qorumaðınsa, yadındı. Onu da bilmisik ki, qorunan torpaq yağıların tamahını korşaldır, çilkləyir. Tamahı korşalan yağı qızına çekilir. Təpinməlisən ki, "iki ayaq da satın alsin". "Dişi qana batan" yağı qudurur, quduzlaşır; boy göstərən yağıının boyu ciyni bərabərində olmalıdır ki, Min illərlə xalqımızın yaşam düsturu belə olub...

Barmağına tikan batan ufuldayır. Bəs, torpaq? Ermənilərin atlığı mərmilərin, gül-lələrin yaraladığı torpaq neyləsin? Torpağın ağrı-acıları eşidilmir, duyulur; torpaqlarımızın can giziltisi işgaldən azad ediləndə kəsəcək, yaraları onda qaysaqlayacaq...

Zəngəzur Ermənistana birləşdiriləndə, Qazaxdan min hektarlarla ərazi kəsilib Ermənistana veriləndə ayrı zamanıydı. Onda Moskva vardı, onda əyalətlər Moskvanın göstərişlərini sözsüz yerinə yetirirdi, onda rus millətçiliyi "bildiyini babasına vermirdi", milli heysiyyətin tərpənişinə qadağa qoyulmuşdu. Onda əsgərlərimiz qondarma imperianın sərhədlərini qoruyurdu. Onda "qazan dibi yalayan" ermənilik hələ qızından çıxmamışdı - məqam güdürmüş...

Ermənilik qızından çıxanda müharibə başladı; Ermənistənən Azərbaycana əsassız ərazi iddiaları elan olunmamış müharibəyə səbəb oldu...

Müharibə, nəzəriyyədə deyildiyi kimi, siyasetin silahlı davamı, torpaqseverliklə işgal niyyətinin vuruşmasıdır. Müharibədə sərhəd direklərini səngərlər əvəzləyir...

Ermənistən havadalarının hərbi potensialına söykəndiyindən torpaqlarımız işgal olundu. Sərhəd, müvəqqəti də olsa, ərazimizin daxilinə keçdi. Əsgərlərimiz gec-tez sərhədlərimizi öz tarixi yerinə köçürəcək.

Öten il iyul ayının 31-də gecə erməni keşfiyyat-təxribat qrupları Qazax, Ağdam və Tərtər rayonları ərazisində qoşunların temas xəttini keçmək istədi. Başqa dövlətin ərazisində əməliyyat aparılması, 10 döyüşümüzün şəhid olması hərbçilərin (həm də xalqın!) qəzəbini kükrətdi. Düşmən daha çox itki versə də. Beynəlxalq təşkilatların araçılığı ilə danışqlar gedir. Danışqlar direşsə, Ali Baş Komandanın birçə əmri kifayətdir ki, döyüşçülərimiz sərhəd direklərini tarixi yerində dikəltsin. Ürəyi səngər olan döyüşçülərimiz bu ruha köklənib...

Əsgər Babək Əliyev:

- Azərbaycan Ordusunun Cənubi Qafqazda ən güclü ordu olduğunu düşmən də yaxşı bilir. Onu da bilir ki, nə qədər "nala-mixa vursa da" biz torpaqlarımızı alacaq! Havadarı kim olur-olsun! Ordumuzun döyüş hazırlığı da, mənəvi-psixoloji hazırlığı da buna imkan verir. Biz düşmənin istənilən tərpənişinə hazırlıq. Buna gücümüz də var, ürəyimizdə təpər də.

Gizir Elşən Sədullayev:

- Ateşkəs tez-tez pozulur. Düşmənin cavabını veririk. Düşmən görür ki, torpağına tamahlandığı xalqın ordusu mətindir, cəsarətlidir, diqqətlidir. Əməliyyat olsa, burnu ovulacaq. Ona görə də vəziyyət kəskinləşən kimi aradan çıxırlar. Torpağımızın hər

qarışını müdafiə eləməyə, lazım gələrsə ölməyə biz də hazırlıq. Biz də bilirik ki, Vətənə atılan güllələr döyüşünün canında soyumalıdı. Biz də belə əsgər olanların, şəhidlərimizin yolunu davam etdirəcəyik. Düşmən unutmasın ki, qisas qiyamətə qalmır. Bizim başlıca qisasımız bu səngərləri - sərhədlərimizi işgaldan əvvəlki yerinə keçirmekdir!..

Əsgərlərimizin istəyi budu. Bu istək Vətənin istəyidi. Vətən həmin günün həsrətindədi. Bu həsrəti Vətənin canından üzəməliyik. Zaman anlamında dünənki tariximizdə tələbi belədi!..

Döyük növbəsinə gedən əsgərlərin baxışlarında gördükərim, duydularım Vətən sevgisinin özüdü! O baxışlar deyirdi ki,

xalq ordunun, ordu xalqın dayağı

olarsa, bu məmlekətə zaval yoxdu. Şuşa, Laçın, Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli, Qubadlı, Cəbrayıł, Zəngilan niyə işğal olundu, necə oldu, bunu çözməyə nə hacət... Min illərdi "qananı haqq əmriyle qandırmışıq, qanmayanı yan dəmiriyən" qandıran bir xalq niyə bu günə düşdü, niyə?..

1992-ci ilin payızıydı. Tovuz rayonunda ezamiyyətdəydi. Səngərlərdə əsgərlərlə, zabitlərlə ürək dolusu söhbətləşmişdik. Könül xoşluğuyla qayıdırıq. Əlibəyli kəndində niyəsə ayaq saxladıq. Düz əməlli nefəs dərməmiş bir ağbirçək "başımızın üstünü kəsdirdi". Üçümüzü də oğul əvəzi, nəvə əvəzi bağırna basdı. Evinə dəvət elədi. Təşəkkürümüz ağbirçəyin qədərsiz ərk qınağına tuş gəldi; qaşları çatıldı, yanaqları səyridi:

- İnciməyin, a bala, - dedi. - Əyninizdəki paltar ki, var, mənim gözümün nurudu. Məni bu yaşimdə məğmun eləməyin. Siz olmasayınız bu yurdda bayquşlar ulaşırı. Siz varsınız deyə gündüzələr əlimiz işə yatır, gecələr rahat yatırıq. Canım ordumuza qurban olsun, a bala!

Hərbi mundirdəydi. Ağbirçək bizi Əlibəylinin müdafiəçiləri bilmışdı...

Onda yarpaqları titrədən meh bir az çılgınlışmışdı. Ağbirçəyin könlümüzü telləndirən kəlmələri yellərə qarışmışdı. Haracan gedəcəkdi, biləmməzdik. Biləmmədik...

O vaxtdan indiyəcən əsən yellər Əhmədbəylidə ana mehri gördüyüm ağbirçəyin onsuza da yadımdan çıxmayan son kəlmələrini xatırladır mənə: "Canım ordumuza qurban olsun!..."

Ordu cəmiyyətin daha üstün, daha duyğusal, daha həssas münasibət göstərilməli tərkib hissələrindəndir. Xalqın orduya münasibəti cəmiyyətin mənəviyyat "barometridi" - düşünürəm. Həm də qənaətimdə israrlıyam.

Camaat onda ordumuzu yurdunun keşikçisi biliirdi, indi də belə bılır. El arasında deyildiyi kimi, "son tikəsini də ona verər", təki torpaqlarımız işgaldən azad edilsin, təki ata yurdunda qaralan ocaqlar yenidən od alıb ocaq olsun, təki ürəklərin intzar yükü əriyib getsin...

... Bir dostumdan eşitmışəm: yağış yağırı. Gecə gecədən keçmişdi. Əl-ayaq çəkilmişdi. Avtobus gəlmək bilmirdi. Çarəsizlikdən taksiyə mindim. İki-üç tin keçməmişdik ki, sürücü maşını saxladı.

-İnciməsən, o əsgəri də götürərdik, - dedi.

Səsində minnət-xahiş vardi. "Götür", - dedim...

Əsgəri mənzilinə çatdırıldıq. Sürəcünün pul almaması mənə o qədər xoş təsir bağışladı ki!

- Əsgər ordu deməkdi. Əsgərinin, ordusunun qədrini bilməyənə, onu canı-dildən dəyərləndirməyənə yaşayışı haramdı, - dedi. - Əsgəri oğlu bilməyənin, qardaşı bilməyənin ömrü qarşıq yuxu kimi bir şeydi...

Sürəcünün dünyaduyumu könlümü telləndirdi...

Qəlbidaşlarının xalqa zərrəcə aidiyyatı yoxdu. Gecənin gece vaxtı insafsız yağışda o sürücünün xalqı, əsgərin ordunu təmsil etdiyini düşünmək günah deyil. Bu, həyatımızın gerçekliyidi. Həm də hər birimizə nəsə deyən gerçekliyi...

Silahlı Qüvvələrimizin nəyə qadir olduğunu hamı görür. Bizə dost olan da, düşmən olan da. Hamı görür ki, bu ordu torpaqlarını qorumağa da qadirdir, işgal altında qalan

torpaqlarını azad etməyə də. Xalqımızın öz ordusuna inamını da görür, sevgisini də. Hamı hiss eləyir, duyur, anlayır ki, xalqı ordusunun, ordusu xalqın dayağı olan dövlətin torpaqlarının işğaldan qurtuluşuna çox qalmayıb...

Əlahiddə Ümumqoşun Ordusunda (Naxçıvan) dostluq münasibətlərinin yaranması, dərinləşməsi, milli mentalitetin tərkib hissəsinə əvvəl məzuniyyətə gedəndə başqa rayonlardan olan bir əsgəri də özü ilə evlərinə aparır. Qonaq kimi. Bu, qardaşlaşma, dostlaşma üçün ehtiramla əhatələnmənin təcəssümüdür.

Beyləqanda eşitdiyim bir hadisə düşür yadına.

Samir döyüş növbəsindən təzəcə qayıdlıbmış. İlqarın duruşundan, bu durusdan gumanlıdıqlarından ürəyinə daman damır; sən demə, İlqar döyüş növbəsinə getmə ərefəsində xəstələnibmiş. Qürurlu əsgər olduğundan bu haqda heç kimə heç nə demirmiş. Samir komandır müraciət edir:

-İlqarın əvəzinə döyüş növbəsinə getməyimə icazə verin...

Tovuzda ezamiyyətdə olanda kövrək bir hadisə eşitdim.

Səmədin qədərsiz narahatlığı Vasifin diqqətindən yayılmır. Nə olduğunu soruşur. Düz-əməlli cavab ala bilmir. Təkid edir. Əl çəkmir. Məlum olur ki, Səmədin atası Bakıda əməliyyat olunub, klinikadadır. Vasif atanın yanına getmək istəyir, hərbi xidmətdə olması buna imkan vermir...

Səhərisi Səmədi telefona çağırırlar. Komandırın əmriyə. Səməd atası ilə danışır. Sonra biliblər ki, Vasifin atası xəstəni yolu xumağa gedib. Bu danışığı da o təşkil eləyib. Oğlunun dostuna, dostluğa münasibətinə ehtiram kimi...

Hərbi xidmət illərində (mühərabə də hərbi xidmətdir!) yaranan dostluq yaşı dəstluqdu. Bu dəstluq mənəviyyatın bir parçasına əvvəlindən son nəfəsəcən unudulmayan, yaşadılan dəstluqdu. Zaman-zaman belə olub. Belədir. Belə də olacaq. Silahlı Qüvvələrimizin hərbi qulluqçularının, bu sıradan əsgərlərinin dünyaduyumu belə münasibəti nə qədər gözəl yaşadı!..

Oğluna şəhid olmuş dəstunun adını qoyanlar da çoxdu, şəhid olmuş dəstunun balasının nişanının, toyunun cəfasını çəkənlər də.

Azərbaycan əsgəri torpaqlarımızı da qoruyur, milli mentalitetimizin də cəfakesidi; dəstuna, dəstluğa sədaqətli əsgərin Vətəni həqiqətən göz bəbəyi kimi qoruyacağına inanmamaq insafsızlıqdır.

Azərbaycan əsgəri dəstluğunu ömrünün yaştalarının göyqurşağı bilir. Qələbəyə aparacaq yolumuzun göylərində aydınlığıyla görünən bu göyqurşağı hər birimizə könül xoşluğudu. Torpağı qoruduğuna, bu könül xoşluğuna görə çox sağ ol, Azərbaycan əsgərisən.

Simurq quşu

misallı ömür yaşayırsan.

Uşaqlığımızda nağıllarımızın təşnəsiydi. Uzun qış gecələrində nənələrimizdən, babalarımızdan "Məlikməmmədin nağılı"nı dəfələrlə eşitsək də doymazdıq. Məlikməmmədin özü qədər də onu işiqqli dünyaya çıxardan Simurq quşuna vurulmuşduq; mifik obraz olduğunu anlamasaq da onun igidə can yandırması bizə könül xoşluğu verərdi. Sonralar anladığ ki, Simurq quşu xalqın arzusunu, istəyini ifadə edmiş, əfsanəvi varlıq kimi çətinə, dara düşənlərin qurtuluşu olurmuş...

Böyük zamanlar keçsə də xalqın mifoloji düşüncəsi kökündə üzülmür. "Ağ atlı oğlan" bədii filminin ideyası da nicat, qurtuluş istəyindən rişələnib. 12-13 yaşlı Murad xalqın adından inamlı deyir: Ağ atlı oğlan (Simurq) gələcək!

O vaxtlar "Çətinə, dara düşənlərə qurtuluş olan Simurq quşu qol-budağı qırılan ağaca, suları quruyan bulağa, ləçəyi didilən gülə-çiçəyə, yaralanan daşa-torpağa da can yandıra bilərmi?" kimi bir sual haqqında düşünmüzdəm, indi düşünürəm...

İller sonrası Ermənistən Azərbaycanımızdan torpaq iddiasına düşdü. Daha doğrusu, on illərlə gizlin saxladığı aşkarlamadığı niyyəti aşkarlandı. Əvvəl Naxçıvanı, sonra Qarabağın dağlıq hissəsini onsuz da yox yerdən yaradılan Ermənistana birləşdirmək üçün elan etdirmədən mühərabəyə başladı. Məlikməmmədlər - igidlər, qəhrəmanlar Simurq quşunun missiyasını yerinə yetirirdi. Tərtərdə Vəzir Orucov,

Ağdamda Şirin Mirzəyev, Ağdərədə Yusif Mirzəyev, Şuşada Ramiz Qəmbərov, Gədəbəydə İsgəndər Aznaurov...

1993-cü ilin yanvar ayında ikinci Kəlbəcər əməliyyatına nə qədər ümidiydi!..

Murovdagdan, Ömrə aşırımindan üzü Kəlbəcərə hücumu keçən döyüşçülərimizin qətiyyətini, cəsaretinin görünçə düşmən durus gətirə bilməmişdi, geri çekilmişdi, əslində, qaçmışdı. Döyüşçülərimiz onları təqib eləmişdi. Yanşaqda "daş qayaya rast gəlmişdi". Cinahlar ləngidiyindən vəziyyət gərginleşmiş, düşmən qətiyyətlə dirəşmişdi; döyüşçülərimizin tam mühasirəyə düşmək təhlükəsi yaranmışdı...

Sahib Aslanov (indi Qara-bağ mühəribəsi əllidir) hospitalda müalicə olunurdu. Bölüyü kəşfiyyat rəisi idi. Əsgərlərinin mühasirəyə düşdüyüni eşidincə heç kimə heç nə demədən Murovdağa, Ömrə aşırımindan keçməklə Yanşağı getmişdi ("getmişdi" fikrini ifadə etməyə daha uyarlı söz tapa bilmədim). Düşmənlərin nəzarətindən yayılmaqla, kəşfiyyatçı intuisiyası ilə. Tək-tənha. Ürəyinin hökmü ilə. Vətən sevgisi-

nə tapınmaqla. Əsl komandir kimi...

Mühasirəni yarmağın çətin olacağını qətiləşdirəndə qəlbinə qan daman Sahib Aslanov döyüşçülərin yanına Simurq missiyası ilə getmişdi. Onların yegane xilas yolu dağlardan keçəcəkdi. Sıralarında dağlara, dağlıq şəraitə bələd olan zabit, əsgər yox idi...

Sahib Aslanov 70-dən çox döyüşünü ağı qarda, göy buzda Daşkəsən istiqamətindən aparmağa qərar vermişdi. Büyük məsuliyyət idi. Beş-on gün bundan əvvəl kimi döyüşə həvəsləndirdiyi əsgərlərə nə deyəydi? Nəcə deyəydi ki, atışmadan uzaqlaşmalıyıq? Nə özü günahkarydı, nə də döyüşçülər. Aylarla cəsaretinə, qətiyyətinə, Vətənsevərliyinə bələd olduğu döyüşçülərə baxdı. Çarəsiz baxış olsa da baxdı ve ehtiyatla irəlilədilər...

Sazaq, düşmənin duyuq düşüb onları atəşə tutma ehtimalı - Sahib bunları da "gözaltılmışdı". Ən təhlükəlisi qar uçqunu idi. Xırda bir ehtiyatsızlıq hamisinin ölümünə səbəb ola bilərdi - yaxınlıqlarına bircə mərmi düşsəydi hamısı qar uçqunu altında qalardı...

Sıralarında yaralı davardı, xəstə də...

Hacıkəndə çatanacan Sahibin nələr çəkdiyini ifadə etməyə söz tapmaq mümkün deyil; ayağı sürüşən, soyuqdan-şaxtadan titrəyən, əl-ayağını don vuran, sovuşmaq bilməyən həyəcan (səngər deyildi!)...

Goranboy əməliyyatında, Ağdərə əməliyyatında, ayrı-ayrı mövqelər uğrunda aparılan neçə-neçə əməliyyatlarda əvvəller yerli müdafiə batalyonlarının, sonralar nizami ordumuzun döyüş qabiliyyəti Ermənistan ordusuna hətta mövqə qələbəsi qazanmağa da imkan vermir. "Mən" "biz" i, tamah vicdanı üstəleyəndən sonra öz torpağımızda sərhədlerin iç tərəfində səngərlər yarandı, səngərlərin o üzü, bu üzü yarandı. Səngərin o üzü də bizim torpaqdı, bu üzü də. Öz torpağımızdan öz torpağımıza baxırıq. Səngərin bu üzü vətənpərvərliyin, o üzü işğalın nəzarətindədi. Hələlik. Səngərlərin bu üzündən o üzünə heysiyyət gözüyle baxanların qəlbini qan damır, yumruqları düyünlənir. O üzün bət-bənizi qaçıb, hələ də düzəlmir. Nə vaxta kimi belə olacaq?..

Səngərin o üzünə Simurq quşu gərəkdi. Simurq quşu gərəkdi ki, bət-bənizi qaçan torpaq "könül qübarını" atsın...

Səngərin o üzü üçün Simurq quşu bu üzündəki əsgərlərin təması, nəfəsi. Səngərin o üzü o təması, o nəfəsi duyunca bir boy dikələcək. Simurq quşunun

ecazkar qanadları səngərin o üzünü kölgələndirəcək. Onun ucuşu, gəlişi səngərləri müstəqilliyimizi tanıyan dünya dövlətlərinin tanıdığı sərhədlərimizə köçürəcək...

Ürəyimin gözüylə göy üzünə baxıram; göy üzündə Simurq quşu aramaqdaykən düşüncələrimə bir işiq düşür. Bu işiği

inam işığı

bilirəm. Mənə belə gəlir ki, bu işiq min illerin o üzündən sözüllüb gelir...

Ezamiyyətdən qayıdırdım. Vağzalda qatarın gəlisiğini gözləyirdim. İki kişinin söhbəti diqqətimi çəkdi. Biri qədərsiz sevinclə, qədərsiz qürəyə, həmsöhbətinin nə dərəcədə diqqətə dinlədiyinə məhəl qoymadan danişirdi. Yaxamdan yapışan bir marağın cazibəsindəydim.

-İyirmi ildən çoxdu köckünlük ağrıları yaşayıram. Torpağı qoruyanları da görmüşəm, torpağı qərəzinə, hikkəsinə qurban verəni də. Eləsi olub ki, avtomati düzəməlli söküb-yığa bilmirdi, yüzlərlə torpaqcanlı oğula komandirlilik eləyirdi. "Qrad" mərmisinin yeşiklərini kimlərəsə satan da görmüşəm. Heydər Əliyev gəldi, əldəqayırma komandirlərin pərəni pozuldu. Silahlı Qüvvələrimizdə nizam-intizam ciddiləşdi, özbaşınalıq ardan qaldırıldı...

Həmsöhbəti nəsə demek istədi. Kişinin "dərdi açılmışdı", sözünü kəsmək fikrində deyildi. Nə ötüb-keçənlərə məhəl qoyurdu, nə də söhbəti mənim kimi unamazyana dinləyənlərə.

Neyiydi o kişinin dərdi? - naşılığa, "mənəməliyə" görə itirilən, işgal edilən torpaqlarımızın taleyi, o torpaqlardan uzaq düşənlərin çəkdiyi mənəvi sarsıntılar.

-Neçəsi yurd-yuva həsrətinə dözə bilmədi. O günahı kimin ayağına yazaq? Odənci, əvəzi olmayan bu günahlar neçə ailənin tifaqını dağıtdı...

Kişi köksünü ötürdü. Əvvəl həmsöhbətinə, sonra göy üzünə baxdı. Sorğusuna cavab almaq fikrində deyildi. Onsuz da suali cavablandırılmaq üçün verməmişdi. Beşaltı addım aralıda dayanmış əsgəri görünce gözünə işiq gəldi kişinin. Onlara sari getmək istədi. Niyəsə getmədi...

- Xalqın gözü tərəzidi, qardaş, - dedi. - Xalq hər şeyi görür. Sabir demişkən, zaman nehrə kimi çalxalandı, yağı yağı üstə çıxdı, ayranı ayranlıq oldu. İnandığı adama səs verdi. İndi dünya dövlətlərinin Azərbaycana münasibəti tamam başqa cürdür. İlham Əliyev Heydər Əliyev siyasi kursunu uğurla davam etdirir. Onun xarici siyaseti də, daxili siyaseti də Vətənini sevənlərin ürəyini dağa döndərir. Digər sahələr öz yerində, ordu quruculuğunda həyata keçirilənləri yadına sal. Gör nələr olub, nələr olur. Silahlı Qüvvələrimizin döyüş hazırlığı göz qabağındadır. Avqustda ermənilər anladılar ki, qarşılında olduqca güclü bir ordu var...

Avqust hadisələri kişinin həmsöhbəti kimi məni də duyğulandırdı. Onda əsgərlərimizin sayıqlığı, cəsarəti, amalı düşmənə bir həqiqəti də xatırlatdı: işgal elədiyi əraziləri tərk etməlidii.

Kişinin gözləri gülündü, üz-gözünü şükranlıqdan yaranmış incə bir təbəssüm bürümüştü:

- İşgal altında qalan torpaqlarımızın dərdiyle müqayisədə bizim dərdimiz dərd ha deyil.

Vətəndaş olaraq sevinirəm. Sevinirəm ki, Ali Baş Komandanımızın əmrinə təkcə hərbçilər deyil, elə mülkilər də - əhali də hazırlı. Bu gün-sabah yetmiş yaşam olacaq. Əmr verilsə əlinə silah götürənlərdən biri də mən olacam. Xalq ordusuna, ordu xalqa güvənir. Bu, inamdır...

...Kişinin söhbətinin cazibəsindəykən bayaqqı əsgər ona yaxınlaşdı. Sakitcə onu köksünə sıxdı. Çəkinə-çəkinə "Dayı" - dedi. "Bu inama görə düşmənin axırına çıxməq boyumuzun borcudu..." ...

Tanımadığım kişinin, tanımadığım əsgərin, bu söhbəti eşidənlərin, bu ünsiyyəti görənlərin baxışlarında çırpınan sevinc mənə könül xoşluğu verdi. Bu könül xoşluğu inam idi...

Himnimiz bütövlükdə varlığımızın tərcümanıdı. Bir misrası yaşam fəlsəfəmizdi:

"Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırlız"

Türk şairi Arif Nihat Asyanın bir şeirini xatırlayıram: "Bu Vatan kimin?" Şeirin hər misrası oxuyanın (dinləyənin) düşüncələrinə sınaq kimi səslənir. Vətəni sərhədlərlə əhatələnmiş torpaq sahəsi bilənlər nəfəsini içinə çekir - dinə bilmir. Dinib nə desin? Vətəni ata yurdu bilənlər, ana laylası bilənlər, dədə öyüdü bilənlər, tarixin dünəninin (ruhların) əmanəti bilənlər, tarixin sabahlarının gözləməsi bilənlər, ... deyir ki, Vətən Vətəni ana təyini ilə qoşa səsləndirənlərində, Vətəni Vətən kimi sevənlərində, gündüzlərinin qürürunda, gecələrinin yuxusunda əzizləyənlərində, məqamında onun varlığı, yaşamı üçün can əsirgəməyənlərində. Azərbaycanın Milli Qəhrəmanları Yusif Mirzəyev, Koroğlu Rəhimov, Vəzir Orucov, Albert Aqarunov, İsgəndər Aznaurov, Mübariz İbrahimov, müxtəlif döyüşlərdə kişi kimi döyüşən, şəhid olan Baloğlan Süleymanov, Yaşar Göyüşov... belə yaşadı. Onların heç biri "Vətən mənə nə verdi?" demədən yaşıdı, "Mən Vətənə nə verdim, nə verməliyəm?" düşüncəsiylə yaşıdı. Ömür verdilər Vətənə. Onların hər birinin yaşıdığı illər yaşayanlar üçün Vətənin zəmanəti ilə ömür düsturudu...

Torpağı Vətən mərtəbəsində sevənlər yaxşı bilir ki, "məndən, səndən ötən zərbə Vətənə dəyir" (Nazim Hikmət). Məndən, səndən ötən zərbə Xocaliya dəydi, Laçına dəydi, Şuşaya, Ağdamaya, Füzuliyə, Qubadlıya, Cəbrayıla, Zəngilana dəydi. Illərdi sixıntıldayıq...

Bu yaxınlarda eşitdiyim bir hadisəni xatırlayıram. Duyumluların düşüncələrini titrədəsi hadisədi.

Yaşı 80-ni aşan Səməd kişi ağır xəstələnmişdi. Son 23 ilin sixıntıları kişisinin qəddini əymışdı. 23 ilidi Kəlbəcərsizdi. Göz açılı havasını udduğu, suyunu içdiyi, Vətən kimi ilkin olaraq tanıdığını, təəssübünü çəkdiyi el-obasından uzaq düşməsi kişini bu illərdə şam kimi əridirmiş. Kimsəyə hiss etdirmədən bu ağrılarla yaşıyordı. "Özümün çəkdiklərim özümə bəsdi. Oğul-uşağı üzməyimdən nə fayda. Onları üzməklə Kəlbəcərimiz qayıdacaqmı?" - düşünürdü. Gündüzlər xəyallarındaydı Kəlbəcər, gecələr yuxularında gecələyirdi. Əli çatmasa da, ünү yetməsə də xəyallarından üzülmürdü Kəlbəcər. "Nə vaxtsa qayıdacaqıq. Ömür vəfa qılsa mən də görəcəm canım Kəlbəcərimizi..." .

Dava-dərman daha ağrılarını azalda bilmirdi. Oğulları nə qədər canfəşanlıq eləsələr də, apardıqları həkimlər bir çarə edə bilmirdi. Ciyərparalarının çəkdiyi mənəvi sixıntıları duyan, bunu da özünə bir ayrı dərd eləyən Səməd kişi bir gün dili tutar-tutmaz oğullarına deyir:

-- Bircə içim Kəlbəcər suyu verin, anadangəlmə olum...

Yaşlılar, ahillar da bu amalla yaşıyır, cavanlar, yeniyetmələr də. Yaziçılar Birliyinin "Natəvan" klubunda cavan şairlər səhbətləşirdik. Həsrət bir şeir oxudu: "Vətən çıçəkləri". Yaxşı şeir idi. Laçına ithafən yazılmışdı. Laçını görməyib. "Görmediyim, dərmediyim çıçəkləri görmek üçün, dərmek üçün yaşayıram!...". Vətən budur! Üzünü görmedən də özünün pərvanəsi olursan. 20 yaşlı Həsrətin 23 yaşlı həsrəti o çıçəklərin ləçəklərinə toxunanacan ovunmayacaq, şübhəsiz. Bu və ya digər səbəbdən Vətəndən uzaq düşənlərin gecəsiylə gündüzü qarışq düşür, çalpaçıq gümanları düşüncələrində çözüldükə çözülür...

Bu düşüncələrlə vuruşan, Azərbaycan adına vuruşan, azərbaycanlı oğulların cəsarətinin, qəhrəmanlığının təsdiqinin daşıyıcısı kimi vuruşan Mehdi Hüseynzadənin Vətən sevgisi 70 ildi təkcə bizim deyil, uzaq Adriatik sahillərinin də qürurunun sönməz işığıdı...

Cəmiyyət 23 ildi sixılıcm içindədi. Bu sixılıcımızdan can qurtarmağın bircə çarəsi var: torpaq, 23 ilin o üzündəki sərhədləri öz yerində dikəltmək. Bu, xalqın zamana siğışmayan tələbidi. Bu tələbi özünün başlıca vəzifəsi bilən, bu amalla xidmət edən hər bir Azərbaycan əsgəri cəmiyyətin ümidi ünvanıdı, inam ünvanıdı...

* * *

Məmləkətimizdə hər şey ordu üçündü...

Hər şey qələbə üçündü...

Elə bu yazı da...

Nizami TAĞISOY

“Bax, yenə qayıtmışam...”

Yox olub getməkdə olan köhnə patriarchal Rusiyanın və rus kəndinin sonuncu şairi S.A.Yesenin cəmi 30 il ömür yaşamışdı. Lakin belə az ömür sürmüş şairin rus poeziyasında qoymuşluq iz o qədər nəzərəçarpandır ki, bu izi hələ onun sağlığında yaradıcılığına birmənalı yanaşmayanların cidd-cəhd'ləri də sile bilməmişdi. S.Yeseninin yaradıcılığı bu günün özündə belə nəinki rus xalqının, eləcə də onun poetik istedadını lazımlıca qiymətləndirən digər xalqların oxucularının yaddaşında yaşamaqdadır. S.Yeseninin poetik təfəkkürünə onun şəxsiyyətinin formallaşdırılmış şərait və mühit güclü təsir göstərmişdi. Şairin poetik maraq dairəsi kifayət qədər geniş idi. Bunu hələ erkən yaradıcılıq dövründə Yeseninin sosial və estetik maraqlarının rus tarixinə müraciət etməsi də təsdiqləməkdədir. Belə ki, gənc yaşlarında şairin bədii axtarışları "Yevpati Kolovrat haqqında nəğmə", "Us", "Marfa Posadnitsa" və başqa əsərlərində əksini tapmışdır.

Parlaq lirik şair kimi yaradıcılığa başlayan S.Yesenin rus poeziyasında xüsusən N.Nekrasov və A.Koltsov şeirlərindən gələn və köklü bir ənənəyə çevrilmiş kəndli həyatının bənzərsiz lövhələrini, milli xarakterləri, təbiət sevgisini, lirik intonasiyani və s. uğurla davam etdirirdi.

Yesenin poeziyası dünyadaki sosial-fəlsəfi və mənəvi-əxlaqi problemlər, tarix və inqilab, kənd və şəhər, həyat və ölüm, dövlət və xalq, sevgi və nifrət və s. üzərində düşüncələrdir. Onun şeirləri oxucunu səmimiliyi, aydınlığı, obrazların sadəliyi ilə cəlb edir. "Qızılı ulduzlar mürgü döyürlər", "Əlvida, Bakı!", "Salamat qal, dostum mənim, salamat", "Zəfəran yurdunun axşam əyyamı" və s. bu kimi nümunələr böyük sənətkarın poetik potensialının fərqli və fərdi göstəriciləridir.

Poetik şöhrətinin zirvəsinə S.Yesenin sürətlə yüksəlməşdi. Bununla yanaşı, onun poeziyasının yüksəlişi yaradıcılığının son dövrlərində (1923-1925-ci illər) xüsusilə qibə olunandır. "Yox olub gedən Rus", "Qara adam", sona çatdırılmamış "Yaramazlar ölkəsi", "İran nəğmələri" və s. şədəvrləri onun poetik qüdrəti haqqında aydın təsəvvür yaradır.

* * *

Neçə onilliklərdir ki, Azərbaycanda S.Yeseninin həyat və yaradıcılığını, onun "Bakı dövrü"nün müxtəlif məqamlarını öyrənən və tədqiq edən onlarla məqalə yazılmış, monoqrafik əsərlər, dissertasiyalar ortaya qoyulmuşdur. Bu kontekstdə P.Çaqın, V.Şveytser, V.Manuylov, V.Boldovkin, A.Selixanoviç, M.Danilov, Siklop, Y.Qurviç, S.Turabov, Ə.Xəlilov, Q.Şipulina, N.Tağısoy, R.Novruzov, T.Şərifli, Q.Qurbanova, Y.Quluzadə, S.Məmmədov, P.Məmmədova, H.Nəcəfov, K.Xromov və başqalarının

axtarışları S.Yeseninin yaradıcılığını müxtəlif yönlərdən öyrənmək baxımından çox maraqlıdır.

Son illerdə Azərbaycan yeseninşunaslığında bir tədqiqatçının axtarışları və tapıntıları sistemliliyi və ardıcılılığı ilə seçilir. Bu, İsaxan İsaxanlının Yeseninə həsr etdiyi monoqrafik araşdırımlardır. Belə ki, tədqiqatçı S.Yeseninin "Bakı dövrü"nü daha dərindən işıqlandıran "Şeir gülüstanının təkrarolunmaz çıçayı - Sergey Yesenin" (Bakı, 2010, 372 s.), "Nezadarom emu miqnuli oçı. Esenin v Baku" (Bakı, 2012, 373 s.) kimi əsərləri ilə bir daha bu rus şairinin Bakı həyatı ilə bağlı təfsilatların hələ də yetərinçə öyrənilmədiyini göstərir. Bu əsərlərin yazılmasından az sonra İ.İsaxanlı yeseninsevərlərə daha bir maraqlı kitab - "Sergey Yesenin. "Iran nəğmələri"ni (Bakı, 2015, 160 s.) hədiyye etdi. Hər üç kitabda tərtibçi, redaktor və mütərcim kimi çıxış edən İ.İsaxanlı S.Yeseninin Azərbaycanla əlaqələri, yaradıcılığının Bakı dövrü, əsərlərinin dilimizə tərcümələri, onun yerli ədəbi-mədəni ictimaiyyətə ünsiyyətlərinin indiyə qədər məlum olmayan səhifələri və məqamları ilə bağlı maraqlı fikir və müləhizələr söyləyir.

Tədqiqatçının S.A.Yeseninin 120 illik yubileyinə həsr olunmuş "Sergey Yesenin "Iran nəğmələri" kitabı maraqlı məzmunu və gözəl dizaynı ilə diqqəti cəlb edir. Kitabda "Iran nəğmələri" silsiləsinə daxil olan bütün şeirlər mövcud tərcümələri orijinalla birgə oxuculara təqdim olunmuşdur. Burada oxucuya hər bir tərcüməni həm orijinalla və həm də bir-biri ilə müqayisə etmək imkanı verilir. Belə ki, burada S.Rüstəm, Ə.Kürçaylı, S.Məmmədzadə, E.Borçalı kimi tanınmış şair-mütərcimlərlə yanaşı, F.Mustafa, Q.Xalid, H.İsaxanlı, İ.İsaxanlı, G.Mövlud və R.İsayev kimi çağdaş dövrdə bu sənətə məşğul olanların tərcümələri də verilmişdir. Yəni, buyurun, kimin orijinala daha yaxın olması barədə özünüz nəticə çıxarın. İ.İsaxanlının təqdim etdiyi kitab, bir tərəfdən, S.Yesenini yenidən Azərbaycan oxucusuna təqdim edib sevdirirsə, digər tərəfdən, tərcümə sənətinin nə qədər çətin və özünəməxsus bir yaradıcılıq prosesi olduğunu eəni surətdə göstərir. Bu mənada kitab, zənnimizcə, həm poetik tərcümə ilə məşğul olanların diqqətini özüne çəkəcəkdir.

İsaxanlı "Əziz oxucu"suna müraciətində XX əsrin Puşkin kimi qəbul edilən S.Yeseninin nə üçün "Persidskie motivi" ifadəsini müxtəlif müəlliflər tərəfindən "Iran nəğmələri", "Fars motivləri", "Şərq motivləri", "Fars təرانələri", "Iran xeyalları", "Fars havaları" kimi tərcümə edildiyini, "motiv", "nəğmə", "xeyal" kimi sözlərin leksik və semantik tutumunu aydınlaşdırır və "motiv" sözünün Azərbaycan tərcüməsində "nəğmə" sözü ilə əvəzləndirilməsinə və səsləndirilməsinə izah edir.

Müəllifin inamına və bizim qənaətimizə görə, "Bakı dövrü" nəzərə alınmadan S.Yeseninin yaradıcılığı son dərəcə sönük və yarımcıq görünürədi. "Bakı dövrü"nü öyrənən İ.İsaxanlı dəqiq müəyyənləşdirmişdir ki, 1924-1925-ci illərdə S.Yeseninin Bakı mətbuatında 39 əsəri nəşr olunub. Onlardan 30-u məhz Bakıda, o cümlədən şairin yaradıcılığında aparıcı yer tutan "Iran nəğmələri"də burada yaradılmışdır.

İ.İsaxanlı ardıcıl olaraq konkret faktlar və materiallər əsasında S.Yeseninin Bakıya ilk gəlişini, onun P.Cağın, V.Boldovkin, M.Danilov, Siklop, Q.Şipulina və digərlərinin məqalələrinə, "Bakinski raboçı", "Trud" və digər kütłəvi informasiya vasitələrində yer almış nümunələrə, S.Yesenin əsərlərinin akademik nəşrinə və s. müraciət edir.

S. Yesenini yalnız lirik şeirlər müəllifi, sevgi-intim mövzulara müraciət etmiş şair kimi qiymətləndirənlər onun poetik diapazonunu xeyli məhdudlaşdırırlar. Onun lirikası son dərəcə əhatəli və genişdir, həm də sosial və siyasi səciyyəsi ilə fərqlənir..

Ömrünün son illərində S.Yesenini fəlsəfi lirika daha çox cəlb edirdi. Bu dövrdə o, həyat üzerinde xeyli müşahidələr aparır, öz keçmişinə tənqidi yanaşır, yaşınlımiş illərin təcrübəsini nəzərdən keçirməklə geləcək haqqında daha çox düşünməyə çalışır. Şairin lirikası yalnız bir şeylə - Vətəne böyük sevgi ilə nəfəs alır. Vətən sevgisi, milli köklərə bağlılıq nəinki şairin əsərlərinin məzmununda, həm də onun mifo-poetik düşüncəsində yer alır. Yeseninin bu qəbilden olan şeirlərində təbiət insanla elə həmahəngləşir, elə üzvü şəkildə bağlanır ki, sanki insanın özü təbiətin bir hissəsi kimi çıxış edir.

Bununla belə, Yesenin yaradıcılığında peyzaj və təbiət hissələrin yalnız illüstrasiyası yox, həm də şairin fərdi dünyasının bir hissəsidir. Şeirlərində təbiət onun elə bir həmdəminə, dostuna çevrilir ki, onun əhval-ruhiyyəsi şairin düşüncələri ilə nəfəs alır. Şairlər arasında elə birisini tapmaq çətindir ki, - varsa da, tək-təkdir - rənglər onun

yaradıcılığında bu qədər əhəmiyyətli rol oynamış olsun. Yeseninin şeirlərində rənglər sanki obrazın görmə qavrayışını gücləndirməyə, onu daha relyefli və ifadəli etməyə istiqamətlənmüşdür. Onun poeziyasında biz daha çox "mavi" ("mavi rənglərle") və "göy" ("göy ölkə") rənglərlə rastlaşırıq. Mavi və göy şairin qavrayışında ilin fəsillərindən asılı olmayaraq üstünlük təşkil edir. Böyük lirik təbiətin rənglərini adı şəkildə dilə getirməklə məhdudlaşdırır, burada hər bir rəng müxtəlif məna və məzmun çalarları ilə çıxış edir. Mavi rəng şair üçün aramlıq, sakitlik, rahatlıq rəngidir. Elə buna görə də o, axşam və erkən sabahın, sübh tezdənin təsvirinə daha tez-tez müraciət edir: "mavi axşam", "mavi axşam rəngi", "mavi qaranlıq" və s. bu ifadələrin məna tutumu və məzmunu qəlb sakitliyi, daxili rahatlıq, əmin-amanlıq, daxili barışdır. "Göy rəng" Yesenin şeirlərində məna etibarı ilə "mavi"yə yaxındır; əslində, bu rənglər təbiətin özündə də bir-birinə yaxındır. Yesenin isə onların əlavə çalarları ilə ənginliyin, uzaq üfüqün ("göy ölkə", "göy şum", "mavi çöl", "mavi su", "günün mavi qapıları") "mavi ulduz", "mavi ənginlik", "mavi Rus" görüntüsünü göz öündə canlandırır. Bu rənglər şairin özündə olduğu kimi oxucuda da romantik əhval-ruhiyə, xüsusi ovqat yaratmağa xidmət edir.

Yesenin şeirlərində "al rəng" ("al yanaqlar", "al-qırmızı rəng") qız bakırəliyini, saflığını, lekəsizliyini, qüsursuzluğunu, günahsızlığını, vicdan, namus təmizliyini simvolizə edir ("Göl üstündə şəfəqin al rəngləri toxundu...", "Şəfəqin al rəngində şən bir kədər var...") və s.

İnsanın daxili vəziyyətini təsvir etmək üçün S. Yesenin öz poeziyasında simvolik rol oynayan rənglərin ziddiyətli (kontrastlı) şəkildə birləşməsindən istifadə edir. Bu cür simvol - antitezalar hissələrdən birinin digərinə çevrilmesində köməkçi kimi çıxış edir: "Axşam öz qara qaşqabağını tökdü...", "Qara adam" və s. Belə kontrastlı rənglərin köməyi ilə (məsələn, "ağ" və "qara") Yesenin əsasən öz həyatı ilə bağlı düşüncələrini ifadə etməyə çalışır.

Təbiətdən götürdüyü obrazlarla köməyi ilə öz daxili hissələrini ifadə etməyə çalışan Yesenin həm də təbiətin özünü insanılışdırır. Bu isə, öz növbəsində, şairə canlı hər nə varsa, onların daha ince və zərif xüsusiyyətlərini təsvir etməyə imkan verir. Yeseninin poetik obrazları xalq poeziyasından bol-bol qidalanmışdır. İlk növbədə, məhz ele buna görə də Yeseninin əsərləri bənzərsiz milli koloritlə yüklenmişdir.

S. Yesenin rus şeiri ənənəsində oturmuş ahəngdarlığı, melodikliyi bütün yaradıcılığı boyu özünəməxsus şəkildə inkişaf etdirən senətkarlardandır. Onun poeziyasında xalq-nəğmə intonasiyası və ədəbi-poetik ənənə orijinal şəkildə birləşərək "Ryazan ənginliklərinin ifaçısının" təkrarolunmaz lirik səsi ilə zənginləşmişdir.

Yesenin poeziyası müasir dövrə əvvəlki fəlsəfi-estetik və ideya-mənəvi əhəmiyyətini qətiyyət itirməmişdir, əksinə, daha yeni bir qüvvə ilə davamını tapmışdır. Bu poeziyadakı romantik pafos və yüksək bədii səviyyə bu gün daha geniş oxucu auditoriyasının qəlbini ovsunlamaqdadır. Yeseninin poetik istedadını yüksək qiymətləndirən Azərbaycan şairləri onun yaradıcılıq prinsiplərinin mayasından yararlanıb, əsərlərini dilimizə tərcümə prosesində onlardan yeri gəldikcə məharətlə istifadə etmişlər.

Yeseninin poetik irsi, yəqin, bütün zaman kəsiklərində bədii axtarışlar və elmi tədqiqat işləri aparmaq üçün geniş imkanlar açacaqdır. Təsadüfi deyildir ki, Yesenin yaradıcılığının ən yaxşı tərcüməçilərindən biri Əliağa Kürçaylı onu poeziyada özünün ustası adlandırmışdır. O, eyni zamanda, Yesenin kimi digər dahi şairlərin əsərlərinin tərcüməsi üzərindəki işi həm də böyük məktəb adlandırmışdır.

S. Yesenin əsərlərinin Azərbaycan tərcümələri əsasən XX əsrin 60-ci illərindən nəşr olunmağa başlanmışdır. Və elə bu fəaliyyət də Ə. Kürçaylinin adı ilə bağlıdır. Son illər ərzində (2000-2013) S. Yesenin şeirləri dilimizə daha çox mütərcimlər tərəfindən tərcümə olunmuşdur, onların sayı nəzərəçarpacaq dərəcədə artmışdır.

S. Yesenin Azərbaycanda o qədər sevilən və populyardır ki, şairin bir sıra əsərləri nəinki bir, həm də üç, beş, altı, hətta on, on dörd mütərcim tərəfindən dilimizə tərcümə olunmuşdur. Son illərdə bu istiqamətdə çalışan mütərcimlər E.Borçalı, H.İsaxanlı, F.Mustafa, İ.İsaxanlı, Q.Xalid, G.Mövlud, R.Isayev və başqa mütərcimlərin etdiyi tərcümələr orijinala yaxınlaşmaq cəhdini ilə daha çox diqqəti cəlb etməkdədir.

“Köç” havasında

Ölümün adamdan qorxan vaxtlarının hekayəti

Onda ölümün adamdan qorxan vaxtlarıydı. Onda Allahın adı hələ Tanrıydı. Adamlar nə üçün yaranmışdı, necə olmalıydı, hələ eləcəydi. Könül quşu güle-çiçəyə qonurdu hələ, axçaya-boğçaya yox. Göz günəşin nurundan, ayın aydınlığından, suyun durulduğundan, ocağın sayaşından, insan adının mənasından sevinirdi, naxırdan, ilxisindən, qoşunundan, qalasından yox. Çünkü onda hələ bütün yaradılmış dünyani ayrı-ayrı çəpərlərə, sərhədlərə bölən nəfs yoxdu. Gök üzü kimi dumduru insan nəfəsi vardi. Yerə bağlı şeylər insanı çəkmirdi özünə...

Sonra ölümü qorxudan adamlar uralana-uralana gəlib adamı qorxudan ölüm zamanına yetişdilər. Bacaran qala qurdı, qoşun yiğdi, qoşununa, qızıl-gümüşünə qızmarlandı. Bacarmayan dövrəsinə qaratikandan çəpər çəkdi, qarqarasına irtmək qoparan köpək bağladı. Bağa kimi öz qınına çəkildi hamı. Tanrıni yada salmaq yaddan çıxdı.

Allahlıq zamanı yetişdi. “Allah adı yer üzünə bir az başqa şəkildə gəlib çıxmışdı. Gəlib adamları bölmüşdü, yuxarı vardi, aşağı vardi...” Arada araçları, buyruqçuları vardi. Öncə adamlar Tanrıni “günəşin nurunda, suyun aydınlığında, çiçəklərin qoxusunda, bitən otda, açan tumurcuqda” görərdi. İndi Allahı görmek üçün Goyə baxmalı oldular. Goyə baxa-baxa ayağının altını görməz oldu adamlar. Düşmənini tūfənginin səsindən tanıyan adamlar neçə köynək dəyişdi. Alğışlı alğış, qarğışı qarğış olan at üstünün adamları getdi. Dili söylədiyini qulağı duymaz olan, atını tanımaz olan yer adamları gəldi. KÖÇ getdi, köç geldi.

Yazıcı Mövlud Süleymanlı da gələn köçün adamıdır. Amma o, hansı sirli-sehri qüvvəninə köməyi ilə Tanrı dövrünün havasını ruhunun bir küncündə qoruyub saxladı. Bu qüvvə ona başlanğıcımıza ayna tutan “Köç” kimi saf və duru bir əsər yazmağa kömək etdi.

* * *

Elə əsərlər var ki, əhatə dairəsi genişdir, amma dərin deyil. Bəzilərində isə dərinlik var, əhatəsi dardır. “Köç” romanında yazıcı istedadı həm dərinliyi, həm də genişliyi birləşdirir özündə.

Son yarım əsrde qan yaddasını oyadan bu cür əsərlər üç yazıçıda - İsmayıllı Şıxlıda (“Deli Kür”), Yusif Səmədoğlu da (“Qətl günü”) və Mövlud Süleymanlıda (“Köç”) özünü göstərib. “Köç” həm də bu əsərlərin birincisidir. Ötən əsrin 30-cu illərində belə bir yaddaş Yusif Vəzir Çəmənzəminlidə də (“Qızlar bulağı”) özünü göstərib, lakin bu qan yaddası olmayıb, bir ruh yaddaşı idi.

Tanrıçılıq və Allahlıq mərhələlərinə bölünən "Köç"ü Mövlud Süleymanlı, önce qeyd etdiyim kimi, daxilən, ruhən Tanrı dövrünə məxsus olduğu, içinin zədələnmədiyi dövrdə yazıb. Sonralar o, ikinci belə bir əsər yazmadı. Həyatının davamını Allahlıq dövrünün - ayrı çəpərlər, ayrı ocaqlar dövrünün adamı kimi yaşadığından, dövrün bütün şeytanlıqlarını özündə əks etdirən "Şeytan", "Dəyirman"ı yazdı. Bu mənada, "Köç" həm Mövlud Süleymanının yaradıcılığında, həm də ümumi nəsrimizdə bənzəri olmayan unikal bir əsərdir.

Bəzən deyirlər, Türk tarixi yaradıb, amma yazmayıb. Əslində, türk öz tarixini bayatılar, dastanlar şəklində yazıb. Bu tarixi oxumaq, bu tarixlə tanış olmaq üçün nağıllarımızda, dastanlarımızda olan simvolları açmaq lazımdı. Simvolların ilki olan sazı duymaq lazımdı. İlk açarlardan biri sazdı çünkü. Diqqətlə baxsaq görərik, şəkli də açara oxşayır sazin. Dünyanın sehrinin sırrının açarıdır saz. Türk tarixinin, türk düşüncəsinin, yaddaşının açarıdır saz. Köçəri həyatını özündə yaşıdan, tərəkəmə həyatından qalan, onun sırlarını anladan yeganə canlı şahiddi saz.

"Köç" janrca povest qəlibində olsa da, Mövlud Süleymanlı əsəri roman adlandırır. Bir müəllif kimi bu, onun haqqıdır. Ola bilər, tənqidçi və ədəbiyyatşunaslar da əsərin roman adlanması ilə razı olsunlar, yaxud da tərsini iddia etsinlər. Lakin qəlibin genişliyi, darlığı əsərin tutumuna təsir göstərə bilmir. Əslində, "Köç" sərf ədəbi qəliblərə siğışan bir əsər deyil.

"Köç" türk tarixinin salnaməsidir. Bu salnaməni ürkəlkə oxuyanda, diqqətlə, duyguyla, həm də türk kimi yanaşanda türkün tarixiylə tanış olmaq olur. Bilirsən ki, Qarayazı meşələrindən çıxan köç bu günkü köç deyil. Hun, Göytürk imperatorluqlarından, Ötükən yatlalarından, Orxon-Yenisey çöllərindən gəlir, beş min il əvvəldən başlayır o köçün əvvəli. Əsərdə türkün o qədim yurdlarının adı çəkilməsə də, yaşı göstərilməsə də, o tarixin havası vurur adamı.

Bizim real tariximizin deyil, ruhumuzun tarixidir "Köç"də yazılınlar. Çünkü Türk həmişə olmuş hadisələrin deyil, ruhunun tarixini yazıb. Ruhun tarixini yazdığınından, bu tarix arxivlərə, elmi məxəzlərə deyil, saza köcüb, simvollara çevrilərək nağıllara köcüb. Mövlud Süleymanlı da həmin sazdən, həmin nağıllardan, kənddən-kəsəyində qulağına dolan yovşan qoxulu, at kişnərtili sözlərdən seçib-seçmələyib, ipə-sapa düzüb bir "Köç" salnaməsi yaradıb. Bu mənada, "Köç"dən danışarkən, yazıçı, romançı Mövlud Süleymanlıdan deyil, salnameçi Mövlud Süleymanlıdan danışmamız gerekdir.

"Köç"ün tanrıçılıq - allahlıq mərhələlərinə böldüyüünü təkrar qeyd edirəm. İslamaqədərki - islamdansonrakı mədəniyyətlərin əksi deməkdir bu. Amma hər iki mədəniyyətdə - tanrıçılıqda da, İslami qəbul edəndə də köçəri olub türk. Yəni fars tarixdə oturaqlığı ilə əksini tapıb, türk-köçəriliyi ilə.

Türk şəhər salıb, məscid tikə belə, o məscidi həmin yerdə özünün möhürü kimi qoyaraq yanından keçib gedib. Qəbirlərini dünyanın dörd tərəfinə səpələye-səpələye gedib. Nazim Hikmetin təşbəhiylə ifadə etsek, türk "Avropa çöllərinə əkib ölülərini".

Tanrıçılıqda da, allahlıq dönməndə də təkallahlı olub türk. İslamçılıqda, sadəcə, ad dəyişib, Tanrıının adı Rəbb olub. Allah olub. Mövlud Süleymanlı "Köç"də Tanrıya da, Allaha da türk gözü ilə, türk ruhu ilə baxa bilib.

Tarix sözlərdə yaşayır həm də; amma üst qatlarında göründüyü mənada yox, alt qatlarında. Sözün üst qatında real tarix, alt qatında gizli tarix yaşayır. Mövlud Süleymanlı o gizli tarixlərə baş vurub.

"Ayın aydınlığında", "Qar" kimi gözəl hekayəleri, "Dəyirman" kimi böyük səs salan əsərləri də var Mövlud Süleymanının. Salnameçilikdən yazılılığa keçdiyi zamanlarda yazıb bu əsərləri. "Köç"dən sonra bu əsərlərin hamısı adı cəmiyyətə, gündəlik həyata, içinde olduğu sosial mühitə qayıtmış yazıçı

reaksiyalarıdır. Bu baxımdan, həmin əsərlərin hamisindən yuxarıda dayanır "Köç".

"Yel Əhmədin bəyliyi" adlı bir əsəri də var yazıçının. Sanki "Köç"ün bir abzasından doğulub. Nəqşibəndi təriqəti, sufi təriqəti, müridizm çalarları olan bir əsərdir ("Səs", "Günah duası" əsərlərində də var həmin çalarlar). "Dünya duracaq yer deyil, ey can, səfər eylə"- deyib oxuya-oxuya gəzən dərvishin taleyi "Yel Əhmədin bəyliyi". O dərvış bu gün nə vəziyyətlərə düşə bilər, nə vəziyyətdə təqdim oluna, görünə bilər, yazıçı bunları yazıb əsərdə.

"Dəyirman" povesti Mövlud Süleymanlının yaradıcılığında ən çox səs salan bir əsərdir. Yusif Səmədoğlu deyirdi ki, "Dəyirman" acı həqiqət olduğuna görə böyükdür. Yəni, bədii əsər kimi yox. Qulaqların, gözlərin ac olduğu həqiqətləri ilk dəfə cəmiyyətə çatdırığına görə böyük səs-küy doğurdu, rezonans yaratdı "Dəyirman". Ümumsovet məkanına baxdıqda, belə sosial mövzuları eyni dövrdə ədəbiyyata gəlmış yazıçıların çoxunda - Rasputində də, Şukşində də, Belovda da görmək olar. Düzünə qalsa, "Dəyirman"da bədii cəhətdən Belov, Rasputin səviyyəsi yoxdur. Ancaq oxucularda böyük rezonans doğurdu. Oxucunun, cəmiyyətin rezonansını doğurmaq başqa, ədəbiyyatın rezonansını doğurmaq başqdır. Mövlud Süleymanlının ədəbiyyatın rezonansını doğuran əsəri "Köç" oldu. Bu əsəriylə hər kəslə rəqabətə gire bilər yazıçı.

Bulaq kimi qaynayıb bu əsərində Mövlud Süleymanlı. Qaynamasının səbəbi də bir başqa bulaqdı; uzun illər çalışdığı radionun "Bulaq" xalq yaradıcılığı verilişidi. Elin boğcasında, ruhunun gizli qatında nə vardı döşündü bu verilişdə çalıştığı illərdə. Şeirə öncədən gəlsə də, nəsre məhz "Bulaq"dan sonra gəldi.

"Köç"ün bəzən Markesin təsiriylə yazıldığını iddia edirlər. Doğru yanaşma deyil. Ədəbiyyatın bu cür qatları, bu tip yanaşma, bu cür mövzular təkcə "Yüz ilin tənhalığı"nda yox, bütövlükdə, Latin Amerikası ədəbiyyatında geniş yayılmış bir formadır ki, bunun da kökü pritçalardan gəlir. Həm də əksər yazarlarda var; Karpentyerdə də var, Bastosda da, Lyosada da. Rus ədəbiyyatı vasitəsi ilə Latin Amerikasından süzüldü gəldi. Biz də oxuduq. Yazdıq. Yusif Səmədoğlu "Qətl günü"nü, Mövlud Süleymanlı "Köç"ü yazdı. Amma plagiarism deyil bu. Təsir, bəhrelənmə də deyil, əslində.

Dünyanın müxtəlif yerlərində eyni şəraitdə, eyni ağrıları yaşıyan adamlar var. Həmin ağrıları bir yazıçı Kolumbiyada kağıza köçürüb, birisi Azərbaycanda. Yəni, oxşar həyat tərzi getirilib ədəbiyyata. Onlarda da köç var, köçkünlük var, Texas ştatında, Meksikada kovboyluq var. Türkün də zaman-zaman köçləri olub. Yəni, türk olsun, ya hindos, ispan, bir az aşağı, bir az yuxarı, eyni köçdür, eyni həyatdır. "Köç"də təsir varsa da (eləcə də "Qətl günü"ndə), bu, oxşar həyatın, oxşar taleyin təsiridir.

Məmur çalışmalarından azad olan Mövlud Süleymanlının ədəbiyyat yaratmağa daha six zamanı var indi. Yaratır da. Son illərdə bir-birinin ardınca "Ermeni adındakı hərfələr", "Yer üzünə məktub", "Teymurlar" kimi maraqlı əsərlər qoyub ortaya. Amma heç biri "Köç"ə rəqib ola bilmir. Çünkü dörd qitəlik ərazisi, beş min illik tarixi var "Köç"ün. Masa arxasında deyil, at belində yazılıb həm də...

P.S. Mövlud Süleymanlı deyir ki, "mən "Köç"ü yazdım, adamlar bir müddət dayanıb gördü ki, "və"siz ədəbiyyat yaratmaq olar".

"Köç" havasındaki düşüncələrimi mən də "və"siz yazmağa qeyrət etdim. Bilmirəm, alındımlı...

Bəstİ ƏLIBƏYLI

◆ Tənqid və ədəbiyyatşunaslıq ◆

Nərgiz CABBARLI

ÇAĞDAŞ ŞEİRİN MÜRACİAT OBYEKTİ - *Qloballaşan Dünya və İnsan!*

Son illerin şeir mənzərəsini izlədikcə dəyişikliklərin bir çox istiqamətlərdə getdiyini söyləmək olar və onun əsas yükü gənclərin yaradıcılığının üzərinə düşür. O gənclərin ki, əksəriyyətinin fərdi üslubu, özünəməxsus “şair portreti” artıq formallaşmış (və ya formallaşmaqdadır), amma bununla belə, yaradıcılıqları əsasən eyni təsirlərdən adlayır (və ya adlaya bilmir!), eyni istiqamətdə inkişaf edir, ictimai-siyasi mühitdən, dünyadan, cəmiyyətdən eyni şəkildə qaynaqlanır və bu mətnlərin ümumi keyfiyyətləri, üzdə olan bir çox xüsusiyyətləri oxşar nəticələr əldə etməyə şərait yaradır.

Hansı nəticələrdən söhbət gedir?

Əgər mərhələlər üzrə diqqət yetirsək, bu günün şeiri 90-ci illerin şeirindən də, 2000-ci illerin şeirindən də fərqli görünür. Məlum olur ki, müasir dövr, istər, mövzu-problem, istər ideya-məzmun cəhətdən, istərsə də, ritm-intonasiya-forma baxımından fərqli variantlara, fərqli istiqamətlərə təhrik edir. 90-ci illərdə şeirin üst təbəqəsinə qalxan xüsusiyyətlər - təzadlar üzərində qurulma, ona əsaslanan söz oyunu, sərbəstdən daha çox hecanın (qəlibin, ritmin-intonasianın) hakimliyi, Ölüm, Tanrı xətti, özü, cəmiyyət və dünya ilə ziddiyətlər yaşayışın poetik qəhrəmanın (həm də şairin!) çözümü ələcsizcə yerdə deyil, göydə araması, “İnsan və “Mən” qarşılmasının “İnsan və Tanrı” qarşılmasına qədər yüksəlməsi və s. bu gün “yox” səviyyəsindədir... Həmçinin 2000-ci illerin şiddətli axın tək birdən gələn və birdən də itən postmodern ironiyası, küfrü, kollajı, dekonstruksiyası da artıq görünmür. Əvəzində nə baş verir?

Gənclərin yaradıcılığında müşahidə olunan budur: şeirlə nəşr arasında sərhədlərin yaxınlaşması... Çox güman ki, cəmiyyət və həyat tərəfindən “təklif olunan” ideya-problem və mövzunun təsirindəndir ki, bu, forma seçimində də özünü göstərir, sərbəstliyə meyilin çıxması faktını da öz ardınca gətirir. Bir sözlə, gənclərin yaradıcılığında sərbəstin sərhədləri getdikcə genişlənməkdə, heca şeirinin sərhədləri isə nisbətən daralmaqdadır.

Bu günün şeirinin poetik qəhrəmanı üçün həyat da, problemlər də bəsittir. Görünəndir. Ümumidir. O səbəbdən də adıdır. Sanki “sular durulduqdan sonra” hər şey - cəmiyyətin də, insanın da, ölkənin də, dünyanın da var olan siması, gerçəkliyi üzə çıxıb. Problemin özü də, çözümü də ətrafımızdadır. Yerdədir. Bu günün şairinin əlləri də, gözləri də 90-ci illər şairlərinin böyük qisminin yaradıcılığında olduğu kimi, “İlahi”, “Tanrim”, “Allah”, - deyə göylərə uzanır. Nə də postmodern mərhələsinin təsirinə düşənlər tək Həqiqət deyilənə ironik

yanaşmır. Əksinə, Yerə dikilir. Həqiqətlər Göydə - İlahi məkanda deyil, Dünyada baş verən oyunların içində aranır. Reallıq daha çılpaqdır (amma bu çılpaqlıq postmodern və vulqar çılpaqlıq deyil!). Həqiqət hardasa yaxındadır, hətta çox uzaqlardan danışıldığda belə poetik qəhrəman onunla üz-üzə dayanıb. Müharibə, sosial problemlər, sosial ziddiyətlər ilahi hissərdən, müqəddəslik mərtəbəsinə qaldırılan duyğulardan daha öndə və daha əhəmiyyətli görünür. Bütün çılpaqlığı, ziddiyətləri, alt qatı, təsirləri... ilə şeirin "dünyasına" daxil olur. Realdır... Ölüm mövzusu 90-ci illərdə olduğu kimi müəmma, sərr, "bilinməz" pərdəsinə bürünmiş mistik bir hal kimi təqdim edilmir. Faktdır, adidir, ona münasibətin özündə də mistik qat deyil, analitik, rasional yanaşma daha qabarlıqdır....

Hətta sevgi şeirlərində belə hissələr ilahiləşdirilmür, yüksəklərə qaldırılmır. Şeirin obyekti olan Qadın da ilahi müqəddəslik daşıyan göylər qadını yox, sıradan bir yer insanıdır. Yaxındadır, toxunulandır, incidiləndir, adidir, qəzəblidir, sevgisizdir, əsəbidir, problemlidir...

Gənclərdə "intellektual şeir" yazmaq meylinin artması Həqiqəti (Müharibəni, Sosial həyatı, Sevqini...) və onunla bağlı düşüncələri dünya fəlsəfi fikrindən qaynaqlanma və yaranınmaqla zənginləşdirərək ifadə etmək istəyindən doğur. Çağdaş şeirin sərbəstlik "sərhədləri" intellektlə, informasiya ilə, fəlsəfə ilə birlikdə Ruhu və Duyunu bir araya gətirib kapsamağa çalışır. Süjetli şeirin qəribə bir qayıdışi hiss olunur (Məsələn, Qismət - "Qadın və onun qərarı", "Eros üçün", "Gece barında səhərə yaxın", "Sakit ev", "Məmurun ölümü", Aqşın Evren - "Müqəddəs Varfolomey gecəsi", Kənül Həsənqulu "Çarpayıda qızdırma" və s.)

Seçilən mövzularda, bəhs edilən problemlərdə və onlara yanaşma rakursunun müəyyənləşməsində milli, lokal müstəvidən qlobal müstəviyə adlama var... Problemlər "mənim", "bizim" deyil, "dünyanın" problemi kimi görünür. Dünyanın hansısa "o biri ucundakı" fakt Internet əsrinin şairinin barmağının ucu qədər yaxınındadır. Ağlındadır. Özününküdür. Doğmadır. Haqqında elə danışır ki, sanki bu an yanında olduğu, şahidi olduğu bir faktı şərh (təsvir) edir...

Problemi və problemlı dünyani görmək üçün çox-çox yüksəklərə qalxma, təhlilində bir çox elmi-fəlsəfi nəzəriyələrə üz tutma, şeirin "ruhsal, duyğusal orqanizmi"ndə elmi-fəlsəfi təbəqə yaratma və s. xüsusiyyətlər görünür.

Onu qeyd etmək yerinə düşər ki, şeirlə bağlı müxtəlif zamanlarda tədqiqatçılar tərəfindən əsasən iki istiqamət göstərilir və bu istiqamətlərin əsasında isə sərbəst və heca fərqi dayanır. Şeir hecadadırsa (dəqiq ritmlidirsə!), "qəlib" varsa o mütləq öz tələblərini, öz yolunu, öz "biçimi"ni və deyiləcək fikirlərin bu "biçimin" daxilində söylənməsini diktə edəcək... Və burada təbii ki, tələb olunan Ruh da, sərf edilən enerji də, ustalıq da daha böyükdür... Eyni zamanda, bunun əks prosesi də gedə bilər: şairin tutduğu, yaşadığı, duyduğu ritm (və ya ritmsizlik) öz formasını diktə edər, öz qəlibini və yaxud qəlibszizliyini seçər... Hətta şairin daxili ritmi (yaxud ritmsizliyi) o qədər güclü olar ki, (haqqında danışılan mövzunun ağırlığı da mütləq bura əlavə olunmalıdır) bu da forma cəhətdən daha böyük sərbəstlik tələb edə bilər...

İki istiqamət üzərində dayanma 80-ci illərin şeirini dəyərləndirən tədqiqatçı alımlərdə də (məsələn, N.Cəfərov), 90-ci illəri dəyərləndirənlərdə də (məsələn, V.Yusifli), müasir şeirə qiymət verənlərdə də var. Məsələn, AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstítunda bu il keçirilən konfansda gənclərin yaradıcılığını təhlil edən Lale Həsənovanın fikirlərinə nəzər salaq: "Müasir poeziyada əsasən aşağıdakı istiqamətləri fərqləndirmək olar: mənanın vasitəni üstələdiyi ənənəvi poeziya (bu zaman bütün vasitələr yalnız məzmunun daha dolğun ifadəsinə xidmət edir) və poetik dilin yeni imkanlarının yaradılması üzərində qurulan modern poeziya"...

Bu istiqamətlər hər dəfə fərqli şəkillərdə ifadə edilsə də, mahiyyətçə eynidirlər. "Mənanın vasitəni üstələdiyi ənənəvi poeziya" (hərçənd ki, burada mübahisə üçün incə bir məqam var. Çünkü ənənəvi şeirdə bəzən məna vasitəni üstələməyə də bilir. Bütün vasitələr yalnızca mənanın deyil, formanın da mükəmməlliyinə, bəzən hətta eksperimentallığına xidmət edir) heca şeirini, "modern poeziya" isə əsasən sərbəsti ehtiva edir.

Bizim də fikrimizcə çağdaş şeirdə - gənclərin yaradıcılığında bu iki istiqamət üzədədir. Birinci qism mətnlərdə (gənc olmalarına baxmayaraq) romantik rənglərə bürünmüş mütərrədlilik deyil, Ruh deyil, dəqiq ştrixləri olan, acı reallıqları göstərən, ağrıların çılpaq təsvirini verən və dərk edən Düşüncə, Məntiq, Ağıl ön plana çıxır... (məsələn, Ramil Əhməd, Dilqəm Əhməd, Emin Piri, Kənül Həsənqulu, Aqşin Evren, kimi)... Ruh da ordadır, təbii... Amma öndə deyil. Varlığı "gözə girmir", sadəcə, "gözə çarpir" ... (Bəlkə də forma seçimində sərbəstliyə üz tutulmasının ilk səbəbini də elə bu Nöqtədə axtarmaq lazımdır?!)

İkinci istiqamətdə isə elə bir ənənə təsiri, elə bir "forma diktəsi", ritm diktəsi var ki, burada artıq hiss olunan dəyişiklik, gedən proses formadan, strukturdan, struktura yönəlik texnikadan çox məzmunda, ifadədə, təsvirdə, bəzən söz oyununda, mənalandırmada, fikir kombinasiyalarının qurulmasında, Ruhun ifadəsindədir (məsələn, Elşad Ərşədoğlu, Anar Amin, Mətləb Ağa, Faiq Hüseynbəyli, qismən Qismət, qismən Emin Piri).

Bəlkə də bir qədər qəribə səslənəcək, amma ikinci qism gənclərin yaradıcılığında Məntiq deyil, Ruh ön plana adlaya bilir. Burada da fəlsəfi yozumlar, baş verənlərə, dünyəvi problemlərə, bəşəri mövzulara daha yüksəkdən nəzər salma istəyi, hadisə, proses və problemlərin qloballaşdırılması var. Lakin bu cür mətnlərdə rasional məntiq deyil, ruh irəli keçərək hadisələrə də, onların çözüm yoluna da istiqamət verir.... Hər şey, bütün çıxış yolları, Məntiqin deyil, Ruhun qəbullandığı İlahi güc, İlahi varlığa doğru aparır (Bəlkə də bu şairlərin əzeli-əbədi HECAİNİN, Ənənənin, "qanuniləşmiş qəlib"in daxilində "çırpınmalarının", yeni yollar aramalarının, bəzən bulmalarının, bəzən isə təkrarın təsir dairəsində qalmalarının səbəbini elə burada aramaq lazımdır!!!).

Amma onu da qeyd etmək istərdik ki, hər iki istiqamətin arasında yön dəyişdirən, hər iki istiqamətdə də eksperimentlər aparan müəlliflər var ki, çox maraqlı nəticələrə nail ola bilirlər (məsələn, Qismət kimi, Emin Piri kimi...). Və bu çox güman ki, müxtəlif ritmlərə adlama bacarığının nəticəsi kimi qiymətləndirilə bilər... Eyni zamanda şair ruhunda özünü qoruyan ənənəyə bağlılıq faktının mövcudluğu kimi...

Globallığa yürüyüş...

Qeyd etdiyim kimi, gənclərin yaradıcılığında həqiqətlər çılpaq, acımasız təsvir olunur, uzaqlar daha yaxın, "Bura" kimi görünür. Dünya bu həqiqətlərin varlığında parçalanmış, əksinə, bütövləşir. Burada mühərribə də qlobaldır, sosail ziddiyətlər də. Hətta konkret olaraq məkan adının şeirə gətirilməsi, müəyyənlilik üçün dəqiq detalların verilməsi belə, haqqında danışılan problemə lokal "rəng" verə bilmir... Məsələn, Ramil Əhməd "Mühərribə uşağı"nın hissələri, duygularını təsvir edərkən,

Hava proqnozunda dedilər ki,

Somaliyə qar yağacaq...

Görəsən, Somalidəki uşaqların ürəyindən

qartopu oynamaq keçirmi?

-deyərkən ağıllarda, gözlər öündə yalnız Somali uşaqları canlanır... Mühərribə uşaqları canlanır. Fakt da, situasiya da, təəssürat də öz lokallığını

itirir. Təbii ki, burada “danışan” informasiya dövrünün basqısında, bu mübadilənin təsiri altında yaşayan “poetik qəhrəman”dır... Məhz bu səbəbdən Somalidəki uşaqların təsəvvürdə yaranan portreti daha çox ümumi cizgilər qazana bilir.

Eyni firki Emin Pirinun “Sağ qalan varmı?!” şeiri haqqında da söyləmək olar:

*Əsgər sinəsi axtarır
isınməyə
fevral şaxtasından
üşüyən gülə.
hər əsgər tabutu
bir ağ gəlinliklə köçər...
əsgər deyil,
sevən qızın arzularını
götürüb gedər
hər atılan gülə.
soba yanında
gecə yarısı bir qız
məktub yazır səngərə.
anasının yarıyüxulu
“qızım yatmadısan?”
sualına diksinib
“üşüyürəm, ana
odun atıram sobaya”...
Daha
gecələri oyaq qalmağa
soba yanında
məktub yazmağa,
yalandan üzüməyə
sobaya odun atmağa
ehtiyac yoxdu...
tağım komandirinin
səngərdən qırvıla-qırvıla
boğuq səsi gəlir:
kimsə sağıdı?!*

Burda da təsvir olunan mənzərə yalnız bir müharibənin deyil, bütün müharibələrin mənzərəsidir. Müharibə görənlərin gördükleri, görməyənlərin isə təsəvvür etdikləridir... Şeirdə olan məkandan-məkana adlama, bir kompozisiyadan o birinə ani keçid əslində, həm də eyni problemləri yaşayan, eyni ağrıldan adlayan dünyalar arasında keçid təəssüratını təmin edir. “Fevral şaxtasından üzüyən və isinməyə əsgər sinəsi axtaran”, “qız arzularını özü ilə aparan gülə” də, “gəlinlik paltarına” bürünmiş tabut da, tağım komandirinin “Kimsə sağıdı?!” çağrıları da bu anlamda öz məna yükü, detallı təsviri və gücü ilə təsirli ola, eyni zamanda da ümumiləşə, qloballaşsa bilir. İstər döyük məkanı və başını qaldırıb “Kimsə sağıdı?!” soruşan tağım komandirinin səsi, istərsə də soba yanında məktub yazan qızın təsviri qətiyyən bir məkanın xarakterik cizgiləri ilə yüklenmir. Bir məkana doğru istiqamət almır...

Gənclər həyata da, dünyaya da daha yüksəkdən baxmayı bacarırlar. Onlar üçün vətən dünyadır. Hər şey burdaymış, dünya hər kəsinmiş, hardasa gedən müharibə hamınınmış kimi görünür:

*Əziz Balerina,
körpələr işaret barmağımızdan yapışar həmişə
Yəni demək isteyirlər ki,*

**“bize doğru yolu göstərin, böyükler!”
**Bəlkə də, silahın lüləsi də istiqamət üçündür
Bəlkə də,
siçanları insanlardan qorumaq üçün yeyir pişiklər... (Aqşin Evren)****

Amma bu məqamda onu da deyim ki, təsvir olunan problemin ifadəsində mövcud olan oxşarlıq onun həllinə yanaşmada haçalanır. Burada artıq Ruhun irəli keçməsi ilə Məntiqin irəli adlaması arasında olan fərq kimi bir fərq meydana çıxır... “Bize doğru yolu göstərin, böyükler!” və “siçanları insanlardan qorumaq üçün yeyir pişiklər” versiyaları “hər şey insanın öz əlindədir”, “insanın vəhşiliyindən heç heyvanlar belə sığortalanmayıb” fikirlərini irəli atırsa, aşağıdakı parçada (dəqiq ritmlə formada!) bu problemin çözümü yenə Əlahi qüvvəyə “həvalə edilir”. Ona ünvanlanan ümidi paralel ifadə olunur:

**Ölüm qapımıza elə gəlsin ki,
Birini alanda, biri qayıtsın...
Uşaqların üzü elə gülsün ki,
Mərmilər utanıb geri qayıtsın.
Yağış səhərəcən yağsın şəhərə,
Titrəsin evlərin navalçaları....
Yağmur mələkləri enmişkən yerə,
Verək aparsınlar tapançaları... (Qismət)**

Yenə “uşaq gülüşü”, yenə “yerə enən mələklər” çıxış edir xilaskar rolunda. Təbii ki, bir də adı çəkilməsə belə, onları yerə göndərən Tanrı. Qismətin şeirinin poetik gücü nə qədər ağır olsa da (uşaqların gülən üzündən “mərmilər utanıb geri qayıtsın”, tapançaların yerə enən yağmur mələklərinə verilməsi və s.) ənənəvi forma daxilində ənənəvi inanc qatı daha çox qabararaq diqqəti özünə çəkir...

Bu, yalnızca qlobal bir problemin - Müharibənin deyil, eyni zamanda sosial çətinliklərin, mənəvi-ruhsal ziddiyyətlərin də ifadəsində müşahidə olunur... Gənclərin yaradıcılığında bu coğrafiya çox genişdir. Bu, əsəb küpünə çevrilən qadının da obrazında özünü tapa biler, “Qəzəb” (Qismət) şeirində olduğu kimi bir ölkənin də. Emin Pirinin şeirində olduğu kimi, ana bətnində ikən məhv edilən körpənin də... İstənilən halda qaldırılan problem, bəhs edilən mövzu qlobal əhəmiyyət daşıyır.

Məsələn, cəmiyyətdən, öz həyatından, güzəranından, taleyindən narazılığı olan qadının analıq, qadınlıq duyuları belə korşala bilir. Və bu elə bir ağırli faktdır ki, yalnız bir cəmiyyətin deyil, dünyanın problemdir. Şeiri maraqlı edən yalnızca maraqlı poetik ifadələr, təsvirlər deyil, eyni zamanda da dəqiq tutulan, dəqiq yaradılan əsəbi, narazı ana-qadın portretidir... Situasiyanın özüdür.

**Qadın söyər, söyər öz körpəsinə
Gedər itlərəcən söyüş xəttləri.
İtlər susmayanda insan səsinə,
Qadın itə dönüb söyər itləri...
Bir söz də saxlamaz qadın sabaha,
Sabah lazım olar söyərəm deyə.
İtlərdən qurtarib keçər allaha,
Başlayar allaha qarğış deməyə...
İtlər hürüşdükçə körpə ağlayar,
Ağlayar, az qalar gözləri çıxsın...
Qadınsa allahı belə qarğıyar :
“Allah, bu allahın evini yıxsın!”**

Bir çox şeirlərini süjetli yanan Qismətin bu şeirindəki qadın obrazı küfrləri ilə, narazılığı ilə, hətta övladına olan münasibəti ilə realdır. Canlıdır. Və ən əsası bir cəmiyyətə məxsus deyil... Və bütün bunlar onu göstərir ki, mövzu-problem

seçimindəki bu istiqamət dönyanın (dünyamızın) və cəmiyyətin (cəmiyyətimizin!) hərəkət istiqaməti ilə bağlı bir məsələdir. Təsadüf deyil...

İfadə, təsvir orijinallığı, dil eksperimentləri...

Təbii ki, şeirin əsas şərtlərindən biri onun poetik bütövlüyü yaradan dili, təsvir və ifadə orijinallığıdır. Şeir bəzən ritmi, intonasiyası ilə yadda qalsa da, onu fərqləndirən, tarixə və yaddaşa yanan ilk növbədə bu olur...

Bu baxımdan da gənclərin yaradıcılığında çox maraqlı yeniliklər var. Xüsusilə də dil eksperimentləri sahəsində maraqlı nəticələr əldə edilir. Məsələn, bu istiqamətdə xüsusi olaraq Qismətin şeirlərini qeyd etmək istərdim. Bu mətnlərdə ifadə və təsvir orijinallığı əsasən sözlərə yeni anamlar, yeni funksiyalar yüklenilməsi hesabına yaradılır. Həm də əsas olan odur ki, bu cür eksperimentlər öz təsdiqini tapmağı bacarır - hər halda, ən azı mətn daxilində... O yazır:

Bəzən

*heç nəyə əl vurmadan
çixib getmək istəyir adam.*

Darıxıb bir gün

*evdən başını götürüb,
bir az qonşu pəncərədəki qızı,
bir az qızın gözlərindəki özünü götürüb,
şkafdan əlcəyin əllərini,
eynəyin gözünü götürüb
getmək istəyir.*

“Qonşu pəncərədəki qızın gözlərindəki özü” maraqlı, dəqiqliq və təxəyyülün dərhal qəbul etdiyi bir ifadədir. Amma “şkafdan əlcəyin əllərini, eynəyin gözünü götürmək” ilk baxışdan bir qədər söz oyunu kimi görünən də, sonradan, ehmallıca öz poetik yerini ala, təsvirin əyanılışməsində özünü təsdiqləyə bilir. Yaxud

*Bomboşdur qadının baxdığı səki,
Çəkdiyi “ah”lardan tərləyib şüşə.
Tilov - gözlərini yola atıb ki,
Belkə gözlərinə bir ümid düşə...*

“Tilov-gözər” burda ilk baxışdan cod, qaba görünən də, təsvirin əyanılışməsində əsaslı rol oynaya və özünü ifadə kimi olmasa da, təsvir detali kimi təsdiqləyə bilir. Xüsusilə də “ümid ovlamaq” funksiyasını yerinə yetirməklə... Həmçinin bu, təsvir edilən mənzərənin əsaslı bir detali kimi də yadda qala bilir.... Eyni fikri onun “Susdu maşın səsi, lal oldu küçə/Günəş ayrı yerə doğdu özünü./Ulduz gözlərini bərəltdi gecə,/divarlar utanıb yumdu gözünü” bəndi haqqında söyləmək olar... “Günəşin ayrı yerə özünü doğması” da, gecənin ulduz gözlərini bərəltməsi də (“ulduz gözlər” deyil, məhz bu gözlərin bərəlməsi!) maraqlı dil eksperimentləri kimi yadda qalır. Və ən əsası növbəti təsvir - “divarlar utanıb yumdu gözünü” - peosesi tamamlayan əhəmiyyətli bir detala çevirilir, kompozisiyanı tamamlayır ...

Ümumiyyətlə, onun şeirləri bu cür eksperimentlərlə də, çox fərqli, özünəməxsus poetik ifadə və təsvirlərlə də zəngindir (“Bir gün hamımızə elə gəlsin ki/Yağışlar yağırsa hər şey düzələr.../Sinoptiklər çıxb xəbər versin ki/Sabahdan adamlar sevinə bilər”). Yaxud “Bir qadın var hardasa” şeirinə nəzər salaq:

*Bir qadın var hardasa
gözləri razılaşmaq dilində susur...*

*Bir qadın var hardasa
kibrit çöpündən tez sönür gülüşü...
Bir qadın var hardasa
qadın deyirəm sizə
gecələr ağlar səssizcə
haram qatar yuxusuna,
ağlar bir qalstukun xorultusuna,
bir kostyumun tütün qoxusuna,
ağlar yatağındaki üzütəraşlı HEÇ KİMƏ...
Bir qadın var hardasa
Soruşsan xoşbəxtənmi?
Bədbəxtəm deməz
Deyər: çox mətbəxtəm...*

Bu şeir isə təkcə aparılan dil eksperimentləri, fərqli ifadə və təsvirləri ilə deyil (“gözlərin razılaşmaq dilində danışması”, “kibrit çöpündən tez sönən gülüş”, “mətbəxtəm” deyilişi), həm də bir mətn daxilində yaradılan fərqli və uğurlu obrazlarla yadda qalır. O obrazlar ki, çox asanlıqla dilin üst qatında öz simvolik örtüsünə bürünərək yaşamaq hüququ qazana bilər: “xoruldayan qalstuk”, “tütün qoxulu kostyum”, “üzütəraşlı heç kim”...

Maraqlı təsvir və ifade variantları meydana qoyan müəlliflərdən biri kimi Emin Pirinin də adını çələ bilerəm.

*Varlı pəncərəsi önündə
yaz axşamı
romantik yağışlar,
Mənimse tavanımdan
dərd damır.
Yayda yiğılan dərdləri
turşu yerinə bağlayıb
qışa saxlamışam.
Ağarmış saçlarımdam
dərd qoxusu yayılır.
Xoş bir etirələ də
gizlətmək olmur dərdi ...*

Ifadədə olan qabaliq (“dərdin turşu kimi bağlanması”) təsvirin və ifadənin orijinallığını kölgəyə sala bilmir. Aparılan müqayisə də, (“Varlı pəncərəsi önündə yaz axşamı, romantik yağışlar”la “tavanından dərd daman” poetik qəhrəmanın ruh hali arasında), “dərdin xoş etirələ gizlədilə bilməməsi” də ovqatın dəqiq ifadəsinə nail ola bilir. (Yaxud “düşmən susduruldu mərmilərə atılan ana fəryadiyla” misrasının yaratdığı orijinal təsvir...).

Maraqlı ifadə və təsvir Aqşin Evrenin də şeirlərində müşahidə olunur:

*Bağışla ata, bu gün alın yazımından 2 almışam.
Ölüm-itim dünyasıdır,
Ölüm olma, raziyam itin olaram
Deyirlər, itlərin sədaqəti daha güclü,
daha sağlamdır.
Torpaq hamı üçün döşəmə olsa da
Ölülər üçün damdır.
Başımız o qədər daşdan-daşa dəyir ki,
sonda bizə başdaşı qoyurlar
Təkcə öləndə saflaşırıq, ata,
Onda da cəsədimizi bu dünyanın çirkli suyu ilə yuyurlar...*

Burada əslində alışdiğimiz, təsviri bizim üçün standartlaşan anlayışlar var: “torpağın dam olması” kimi... Eyni deyil, amma çox yaxın bir mənalandırmadır.

Lakin şeiri yadda qalan edən ilk cəhət ölümün onun içindən əsas xətt kimi keçməsinə baxmayaraq, şeirin çoxqatlı olmasıdır... Mənə qatları arasında gözlənilmez keçidlər, adlamalar və ifadələrin məhz bu keçidlər arasında özünə özül, bünövrə yaradaraq ayaqda dura bilməsi mətnə fərqli bir keyfiyyət qazandırırdı: "Təkcə öləndə saflaşırıq" amma "o zaman da dünyanın çirkli suyu ilə yuyurlar..." ... Təzadlı fikilər olsa da, elə təzadı ilə də maraq doğurur... Aqşin Evrenin şeirlərində qismən də olsa 90-ci illər şeirindəki tendensiyadan müəyyən çalarlar duyulur. Bu da xüsusiilə Ölümə münasibətdə yazılmış şeirdə verilən fikirlərdə özünü göstərir:

Əziz Balerina,
Başdaşımız bizi ziyanət edənləri küləkdən qoruyan hasardı
Əslində, qazılmış qəbir dünyyanın açar yeri...
Əslində, insan bu dəliyə salınan açardı
Demək, "ÖLÜM - həyatın açıqlamasıdır"

Həşəratların cəsədimizi didməsi tanrıının bədənimizi qidiqlamasıdır...

Yaradılan təsvir də, obraz da (məsələn, "dəliyə salınan açar") fərqlidir, maraqlıdır. Bu isə yeni mənalandırma, yeni obraz arayışının, yeni eksperimentlərin nəticəsidir və eyni zamanda onu göstərir ki, fərqli düşüncə və fərqli yanaşma olmadan fərqli nəticələr almaq mümkün deyil.

Ritm-intonasiya ağırlığı və şeirdə proza çalarları

Qeyd etdiyim kimi, gənclərin əksəriyyətinin yaradıcılığında ilk diqqəti çəkən cəhət ritmin ağırlığı (və ya ritmsizlik!), həqiqətə də, fakta da, hadisəyə də prozaik yanaşmanın mövcudluğudur. (Məsələn, Aqşin Evren "Kəpənək adamın öncəgörmələri", "Balerina ilə şahmat taxtasında", Kənül Həsənqulu, Dilqəm Əhmədin bir çox şeirləri və s.)

Səbəb nədir? Haqqında bəhs edilən problemmi, seçilən mövzumu? Əlbəttə ki, bunlar da var. Amma fikrimizcə, əsas məsələ daha çox müəllif düşüncəsinin, ruhunun yatdığı ritmdə, düşüncəsinin axın tezliyindədir. Fikir axını nə qədər detallarla (proza elementləri), mənzərə və peyzaj təsvirlərinin dəqiq, eyni zamanda da artıq ştrixlərile yükənirsə, müəllifin yanaşması da bir o qədər prozaik olur, bir o qədər ağır ritm qazanır. Məsələn, Kənül Həsənqulunun "Dəmir çarpayıda qızdırma" şeirinə nəzər salaq:

Səni sayıqlamaq kimi canlandırmaq da var qırx dərəcə qızdırımda:
"Alımı pəncərəyə yapışdırıb qaranlıq tunelə baxıram metro qatarında
Uşaq gözlərimlə gözləyirəm bu dəqiqələrdə qatarın meşəyə çıxmasını
Meşədən mənə əl eləyən gülərz Olimpiada Ayısı hələ də ordadırmı?"
Qırmızı binalarının üstündə bulud kimi görünən ağappaq qar topaları
Qar adamlarına isti papaq geyindirən yumşaq ürəkli sarişın uşaqların
Ağaclarlardakı dələlər, yolqırığı meşələrində qaçısan məsud çöl dovşanları
Qovaqlardan, küknarlardan sırga kimi sallanan sırsıraların da yadımdadı.
Anasının təzəcə bəxş etdiyi sevimli çantasını bir andaca yere atan
Şaxta vurmuş sərçəni qarın üstündən qaldırıb əlcəyinin içini salan
Onu ağ əllərinin arasında tumarlayan körpə qızçıqazın da yadımdadı.
Bunları Qafqazda unutmaq çətindir, Moskva!..
Mən o qırmızı çantamı və toxunma əlcəklərimi
Yalnız o kiçik sərcəyə görə sevərək xatırlayıram...

Göründüyü kimi, şeirdə ritm duyulmur. Əvəzində detallı təsvir var. Mənzərənin, duygunun, təəssüratın təsviri. Amma daha çox mənzərənin. Bu detallı təsvir isə istər-istəməz hər ştrixin üzərində dayanmaq, düşünmək, düşünərək ritmi ağırlaşdırmaq ehtiyacını ortaya qoyur. Amma müəyyən

müəlliflərdə bu artıq ritmsizlik kimi deyil, ağır ritm kimi dəyərləndirilə bilər. Məsələn, Aqşin Evrendə:

*Külək yarpaqları pul kimi saydıqca təbiət kasıblayıır
Əhənglənib ağardıqca ağaclar yaşıł olur
Saçları ağardıqca insanlar yaşılı olur
Ən pisi budur ki, atalar zəiflər, atalar qocalır
Əslində, yeni doğulan körpə ağlamır,
əslində, o, anası üçün dişsiz damağında zəfər nəğməsi çalır...*

Bu isə yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, şeirə əsaslı bir proza havası qazandırır.

“İlahi”, “Tanrı” müraciətlərinin avəzlənməsi - “Əziz dost”

Çağdaş şeirdə Tanrı yerə endirilib. Hərçənd ki, 90-cı illərin şeirində də bu mövzuda bir az zarafatyana (məsələn, Qulu Ağsəs), bir az kinayəli şeirlərə rast gəlinirdi. Amma bu günün şeiri daha emosiyasız, daha soyuqqanlıdır. Məsələn, Dilqəm Əhməd yazır:

*Tanrını
bizi unutduğu nöqtəyə qədər sevirik
qadını
bizi ovutduğu yerə qədər sevirik
elə buradan başlayır
yalnızlıq və ateizm...*

Cəmiyyətdə gedən müəyyən bir prosesin şeirdə ifadəsidir. Reallığın dəqiq yozumunu təqdim edir. Yaxud Aqşin Evrenin şeirinə nəzər salaq:

*Bayırda ox kimi yağış yağırı
Tövbə hücrəsində öpürdü rahib
Mariya ananın şux döşlərindən
Görürsən, deyirəm, boş şeydir cənnət
Əsas corabını qalın geyin sən.
Qalanı düzələr, vallah düzələr,
Gün gələr... gün gələr Allah düzələr.*

Amma məsələ təkcə ateizmdə, inancsızlıqda deyil. Məsələ, müracuət olunan obyektin (eynilə problemlərin və çözüm yollarının arandığı məkan kimi) yaxına gətirilməsindədə. (Məsələn, Aqşin Evren - “Əziz dost”, “Əziz balerina”, Dilqəm Əhməd “səssiz” müraciət, Muza, Könüllü Həsənqulu - çoban və s.) Bu şeirlərdə Tanrıni İnsan əvəz edir. Bu şeirlərdə çözümlər Tanrı ilə deyil, insanlarda və insanlarla aranır. Dərd də, ağrı da Tanrıya deyilmir, insanlara açılır. Məsələn, Dilqəm Əhmədin şeirindəki kimi:

*Səhər açılanda, pəncərəmdəki son sərcə də getdi, Aytən
Bir şəhərlik anılarım, kiçik bir küçədə getdi, Aytən.
Taxılıb əskidən qalan bir saatın kəfkirinə gözlərim.
Nə zaman bitdi hər şey, neçədə getdi, Aytən?
Görmədimi, özündən sonra unutduğu qırıntıları
Əlimdə saçlarından qalan bir xatirəni, gözlərimdəki yağıntıları və s.*

Göründüyü kimi, mətndə ağrı da var, şikayət də, sevginin etirafı da, üzüntü də... Amma müraciət olunan obyekt İnsandır. Və məsələ yalnızca bunun bir xanım olması, dost olması deyil. Məsələ, adətən şeirdə üz tutulan, kədər, dərd, ağrıının danışıldığı obyektin yerə enməsi - İnsanlaşmasıdır.

Bir sözlə, çağdaş şeir öz gənc nümayəndələri ilə Dünyaya və İnsana üz tutmuş kimi görünür...

◆ Naməlum abidələrimizdən soraqlar

Naməlum müxəmməslər

XVIII əsrde yazılmış naməlum müxəmməslər deyərkən, bu dövrün naməlum şairlərinin müxəmməslərini və ya adları tədqiqatlarda çəkilən sənətkarların bize məlum olmayan əsərlərini nəzərdə tuturuq. Qeyd etmək istərdik ki, ədəbiyyat tariximizin XVIII əsrə qədərki mərhələlərinə dair mənbələr dünyanın bir çox kitabxanalarında saxlanıldığı halda, XVIII-XX əsr ədəbiyyatımıza dair materialların əksəriyyəti AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İstitutundadır. Hələ də XVIII-XX əsrə dair bir sıra ədiblərimizin əsərləri ətraflı tədqiqata cəlb edilməmişdir ki, bunun da əsas səbəblərindən biri müəlliflərin çoxu barədə əldə məlumatın olmamasıdır. Araz Dadaşzadə "XVIII əsr Azərbaycan lirikası" monoqrafiyasında bu dövrdə fəaliyyət göstərmiş aşağıdakı şairlərin adlarını çəkmişdir: "Abdulla, Ağa Məsih, Ağcaqız oğlu Piri, Alim, Arif Təbrizi, Arif Şirvani, Asif Şirvani, Aşıq Valeh, Baba Şirvani, Vaqif, Vəsməti, Vidadi, Zabit, Zari, Zülali, Kamal, Məlali, Məhcur Şirvani, Məcruh, Mövci, Nəbi, Nişat, Şirvani, Nüsreti, Rafei, Rizayi, Rza, Saili, Saleh, Seyfixan, Səfi, Ürfani, Fəthi, Xeste Qasim, Hali, Hamidi, Hizari, Şakir Şirvani, Şikəstə Shirin... Buraya Azərbaycan dilində şeirlər qoşan Miran, Sayat Nova kimi erməni aşıqları, habelə, Dağıstan el şairləri də əlavə edilməlidir". Filologiya elmləri doktoru Paşa Kərimov "XVII əsr anadilli Azərbaycan lirikası" monoqrafiyasında bu siyahıdakı Mövci və Səfi təxəllişli şairlərin XVII əsrde yaşadıqlarını göstərmiş və tərtib etdiyi "XVII əsr Azərbaycan lirikası" antologiyasında onların şeirlərindən nümunələr vermişdir. Nədənsə, A.Dadaşzadənin həmin tədqiqatında nəzərdən keçirilən Hüseyn xan Müştaqın adı onun siyahısına düşməmişdir. Əlyazmalar İstitutunda saxlanan əlyazmaların araşdırılması XVIII əsrde yaşayıb - yaratmış sənətkarlarımızın sayının daha çox olduğunu göstərir. Qeyd etmək istərdik ki, elə bu siyahıya adları düşmüş şairlərindən bəzilərinin əsərlərinə antologiyalarda (məsələn, 20 cildlik "Azərbaycan klassik ədəbiyyati kitabxanası"nın XVII-XVIII əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatına dair VI cildində) rast gəlmək mümkün deyil. Buraya onu da əlavə edək ki, Əlyazmalar İstitutunun fondunda başqa naməlum XVIII əsr şairlərinin də şeirlərinə, o cümlədən, müxəmməs və təxmislərinə rast gəlirik. B-1812 şıfqli, medalyonlu qara meşin cildə tutulmuş, sərlövhələri qırmızı, mətni qara mürəkkəblə təliq xətti ilə, əsasən Zari Ərəsi adlı Azərbaycan şairi tərəfindən köçürülmüş cüng bu baxımdan xüsusiilə diqqətəlayiqdir. Əlyazmalar İstitutundakı cünglərin təsvirindən ibarət kataloqda bu toplunun hicri 1111- miladi 1699-cu ildə köçürüldüyü həmin əlyazmanın sonunu, 276 b vərəqində göstərilən tarix qeyd edilsə də, əlyazmanın kimin köçürməsi göstərilməyib. Cüngdə bir sıra XVIII əsr Azərbaycan şairlərinin, o cümlədən, Zarinin şeirlərinə rast gəldiyimizə görə, belə qərara gəlmək olar ki, əlyazma əvvəllər bir neçə hissədən ibarət olmuş, sonradan bir kitab halında cildlənmişdir. XVIII əsər şairlərinin əsərləri köçürülmüş, sonunda isə 1699-cu ilə aid qeyd olan kitab barədə başqa heç bir qənaətə gəlmək mümkün deyil. Cüngdə XVII əsr Azərbaycan

şairləri Kəsbi və Rövnəqi ilə bərabər, aşağıdakı XVIII əsr şairlərimizin müxəmməs və ya təxmislərinə rast gəlirik: Mənsəbi Ağdaşı, Məhcür Mürsəli (Şirvani), Nəbi, Molla Cülü Zəlami, Zari, Asəf, Safi, Nişat, Aşıq Saleh, Mövlana (Molla) Kazım (şairlərin adı əlyazmadakı ardıcılıqla düzülmüşdür). Bunlarda, ilk növbədə, əlyazmanı köçürən Zari Ərəsi barədə danışmaq, fikrimizcə, daha məqsədə uyğun olar. A. Dadaşzadə "XVIII əsr Azərbaycan lirikası" adlı kitabında Zarinin bir neçə əsərinin adını çəkir. Bunlardan biri Şəki xanı Hüseyn xan Müştəqin 1765-1766-ci illərdə tikdirdiyi məscidin maddeyi-tarixinin yazıldığı qəzəldir. İkinci şeirində şair Hüseyn xana Şirvanın Nemətabad və Mürsəl kəndlərində koxaların camaatı incitməsindən şikayət edir. Araz Dadaşzadə Zarinin Nadir şah Əfşarın Şirvan əhalisine zülmünü tənqid etdiyi 1734-1735-ci illərə aid farsca maddeyi-tarixinin tərcüməsini də vermişdir. P.Kərimov haqqında danışdığımız əlyazmada şeirləri verilmiş XVII əsr şairi Rövnəqinin Zarinin babası olduğu qənaətinə gəlmişdir: "Əlyazmanın bir yerində Zari Füzuli qəzəlinə təxmis yazmış Rövnəqinin onun babası olduğunu qeyd edir. V.195 a-da şeir oxucuya belə təqdim olunur: "Təxmis-qəzəli-Füzuli Rövnəqi rast cəddül-həqir" (Həqirin (Zarinin - P.K.) babası Rövnəqinin Füzuli qəzəlinə yazdığı təxmis"). 1738-ci ildə maddeyi-tarix yanan Zari Ərəşinin babasının və ya ulu babasının 1668-ci ildə Şamaxı zəlzələsinə şeir həsr etməsi tamamilə mümkün görünür". B-1812 şifrlili cüngdə Zarinin Məhəmməd Peyğəmbərin mədhinə deyilmiş qəzəl şəklində bir şeiri, 11 qəzəli, Mövlana Məhəmməd Əfəndi Rafizadənin vəfati münasibəti ilə yazdığı maddeyi-tarixli qəzəli, bir tərcibənd, 2 müxəmməs, 2 təxmis vardır. Digər cünglərdə, xüsusilə B-2228 şifrlili əlyazmada şairin şeirləri olsa da, onların içərisində müxəmməs və ya təxmisə rast gəlmirik. Zarinin hər biri beş bənddən ibarət 2 müxəmməsi barədə onu deyə bilərik ki, bu şeirlər dilinin sadəliyi, dünyəvi eşqi tərənnüm etməsi kimi cəhətləri ilə XVIII əsr Azərbaycan poeziyasının ən görkəmli nümayəndələrinin əsərləri ilə səsləşir. Birinci müxəmməsdə müəllif, bəzi aşıqlar (eləcə də klassik Şərq poeziyası janrlarında yanan şairlər) kimi, məşuqənin gözəlliyyindən danişarkən, onun xalını, üzünü, belini, ağızını, saçını, gözünü, alınıni heyranlıqla təsvir edir:

*Miyanın vəhmi əqlim tar, cismim mu misal eylər,
Dəhanın fikrinə kim düşsə varın yox xəyal eylər,
Məni sərgəştə başdan kakılın aşuftəhal eylər,
Gözün caduları eşq əhlinə çox məkru al eylər,
Salır qovğa könül şəhrinə hər dəm fitnəvü alın.*

İkinci müxəmməsində də şair sevgilisinin gözəlliyyini mədh edir, belə gözəlliyyə görə Yaradana alqışlar edir.

Zarinin 7 bənddən ibarət birinci təxmissi Füzulinin "Yetməzmi" rədifli 7 beytlik qəzəlinə yazılmışdır. Birinci bənddəki təxmis edilən beyt Füzuli divanının elmi-tənqid mətni əsasında çap edilmiş mətnədəki həmin qəzəlin birinci beytindən fərqlənir. Əgər Füzuli əsərlərinin Bakı nəşrlərində bu qəzəlin birinci beytini

*Könül, yetdi əcəl, zövqi-rüxi-dildar yetməzmi,
Ağardı muyi-sər, sevdayi-zülfə-yar yetməzmi*

-kimi gedirse, təxmisdə

*Dəmadəm arzuyi-türreyi-terrər yetməzmi,
Ağardı muyi-sər, sevdayi-zülfə-yar yetməzmi*

-kimi verilmişdir.

Zari təxmisində Füzuli qəzəlinin əsas ideyasına sadiq qalmışdır: Ömür sona çatmış, əcəl qapını döyməkdədir. Dünya həvəsindən, gözəllərin eşqindən əl çəkməyin vaxtıdır. Yaxınlar, dost-tanışlar Haqq dərgahına qovuşmuşlar, buna hazırlaşmaq lazımdır. Fikrimizcə, təsadüfi deyil ki, belə

məzmunlu şeir Füzuli divanında sonuncu qəzəldir. Divanlarda şeirlərin ərifbaşı sırası ilə düzüldüyü məlum faktdır. Lakin burada şeir, elə bil ki, məzmunu etibarı ilə də divanın qəzəllər hissəsini tamamlayır.

Zarinin osmanlı poeziyasının görkəmli nümayəndəsi Baqi əfəndinin "Yeg" rədifli qəzəlinə yazdığı 6 bəndlilik təxmis həm də şairimizin osmanlı ədəbiyyatına aşina olduğunu sübut etməsi baxımından elmi maraq kəsb edir. Qeyd edək ki, Füzuli qəzəllərinə ilk təxmis yazmış osmanlı şairi Baqinin şeirlərinə Azərbaycan şairləri XVII əsrən nəzirələr yazmağa başlamışlar. Bəzi əlyazma məcmuələrindən, cünglərdən görünür ki, Azərbaycan, xüsusilə də Şirvan şairləri osmanlı ədəbiyyatı ilə ciddi surətdə maraqlanmışlar. Haqqında danışdığımız B-1812 şifrlili əlyazmada Zarinin Baqi, Nabi kimi osmanlı müəlliflərinin bir çox şeirlərini köçürüyüünü görürük. Zari təxmisində Baqinin yaradıcılığına yaxşı bələd olduğunu sübut etmiş, bəndlərdə Baqi beylərinə layiq misralar əlavə etmişdir. 3-cü beytə Baqi deyir ki, eşqin ləzzətini dərk edən əziyyətdən narazılıq etməz, aşiq üçün eşqin dərdi müalicəsindən daha yaxşıdır. Zari misraları ilə bu fikri bir daha təsdiqləmiş, daha da inkişaf etdirməyə çalışmışdır:

*Düşən sevdayı-tarı-zülfünə zillətdən incinməz,
Gəzər sərgəstə daim dəhr ara, heyrətdən incinməz,
Bulan eşqin səfasın atəşi-həsərdən incinməz,
"Məhəbbət ləzzətin idrak edən möhnətdən incinməz,
Gəlir dərdi dili-bimari-üşşaqə dəvadən yeg".*

Əsərin köçürüldüyü əlyazmada bu təxmisdən sonra Baqinin həmin qəzəlinə XVIII əsrə yaşmış digər şairimiz Məhcür Şirvaninin təxmisi verilmişdir. Həmin şeir vaxtı ilə çap edilmişdir. Lakin Məhcür Şirvaninin Füzuli qəzəlinə elə təxmisi vardır ki, indiyə qədər tədqiqatçıların diqqətindən kənarda qalmışdır. Bu, dahi şairimizin "Kərəm qıl, kəsmə, saqı, iltifatın binavələrdən" misrasıyla başlanan 9 beytlik qəzəlinə yazılmış 6 bənddən ibarət təxmisdır. Şeirin sərlövhəsində belə yazılmışdır: "Təxmisi-qəzəli Mövlane Füzuli Molla Məhcür Mürsəli rast" (Mövlane Füzulinin qəzəlinə təxmisi Molla Məhcür Mürsəlinindir). Tədqiqatçıların göstərdiyi kimi, XVII əsrin sonları - XVIII əsrin əvvəllərində Şirvanın Mürsəl kəndində yaratmış Məhcurun adı (əslində nisbəsi) bəzi mənbələrdə "Mürsəli" kimi də getmişdir. Burada Füzuli qəzəlinin aşağıdakı beytlərinə təxmis bağlanmamışdır:

*Girib məscidlərə, gər müqtədalər peyrəvi olman,
Budur vəchi ki, hərgiz görmədim üz müqtədalərdən.*

*Təbibə, xaki-kuyi-yardəndir əşk təskini,
Bizə artırma zəhmət, göz yaşalar tutiyalərdən.*

*Fələkdir mehri zayıl, yar qafil, ömr müstə`cil,
Nədir tədbir, bilmən, canə yetdim bivəfalərdən.*

Safinin "Qoymuş ad" rədifli, 5 bəndlilik müxəmməsi sərf dünyəvi eşqə, real bir məşuqənin gözəlliklərinin vəsfinə həsr edilmişdir. Bu şeirdə məşuqənin bədəninin ayrı-ayrı üzvləri tərif edilir. Müəllif maraqlı bir poetik forma tapmışdır: Sən demə, reyhan dəstini yanlış olaraq gözəlin saçı, cənnətdəki əfsanəvi Tuba ağacını onun qəddi, dünyani eks etdirən ayineyi-İskəndəri üzü hesab etmişlər. Hər bir bədənin sonunda şair digər "yanlışlığı ifşa" etməklə yeni bir təsbih yaratmış olur:

*Dağıllib rüxsarinə gülrxulərin kakilləri,
Sünbüli-sirab ilə tər etdi bərgi-gülləri,
Ol səbəbdəndir pərişan olduğu sünbülləri,
Atəşə salmış həzaran daneyi-filfilləri,
Al ilə bir fitnə qurmuş, xali-hindu qoymuş ad.*

Adı çəkilən cüngdə XVIII əsr şairi Aşıq Salehin “Çünki bir şahi-cəhanın əmrinə oldum müti” və “Ey könül, çəkdiñ riyazət, yar qədrin bilmədi” misraları ilə başlanan 4 və 5 bəndlik iki müxəmməsi vardır. Aşıq Salehin bu müxəmməsləri, xüsusilə də “Bilmədi” rədifli ikinci şeiri, ilk növbədə, dilinin sadəliyi, danişq dilinə yaxınlığı ilə diqqəti cəlb edir. Buradakı türkmənşəli qafiyə sözləri xüsusilə nəzərə çarpar:

*Sidq ilən canan sevən əz bəs gərək candan keçə,
Yaslanıb kunci-qinaət su yerinə qan içə,
Zərrəcə ah etməyə tiri-bəla dəysə neçə,
Tutmayıb pəndim bənim sevdin də bir tərsabeçə,
Bağladın Sənan təki zünnar, qədrin bilmədi.*

Aşıq Salehin başqa bir müxəmməsinə B-2228 şifrlili əlyazma cüngdə rast gəlirik. Bir çox cəhətlərinə görə lirik-aşiqanə mövzuda yazılmış bu şeir 5 bəndlik şeir şairin digər 2 müxəmməsinə yaxındır. Bu müxəmməsdə də xalq şeirində, qoşma və gərayılıarda gördüyüümüz səmimiyyət diqqəti cəlb edir:

*Asılır könlüm həmişə tari-muyindən sənin,
Xali olmaz bir zaman kim, cüstü cuyindən sənin,
Dönməzəm pərvanə nisbət şəm-i-ruyindən sənin,
Kimsə yoxdur dəf edə əğyarı kuyindən sənin,
İxtlati-nadürüstandan bular mərdüm xələl.*

Aşıq Salehin simasında XVIII əsr Azərbaycan ədəbiyyatında folklor janrları ilə klassik poeziya janrlarının yaxınlaşması prosesi bariz şəkildə görünməkdədir. Təəssüf ki, əlyazmalarda onun qoşmalarına rast gələ bilməmişik. Əlyazmaları vərəqləyərkən şairin 1 müsəbbəsinə də rast gəlmişik. Aşıq Salehin müxəmməsləri əsasında deyə bilərik ki, şair bir sıra digər müasirləri kimi klassik şeir dilinə, poetik fikrin ifadə tərzinə xalq ədəbiyyatının sadəliyini gətirmişdir.

B-1812 şifrlili əlyazmada rast gəldiyimiz Mövlana Kazım Qurannəvisin müxəmməsinin dili sadə olsa da, qafiyə sözlər sırávi oxucunun başa düşmədiyi ərəb sözləridir: Mövlana Kazımın 1-ci müxəmməsi 5, ikincisi 6 bənddən ibarətdir.

XVIII əsr şairi Asəf Şirvaninin müxəmməsini B-2228 şifrlili əlyazma cüngdə görürük, 5 bəndlik bu şeirdə dövrün lirik poeziyasını ümumi ruhu müəyyən dərəcədə eksini tapmışdır:

*Mən kimi məzljum bulunmaz möhnət ilə şadman,
Ruzü şəb odlarə yansam kim, çağırıram əlamən,
Qailəm gər çərxı-dun hər dəm mənə yuddursa qan,
Neçə müddət bağrimon qan dolduğun tutdum nihan,
Aləmə faş oldu bu dəm dideyi-xunbardən.*

XVIII əsr şairi Mənsəbi Ağdaşının B-1812 şifrlili əlyazma-cüngdə saxlanan şeirləri farsca Hafız qəzəlinə 7 bəndlik təxmisidən, azərbaycanca - 1 qəzəldən və Füzuli qəzəllərinə 2 təxmisidən ibarətdir. Mənsəbi Füzulinin 7 beytlik “Ətəgin” rədifli qəzəlinə 7 bəndlik təxmis yazmışdır. Beytlərin sırası Füzuli əsərlərinin Bakı nəşrlərindəkindən fərqlənir. Müəllifin Füzuli qəzəlinin beytlərinə əlavə etdiyi misraları və qafiyələri uğurludur:

*Xəmi-əbrusi kəşakəşdə məni çatmaq üçün,
Növki-müjganı mühəyyə mənə tir atmaq üçün,
Düşdüm, əlqissə, qübəri-dərinə yatmaq üçün,
“Bildi kim, xaki-rəh oldum ətəgin tutmaq üçün,
Götürər, düşməgə qoymaz yerə əmdə ətəgin”.*

Göründüyü kimi, şair bənddə misralarını ardıcıl nəqletmə üsulu ilə elə düzmişdir ki, şeirin bir müəllifi tərəfindən yazılışı təəssürati oyanır.

Mənsəbi Füzulinin “Eyləmiş” rədifli 7 beytlik qəzəlinə 7 bəndlik təxmis yazmışdır. Burada da bəzi beytlərin sırasının Füzuli əsərlərinin Bakı nəşrlərindəki ardıcılıqlıdan fərqləndiyini görürük.

Haqqında danışlığımız cüngdə şirvanlı şair Nəbinin Füzulinin “Qıldı ol sərv səhər naz ilə həmmamə xüram” misrası ilə başlayan 10 beytlik qəzəlinə yazdığı 10 bəndlik məxəmməsi vardır. Şairin Füzuli şeirini dərindən duydunu, onun beytlerinə həssalıqla yanaşdığını görürük. Nəbi əlavə etdiyi misralarda həm uğurlu qafiyələr tapmış, həm də orijinal keçid etmiş, fikir ardıcılığını təmin etməyə nail olmuşdur:

*Çəkərəm hər dəm anın dərdi-qəmi-hicranın,
Yad qılmazmı əcəb bisərү bisamanın,
Dad edib tutmaya ta əhli-sitəm damanın,
“Nilgün futəyə sardı bədəni-üryanın,
San bənövşə içinə düşdü müqəşşər badam”.*

Füzulinin çılpaq bədəninin hamamda göy rəngli fitəyə sarınmasını təmizlənmiş badamın bənövşənin içiñə salınmasına bənzədir, orijinal təşbehlə gözəl poetik obraz yaradır. Nəbi bu beytə əlavə etdiyi son misra ilə maraqlı bir keçid yarada bilmüşdür. O, sanki əlavə etdiyi keçid misrası ilə məşuqənin fitəyə sarınmasının səbəbini izah edir. Sən demə, gözəl aşiqlərin onun ətəyindən tutmalarını istəmədiyinə görə fitəyə bürünmüştür. Məlum məsələdir ki, fitənin ətəyi olmaz.

Molla Gülü Zəlaminin Füzulinin 7 beytlik “Yetməzmi” rədifli qəzəlinə yazdığı 7 bəndlik təxmisi müəllifin dahi şairin əsərinə həssaslıqla yanaşması, dilinin sadəliyi, keçidlərin orijinallığı ilə diqqəti cəlb edir.

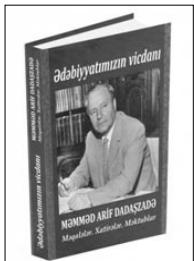
Əlyazma cünglərdən götürdüyümüz, haqqında ilk dəfə məlumat verilən bu XVIII əsr Azərbaycan məxəmməsləri bir sıra cəhətləri ilə diqqəti cəlb edir. **Birincisi**, burada əsərləri nəzərdən keçirilmiş şairlərin (Mənsəbi Ağdaşı, Məhcur Şirvani, Nəbi, Molla Gülü Zəlami, Zari, Asəf, Safi, Aşıq Saleh, Mövlana Kazım), yəqin ki, hamısı Şirvan bölgəsindəndirlər. Tərtibçi və katib Zari cüngə bir neçə təbrizli, osmanlı şairin əsərlərini daxil etsə də, buraya, əsasən, şirvanlı şairlərin şeirlərini salmışdır. Bununla da XVIII əsrde Şirvanda gedən ədəbi prosesin vüsəti barədə daha ətraflı məlumat verilir. XVIII əsrin əvvəllərində bu bölgənin Nişat, Şakir, Məhcur, Ağa Məsih kimi sənətkarlarının fəaliyyət göstərdiyini biliirdik. İndi isə, həmin əsrin Azərbaycan poeziyasını zənginləşdirmiş şirvanlı şairlərin siyahısının əhəmiyyətli dərəcədə genişləndiyini görürük.

Fikrimizcə, **ikinci**, bəlkə də, ən diqqətəlayiq məsələ isə odur ki, cünglərdən də göründüyü kimi, XVIII əsrde Şirvanda cərəyan edən ədəbi prosesdə müəyyən mənada lokallıq müşahidə olunsa da, bölgə ədəbiyyatının ümməzərbaycan ədəbiyyatının tərkib hissəsi olduğu şübhə doğurmur. Həmin dövrdə Azərbaycan ədəbiyyatında özünü göstərən bir sıra yeniliklər, həyat gerçekliklərinin, dünyəvi eşqin realistcəsinə eksinə, dilin sadəliyinə meylin daha da artması bu bölgənin şairlərinin əsərlərində də özünü qabarık göstərir.

Bu yeni məlumatlar XVIII əsrde yalnız Şirvan bölgəsinin deyil, bütövlükdə Azərbaycanın ədəbiyyatını daha ətraflı, daha obyektiv nəzərdən keçirməyə imkan verir. Bu şairlər ədəbiyyat tarixində Vaqif səviyyəsində novator sənətkar ola bilməsələr də, istedadları, ədəbi zövqləri, ədəbiyyata dərindən bələdlikləri hesabına əsl sənət nümunələri yaratmışlar. Onların adı, əsərləri XVIII əsr ədəbiyyat tariximizdə layiqli yerini tutmalıdır.

Nailə MUSTAFAYEVA

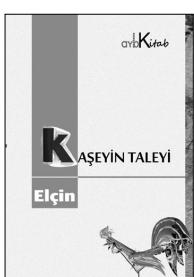
◆ K i t a b r ə f i

ƏDƏBİYYATIMIZIN VİCDANI. MƏMMƏD ARİF DADAŞZADƏ. MƏQALƏLƏR, XATİRƏLƏR, MƏKTUBLAR. Bakı, "Elm", 2015

Kitab Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin akademik Məmməd Arifin 110 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında sərəncamı ilə açılır. Toplu Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının və ədəbi tənqidinin yaradıcılarından, pedaqoq, tərcüməçi, ictimai xadim, akademik, Dövlət mükafatlı laureati Məmməd Arif Dadaşzadənin (1904-1975) çoxşaxəli fəaliyyətinin və həyatının ayrı-ayrı səhifələrini əks etdirir. Kitabda M.Ibrahimovun, R.Rzanın, M.Cəlalın, M.Hüseynin, M.Cəfərin, Z.Kedrinanın, K.Talibzadənin, M.Quluzadənin, G.Əlibeylinin, B.Nəbiyevin, B.Vahabzadənin, Y.Qarayevin, Anarın, Elçinin, Aqşin Dadaşzadənin, V.Yusiflinin və başqalarının M.Arif yaradıcılığı və şəxsiyyəti ilə bağlı məqalələri, xatirələri toplanmışdır.

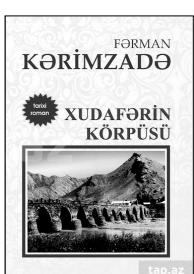
Kitab akademik Isa Həbibbəylinin "Müdriklik və müasirlik" adlı ön sözü ilə açılır.

ELÇİN KAŞEYİN TALEYİ Bakı, "Mütərcim", 2015

Xalq yazıçısı Elçinin bu kitabında onun son illərdə qələmə aldığı "Kolgə" hekayesi və "Kaşeyin taleyi" povesti təqdim edilir. Yeni əsərlərində Elçin öz nəşr üslubuna - hadisələri, olayları maraqlı süjet daxilində təqdim etməyə, psixoloji təhlillərlə obrazları canlandırmışdır... sadiq qalır.

Azərbaycan Yazarlar Birliyinin "aybKitab" layihəsinin nəşri olan bu kitabın redaktoru Rəşad Məciddir.

FƏRMAN KƏRİMZADƏ XUDAFƏRİN KÖRPÜSÜ (4-cü nəşr) Bakı, "Kitab klubu", 2015

Oxuculara daha çox "Qarlı aşırım" romanının müəllifi kimi tanış olan Fərman Kərimzadənin bu romanında XV əsrin axırı XVI əsrin əvvəllərində baş vermiş tarixi hadisələr, Şah İsmayıllı Xətainin uşaqlıq və gənclik illəri, hakimiyyət uğrundakı mübarizəsi qələmə alınır.

ƏLƏKBƏR SALAHZADƏ ÇOXBİMLİSLƏR VƏ YA CİRTDANLA GÖRÜŞ Bakı "MVM" nəşriyyatı, 2015

İstedadlı şair, əməkdar incəsənət xadimi Ələkbər Salahzadənin bu kitabında müxtəlif illərdə və müxtəlif mövzularda yazdığı şeirləri toplanmışdır. Toplu uşaqlar üçün nəzərdə tutulsa da, ondan yaşlı nəslə mənsub oxucular da istifadə edə bilərlər.

**SƏXAVƏT TAĞLAR
BİR NƏSLİN DÖRD FƏSLİ
Bakı, "MVM", 2015**

"Bir nəslin dörd fəsl" İmişli rayonunda yaşayıb-yaradan, Əməkdar müəllim Səxavət Tağların dördüncü kitabıdır. Kitaba görkəmli xalq yazıçı və şairlərimizdən Rəsul Rzanın, Nigar Rəfibeylinin, Ənvər Məmmədxanının və Anarın yaradıcılığından bəhs edən elmi-pedaqoji məqalələr daxil edilmişdir. Yazıları "Rəsul Rza yaradıcılığının gənc nəslin təriyəsində rolü", "Ənvər Məmmədxanlı fenomeni" və "Şəxsiyyət etalonlarımızdan biri olan Anar" başlıqları altında təqdim olunur.

Xalq şairi Nəriman Həsənzadə kitaba "Gəncliyimizin keçməli olduğu yol" adlı ön söz yazıb.

**ÇİNGİZ ƏLİOĞLU
QONŞUNUN İTİ
Bakı, "Mütərcim" nəşriyyatı, 2015**

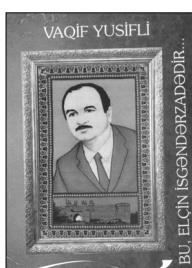
Əməkdar incəsənət xadimi, tanınmış şair Çingiz Əlioğlunun "Qonşunun iti" adlı yeni kitabına onun müxtəlif illərdə qələmə aldığı şeirləri toplanmışdır. Təxminən 50 illik yaradıcılıq yolu keçən Çingiz Əlioğlu müasir Azərbaycan şeirinin müxtəlif və rəngarəng poetik üslublarına müraciət etmiş, dünya, həyat, ölüm, gözəllik, təbiət, sevgi və s. ənənəvi mövzulara fərdi yanaşma tərzi ilə diqqəti cəlb etmişdir.

Bu kitab Azərbaycan Yəzicilər Birliyinin "aybKitab" ləyihəsinin nəşridir.

**AVDI QOŞQAR
GƏLMİŞƏM DÜNYANIN DƏRDİNİ ÇƏKƏM...
Bakı, "Şur" nəşriyyatı, 2015**

Avdi Qoşqar ədəbiyyata 70-ci illərdə gəlmışdır. Şairin 10-a yaxın kitabı çap olunub. "Gəlmışəm dünyanın dərdini çekəm" müəllifin son illərdəki yaradıcılığını eks etdirir. Kitabda şeirlər "Bir sevda ağlayır", "Osmanlı torpağında yazılan şeirlər", "Dünyaya yağaram qarla, yağışla", "Bu boz səhralarda", "Qaldır öz yanına, tanım", "Çiçək açır qəm ağacı", "Əlli yaşa bir söz", "Daş tərəzi" başlıqları ilə təqdim olunur.

**VAQİF YUSİFLİ
BU, ELÇİN İSGƏNDƏRZADƏDİR (portret-monoqrafiya)
Bakı, "Vektor" nəşrlər evi, 2015**

Filologiya elmləri doktoru, tənqidçi V. Yusiflinin bu kitabı şair-publisist, professor Elçin İsgəndərzadənin 50 illiyinə həsr edilmişdir. Portret-monoqrafiya kimi düşünülmüş kitabda müəllif E. İsgəndərzadənin həyat və sənət yolunu, Azərbaycanda və xarici ölkələrdə bir şair və alim kimi tanındığını, müxtəlif sənət adamlarının onun yaradıcılığı ilə bağlı fikir və mülahizələrini oxuculara çatdırır.

